

HISTORIALLINEN AIKAKAUSKIRJA

1/2023 • 14 €

Muistoja ja tunteita

HISTORIALLINEN AIKAKAUSKIRJA

121. vuosikerta

Julkaisijat Suomen Historiallinen Seura ja Historian Ystävien Liitto

PÄÄTOIMITTAJA: Anu Lahtinen

TOIMITUSSIHTEERI: Helena Laukkoski

TOIMITTAJAT: Simo Mikkonen, Tiina Männistö-
Funk, Riikka Taavetti

HALLITUS: Kari Salmi (pj), Niklas Jensen-

Eriksen, Sari Katajala-Peltomaa, Petri Karonen,
Maarit Leskelä-Kärki, Mikko Puustinen

ULKOASU: Markus Itkonen (suunnittelu)
ja Miia Huttu (taitto)

Historiallinen Aikakauskirja noudattaa tieteellistä vertaisarviointikäytäntöä.

www.historiallinenaikakauskirja.fi

ISSN 0018-2362 (painettu)

ISSN 2489-6969 (verkkojulkaisu)

Tilaukset, osoitteenmuutokset ja muut muistutukset voi tehdä sähköpostitse os. shs@histseura.fi, puh. 09 228 69351 tai osoitteeseen: Julia Burman, Suomen Historiallinen Seura, Tieteiden talo, Kirkkokatu 6, 00170 Helsinki

Taloudenhoitaja:

Historiallinen Aikakauskirja c/o Kansan Arkisto / Raimo Parikka, Vetehisenkuja 1, 00530 Helsinki, puh. 050 538 9476, sähköposti: raimoparikka@gmail.com

Toimitussihiteeri: Helena Laukkoski, helena.laukkoski@helsinki.fi.

Kirjoittajalla on oikeus julkaista Historiallisessa Aikakauskirjassa julkaisemansa kirjoitus lehden versiona vuoden viiveellä yliopistollisissa rinnakkaisjulkaisuarkistoissa tai vastaavissa julkaisuarkistoissa. Rinnakkaistallentamiseen ei tarvita erillistä sopimusta ja on kirjoittajan vastuulla tallentaa tekstistä lehden versio. Suosittelemme Kopioisto-lisenssin käyttöä, mutta kirjoittaja saa valita

rinnakkaistallentamisessa käytetyn lisenssin. Tämä koskee myös niitä tieteellisiä julkaisutietokantoja, joiden kanssa Historiallinen Aikakauskirja on tehnyt erillisen asiaa koskevan sopimuksen.

Käsikirjoitukset:

Käsikirjoitukset pyydetään lähettämään Open Journals System -alustan kautta os. <http://journal.fi/haik/login> tai päätoimittajalle osoitteeseen anu.z.lahtinen@helsinki.fi

Tilaaminen:

Lehden voi tilata verkossa lehden kotisivuilla osoitteessa: www.historiallinenaikakauskirja.fi. Tilaaajat saavat maksutta käyttöönsä Historiallisen Aikakauskirjan digilehden, joka on luettavissa osoitteessa: <http://www.historiallinenaikakauskirja.fi/digilehti>.
Hinnat 2023: Historian Ystävien Liiton jäsenmaksu on 45 €, korkeakouluopiskelijoilta 30 €, yhteisöiltä 55 €.

Maksuihin sisältyy Historiallisen Aikakauskirjan vuosikerta. Tilaushinta Suomen Historiallisen Seuran jäseniltä on 33 €. Vuosikeratilaus kirjakaupassa yms. 55 €. Em. tilausmaksut peritään erikseen alkuvuodesta. Irtonumeron hinta 14 €.

Pankkiyhteys: Danske Bank, IBAN FI70 8000 1700 0750 48. Jäljellä olevia lehden vanhoja numeroita on helpoimmin saatavilla Tiedekirjan myymälästä Snellmaninkatu 13, 00170 Helsinki, www.tiedekirja.fi, avoinna ma-pe klo 10–16, puh. 09 635 177. Vanhoja lehden numeroita voi tilata myös muiden kirjakauppojen välityksellä. Vanhojen numeroiden hinnat kappaleelta: vuoteen 2000 4 €/kpl kpl, vuodet 2001–2010 8 €/kpl ja vuodet 2011–2022 14 €/kpl.
Painatus: Lehtisepät Oy Ilmarisentie 9, 15100 Lahti

Kannen kuva: Alfred Stevens, Memories and Regrets. Öljyvärimaalaus (noin 1894). Lähde: Clark Art Institute, 1955.860 / Wikimedia commons, Public domain.

Toimitus on tehnyt kaiken mahdollisen kuva oikeuksien selvittämiseksi, epäselvissä tilanteissa pyydämme ottamaan yhteyttä päätoimittajaan tai toimitussihiteeriin.

SISÄLLYS

Suuntaviivoja

Anu Lahtinen

Muistoja, tunteita, kokemuksia 3

Artikkelit

✎ *Sinikka Selin, Maria Lähteenmäki, Anssi Neuvonen & Oona Ilmolahti*
"Syrjitty vähemmistö" – Karjalaisnuorten aktivismi 5

✎ *Pete Pesonen*
Yhteinen tekijyys tutkimusprosessin osana – Firabilitytöt muistitietohistorian valossa 20

✎ *Marianne Vasara-Aaltonen*
Oikeudellisia neuvoja tyväestölle – K. J. Ståhlbergin ja Einar Böökin toiminta Helsingin tyväenasiain lautakunnan sihteereinä 1904–1913 34

Katsaus

✎ *Riina Turunen ja Miikka Voutilainen*
Suomen esiteollisen kauden valuuttamuunnin (1534–1880) 52

Syväluotaukset

Kimmo Rentola
Intohimo ja muita tunteita historian-tutkimuksessa 63

Samu Niskanen
Uusien teosten julkaisusta keskiajalla 71

Kolumni

Markku Kekäläinen
Kosmopoliitti kylpyläkaupungissa 76

Arvioita

Philip T. Hoffman, Gilles Postel-Vinay & Jean-Laurent Rosenthal, Dark Matter Credit – The development of Peer-to-Peer Lending and Banking in France (*Heikki Kämäräinen*) 78

Kari Tarkiainen, Moskovalainen Ruotsi, Suomi ja Venäjä 1478–1721 (*Alpo Juntunen*) 79

Mats Morell, Agrar revolution – Jordbruksproduktionen i Uppsala och Västmanlands län 1750–1920 (*Kirsi Laine*) 82

Mikko Virta, Salainen kanava länteen – Urho Kekkonen ja lännen tiedustelu kylmässä propagandasodassa (*Aleksi Mainio*) 83

Topi Artukka, Liisa Lalu, Otto Latva & Panu Savolainen, Tyylikkääät vuodet – Turun yliopiston ylioppilaskunta 100 vuotta (*Ville Eerola*) 84

Esa Ruuskanen, Paula Schönach & Kari Väyrynen (toim.), Suomen ympäristöhistoria 1700-luvulta nykyaikaan (*Matti O. Hannikainen*) 86

Harmut Walravens (toim.), St. Petersburg und Livland – und die Entwicklung der estnischen Literatur. Anton Schiefner (1817–1879) und Friedrich R. Kreutzwald (1803–1882) im Briefwechsel (1853–1879) (*Juha Janhunen*) 88

Harmut Walravens & Agnes Stache-Weiske (toim.), Anton Schiefner (1817–1879) und seine indologischen Freunde (*Juha Janhunen*) 88

Harmut Walravens & Agnes Stache-Weiske (toim.), Anton Schiefner (1817–1879), Briefe und Schriftenverzeichnis (*Juha Janhunen*) 88

Harmut Walravens & Agnes Stache-Weiske (toim.), Der Linguist Anton Schiefner (1817–1879) und sein Netzwerk (*Juha Janhunen*) 88

Hartmut Walravens & Agnes Stache-Weiske
(toim.), Anton Schiefner (1817–1879), Briefe
an Theodor Benfey (1809–1881) und skandina-
vische, russische und ungarische Kollegen
(*Juha Janhunen*) **88**

Muistosanat

Maria Lähteenmäki

Akateemikko, professori Päiviö Tommila
(1931–2022) **90**

Pauli Kettunen

Jorma Kalela (1940–2022) **92**

Pertti Haapala

Risto Alapuro (1944–2022) – Suomen Histo-
riallisen Seuran tilaisuudessa esitetyt muis-
tosanat **94**

Tiedemaailma

Outi Sihvonen ja Liisa Lalu

Historiantutkijat kokoontuivat Tampereella
95

Vuoden 2022 historiateos -palkinto jaettiin Suo-
malaisilla Historiapäivillä **97**

Tieteen Kalevala kerää suomalaisten tieteen-
tekijöiden muistot – Ensimmäinen suurkeruu
suomalaisen tieteen historiasta käynnistyy **98**

Abstraktit • Abstracts 99

Historian ystävä

Kari Salmi

Arvoisat Historian ystävät! **102**

Muistoja, tunteita, kokemuksia

Historiallisen Aikakauskirjan tavaksi on vakiintunut, että parillisiin numeroihin työstetään teemanumero, jossa on usein mukana vierailevia toimittajia. Parittomat numerot puolestaan ovat teemoiltaan melko väljiä, vaikka niissäkin tekstit usein keskustelevat toistensa kanssa.

Tämänkertaisessa numerossa artikkelit käsittelevät yhtäältä muistoja ja kokemuksia, toisaalta erilaisia yhteiskuntaryhmiä ja yhteisöjä sekä niiden toimintamahdollisuuksia. Sinikka Selin, Maria Lähteenmäki, Anssi Neuvonen ja Oona Ilmolahti tarkastelevat artikkelissaan karjalaisnuorten aktivismia. Kirjoittajat analysoivat, miten nykypäivän aktivismi hyödyntää menneisyyttä ja kyseenalaistaa totuttuja tulkintoja menneisyydestä.

Pete Pesosen artikkelissa huomio kohdistuu firabelitöihin ja siihen, miten niistä kertova muistitieto syntyy ja miten sitä voi tutkia. Kyse on siis esineistä, joita työntekijä valmistaa omaan käyttöönsä työpaikallaan, työnantajan välineitä ja materiaaleja käyttäen. Artikkelin nostaa esiin tärkeitä kysymyksiä paitsi itse tutkittavasta aiheesta, myös muistitiedon kokoamisesta ja haastattelusta yhteistyönä.

Työläisten historiaan liittyy myös Marianne Vasara-Aaltosen artikkeli, jossa tarkastellaan työväestön oikeusapua 1900-luvun alun Helsingissä. Aikakauden työväestö kohtasi monenlaisia ongelmia, joihin tarvittiin myös oikeusapua. Olemassaoleva kunnallinen oikeusapu ei vastannut muutuviin tarpeisiin vaan tarvitsi kehittämistä, jossa K. J. Ståhlbergillä ja Einar Böökillä oli osuutensa.

Vertaisarvioidussa katsausartikkelissa Riina Turunen ja Miika Voutilainen puolestaan tarkastelevat menneisyyttä pitkällä aikavälillä. Tutkijoi-

den tavoitteena on tarjota valuuttakurssimuunnin, jonka avulla Suomen alueella käytettyjen keskeisten valuuttojen vaihtokursseja voidaan vertailla keskenään. Artikkelissa luodaan myös yleiskatsaus eri aikojen rahaoloihin ja tärkeimpiin muutoksiin. Itse valuuttamuunnin ja sen tarkemmat perusteet ovat saatavilla verkossa, kuten artikkelissa tarkemmin selostetaan.

Numerossa on myös tavallista enemmän kirjoituksia, jotka kertovat muutoksista: aluista, lopuista, jäähyväisistä. Kimmo Rentola tarkastelee jäähyväisluennosta muokatussa syväluotauksessa intohimoja ja muita tunteita historian tutkijoiden sukupolvikokemuksia. Samu Niskasen syväluotaus puolestaan perustuu tehtävässään aloittavan professorin luento.

Muistosanoissa jätämme hyvästit akateemikko, professori Päiviö Tommilalle, professori emeritus Jorma Kalelalle sekä professori emeritus Risto Alapuruolle. Tiedemaailma puolestaan kutsuu kokoamaan tieteen tekijöiden muistoja Tieteen Kalevalaksi. Historian ystävien kirjeessä puheenjohtaja Kari Salmi kertoo muutoksista julkaisijaseurojemme työvoimassa.

Huomaattehan myös verkkolehti *Auraican* ja Porthan-Seuran kirjoituskilpailun Henrik Gabriel Porthanista ja hänen jälkivaikutuksestaan – tarkemmat tiedot sivulla 70.

Ensi numerossa vuorossa on nostalgian historiaa ja muutama vapaa-aiheinen artikkeli. Tuoloin voimme toivottavasti myös julkistaa *Historiallisen Aikakauskirjan* digisiirron uutisia, kunhan arjen muilta kiireiltä saadaan viimeiset sopimukset ja tekniset säädöt kohdilleen. Kansalliskirjaston Elektra-palveluhan katosi alkuvuodesta bittiavaruuteen, mutta lehtemme sähköisellä

versiolla on luvassa tulevaisuus Tieteellisten Seurojen Valtuuskunnan tarjoamalla journal.fi -alustalla. Kansalliskirjaston kautta *Historiallista Aikakauskirjaa* voi tälläkin hetkellä lukea 1900-luvun numeroita tietyn rajoituksen.

Kiitän lämpimästi kaikkia yhteistyöstä tämänkin numeron yhteydessä ja toivotan lukijoille valoisa kevätaikaa! Alkaahan tästä samalla myös *Historialisen Aikakauskirjan* 120-juhlavuosi, josta lisää tuonnempana.

Anu Lahtinen
anu.z.lahtinen@helsinki.fi

■ Vaikka kulkutautiaika on hellittänyt eikä Venäjän hyökkäyssota Ukrainassa ainakaan toistaiseksi ole nostanut painatuskuluja aivan pilviin, arkista työtä riittää HAikin digisiirrossa ja toimitustyössä tuhrustellessa kuin taiteijan luonnostelemalla piruparalla konsanaan. Kuvien avoin digitaalinen julkaiseminen sentään avaa uusia mahdollisuuksia myös tieteellisen julkaisun kuvittamiseen. Hugo Simberg: *Minnnet*, Kansalliskirjasto / Ateneumin taidemuseo, lisenssi CC0.

Sinikka Selin, Maria Lähteenmäki, Anssi Neuvonen & Oona Ilmolahti

”Syrjitty vähemmistö”: Karjalaisnuorten aktivismi

Jouensuulaisen *Karjalan Heilin* lukijapalstalla julkaistiin tammikuussa 2022 kirjoitus, jossa nostettiin esille karjalaisten opiskelijoiden kokemaa syrjintää. Kirjoittajat väittivät, että opinäytetöitä ohjatessaan opettajat ovat pyrkineet vaintamaan karjalaisuutta koskevia tutkimusintressejä. Karjalaisuutta ei heidän mukaansa ole määritelty karjalaisen yhteisön itsensä hyväksymällä tavalla, yhteisöä ei ole kuultu tutkimusteossa, eikä opiskelijoille ole turvattu syrjinnästä vapaata, yhdenvertaista tilaa.¹ Kannanoton takana oli Karjalazet Nuoret Suomes – Karjalaiset Nuoret Šuomešša -yhdistys (KNŠ), joka julkaisi kirjoituksen myös verkkosivuillaan ja Instagram-tilillään. Siellä se keräsi parissa päivässä yli 500 tykkäystä. Kirjoitus on konkreettinen osoitus nuorten organisoimasta karjalaisuusliikkeestä ja sen linjaamisesta osaksi etnopolitiittista retoriikkaa.

Artikkelissa kartoitamme ja analysoimme karjalankielisten ja karjalaistaustaisten 18–35-vuotiaiden kaupunkimaisissa oloissa elävien nuorten ja nuorten aikuisten mobilisaatiota 2000-luvun Suomessa: millä tavalla nuoret määrittävät kar-

jalaista identiteettiään, ja missä määrin heidän identifikaatioprosessinsa on osa karjalaisuuden näkyväksi tekemistä ja karjalan kielen² aseman parantamista ajavaa yhteiskunnallista liikettä.

Karjalaiseksi voi identifioitua monesta eri lähtökohdasta. Suomessa on perinteisesti korostettu karjalaisten suomensukuisuutta tai nähty karjalaiset osana suomalaisuutta, jolloin karjalaisuus on yhdistetty Etelä- ja Pohjois-Karjalan maakunnassa asuviin ja sinne sukutaustoja omaaviin henkilöihin sekä niin sanotusta luovutetusta Karjalasta talvi- ja jatkosodan seurauksena evakuoituihin siirtokarjalaisiin ja heidän jälkipolviinsa. Tämän artikkelin tutkimuskohteena olevat nuoret näkevät sen sijaan karjalaiset suomalaisista erillisenä kulttuurisena ryhmänä ja vähemmistönä.³ Tähän näkökulmaan liittyy lähes poikkeuksetta karjalan kieli. Laatokan pohjoispuolinen Raja-Karjala⁴ oli merkittävin karjalan kielen puhuma-alue Suomessa ennen toista maailmansotaa,⁵ ja karjalankielisiä on lisäksi tullut Suomeen eri aikoina pakolaisina ja maahanmuuttajina. Merkittävin muuttoaalto Vienan ja Aunuksen Karjalasta Suomeen ajoittuu vuosiin 1917–1922.⁶

1. Maura Häkki & Riina Lagerbom, Opettajat ovat syrjineet karjalaisia opiskelijoita. *Karjalan Heili* 26.1.2022, 6.

2. Kielen kaksi päämurretta ovat livvi eli aunuksenkarjala ja varsinaiskarjala, joka jakautuu edelleen vienankarjalan ja eteläkarjalan murteisiin.

3. Ks. esim. KNŠ:n verkkosivut, UKK. <https://www.karjalazet.fi/ukk/> (12.10.2022).

4. Raja-Karjalalla tarkoitetaan tässä Salmin kihlakuntaa eli Impilahden, Korpiselän, Salmin, Soanlahden, Suistamon ja Suojärven kuntia. Niiden vuoden 1939 yhteenlaskettu asukasluvu oli noin 60 000.

5. Vanhastaan karjalaa on puhuttu myös Pohjois-Karjalan itäisimmissä pitäjissä sekä Kuhmon ja Suomussalmen vienalais-kyllissä Kainuussa.

6. Venäjältä tulleiden pakolaisten määrä oli suurimmillaan vuonna 1922, jolloin heitä oli Suomessa noin 33 500. Heistä noin kolmanneksen on arvioitu olleen Vienasta tai Aunukselta lähtöisin olevia karjalaisia. Jatkosodan loppuvaiheessa

Tutkimuskohteena ovat nuoret edustavat kolmannen tai neljännen sukupolven karjalaisia, jos Vienasta ja Aunuksesta vuosina 1917–1922 paenneita sekä talvi- ja jatkosodan evakkoja ja pakolaisia nimitetään ensimmäiseksi ja heidän lapsiaan toiseksi sukupolveksi. Tutkittavien sukutaustan kiinnittyminen Raja-Karjalaan on tyypillisintä, olihan sieltä tulleiden karjalaisten muuttoaalto suurin. Vanhastaan Raja-Karjalalle on ollut leimallista monikulttuurisuus ja -kielisyys, sillä seudulla käytettiin karjalan ja suomen lisäksi ruotsia, venäjää, kirkkoslaavia ja saksaa. Kieli ja uskonto kytkeytyivät 1900-luvulle saakka toisiinsa: karjalaa äidinkielenään puhuneet kuuluivat yleensä ortodoksiseen ja suomenkieliset luterilaiseen kirkkoon.⁷

Laajasti katsottuna nykyisten karjalaisnuorten toiminta on nähtävä osana 1970-luvulta lähtien voimistunutta karjalaisliikkeitä. Sen tuloksena esimerkiksi Karjalan Kielen Seura (KKS) sai ajettua läpi asetusmuutoksen, jolla karjala määriteltiin kotoperäiseksi ei-alueelliseksi vähemmistökieleksi 2009. Seura myötävaikuttanut myös siihen, että nykyinen Itä-Suomen yliopisto sai samana vuonna karjalan kielen ja kulttuurin professuurin.⁸ Syksyllä 2021 opetusta karjalan kielessä ja kulttuurissa alettiin tarjota myös avoimessa yli-

opistossa ja etäopintoina, mikä paransi opetuksen saatavuutta merkittävästi. Kurssit saivat heti suuren suosion: johdantokurssille ilmoittautui yli 70 osallistujaa. Monen opiskelijan suvussa oli puhuttu karjalaa, ja heitä motivoi halu oppia sukunsa kieltä ja kulttuuria.⁹ Karjalan kielen näkyvyyttä on edistänyt myös Yleisradion tuottamat karjalankieliset uutiset vuodesta 2015 lähtien.

Kielipainotteisuus näkyy myös hyödyntämässämme nuorten toimintaa kuvaavassa aineistossa. Karjalan kieli on hyvin uhanalainen. Sitä ei ole kirjattu perustuslakiin, sen elvytykseen ei ole suunnattu jatkuvia resursseja, ja sillä ei ole omaa vakaata instituutiota saamen kielten ja romani-kielen tapaan. Karjalan kielen puhujien määrästä Suomessa on erilaisia näkemyksiä, jotka vaihtelevat 5000 ja 11 000 välillä. Lisäksi henkilöitä, jotka ymmärtävät ja osaavat jonkin verran kieltä ja identifioituvat karjalankielisiksi, on arvioitu olevan 20 000.¹⁰ Venäjällä noin 26 000 henkilöä tilastoitiin karjalankielisiksi vuonna 2010, ja etnisiä karjalaisia laskettiin maassa olleen 61 000. Molemmissa lukumäärissä on huomattava lasku aiempaan verrattuna: karjalaa osaavien määrä oli puolittunut alle kymmenessä vuodessa. Kielitaitoisten ikäjakauma on painottunut vanhempiin ikäpolviin.¹¹

Vienasta ja Aunuksesta tuli Suomeen noin 2800 henkilöä. Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen karjalaisia on muuttanut Suomeen itärajan takaa. Toivo Nygård, *Itä-Karjalan pakolaiset 1917–1922*. Jyväskylän yliopisto 1980, 61–62, 71–73; Pekka Nevalainen, *Karjalan kansaa valistamassa. Itä-Karjalan pakolaiset opinteillä Suomessa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2006, 295; Seija Jalagin, Pelon ja toivon rajalla. Itäkarjalaisten pakolaisuus Suomesta Ruotsiin toisen maailmansodan jälkeen. *Historiallinen Aikakauskirja* 119 (2021), 23–24.

7. Milla Uusitupa, Vesa Koivisto & Marjatta Palander, Raja-Karjalan murteet ja raja-alueiden kielimuotojen nimitykset. *Virtittäjä* 121 (2017), 67, 72–73, 75, 84, 97; Milla Uusitupa & Vesa Koivisto, Monikielinen Raja-Karjala. Teoksessa Leena Kolehmainen, Helka Riionheimo & Milla Uusitupa (toim.) *Ääniä idästä. Näkökulmia Itä-Suomen monikielisyteen*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2020.
8. Seura toimi vuodet 1995–2020. Konkurssiin joutuneen KKS:n toimintaa jatkamaan perustettiin Karjalan kielet ry. Matti Siippainen, Karjalan kieli sai uuden seuran. Karjalan kielet ry tavoittelee samaa valtionrahoitusta kuin talousotkuista epäilty Karjalan kielen seura KKS. *Karjalainen* 7.9.2020; Outi Salovaara, Monia armorikkaita vuosia. *Long Play* 89 (2020), 29–39.
9. Pauliina Tolvanen, Itä-Suomen yliopisto avasi karjalan kielen opinnot kaikille. Pieni kieli innosti heti kymmeniä opiskelijoita. *Yle uutiset* 29.9.2021. <https://yle.fi/uutiset/3-12118508> (12.10.2022).
10. Anneli Sarhimaa, *Vaietut ja vaiennetut. Karjalankieliset karjalaiset Suomessa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2017, 112–115; Suomen viides määräaikaisraportti alueellisia kieliä tai vähemmistökieliä koskevan eurooppalaisen peruskirjan täytäntöönpanosta. Ulkoasiainministeriö 2017, 14. https://um.fi/documents/35732/0/MinLang_V+raportti_Suomi_2017.pdf/ (12.10.2022). Myös Matti Jeskanen, Karjalan kieli ja karjalankieliset Suomessa. Teoksessa Marjatta Palander & Anne-Maria Nupponen (toim.) *Monenlaiset karjalaiset. Suomen karjalaisten kielellinen identiteetti*. Studia Carelica Humanistica 20. Joensuun yliopisto 2005, 275–278; Tapio Hämynen, Rajakarjalaisen kieliyhteisön rapautuminen ja karjalankielisten määrä Suomessa. Teoksessa Pekka Suutari (toim.) *Karjala-kuvaa rakentamassa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2013, 185; Ismo Björn, Kuka puhuu Karjalasta, puhuuko kukaan karjalaa? Teoksessa Pekka Suutari (toim.) *Karjala-kuvaa rakentamassa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2013, 430.
11. Heini Karjalainen et al., *Karelian in Russia. ELDIA Case-Specific Report*. Studies in European Language Diversity 26. Johannes Gutenberg-Universität Mainz 2013, 20–21, 25. <https://services.phaidra.univie.ac.at/api/object/o:314612/diss/Content/get> (12.10.2022).

Tutkimuksellinen kehys

Raamitamme nuorten toiminnan kansalaisaktiivisuuden piiriin kuuluvaksi. Se tarkoittaa aloitteellista, itseorganisoituvaa yhteiskunnallista vaikuttamista, jolla pyritään muuttamaan vakiintuneita, epäoikeudenmukaisiksi koettuja käytäntöjä. Ymmärrämme aktiivisuuden laajasti eri tasoilla tapahtuvaksi toiminnaksi: kulttuurisen ja/tai kielellisen vähemmistön tapauksessa se tarkoittaa niin vähemmistökielistä ja sen uhanalaisuudesta kertomista tuttavapiirissä kuin päätöksentekijöihin vaikuttamista. Kansalaisaktiivisuus on poliittisoiva tekijä, joka voi johtaa organisoitumiseen yhteiskunnalliseksi liikkeeksi.¹²

Yhteiskunnallisen liikkeen muodostumisessa keskeistä on yksilöiden identifikaatio eli samaistuminen johonkin ryhmään, ryhmän muodostuminen ja ryhmän toiminta yhteiskunnallisena liikkeenä. Nämä ovat rinnakkaisia, yhteen kietoutuneita prosesseja eivätkä peräkkäisiä, ajallisesti erotettavissa olevia vaiheita. Identifikaatio ei edellytä selvärajaisen ryhmän olemassaoloa, vaan ryhmä ja toiminta voivat syntyä identifikaation ympärille. Toiminta yhteiskunnallisena liikkeenä puolestaan rakentaa edelleen ryhmään kuuluvien yksilöiden identifikaatiota.¹³

Termi identifikaatio kuvaa laajalti käytettyä kollektiivisen identiteetin käsitettä paremmin sitä, että ihmisen itseymmärrys on aktiivista ja jatkuvaa tekemistä eikä jotain valmiiksi tulevaa, ennalta määrättyä ja pysyvää. Identifikaatio riippuu ihmisen tulkinnoista: joitain teemoja tai asioita valitaan merkitykselliseksi, kun taas joitain muita tekijöitä unohdetaan tietoisesti tai tiedostamatta. Myöskään identifioitumisen kohde ei pysy muuttumattomana, vaan ihmisten iden-

tifikaatioprosessit muokkaavat samaistumisen kohdetta.¹⁴

Yksilöiden identifikaatio ja ryhmänmuodostus vahvistavat toinen toisiaan ryhmää koskevien narratiivien kautta. Niihin haetaan aineksia menneestä, ja etenkin etnisten ja kulttuurivähemmistöjen mobilisaatioon liittyy usein yhteiskunnassa vallalla olevan historiakäsityksen haastaminen. Rakennetut narratiivit eivät taltioi menneisyyttä sellaisenaan, vaan valikoivat siltä itselleen sopivia aineksia. Narratiivien rakentaminen ei ole ennalta määritelty kokonaisuus vaan prosessi, johon liittyy kategorisointeja, sisään- ja ulosluokemista ja toimintaa omien intressien turvaamiseksi. Ryhmän narratiivin rakentamisessa on usein keskeistä eronteko "meihin" ja "muihin". Kertomus tarjoaa käyttövoimaa nykyhetken yhteiskunnallisille tavoitteille pyrkien osoittamaan, mitä tulevaisuudessa tulee tapahtumaan tai mitä pitäisi tapahtua.¹⁵

Viittaamme nuoriin karjalaisiin ryhmänä, mutta vähemmistöidentifikaatio ei muodosta henkilöistä yhtenäistä ja yhdenmielistä toimijaa. Ihmisiä ei voida jaotella tämänkaltaisen identifikaation perusteella selvästi rajatuiksi joukoiksi, mutta identifikaatio voi toimia ryhmänmuodostuksen perustana.¹⁶ Liikkeeksi organisoituvan ryhmän menestys riippuu siitä, onnistuuko sen ydinjoukko mobilisoimaan muita osallistujia sekä saamaan poliittisia liittolaisia, julkisuutta ja lisää resursseja.¹⁷

Lähdeaineisto ja menetelmät

Yhteiskunnallisten liikkeiden tutkimuksessa on käytetty usein haastatteluja tavoittamaan yksilöiden näkökulma. Avoimen ja joustavan haastatte-

12. Mm. Pertti Lappalainen, Kansalaisaktiivisuus. Jyväskylän yliopisto, <http://kans.jyu.fi/sanasto/sanat-kansio/kansalaisaktiivisuus> (12.10.2022).

13. Alberto Melucci, *Challenging Codes. Collective Action in the Information Age*. Cambridge University Press 1996, 69–70; Pekka Kaunismaa, Keitä me olemme? Kollektiivisen identiteetin käsitteellisistä lähtökohdista. *Sociologia* 34 (1997), 223.

14. Rogers Brubaker & Frederick Cooper, "Identiteetin" tuolle puolen. Teoksessa Rogers Brubaker, *Etnisyys ilman ryhmiä*. Vastapaino 2013, 60–61, 73.

15. Kaunismaa 1997, 226–228; Joseph E. Davis, Narrative and Social Movements. The Power of Stories. Teoksessa Joseph E. Davis (toim.) *Stories of Change. Narrative and Social Movements*. State University of New York Press 2002, 11–14, 24; John Steadman Rice, "Getting our Histories Straight". Culture, Narrative, and Identity in the Self-help Movement. Teoksessa Joseph E. Davis (toim.) *Stories of Change. Narrative and Social Movements*. State University of New York Press 2002, 80–82.

16. Rogers Brubaker, *Etnisyys ilman ryhmiä*. Teoksessa Rogers Brubaker, *Etnisyys ilman ryhmiä*. Vastapaino 2013.

17. Ks. Leo Stranius, Epämuodollinen kansalaistoiminta. Järjestötoiminnasta kevytaktivismiin. Teoksessa Tomi Kankainen et al., *Suomalaiset osallistujina. Katsaus suomalaisen kansalaisvaikuttamisen tilaan ja tutkimukseen*. Oikeusministeriö 2009, 144, 146.

Taulukko 1.

Tutkimuksessa on käytetty yhdeksän avaintekijän tuottamaa kolmentyyppistä lähdeaineistoa. Nimet ovat pseudonyymejä ja numerot viittaavat Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kanssa järjestettyyn ”Karjalaisuus 2000-luvulla” -muistitietokeruun vastauksiin.

Nimimerkki	Teemahaastattelu	Keruuaineisto	Sosiaalisen median julkaisu
Auri			x
Elmi	x		x
Jouki	x		
Lumo/29	x	x	
Paju	x		
Venni	x		
1		x	
4		x	
75		x	

lun kautta voidaan avata sekä liikkeeseen osallistumista ja siinä toimimista että niitä merkityksiä, joita henkilöt antavat toiminnalleen.¹⁸ Tässä nuorten karjalaisten mobilisaatiota analysoidaan yhdeksän avaintekijän kautta, joista viisi on tunnistettavasti Karjalazet Nuoret Suomes – Karjalaiset Nuoret Šumešša -yhdistyksen jäseniä. Lähdeaineisto muodostuu haastattelujen lisäksi keruuaineistosta ja sosiaalisen median julkaisuista. Avaintekijöiden anonymiteetin turvaamiseksi keruuaineisto- ja haastatteluviittauksissa ei mainita tarkkoja paikkakuntia eikä henkilöiden oikeita nimiä.¹⁹

Teemahaastattelut tehtiin joulukuussa 2019. Haastateltavat valittiin syys-lokakuussa 2019 toteuttamamme 15–35-vuotiaille karjalaiseksi itsensä kokeville nuorille ja nuorille aikuisille suunnatun verkkokyselyn vastaajista. Kyselyyn vastanneista 174 henkilöstä haastatelimme kaikkiaan 16 henkilöä, jotka edustivat eri-ikäisiä ja eri sukupuolisia henkilöitä, eri järjestöihin kuuluvia

ja järjestöihin kuulumattomia sekä monesta eri lähtökohdasta karjalaisuuteen identifioituvia.²⁰ Haastateltavien valintaan vaikutti myös se, miten laajasti henkilöt olivat vastanneet kyselyn avokysymyksiin. Tässä tutkimuksessa analysoidaan viittä haastattelua, joissa nuori identifioitui karjalaisuuteen nähden karjalaiset suomalaisista erillisenä ryhmänä.²¹

Haastatellut viisi nuorta olivat 21–28-vuotiaita ja asuivat yliopistokaupungeissa, yhtä lukuun ottamatta Etelä-Suomessa. Henkilön identifioitumista karjalaisuuteen käsiteltiin haastatteluissa monesta eri näkökulmasta. Valitsimme teemat ja kysymykset niin, että haastateltava sai mahdollisimman vapaasti kertoa omia kokemuksiaan ja näkemyksiään.²²

Keruuaineisto koostuu tutkimushankkeemme yhdessä Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kanssa 1.12.2018–30.6.2019 järjestämän ”Karjalaisuus 2000-luvulla” -muistitietokeruun²³ vastauksista. Saaduista 82 vastauksesta valittiin analysoida

18. Donatella della Porta, In-depth interviews. Teoksessa Donatella della Porta (toim.) *Methodological Practices in Social Movement Research*. Oxford University Press 2014, 231–232.

19. Keruuaineisto on muodostunut ennen yhdistyksen perustamista, minkä vuoksi kaikista avaintekijöistä ei tiedetä, kuuluvatko he yhdistykseen.

20. Levitimme tietoa kyselystä 17 karjalaisjärjestön kautta, mutta se tavoitti runsaasti myös järjestöihin kuulumattomia: kyselyyn vastanneista yli 60 % ei kuulunut vastaushetkellä karjalaisjärjestöön. Kaikkiaan 55 vastaajaa antoi yhteystietonsa haastattelua varten.

21. Näiden viiden lisäksi yksi haastateltu erotti karjalaiset suomalaisista. Hän ei itse haastatteluhetkellä kokenut voivansa samaistua karjalaisuuteen näin, vaikka arveli, että jossain vaiheessa voi identifioitua karjalaisuuteen myös tällä tavalla.

22. Neljä haastattelua tehtiin kirjastojen kokoustiloissa, ja nämä olivat pituudeltaan 1,5–2,5 tuntia. Yksi etäyhteydellä toteutettu haastattelu kesti tunnin. Kaikki haastattelut nauhoitettiin ja litteroitiin.

23. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2000-luvun karjalaisuus on osa jokapäiväistä elämää. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2020. <https://www.finlit.fi/ajankohtaista/uutiset/2000-luvun-karjalaisuus-osa-jokapaivaista-elamaa> (21.2.2023).

taviksi neljä alle 35-vuotiasta avainkertojaa, jotka käsittelivät karjalaisuutta kulttuurisen vähemmistön näkökulmasta. Kirjoittajat olivat 20–28-vuotiaita. Keruun kuvauksessa oli esitetty aiheita ja kysymyksiä kirjoittamisen tueksi, mutta kyseiselle aineistolle tyypillisesti vastaukset olivat vapaa-muotoisia ja erosivat toisistaan painotuksiltaan. Niiden pituus vaihteli puolesta sivusta viiteen sivuun, ja kaksi niistä oli kirjoitettu karjalaksi.²⁴

Kolmas aineistokokonaisuutemme koostuu kahden nuoren *sosiaalisen median julkaisuista*: nimimerkki Elmin karjalan kieleen tai karjalaisuuteen liittyvät 193 Twitter-twiittiä ajalta 1.9.–31.12.2021 sekä nimimerkki Aurin kuvanjakopalvelu Instagramissa (IG) ja mikroblogipalvelu Twitterissä julkaisema materiaali.²⁵ Kyseisten henkilöiden some-tilit valittiin aktiivisen julkaisu-tahdin ja suurten seuraajamäärien perusteella. Lisäksi lähdeaineistona on käytetty Karjalazet Nuoret Suomes – Karjalaiset Nuoret Šuomešša -yhdistyksen verkkosivuja.²⁶ Sosiaalinen media on karjalaisnuorten aktivismin pääasiallinen areena, vaikka he toimivat myös perinteisempien vaikuttamiskanavien, kuten mielipidekirjoitusten ja poliittisten puolueiden kautta. Yksittäisten aktivistien tekstit eivät ole yhdistyksen tai muun laajemman ryhmän kannanottoja, minkä vuoksi eri yksilöiden ja yhdistyksen kautta voi tulla julki ristiriitaisiakin näkemyksiä.

Sosiaalisen median julkaisujen analysoinnissa on tiedostettu viestikanavan erityispiirteet, jotka liittyvät muun muassa verkkovälitteisyyteen ja multimodaalisuuteen eli kuvan, videon, tekstin, puheen ja musiikin yhdistelemiseen. Vaikka

visuaalisilla elementeillä ja esimerkiksi musiikki-valinnoilla on merkittävä vaikutus siihen, miten sosiaalisen median käyttäjä tulkitsee näkemäänsä, kuulemaansa ja lukemaansa, pitäydymme tekstien eli puheen ja kirjoituksen analyysissa.²⁷ Sosiaalinen media on tutkimuksessamme yksi lähdeyyppi eikä tutkimuskohde itsessään.²⁸

Karjalaiseksi herääminen

Tutkimuksen kohteena olevat nuoret ovat lapsesta asti olleet tietoisia karjalaisesta sukutaustastaan, mutta he eivät olleet aina mieltäneet itseään karjalaisiksi lukuun ottamatta Pohjois-Karjalassa varttunutta Elmiä. Karjalaisuus oli läsnä heidän lapsuudessaan ennen kaikkea isovanhempien kautta. Omien vanhempien identifiointuminen karjalaisiksi ei yleensä ollut yhtä selvää. Esimerkiksi Lumon mukaan karjalaisuus ”ei oo ollut silleen pinnalla, tai että siitä olisi puhuttu”, ja että hän oli ajatellut kodin karjalaisuuteen liittyvien esineiden olleen ”vain” mumminsa perintöä. Toinen nuori kertoi isänsä olleen ”hyvin ylpeästi ja voimakkaasti karjalainen” perhepiirissä, mutta ei julkisesti.²⁹ Ymmärrys omasta karjalaisuudesta liittyi nuorilla tiedon lisääntymiseen omasta sukutaustasta tai karjalan kielestä ja karjalaisuudesta. Esimerkiksi Elmin mielenkiinnon oli herättänyt lukioaikana tieto siitä, että hänen iso-isänsä äidinkieli oli ollut karjala. Venni puolestaan oli alkanut pohtia asiaa muutettuaan 19-vuotiaana maaseutumaisesta kasvuympäristöstään kaupunkiin, missä ”ei ollutkaan kavereita,

24. Itä-Suomen yliopiston karjalan kielen ja kulttuurin professori Vesa Koivisto käänsi nämä kaksi tekstiä suomeksi tutkimusta varten, mistä kiitos hänelle.
25. Sosiaalisen median kontekstissa henkilöiden anonymisointi on vaikeaa. Molemmat antoivat sähköpostitse luvan käyttää heidän näissä kanavissa julkisilla tileillään julkaisemaansa materiaalia tässä tutkimuksessa tietoisina siitä, että heidän käyttäjäprofiilinsa ja nimensä voivat olla tunnistettavissa. Lähdeaineistoon on otettu Aurin 1.9.–31.12.2021 julkaisemat 44 karjalan kieleen ja karjalaisuuteen liittyvää twiittiä sekä syyskuussa 2021 Instagramissa olleet ja 1.10.–31.12.2021 julkaistut karjalan kieleen ja karjalaisuuteen liittyvät 21 IG-julkaisua, 124 IG-kelaa ja 10 IG-videota sekä yhteentoista eri teemaan liittyvää IG-kohokohtaa. Aurin Instagramin keloina julkaistut lyhyet videot on pääosin julkaistu aiemmin TikTokissa, jossa hän oli julkaissut vuoden 2021 loppuun mennessä yhteensä 538 videota. Elmillä oli joulukuussa 2021 Twitterissä noin 7 000 seuraajaa ja hän julkaisi pääosin suomeksi, joskus karjalaksi. Aurilla oli joulukuussa 2021 IG:ssä vajaat 3000 ja TikTokissa noin 11 000 seuraajaa, ja hän käytti julkaisuissaan yleisimmin suomea, mutta myös karjalaa ja englantia.
26. Yhdistyksen sosiaalisen median kanavat eivät sovi sopineet pääasiallisiksi lähteiksi sen takia, että vuonna 2021 lähes kaikki twiitit olivat uudelleentwiitauksia ja IG:ssä yhdistys julkaisi suhteellisen harvoin verrattuna sen aktiivisimpiin jäseniin. KNŠ:n sometileillä oli syksyllä 2021 Aurin ja Elmin tileihin verrattuna huomattavasti vähemmän seuraajia.
27. Susanna Paasonen, Ihmisiä, kuvia, tekstejä ja teknologioita. Teoksessa Salla-Maaria Laaksonen, Janne Matikainen & Minttu Tikka (toim.) *Otteita verkosta. Verkon ja sosiaalisen median tutkimusmenetelmät*. Vastapaino 2013, 37–40.
28. Lorenzo Mosca, *Methodological Practices in Social Movement Online Research*. Teoksessa Donatella della Porta, *Methodological Practices in Social Movement Research*. Oxford University Press 2014, 397–398.
29. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkisto, perinteen ja nykykulttuurin kokoelma (SKS KRA), Karjalaisuus 2000-luvulla 1.

naapureita tai perheenjäseniä, joilla se karjalaisuus näkyisi”.

Karjalaisuuteen identifioitumisessa moni korosti muihin samankaltaisessa tilanteessa oleviin nuoriin tutustumista sosiaalisen median välityksellä.³⁰ Auri kertoi liittäneensä pitkään karjalaisuuden vanhempaan sukupolveen ja ajatelleensa, että se ei kuulunut hänelle.³¹ Käsitte mullistui sosiaalisen median ansiosta:

Sitten kun mä löysin tuolta somesta, että on muita karjalaisia nuoria, että se ei oo mikään niin sanottu kuollut etnisyys tai kuollut kansallisuus, että on oikeasti ihmisiä, jotka on karjalaisia nykypäivässä. Niin sit mulle tuli semmonen olo, että oho, tai semmonen tosi valaistunut (...) sit mä tajusin, että mä oon karjalainen.³²

Omaa itseä ja sukutaustaa koskevat pohdinnat saivat nimen ja henkilökohtainen pohdinta tuli osaksi laajempaa ilmiötä. Sosiaalinen media tarjosi karjalaisnuorille vaihtoehtojulkisuuden areenan, jossa he saattoivat kehittää ja levittää yleisestä diskurssista poikkeavan tavan puhua karjalaisuudesta.³³ Se ei ollut nuorille enää vain juuria ja sukutaustaa, vaan he itse identifioituivat karjalaisiksi.

Karjalaisnuoret kertoivat karjalaisuuden olevan arjessa läsnä sosiaalisen median julkisten, kaikille avoimien kanavien ja suljettujen ryhmien kautta.³⁴ Nuoret tuottivat sisältöä blogeihin sekä Twitteriin, Instagramiin ja TikTokiin sekä mainitsivat seuraavansa Facebookissa karjalaisuusaiheisia ryhmiä, joista jotkut olivat suljettuja. Discord-palvelussa toimi suljettu ryhmä, jonka suuri merkitys tuli esiin seuraavassa:

Mulla se [karjalaisuus] tulee kaikkein eniten siinä, että aina ku kännykkä tärisee taskussa, niin siellä on aina joku, joka sanoo jotain. Ehkä suomeksi, ehkä karjalaksi, ehkä sekä että. (...) kun meitä on kuitenkin nyt niin paljon siinä ryhmässä jo, että ehkä kahdeksan kertaa kymmenestä, kun se kännykkä tärisee, niin se on Karjala-ryhmässä jotain.³⁵

Ryhmän ansiosta karjalaisuus kulki nuorten arjessa mukana jatkuvasti, vaikka he eivät tavanneet usein kasvokkain. Virtuaalisen yhteisön merkitystä kuvasti, että Jouki vertasi sitä toiseksi perheeseen ja nuoret puhuivat haastatteluissa meistä. Yhteisö vastasi inhimilliseen ryhmään kuulumisen tarpeeseen. Päivittäinen viestittely ja muiden viestien seuraaminen vahvistivat nuorten identifikaatiota, ja se oli monelle tärkeä kanava karjalan kielen opiskelun kannalta. Yhteisön tuki rohkaisi ujompiakin tuomaan esiin karjalaisuutta ja tekemään aktivismia.³⁶

Kaikki avainkertoajat eivät kuitenkaan kuuluneet Discord-ryhmään, eikä sosiaalisen median suuri rooli ollut kaikkien mieleen. Eräs kertojista koki, ettei sosiaalisen median kautta voinut päästä syvälliseen yhteyteen ihmisten kanssa.³⁷ Eräs haastatelluista, Paju, ei maininnut sosiaalista mediaa haastattelussa lainkaan. Hänen karjalaisuutensa kiinnittyi ennen kaikkea Karjalan Sivistysseuran alaostaston toimintaan, johon hän oli osallistunut lapsesta asti isoäitinsä ja tämän sisarusten kanssa. Vienankarjalaisia ja Pohjois-Karjalaan juontuvia juuria omaava Paju oli tässä mielessä poikkeuksellinen avainkertoajien joukossa, sillä nuoret pikemmin ottivat etäisyyttä vakiintuneisiin karjalaisjärjestöihin.³⁸

30. Jouki; Lumo; Venni.

31. Aurin kommentti IG-kelaansa 25.2.2021.

32. Aurin IG-kohokohta Haastikset.

33. Nancy Fraser, Uusi katse julkisuuteen. Vallitsevan demokratian arvostelua. Suomentanut Veikko Pietilä. *Media & viestintä* 32 (2009), 16–18. Alkuperäisartikkeli Rethinking the public sphere. A contribution to critique of actually existing democracy julkaistu teoksessa Craig Calhoun (toim.) *Habermas and the Public Sphere*. The MIT Press 1992; Ulla Savolainen, Karina Lukin & Anne Heimo, Omaehtoisen muistamisen materiaalisuus ja monimediaisuus. Muistitietotutkimus ja uusmaterialismi. *Elore* 27 (2020).

34. Jouki; Lumo; Venni; SKS KRA, Karjalaisuus 2000-luvulla 1 ja 4.

35. Lumo.

36. Jouki; Lumo; KNŠ:n IG-video 12.4.2021, 1:05:00–1:10:00; Sarhimaa 2017, 180–184.

37. SKS KRA, Karjalaisuus 2000-luvulla 75.

38. Vuonna 1906 perustetulla Karjalan Sivistysseuralla alaostastoineen ja siirtokarjalaisten vuonna 1940 perustamalla Karjalan Liitolla jäsenseuroineen on aiemmin ollut voimakkaan poliittisia tavoitteita. Ne ovat kuitenkin vuosikymmenten saatossa karsituneet tai kysymykset ovat muuttuneet epäajankohtaisiksi, ja organisaatiot ovat kehittyneet kulttuuri- ja harrastusjärjestöjen suuntaan. Karjalan Liitto, Karjalan Liiton historiaa. <https://www.karjalanliitto.fi/karjalan-liitto/karjalan-liiton-historia> (12.10.2022); Karjalan Sivistysseura, Seura vuosien saatossa. <https://www.karjalansivistysseura.fi/yhdistys/seura-vuosien-saatossa/> (12.10.2022).

Nuoret halusivat kieli- ja kulttuuritoiminnan ohella osallistua julkiseen keskusteluun ja vaikuttaa laajemmin yhteiskunnassa,³⁹ mikä näkyi heidän aktivismissaan ja järjestäytymisessään omaksi yhdistykseksi. Discord-ryhmässä syntyi loppukesällä 2019 ajatus alle 35-vuotiaiden karjalaisyhdistyksestä, ja marraskuussa 2019 perustettiin Karjalazet Nuoret Suomes – Karjalaiset Nuoret Šuomešša. Nuoret halusivat monipuolistaa yleistä käsitystä karjalaisuudesta tekemällä karjalaksi sisältöä sosiaaliseen mediaan ja tuomalla karjalaisuudesta esiin muitakin puolia kuin menetetyt kotipaikan nostalgisen muistelun, sota-ajan ja evakkotaipaleen, jotka he liittivät läheisesti etenkin Karjalan Liiton ja sen jäsenseurojen toimintaan. Nuoret tunnustivat aiempien järjestöjen merkityksen, mutta olivat huolissaan siitä, että ne eivät tavoittaneet heidän ikäisiään riittävästi.

KNŠ ei ole ensimmäinen nimenomaan nuorille suunnattu karjalaisjärjestö. Aiemmin Karja-

■ Kuva 1. Karjalaisuus on läsnä nuorten arjessa monin eri tavoin. Se voi ilmetä innokkaana käsityöharrastamisena, karjalankielisen kirjallisuuden lukemisena, toimintana sosiaalisessa mediassa ja Karjalasta muistuttavina esineinä – kuten tässä Uuksunjoki-aiheisena hiirimattona. Lähde: Yksityiskokoelma.

lan Liiton jäsenyhdistysten osana ollut nuorisotoiminta erkaantui vuonna 1980 Karjalaisen Nuorisoliiton alla toimiviksi jäsenseuroiksi. Vuonna 2021 Nuorisoliitolla oli 27 jäsenseuraa, joiden toiminta keskittyi perinnekulttuuriin, muun muassa kansantanssiin.⁴⁰ KNŠ toimii Karjalaisen Nuorisoliiton ulkopuolella itsenäisenä valtakunnallisena edunvalvonta- ja kulttuurijärjestönä. Järjestäytymällä omaksi yhdistykseksi nuoret saivat itse määrittellä tavoitteet ja ajaa esimerkiksi karjalan kielen aseman parantamista itse valitsemillaan keinoilla.⁴¹

Kahden ensimmäisen toimintavuoden aikana KNŠ kasvoi nopeasti jäsenmäärältään ja sai enem-

39. Elmi; Lumo; Venni.

40. Liiton jäsenseuroissa toimii aktiivisesti noin 2000 jäsentä. Karjalainen Nuorisoliitto, Jäsenseurat. <https://www.karjalainennuorisoliitto.fi/meista/jasenseurat/> (12.10.2022).

41. Elmi; Jouki; Lumo; Venni.

män huomiota julkisuudessa kuin sen perustajat olivat ennakoineet. Maaliskuussa 2022 yhdistyksen Twitter-tiliä seurasi lähes 1200 ja Instagram-tiliä yli 4200 ihmistä – enemmän kuin monen eduskuntapuolueen nuorisjärjestöä kuvanjakopalvelussa. Järjestön ja sen jäsenten aktiivisuus sosiaalisessa mediassa poiki näkyvyyttä perinteisessä mediassa.⁴² Alkuvuodesta 2022 yhdistyksellä oli lähes 200 jäsentä. Koronapandemian vuoksi yhdistys oli järjestänyt verkkotapahtumia aiheinaan muun muassa karjalainen musiikki, kielipolitiikka ja vähemmistöstressi. Yhteistyötä KNŠ teki muun muassa saamelaisnuorten Suoma Sámi Nuorat -yhdistyksen kanssa.⁴³

Kielen ja sukutaustan keskeisyys

Vaikka osa nuorista vertasi karjalaisuuteen identifiointumista valaistumiseen tai heräämiseen, identifikaatio oli pohdinnan ja epävarmuuden sävyttämä aikaa vaatinut prosessi. Esimerkiksi Lumo oli pohtinut kuukausia kestäneen identifikaatioprosessin aikana, kuinka tarkkoja karjalaiset olivat karjalaisuuden määrittelyssä, ja voisiko hän olla yhtä aikaa suomalainen ja karjalainen. Elmi puolestaan kertoi kokeneensa identiteettikriisiin saatuaan enemmän tietoa karjalaisuudesta ja mainitsi ”kriiseilyn” olevan hyvin yleistä karjalankielisiksi karjalaisiksi itsensä mieltävillä. Hän arveli tämän johtuvan ristiriidasta oman sukutaustan karjalankielisyyden ja suomalaiskansallisessa identiteettirakennustyössä käytettyjen, suomalaisten yhtenäisyyttä korostavien mielikuvien välillä.

Karjalan kielen periytyminen harvinaistui nopeasti pakolaisuuden tai evakkouden myötä

muun muassa karjalan kielen vierokunnan ja käytännönläheisten kommunikointiin liittyvien syiden takia. Raja-Karjalassa ortodoksien ja luterilaisten väliset avioliitot olivat yleistyneet 1920-luvun alusta lähtien – ensin vähitellen ja evakkouden jälkeen nopeasti, mikä pienensi karjalan kielen käyttöalaa.⁴⁴ Tähän vaikutti myös se, että karjalan suhde suomeen oli häilyvä karjalankielisille evakoille ja heidän lapsilleen: omaa kieltä kutsuttiin paitsi karjalan kieleksi, myös karjalan murteeksi tai rajamurteeksi. Venäjän kieleen liittyvässä kontekstissa he saattoivat ilmoittaa puhuvansa suomea.⁴⁵ Kukaan nuorista ei ollut oppinut karjalan kieltä lapsena, mutta sitä oli saatettu käyttää yksittäisinä sanoina tai lausahduksina.⁴⁶

Omaa karjalaisuutta koskeva epävarmuus ja pohdinta liittyivät osin kielitaidon puutteeseen. Kielen ajatellaan olevan kulttuurin ydinaluetta, minkä vuoksi kielen osaamista voidaan pitää ehtona etnisen ryhmän täysimääräiselle jäsenyydelle. Esimerkiksi saamelaismääritelmässä⁴⁷ kieli on tärkeä kriteeri Suomessa, Norjassa ja Ruotsissa.⁴⁸ Kielen ja etnisyyden vahva liitto näkyi myös Petroskoin karjalaisista tehdyssä tutkimuksessa: karjalan jo lapsuudessaan oppineita pidettiin todellisempina karjalaisina kuin muita.⁴⁹ Eräs nuori kertoiikin: ”Alussa häpesin vähän, kun ’vanhat karjalaiset’ täällä Suomessa moittivat minua siitä, että en puhu oikein (samalla tavoin kuin nimenomaan heidän isoäitinsä puhui)”⁵⁰ Karjalan kielen opiskelu on tärkeä osa nuorten karjalaisuutta.⁵¹

Kielen lisäksi karjalaisnuorille oli tärkeää sukutaustan tunteminen. Kaikki keruuseen vas-

42. KNŠ:n IG-video 19.8.2021, 49:30–50:30.

43. KNŠ:n puheenjohtaja Tuomo Kondien sähköposti Sinikka Selinille 22.9.2021; KNŠ:n verkkosivut, Tapahtumat. <https://www.karjalazet.fi/tapahtumat/> (12.10.2022); KNŠ:n jäsenrekisterinhoitaja Laura Hirvosen sähköposti Sinikka Selinille 8.3.2022.

44. Heli Kananen, *Kontrolloitu sopeutuminen. Ortodoksinen siirtoväki sotien jälkeisessä Ylä-Savossa (1946–1959)*. Jyväskylän yliopisto 2010, 89–90, 188–189, 202–204; Sarhimaa 2017, 99–100, 123.

45. Kaija-Helena Heikkinen, *Karjalaisuus ja etninen itsetajunta. Salmin siirtokarjalaisia koskeva tutkimus*. Joensuun yliopisto 1989, 350–351; Uusitupa & Koivisto 2020.

46. Elmi; Venni.

47. Määritelmä koskee varsinaisesti kriteerejä, joiden perusteella voi tulla hyväksytyksi Saamelaiskäräjien vaaliluetteloon eikä saamelaisuutta sinänsä.

48. Ulla Aikio-Puoskari, Kielten ja kulttuurien risteysasemalla. Kysymyksiä saamen kielestä ja identiteetistä. Teoksessa Sirkka Laihiala-Kankainen, Sari Pietikäinen & Hannele Dufva (toim.) *Moniääninen Suomi. Kieli, kulttuuri ja identiteetti*. Jyväskylän yliopisto 2002, 91–92.

49. Julia Litvin, Etnisyys ja sukupuoli karjalaisnaisten identiteettipuheessa Petroskoissa. Teoksessa Pekka Suutari & Olga Davydova-Minguet (toim.) *Joustavat etnisyydet. Identiteettiprosessit Venäjän Karjalassa*. Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura 2019, 151–153.

50. SKS KRA, Karjalaisuus 2000-luvulla 75.

51. SKS KRA, Karjalaisuus 2000-luvulla 1, 4, 29 ja 75; Elmi; Jouki; Lumo; Paju; Venni.

tanneet aloittivat kertomalla karjalaisesta sukutaustastaan, mikä oli erittäin yleinen puheenaihe myös nuorten keskustelufoorumeilla.⁵² Isovanhempien evakkokokemusten kautta nuoret liittyivät karjalaisuuteen sellaisia määreitä kuin juurettomuus, kodittomuus, nomadisuus ja ylisukupolviset traumat.⁵³ Evakat itse ovat kuvailleet evakkoutta myös voimavaraksi menetyksen ja ulkopuolisuuden kokemuksista huolimatta.⁵⁴ Aiempien sukupolvien traumojen on arvioitu vaavaan jälkipolvia erityisesti silloin, jos nämä eivät tiedä traumojen syistä.⁵⁵

Eräs karjalaisnuori kertoi käsityksen omasta karjalaisuudesta syntyneen ja muotoutuneen toistuvan muistelun kautta. Merkityksellisimpiä hänelle olivat isoisan perheen kokemukset, sillä he kuuluivat niihin rajakylissä asuneisiin, joita Suomen valtio ei evakuoanut ajoissa ennen talvisodan syttymistä.⁵⁶ Evakkoon lähtemisestä nuoret kertoivat vakiintunein sanankääntein, mikä vahvisti käsitystä siitä, että asiasta oli puhuttu paljon. Muistot lujittuvat toistamalla ja jakamalla.⁵⁷ Eräälle nuorelle isoäidin evakkomatka oli kiteytynyt tarinaan siitä, kuinka suomalaissotilas oli nostanut puolivuotiaan isoäidin ilmaan sanoen: ”Katsokaa miehet – näiden puolesta me taistellaan.”⁵⁸

Nuoret viittasivat myös sukulaistensa uusilla asuinpaikoillaan kokemaan syrjintään ja kiusaamiseen, jotka ovat alkaneet nousta julkiseen keskusteluun vasta 1990-luvulta lähtien.⁵⁹ Karjalaisnuoret kertoivat omaistensa työnsaantivaikeuksista, koulu-kiusaamisesta ja ”ryssäksi” nimittelystä, joiden takia karjalaisuutta oli peitelty tai tuotu

■ Kuva 2. Nuoret mielsivät karjalaisuuden ja ortodoksisuuden olevan kontekstista ja henkilöstä riippuen erillisiä tai yhteen punoutuneita. Monilla karjalaisnuorilla oli yhtymäkohtia ortodoksisen kirkkoon, sillä joko he itse tai heidän sukulaisensa kuuluivat siihen. Kuvassa näkyy ortodoksisen kirkon suurimman juhlan pääsiäisen herkkuja: kulitsa on koristeltu kirkkoslaavinkielisen pääsiäistervehdyksen ”Kristus nousi kuolleista!” lyhenteellä XB ja pasha on viimeistelty tuohuksella. Lähde: Yksityiskokoelma.

esiin vain rajatusti.⁶⁰ Evakoista erityisen alttiita kielteiselle kohtelulle olivat Raja-Karjalasta lähteneet karjalankieliset ortodoksit ja heidän jälkeläisen-

52. Elmi; Venni.

53. Elmi; Jouki; SKS KRA, Karjalaisuus 2000-luvulla 75.

54. Outi Fingerroos & Ulla Savolainen, Luovutetun Karjalan ylirajainen muisti. Teoksessa Pirkko Kanervo, Terhi Kivistö & Olli Kleemola (toim.) *Karjalani, Karjalani, maani ja maailmani. Kirjoituksia Karjalan menetyksestä ja muistamisesta, evakoiden asuttamisesta ja selviytymisestä*. Siirtolaisuusinstituutti 2018, 166.

55. Ann Phoenix, Humanizing racialization. Social Psychology in a Time of Unexpected Transformational Conjunctions. *British Journal of Social Psychology* 61 (2022), 3-4.

56. SKS KRA, Karjalaisuus 2000-luvulla 75.

57. Leena Rossi, Muisti, muistot ja muistotietohistoria. Teoksessa Asko Nivala & Rami Mähkä (toim.) *Tulkinnan polkuja. Kulttuurihistorian tutkimusmenetelmiä*. k&h Turun yliopisto 2012, 63.

58. SKS KRA, Karjalaisuus 2000-luvulla 29.

59. Esimerkiksi Pirkko Sallinen-Gimpl, *Siirtokarjalainen identiteetti ja kulttuurien kohtaaminen*. Suomen muinaismuistoyhdistys 1994; Tarja Raninen-Siiskonen, *Vieraana omalla maalla. Tutkimus karjalaisen siirtoväen muistelukerronnasta*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 1999.

60. Elmi; Jouki; Lumo; Paju, Venni; SKS KRA, Karjalaisuus 2000-luvulla, 1 ja 75.

sä.⁶¹ Nuorten kuvauksissa ei aina ollut erotettavissa se, mikä oli tapahtunut heidän sukulaisten ja mikä liittyi yleisemmin heidän käsityksensä evakkojen kohtelusta. Esimerkiksi Jouki kertoi isoäitinsä perheen asuneen Pohjanmaalla 1930-luvulla, mutta palanneen syrjinnän tähden Karjalaan. Sodan syyttyä perhe oli lähtenyt evakkoon, eikä karjalaisuutta enää tuotu julkisesti esiin. Jouki selitti tätä sillä, että ”kyllähän siinä oli myös sitä juttua, että ne tulee ja vie meidän maat”. Kuitenkin muutoin haastattelussa Jouki harmitteli sitä, etteivät isoäiti ja tämän äiti olleet puhuneet hänelle karjalaisuudesta tai siihen liittyvistä kokemuksista. Karjalaisia ryhmänä koskevasta narratiivista poimittiin aineksia täydentämään ja selittämään oman sukutaustan kertomusta niiltä osin, kun tietoa ei ollut. Henkilö liitti oman kertomuksensa osaksi suurempaa tarinaa vahvistaakseen karjalaisidentifikaatiotaan.⁶²

Iloista ja kanta-aottavaa someaktivismia

Sosiaalisen median julkiset viestit loivat ja vahvistivat osaltaan karjalaisnuorten yhteenkuuluvuutta, mutta ne suunnattiin myös yhteisön ulkopuolelle levittämään tietoa karjalaisuudesta. Aktivistien julkaisut voidaan jaotella kahteen: osa esitteli karjalan kieltä ja karjalaista kulttuuria iloisessa tai neutraalissa valossa, kun taas toinen osa oli poliittista, vahvasti kanta-aottavaa ja valistavaa. Edellistä edusti pitkälti esimerkiksi Lumon ”pieni arjen kielipoliittinen teko”, karjalankielinen Instagram-tili, jonka hän oli naputellut seuraamaan mahdollisimman monia Karjala-aiheisia seuroja ja kansantanssiyhdistyksiä saadakseen nämä seuraamaan omaa tiliään. Julkaisut olivat kuvavalinnoiltaan ja teksteiltään arkisia ja iloisia, ja Lumo jakoi ne myös Facebook-tilillään. Lumon suomenkieliset julkaisut huomioitiin yleensä työ-

käyksellä tai hymiöllä, kun taas samantapaiset karjalankieliset tai karjalaisuusaiheiset julkaisut saivat aikaan pientä keskustelua. Myös osa Aurin julkaisuista toi samaan tapaan esiin kieltä ja kulttuuria. Niissä kerrottiin esimerkiksi karjalankielisestä musiikista, karjalaisesta pukeutumiskulttuurista sekä karjalan ja suomen eroista.⁶³

Valtaosa Aurin ja Elmin julkaisuista kuului kanta-aottavaan ja valistavaan kategoriaan. Aiheita olivat esimerkiksi kielipoliittikka, kulttuurinen omiminen ja vähemmistöjen syrjintä sekä historiassa että nykypäivän Suomessa. Aktivistien rakentamassa historiakuvassa korostuivat karjalaisten kohtaamat vastukset ja vaikeudet. Etenkin Auri rinnasti menneisyyttä nykyisyyteen ja loi käsitystä syrjinnän pitkästä jatkumosta, jossa karjalaiset oli yhtäältä esitetty suomalaisina eikä omana kansanaan ja toisaalta karjalaista kulttuuria oli pidetty venäläistyneenä. Nykyisyyttä koskevassa kerronnassa he viittasivat omiin kokemuksiinsa.⁶⁴ Aktivistien narratiiveissa karjalaiset näyttäytyivät suomalaisten toiminnan kohteina ja uhreina, eivät aktiivisina toimijoina. Julkaisuissa ei ollut tilaa ilmiöiden kontekstualisointiin, jota ilman poiminnat eivät paranna vastaanottajan ymmärrystä historiasta tai politiikasta.⁶⁵ Julkaisut yhdistävät valikoiden historiallista tietoa ja 2020-luvun käsitteitä.

Osa nuorten julkaisuista oli provosoivia ja syyllistäviä. Auri ja Elmi totesivat Suomen valtion toteuttaneen ja toteuttavan edelleen kansanmurhaa, koska se ei ole edistänyt karjalankielisten kielellisiä oikeuksia.⁶⁶ Vaikka aktivistit vaativat toimia ennen kaikkea valtiolta, Auri korosti myös jokaisen yksilön vastuuta toimia vähemmistöjen oikeuksien puolesta.⁶⁷ Elmi twiittasi paljon hallituksen kielipoliittisesta ohjelmasta, johon karjalaisnuoret olivat ladanneet suuria toiveita siitä lähtien, kun karjalan kieli oli mainittu hallitus-

61. Kananen 2010; Tarja Raninen-Siiskonen, Karjalaisen siirtoväen sopeutuminen tutkimusten kohteena. Teoksessa Pekka Suutari (toim.) *Karjala-kuvaa rakentamassa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2013, 129–131; Eeva Riutamaa, *Maan korvessa kulkevi. Evakkolasten kasvukokemusten tunnemuitot ja hyvinvointi*. Turun yliopisto 2016, 111–114; Hannu Heikkilä, *Mureen kirjeet. Evakkous ja elämäntavan muutos raja-karjalais-ortodoksisten sisarusten kirjeenvaihdossa 1930-luvulta 1970-luvulle*. Jyväskylän yliopisto 2021, 111–119.

62. Vertaa esimerkiksi Carol Fleisher Feldman, Narratives of national identity as group narratives. Teoksessa Jens Brockmeier & Donal A. Carbaugh (toim.) *Narrative and Identity. Studies in Autobiography, Self and Culture*. John Benjamins Pub. Co. 2001, 143; Rice 2002, 80–82, 93.

63. Aurin IG-kohokohta Muuzikkua marraskuu 2020; Aurin IG-video 8.11.2021; Aurin IG-kelat 4.9.2020, 1.12.2020 ja 22.3.2021.

64. Esimerkiksi Aurin IG-kela 16.8.2020; Aurin IG-julkaisut 27.2.2021 ja 24.4.2021.

65. Ivor Goodson, Life histories and narratives. Teoksessa Ivor Goodson et al. (toim.) *The Routledge International Handbook on Narrative and Life History*. Routledge 2016, 3–10.

66. Aurin IG-kela 1.10.2021; Elmin twiitit 17.10.2021 ja 2.11.2021.

67. Aurin IG-kela 18.6.2021.

ohjelmassa kesäkuussa 2019. Sen toivottiin toteut-tavan karjalaisnuorten tärkeimmät tavoitteet nos-tamalla karjalan kieli perustuslakiin saamen ja romanikielen rinnalle sekä takaamalla karjalan elvytyksen jatkuvuus. Syksyllä 2021 toiveikkaus oli vaihtunut pessimismiin, sillä valmistelu eteni hitaasti ja kieliyhteisöä ja kielentutkijoita vain ”näennäskuultiin”.⁶⁸

Karjalaisaktivistien sosiaalisen median julka-suilla oli tarkoitus ”tökkiä kepillä ampieispesää” ja saada lukijoissa aikaan reaktio. Toisaalta Jou-kin mielestä ne herättivät vihamielisiä reaktioita silloinkin, kun asiaa ei ollut muotoiltu provosoi-vasti. Auri sai toistuvasti palautteena vihapuheta.⁶⁹ Hän pohti sen kumpuavan ihmisten tietä-mättömyydestä, johon uskoi voivansa vaikuttaa aktivismillaan. Auri sai seuraajiltaan myös paljon kiitosta. Parhaimmalta hänestä tuntui se, että jotkut aluksi kielteisesti suhtautuneet olivat muut-taneet mieltään häntä pidempään seurattuaan.⁷⁰ Nuorten mukaan kasvotusten tavattaessa tunte-mattomat ihmiset suhtautuivat karjalaisuuteen ja karjalan kieleen yleensä hyväntahtoisen kiin-nostuneesti, vaikka monet olivatkin tietämättö-miä.⁷¹

Sosiaalisella medialla oli rajoitteensa moni-mutkaisten ilmiöiden käsittelyareenana. Lumo oli kertonut sisaruksilleen WhatsAppissa KNŠ:n perustamisesta ja karjalaisten assimilaatiosta läväyttämällä ”valtavan määrän tekstiä siitä minkä takia te ette tiedä, että te olette karjalaisia”. Sisa-ruksista yksi sivuutti Lumon pitkän tekstin, ja toinen suhtautui vähättelevästi aiheeseen verra-ten karjalaisuusidentifikaatiota geenitesteihin. Lumon sisarukset eivät identifioituneet heille yllättäen esitettyyn narratiiviin, sillä se oli vas-

toin heidän historiakäsitystään ja ymmärrystään karjalaisuuden ja suomalaisuuden välisestä suhteesta.⁷²

Kuka saa olla karjalainen?

Nuoret karjalaiset haastoivat valtavirtaista histori-akäsitystä ja avasivat monelle uuden näkökul-man karjalaisuuden ja suomalaisuuden väliseen suhteeseen. Verkkosivuillaan KNŠ määritteli kar-jalaisuutta näin:

Karjalaisuuteen ei ole olemassa mitään tark-kaa määritelmää. Yleisesti ottaen karjalaiseksi identifioituvalla oletetaan kuitenkin olevan jonkinlainen objektiivinen side tai suhde kar-jalaisuuteen. Tällainen side voi olla esimer-kiä karjalaiset vanhemmat tai isovanhem-mat, kieli, kulttuurissa eläminen, avioliitto karjalaisen puolison kanssa, tai muu vastaava yhteys.

Yhdistys täsmensi esimerkiksi siirtokarjalaisten jälkeläisten olevan karjalaisia, vaikka ”vuosi-kymmenien assimilaatiopolitiikan seurauksena” kaikki heistä eivät tiedä tai ymmärrä olevansa kar-jalaisia.⁷³ KNŠ:n määritelmä, johon nuoret yhtyi-vät, oli pikemmin avoin kuin rajaava ja ulossul-keva, ja se korosti henkilön itseidentifikaatiota.⁷⁴ Yhdistys kiinnitti toimintansa vahvasti karjalan kieleen,⁷⁵ ja Elmi sekä Venni viittasivat yhdistyk-seen karjalankielisten, ei karjalaisten, nuorten järjestönä. Jotkut olivat yhdistyksen perustamis-vaiheessa ajaneet karjalaisuuden tiukempaa määrittelyä – vaikka se olisi johtanut joiden-kin karjalaiseksi itsensä mieltävien henkilöiden rajaamiseen ryhmän ulkopuolelle.⁷⁶

68. KNŠ:n IG-video 12.4.2021, 27:00–29:00; Elmin twiitit 17.9.2021, 14.10.2021 ja 25.11.2021.

69. Sosiaalisen median vihapuhe ei selity pelkällä verkkovälitteisyydellä, mutta verkossa vihapuhe tavoittaa nopeammin ja helpommin suuremman määrän ihmisiä, ja algoritmit saattavat suosia sisältöä, joka saa aikaan reaktioita. Loukkaavat kommentit keräävät enemmän tykkäyksiä kuin hyvän maun mukaiset ja epäasiallisten kommenttien lukeminen lisää todennäköisyyttä, että ihminen itsekin kirjoittaa samaan tyyliin. Alexander Bor & Michael Bang Petersen, The Psychology of Online Political Hostility. A Comprehensive, Cross-National Test of the Mismatch Hypothesis. *American Political Science Review* (2021), 2–4, 14, 15 <https://doi.org/10.1017/S0003055421000885>; Jin Woo Kim et al., The Distorting Prism of Social Media. How Self-Selection and Exposure to Incivility Fuel Online Comment Toxicity. *Journal of Communication* 71 (2021), 934–937.

70. Aurin IG-kelat 24.8.2020 ja 7.5.2021; Aurin IG-kohokohta Haastikset; Aurin kommentit IG-kelaansa 25.2.2021; Aurin IG-video 21.6.2021, 33:00–34:15.

71. Elmi; Lumo.

72. Vertaa Davis 2002, 17–18.

73. KNŠ:n verkkosivut, UKK. <https://www.karjalazet.fi/ukk/> (12.10.2022).

74. Elmi; Jouki; Lumo; Venni; Aurin IG-kela 23.8.2020; Aurin IG-kohokohta FAQ kesäkuu 2021.

75. KNŠ:n verkkosivut, etusivu. <https://www.karjalazet.fi/> (12.10.2022); KNŠ:n verkkosivut, Tietoa yhdistyksestä. <https://www.karjalazet.fi/yhdistystietoa/> (12.10.2022).

76. Jouki.

Etenkin Elmi ja Venni korostivat karjalaisuuden monimuotoisuutta, minkä vuoksi he kannattivat väljää määrittelyä. He pohtivat esimerkiksi kieleen, uskontoon tai suvun muuttohistoriaan nojautuvia karjalaisuuden alakategorioita. Monimuotoisuus ja siitä juontuvat sisäiset jaottelut voivat tuottaa kitkaa yhteisöihin. Karjalan kielen puhujien kesken käytiin 2010-luvulla ”murre-sotaa”, jossa kiisteltiin muun muassa siitä, mikä kolmesta murteesta tulisi valita kirjallisen standardin pohjaksi. Erimielisyydet hidastivat muutoinkin vaikeaa kielenelvytystä.⁷⁷ Nuoret olivat seuranneet kiistelyä sivusta ja korostivat, että Discord-ryhmässä ei ollut kiistoja tai jakolinjoja. Ilmiössä voi olla eroja sukupolvien välillä: esimerkiksi evakkojen karjalaisuus kiinnittyi vahvasti entiseen kotipaikkaan, mutta heidän jälkipolvensa identifioituvat karjalaisuuteen paikka-vapaammin. KNŠ:n puheenjohtaja Tuomo Kondie näki karjalaisliikkeen olevan 2020-luvun alussa uudessa vaiheessa muutaman mylly-ryksen vuoden jälkeen: liikkeessä oli useita toimijoita, jotka pyrkivät yhteistyöhön kiistelyn sijaan.⁷⁸

Vaikka nuoret korostivat karjalaisuusmääritelmässä avoimuutta, he myös erottelivat eri karjalaisuuksia muun muassa kieleen ja kokemustaustaan nojaten. Elmi totesi, että ”on mun mielestä olennaista, mistä karjalaisuudesta puhuu (...) vaikka kannaslaiset ei voi oikein puhua raja-karjalaisten asioiden puolesta, koska ne on aika erilaisia konteksteja olleet”. Vaikka nuoret eivät arvottaneet karjalaisuuksia ja korostivat niiden yhdenvertaisuutta, eri karjalaisuuksien välille muodostui jännitteinen suhde. Raja-Karjalaan juuria omaaville oli tärkeintä korostaa sen alueen erityispiirteitä, joita Suomessa oli heidän mukaansa vieroksuttu. Jouki ja Lumo harmittelevat suomalaisten paikantavan Karjalan usein

Kannakselle ja Käkisalmen ympäristöön unohtaen Raja-Karjalan ja Vienan Karjalan. Ylipää-tään karjalankielisistä tiedettiin vähemmän kuin kannaksenkarjalaisuudesta tai epämääräisestä ”piirakkakarjalaisuudesta”.⁷⁹

Keskustelussa *Kalevalasta* näkyi sen sijaan halu korostaa karjalaisten yhtenäisyyttä ja tehdä eroa suomalaisiin. Pääasiassa Vienan Karjalasta kerätyistä runoista koostettuun ja muokattuun teokseen nuoret viittasivat poikkeuksesta karjalaisena eikä esimerkiksi vienalaisena. Karjalaisnuoret näkivät eepoksen kulttuurisena omimisenä, jossa suomalaiset olivat etuoikeutettuna ryhmänä ottaneet käyttöön karjalaisten kulttuuria ja hyödyntäneet sitä kansallisen identiteetin rakentamisessaan.⁸⁰

Aktivistien *Kalevalaa* koskevat kannanotot nostattivat toistuvasti kiihtyneitä keskusteluja, mikä hämmästytti Venniä. Hänen nähdäkseen ”kukaan ei ollut viemässä mitään” suomalaisilta, vaan kyse oli ainoastaan siitä, että eepoksen alkuperä tunnettaisiin ja tunnustettaisiin paremmin. Jyrkempää mielipidettä edusti Auri, joka vaati, että suomalaisten tulisi luopua *Kalevalasta* ja totesi, että ”päätökset *Kalevalan* käyttöön liittyen pitäisi olla karjalaisten käsissä”⁸¹ tarkentamatta mitä luopuminen käytännössä tarkoittaisi ja mikä taho edustaisi karjalaisia tai saisi oikeuden määrittellä karjalaisuutta. Toisena esimerkkinä kulttuurisesta omimisesta nuoret nostivat esiin muun muassa ”supisuomalaiset harrastajaitkijänaiset”.⁸²

Yhteiskunnallinen liike voi tukeutua identifi-kaation rakentamisessa oman ryhmän samanlaisuuteen tai erilaisuuteen suhteessa johonkin toiseen ryhmään. Identiteetistä viestitään yhtäältä liikkeen sisällä sen jäsenille ja toisaalta ulospäin esimerkiksi päätöksentekijöille.⁸³ Nuorten karjalaisten pohdinnoissa näiden ulottuvuuksien

77. Anneli Sarhimaa, Kenelle karjala kuuluu? Teoksessa Eeva-Kaisa Linna & Anneli Sarhimaa (toim.) *Meijän hierus. Esseitä karjalan kielestä*. Karjalan sivistysseura 2019, 116–118; Niina Kunnas, Suomenkarjalan kielen nykytila ja tulevaisuus. *Futura* 33 (2014), 21–23.

78. Tuomo Kondien alustuspuheenvuoro Kalevalaseuran ja Itä-Suomen yliopiston Karjalan tutkimuslaitoksen järjestämässä Karjalaisuus ja karjalan kieli tutkimuksessa -keskustelutilaisuudessa 8.12.2021.

79. Myös Miša Šuačči, Raja-karjalaisena 2020-luvun Suomessa. Podcast huhtikuu 2021. <https://soundcloud.com/uusisuistamo/5-uusi-suistamo-podcast-raja-karjalaisena-2020-luvun-suomessa> (12.10.2022).

80. Esimerkiksi Aurin IG-julkaisu 27.2.2021.

81. Aurin IG-julkaisu 27.5.2021.

82. Jouki; Aurin IG-julkaisu 27.2.2021; Aurin twiitit 5.10.2021, 6.10.2021 ja 11.10.2021.

83. Rachel L. Einwohner, Jo Reger & Daniel J. Myers, Introduction. Identity Work, Sameness, and Difference in Social Movements. Teoksessa Jo Reger, Daniel J. Myers & Rachel L. Einwohner (toim.) *Identity Work in Social Movements*. University of Minnesota Press 2008, 7–8.

aiheuttama identifiikaation monimutkaisuus näkyi ennen kaikkea suomenkielisten evakkojen karjalaisuutta käsiteltäessä. Toisinaan Auri korosti Kannaksen alueen suomalaistumista, ja toisinaan hän julisti Laatokan ja Kannaksen karjalaisten olleen samaa kansaa Raja-Karjalan karjalankielisten karjalaisten kanssa.⁸⁴ Koska Auri painotti toistuvasti karjalaisten olevan kansa, hän piti vääristyneenä valtavirtaista ajattelutapaa kokea karjalaisuus suomalaisuuteen kuuluvana heimoidentiteettinä.⁸⁵

Discord-ryhmän nuorten ja heidän vanhempiensa ikäpolven välillä oli eroa suhtautumisessa suomalaisuuteen. Esimerkiksi Lumon karjalaisiksi itsensä mieltävät vanhemmat olivat ihmetelleet, kun hän oli puhunut karjalaisista vähemmistöryhmänä. Heidän mielestään karjalaiset olivat suomalaisia. Lumo näki assimilaation vaikuttaneen siihen, että moni nykykuori ei ajatellut olevansa karjalainen, vaikka tiesi sukutaustaan. Menetetyn yhteyden karjalaisuuteen saattoi nuorten mukaan kuitenkin palauttaa keräämällä tietoa suvusta, historiasta, kielestä ja kulttuurista, mikä sujui parhaiten yhdessä muiden karjalaisten kanssa esimerkiksi oman yhdistyksen puitteissa.⁸⁶

Johtopäätökset

Tässä artikkelissa kuullut nuoret identifioituivat karjalaisiksi määrittäen karjalaiset erilliseksi ryhmäksi suomalaisista. Identifiikaation kohde ja se, mitä merkityksiä ja sisältöjä sille annetaan, ovat aina valinnan tuloksia. Moniaalle juontuvasta sukutaustasta ja menneisyydestä poimitaan ne osat, joita pidetään tärkeimpinä ja omimpina. Useimmille nuorille heidän isovanhempiensa sukupolveen kuuluneet henkilöt edustivat selvimmin karjalaisuutta, kun taas heidän vanhempiensa suhde karjalaisuuteen näyttäytyi nuorille epäselvempänä tai heikompana. Mielenkiintoista on, että myös 1980-luvun alussa haastatelluille karjalaisnuorille isovanhempien sukupolvi edusti karjalaisuuden personoitumia.⁸⁷ Isovanhempien kokemukset ja tietämys aineettomasta perinnöstä

juontuvat ajallisesti kauempaa kuin vanhempien, mikä saattaa tehdä niistä nuorille kiinnostavampina ja niiden saatetaan mieltää edustavan aidommin karjalaisuutta.

Kunkin sukupolven karjalaisuudessa ja sen ilmentymisessä on otettava huomioon yhteiskunnallinen konteksti ja poliittis-kulttuuristen muutosten vaikutukset. Vaikka koulutustason nousu on viimeisen kymmenen vuoden aikana pysähtynyt tai jopa laskenut, se on huomattavasti korkeampi kuin esimerkiksi 50 vuotta sitten.⁸⁸ Tämän artikkelin avainkertoja valtaosalla oli korkeakoulututkinto tai he opiskelivat parhailaan korkeakoulussa. Korkeakouluopinnot ja itsenäinen opiskelu olivat tutustuttaneet nuoret assimilaation ja kulttuurisen omimisen kaltaisiin termeihin, joilla he käsitteellistivät omia ja aiempien sukupolvien kokemuksia. Käsitteitä ja muita vaikutteita he näyttivät omaksuneen myös kansainvälisestä vähemmistöjen etnoliittisestä liikehdinnästä, joka on voimistunut ja levinnyt 1970-luvulta lähtien.

Karjalaisaktivistien esikuva näyttää olleen saamelaisjärjestöt ja -aktivistit, jotka ovat Suomessa toimineet tienraivaajina vähemmistökieliä ja -kulttuureja koskevissa keskusteluissa. Nykykuorilla käytössä oleva teknologia helpottaa kansainvälisten vaikutteiden omaksumista sekä ympäri Suomea asuvien karjalaisten verkostoitumista ja yhteydenpitoa. Sosiaalinen media antaa heille myös areenan, jossa tuoda esiin omia, valtavirtaisesta karjalaisuuspuheesta eroavia näkemyksiä.

Karjalaisnuorten aktivismi ei ole toimijoille hauskaa harrastuspuuhastelua, jollaiseksi sitä on saatettu vähätellä, vaan taistelua oman identiteetin, kielen ja kulttuurin puolesta. Heidän toimintansa ei myöskään rajoitu yksittäisten toimijoiden someaktivismiin. Nuorten karjalaisten mobilisaation voidaan katsoa edenneen liikkeen laajenemisen ja yhteen kasvamisen vaiheeseen 2020-luvulle tultaessa. He ovat organisoituneet eri kansalaisjärjestöihin kehittäen ja määrittäen tavoitteitaan sekä pyrkien vaikuttamaan yleiseen mielipiteeseen.

84. Aurin IG-kela 23.8.2020, 27.8.2020; Aurin IG-video 21.6.2021.

85. Aurin IG-kela 23.8.2020.

86. Lumo; Venni; Aurin IG-kela 20.8.2021.

87. Heikkinen 1989, 361–365.

88. Miia Huomo, Koulutustason huima nousu notkahti. Suomalaisnuoret enää OECD-maiden keskitasoa. Tilastokeskus 2022. <https://www.stat.fi/tietotrendit/blogit/2022/koulutustason-huima-nousu-notkahti-suomalaisnuoret-enaa-oecd-maiden-keskitasoa/> (12.10.2022).

Tutkimusajankohtana tarkastelemiemme karjalaisnuorten vaikutustyö kohdistui muun muassa valtioneuvoston kielipoliittisen ohjelman valmisteluun. Kun ohjelma kesäkuussa 2022 julkistettiin, nuoret totesivat saaneensa lobbauvoiton,⁸⁹ mainitsihan oikeusministeriön edustajakin julkistamistilaisuudessa, että heillä on ”erittäin hyvin tiedossa karjalankielisen yhteisön esiin tuomat haasteet ja kysymyksenasettelut”⁹⁰. Nuoret kuitenkin pelkäsivät, että ohjelmassa mainitut hyvät ja oikeansuuntaiset aiheet ja pyrkimykset eivät toteutuisi tarpeeksi nopeasti. Joillekin oli myös pettymys, että karjalan kielilakia ei ollut otettu ohjelmassa tavoitteeksi.⁹¹ Kielipoliittisten tavoitteiden lisäksi aktivistit ovat esittäneet myös kauemmas tähtääviä utopioita, kuten karjalaisten autonomisen alueen perustamista.⁹²

Laajaan karjalaisjärjestöjen kenttään on ennen KNŠ:n perustamista kuulunut monia viankarjalaisuutta ja rajakarjalaisuutta painottavia toimijoita, kuten Karjalan Sivistysseura, Karjalan Kielen Seura ja Suojärven Pitäjäseura, jotka ovat pyrkinneet edistämään myös karjalan kielen asemaa. Nuoret ovat pystyneet rakentamaan omaa toimintaansa aiempien toimijoiden työn pohjalta – esimerkiksi opiskelemalla karjalan kieltä järjestöjen julkaisujen avulla. Nuoret haluavat kuitenkin rakentaa omanlaistaan järjestöä, joka ei esimerkiksi ankkuroidu mihinkään yksittäiseen pitäjään. Valtaosa heistä kokee aiempien järjestöjen katsovan liiaksi menneisyyteen. Vaikka nuoret hakevat aineksia omaan karjalaisuuteensa sukutaustastaan ja menneisyydestä, he haluavat vaikuttaa nimenomaan kielen ja kulttuurin tulevaisuuteen. Nuorten järjestö on myös valmis ottamaan kärjekkäästi kantaa – joskin yhdistyksen

suulla puhutaan maltillisemmin kuin sen yksittäisten aktivistijäsenten.

Aika näyttää, miten KNŠ ja muut toimijat asetuvat karjalaisjärjestöjen kentällä ja painottuuko toiminnassa jatkossa yhteiskunnallinen vaikuttaminen vai kulttuuritoiminta monen muun karjalaisuuteen kytkeytyvän yhdistyksen tavoin. On myös vielä epäselvää, miten vakiintuneemat toimijat ottavat nuorten järjestön vastaan ja millaista yhteistyötä niiden välille kehittyi. Näkemuseroja KNŠ:n ja joidenkin toimijoiden välillä löytynee ennen kaikkea karjalaisuuden ja suomalaisuuden välisen suhteen määrittelystä.⁹³ Itse sosiaalinen liike, saavuttipa se suuria tuloksia tai ei, on jo itsessään tärkeä. Se vetää puoleensa nuoria ja lisää heidän alttiuttaan osallistua yhteiseen poliittiseen toimintaan ja yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen. Murrosten ja uusien alkujen lomassa on myös tärkeää huomata se jatkuvuus, millä nuoret nykyaktivistit perustelevat toimintaansa: alistettujen historialla, kielellä ja kulttuurilla.

Artikkeli on osa Urbaani karjalaisuus -tutkimushanketta, jota rahoittaa Karjalaisen Kulttuurin Edistämisseätiö.

Professori **Maria Lähtenmäki** toimii hankkeen johtajana. **Sähköposti:** maria.lahtenmaki@uef.fi.
FT Sinikka Selin (sinikka.selin@uef.fi),
FT Oona Ilmolahti (oona.ilmolahti@uef.fi) ja
FM Anssi Neuvonen (anssi.neuvonen@uef.fi) toimivat hankkeen tutkijoina Karjalan tutkimuslaitoksella Itä-Suomen yliopistossa.

89. Elmin twiittiketju 16.6.2022.

90. Finnish Government. OM:n tiedotustilaisuus valtioneuvoston kielipoliittisesta ohjelmasta 16.6. YouTube-video 16.6.2022. <https://www.youtube.com/watch?v=GhxOAwcNaWs> (12.10.2022).

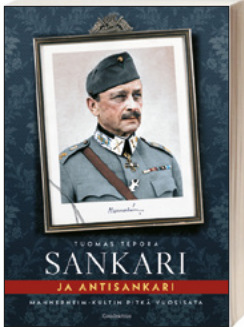
91. Aurin twiitti 16.6.2022; Elmin kaksi twiittiketjua 16.6.2022.

92. KNŠ:n IG-video 19.8.2021, 36:00–38:00 ja 41:00–45:00; vertaa Miroslav Hroch, *European Nations. Explaining their Formation*. Verso 2015, 89–94, 111–112.

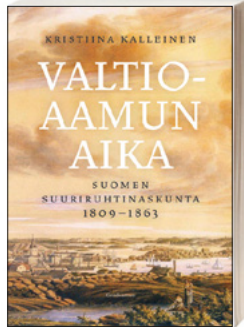
93. Ks. esimerkiksi Karjalan Liiton puheenjohtajan mielipidekirjoitus, joka oli reaktio sanomalehdessä julkaistun erään nuoren karjalaisaktivistin henkilökuvaan. Outi Örn, Karjalainen kulttuuri pitää tuoda esille osana suomalaisuutta (mielipidekirjoitus). *Helsingin Sanomat* 11.8.2022, B16.

Tuoretta tietoa kevääseen historiasta

Tilaa uutuuskirjat helposti | kauppa.gaudeamus.fi

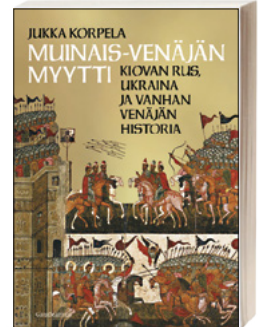
TUOMAS TEPORA
Sankari ja antisankari
Mannerheim on nostettu jalustalle yhä uudestaan ja myös vedetty alas sieltä. Tarkkanäköinen kirja perkaa marsalkasta luotuja mielikuvia ja syitä siihen, miksi hänen ympärilleen on rakentunut valtava henkilökultti. Ketkä myyttiä rakentavat?

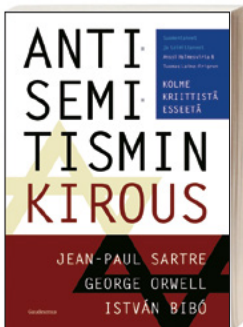
KRISTIINA KALLEINEN
Valtioamun aika
Vuodet 1809 ja 1863 ovat Suomen historian merkki-paaluja, joiden merkityksestä kiistellään edelleen. Uutuus monipuolistaa kuvaa autonomisen suuriruhtinaskunnan ensimmäisistä vuosikymmenistä sekä suomalaisten ja venäläisten suhteista.

HEIKKI MIKKELI
Geneven henki
Teos haastaa käsityksen Kansainliitosta suurena epäonnistumisena. Kansainvälistä yhteistoimintaa edistänyt järjestö saavutti paljon rikollisuuden torjunnassa ja sosiaalisessa sekä humanitaarisessa työssä. Samat kysymykset ovat yhä ajankohtaisia.

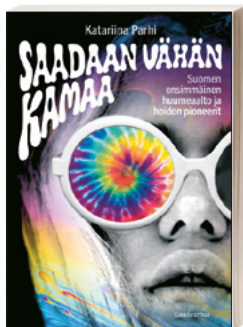
JUKKA KORPELA
Muinais-Venäjän myytti
Kertomuksella ikaiaikaisesta Muinais-Venäjältä on vuosisatoja vanhat perinteet. Sil-lä on muun muassa perusteltu hyökkäystä Ukrainaan. Teos täydentää monia vanhentuneita käsityksiä Venäjältä, Ukrainasta ja niiden muotoutumisesta.

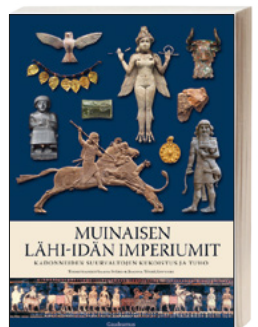
JEAN SARTRE, GEORGE ORWELL & ISTVÁN BIBÓ
Antisemitism in Kirous
Miten kaiken kuvittelu-kyvyn ulottumattomissa oleva oli voinut tapahtua? Teos kokoaa yksiin kansiin kolme heti toisen maailmansodan kauhujen jälkeen kirjoitettua klassikkotekstiä, jotka etsivät ratkaisua antisemitismiin Euroopassa.

PASI TUUNAINEN
Sodan maantiede
Viidakot, vuoristot, mutaiset tasangot ja ylipääsemättömät virrat. Maailman sotahistoriassa tunnetaan useita esimerkkejä, joissa suurval-lat tai materiaalisesti ja teknisesti ylivoimaiset armeijat ovat joutuneet vaikeuksiin epäsuotuisan ympäristön vuoksi.

KATARIINA PARHI
Saadaan vähän kamaa
Uutuusteos matkaa 1960-70-lukujen Suomeen ensimmäisen huumeaallon mukana. Arkistoaineistoon ja haastatteluihin perustuva kirja antaa äänen hoidon pioneereille, joiden oli luotava tehokasta hoitoa lähes tyhjästä. Se kuvaa ympäröivää yhteiskuntaa ja kuulee myös käyttäjiä.

SVÄRD & TÖYRÄÄNVUORI (toim.)
Muinaisen Lähi-idän imperiumit
Vuoden historiategos -kunniamaininta! Muinainen Lähi-itä on ensimmäisten todellisten suurvaltojen koti. Sivilisaatioiden, kuten Sumerin, Assyrian ja Babylonian, perintö on kulkeutunut läpi vuosituhansien tähän päivään asti.

Pete Pesonen

Yhteinen tekijyys tutkimusprosessin osana

Firabelityöt muistitietohistorian valossa

Emmäkään ulkopuolisille oo sillai mitään jutellu, että tällättii tehtiin ja näitä. Kyllä se, sanotaan nyt, kun meitäkin niin paljon, lähemmäs ykstoistatuhatta meit oli kokonaan Tampellas ympäri Suomea, mutta täälläkin lähemmäs neljätuhatta, niin näitten kesken justiin niin mitä on nähty. Niin tutut aina keskustele, että muistakko sitä ja sitä ku tehtii...¹

Näin Tampellassa 1970–1990 työskennellyt haastateltava vastasi kysymykseen, oliko hän aiemmin keskustellut firabelitöistä työkavereidensa kanssa. Firabelitöillä tarkoitetaan työntekijöiden työpaikalla, työnantajan välineillä ja materiaaleilla sekä usein myös työajan

puitteissa omaksi hyödykseen tekemiä esineitä.² Sitaatti kuvastaa firabelitöihin liittyvää salaperäisyyden verhoa, joka on hämärtänyt ja rajoittanut tehdastyön ulkopuolisten käsityksiä firabelitöistä ja niihin liittyvästä kulttuurista. Tämän artikkelin tavoitteena on nostaa kyseistä verhoa ja valottaa työntekijöiden firabelitöihin liittyvän historiatiedon muodostumista haastattelijan sekä haastateltavan yhteistyönä yhteisen tekijyyden näkökulmasta. Artikkelin on osa firabelitöiden historiaa käsittelevää väitöskirjatutkimustani.³

Artikkelin aiheena on firabelitöitä käsittelevän muistitiedon kokoaminen ja haastatteluihin perustuvan muistitiedon muodostumisprosessi oral historyn⁴ näkökulmasta. Käytän tutkimuk-

1. Työväen muistitietotoimikunnan kokoelmat (TMT): Firabelikeruu 2016, keräelmänumero 12627, Työväen Arkisto (TA.)
2. Firabelitermistä lisää, Pete Pesonen, Tehdastyön harmaa vyöhyke. *Firabelityöt työntekijöiden ja työnjohtajien näkökulmasta 1940-luvun lopulta 1990-luvun alkuun*. *Työväentutkimus Vuosikirja* (2018), 32–43, 32; Michel de Certeau, *The Practice of Everyday Life*. University of California Press 1984, 24–28; Michel Anteby, *Moral Gray Zones. Side Productions, Identity, and Regulation in an Aeronautic Plant*. Princeton University Press 2008, 29–31; Kari Teräs, *Arjessa ja liikkeessä. Verkostonäkökulma modernisoituihin työelämän suhteisiin 1880–1920*. Bibliotheca Historica 66. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2001, 78.
3. Artikkeliväitöskirjani aiheena ovat työelämän suhteet suomalaisessa teollisuudessa 1945–1990 työntekijöiden tekemien firabelitöiden näkökulmasta. Aiemmin julkaistuissa artikkeleissa liitän firabelitöitä osaksi työntekijöiden jakamaa ja ylläpitämää tehdaskulttuuria, joka käsittää ammatti- tai työntekijäryhmän työpaikan sisäisen sosiaalisen verkoston ja verkoston jäsenten jakamat tavat, arvot ja moraalit. Tutkimukseni käsittelee firabelitöiden aiheiden muutosta yhteiskunnan rakennemuutoksen näkökulmasta (Pete Pesonen, *Savustuslaatikot, kiukaat ja pontikkapannut. Firabelityöt 1950–1990. Tekniikan Waiheita* 35:3 (2017a), 25–44), työntekijöiden, työnjohtajien ja työnantajien erilaisia näkökulmia firabeleihin ja niistä muodostuvaa synteisiä tehtaan arjessa (Pesonen 2018) ja työntekijöiden kokemuksia firabeleista osana tehdastyöläisten työpaikkakulttuuria (Pete Pesonen, ”Niistä ei sitten puhuta, koska se on näpistelyä” *Firabelitöiden perustelut ja rajat muistelmamuissa*. Teoksessa Leena Enbom, Pete Pesonen & Sami Suodenjoki (toim.) *Valvottu ja kuritettu työläinen*. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen Seura 2020.)
4. Selkeyden vuoksi käytän oral history -nimitystä kansainväliseen *haastattelupohjaiseen* tutkimuskeskusteluun viitatesani. Suomalaisessa tutkimusperinteessä oral history on Jorma Kalelan aloitteesta käännetty muistitietotutkimukseksi, koska suora käännös – suullinen historia – ei tavoita tutkimussuuntauksen oleellista luonnetta muistiin perustuvana tietona. Haastatteluihin keskittyvästä kansainvälisestä suuntauksesta poiketen kirjoitetut muistelmalliset tutkimukset ovat lukeutuneet mukaan suomalaiseen tutkimusperinteeseen. Oral history -suuntaukselle on tyypillistä monitieteisyys ja sitä on luonnehdittu eri tieteenalojen kohtauspaikkana. Historiantutkimukseen keskittyvää muistitietotutkimusta on kutsuttu suullisen historian lisäksi myös muistitietohistoriaksi, kun on haluttu korostaa muistamisen merkitystä menneisyyden tulkinnalle. Jorma Kalela, *Muistitietotutkimus ja historialliki*. *Kotiseutu* 75:1 (1984), 4–5; Taina Ukkonen, *Menneisyyden tulkinta kertomalla. Muistelupuhe oman historian ja kokemuksestomusten tuottamisprosessina*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2000, 13–14; Ulla Savolainen & Riikka Taavetti, *Muistitietotutkimus*. Paikantumisia, eettisiä kysymyksiä ja tulevia suuntia. Teoksessa Ulla Savolainen & Riikka Taavetti (toim.) *Muistitietotutkimuksen paikka. Teoriat, käytännöt ja muutos*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2022, 10–43; Heidi Kurvinen, *Aikalaistekstiaineiston ja muistitiedon ristiinlukemisesta*. Naisjournalismikeskustelu 1980-luvun lopun Suomessa. Teoksessa Ulla Savolainen & Riikka Taavetti (toim.) *Muistitietotutkimuksen paikka. Teoriat, käytännöt ja muutos*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2022, 358.

nessa muistitietoa kahdella tapaa, keruumetodina ja tutkimukseni tärkeimpänä lähdeaineistona. Muistitieto on myös tutkimukseni lähtökohta, sillä muodostin käsitykseni firabelitöistä aikaisemmin kerättyjen muistitietoaineistojen pohjalta.⁵ Niiden täydentämiseksi oli tarpeellista koota lisää aineistoa tutkimusta varten. Oral historylle tyypilliseen tapaan luon tutkimusaineiston yhdessä haastateltavien kanssa. Tämä on oral historyn ydin, jossa se poikkeaa kirjallisiin lähteisiin perustuvasta historian tutkimuksesta.⁶ Haastattelijan ja haastateltavan suhdetta on luonnehdittu dialogiseksi⁷, kahden ihmisen vuorovaikutukseksi, jota historian tutkija Michael Frisch kuvaa ”yhteiseksi tekijyydeksi” (a shared authority)⁸. Frischin alkuperäinen idea yhteisestä tekijyydestä haastattelutilanteessa on laajentunut oral historyn piirissä käsittelemään tutkimushankkeet kokonaisuudessaan: projektin suunnittelusta, haastatteluihin, tulkintaan ja julkaisuun. Tutkimuksessani yhteinen tekijyys määrittänyt pitkälti Frischin alkuperäisen idean mukaisesti eli haastattelutilanteen tarkastelu yhteisen tekijyyden näkökulmasta tasoittaa haastattelijan ja haastateltavan välistä hierarkkista suhdetta haastatteluaineiston luomisprosessissa korostamalla molempien osapuolten aktiivisuutta ja osallisuutta historiallisen lähteen tuottamisessa.⁹

Artikkelissa erittelen ja reflektoin oral historyn metodeja sekä tarkastelen haastatteleamalla tuotetun suullisen historian muodostumisprosessia yhteisen tekijyyden näkökulmasta. Tavoitteenani on tehdä näkyväksi haastattelutilanteen sekä siinä

vaikuttavien toimijoiden, haastattelijan ja erityisesti haastateltavan, merkitys tutkimuksen lopputulokselle: miten haastattelijan ja haastateltavan suhde olennaisesti luo ja jäsentää aineistoa. Esitän firabelitöihin keskittyvän tapaustutkimukseni avulla, miten yhteinen tekijyys ilmenee suullisen historian muodostumisessa ja millaisia vaikutuksia yhteisellä tekijyydellä on oral history -suuntaukseen perustuvaan historian tutkimukseen. Artikkelini kiinnittyy 2000-luvun muistitietotutkimuksen piirissä käytyyn keskusteluun suullisen historian muodostumisen intersubjektiiivisuudesta. Tutkija/haastattelijan ja haastateltavan välistä kommunikaatiota haastattelutilanteessa voidaan kuvata intersubjektiiiviseksi neuvotteluksi, jossa käsitellään kerronnan sisällön lisäksi myös heidän erilaisia roolejaan ja asemiaan.¹⁰

Tutkimukseni asemoituu suomalaisen suullisen historian ja muistitietohistorian tutkimusperinteeseen. Muistitiedon keruun juuret ylettyvät suomalaisessa tutkimusperinteessä autonomian ajan alkuun, jolloin kansallisromanttisen nationalismin innoittamana ryhdyttiin keräämään kansanperinnettä yhtenäisen kansakunnan historian konstruomiseksi. Yli sata vuotta myöhemmin – 1950-luvun lopulla – keruutoiminta laajeni työväenperinteeseen, kun työväenliike aktivoitui oman perinteensä tallentajana ja Työväen muistitietotoimikunta perustettiin vuonna 1960.¹¹ Varsinaiseen oral history -suuntaukseen pohjautuva muistitietotutkimus rantautui Suomeen 1980-luvulla, kun poliittisen historian tutkija Jorma Kalela ja folkloristi Seppo Knuut-

5. Ukkonen 2000, 15; Outi Fingerroos & Riina Haanpää, Muistitietotutkimuksen ydinkysymyksiä. Teoksessa Outi Fingerroos et al. (toim.) *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2006, 29.
6. Lynn Abrams, *Oral History Theory*. Second edition. Routledge, 2016, 9–10; Kari Teräs & Pia Koivunen, Historiallinen muistitietohaastattelu. Teoksessa Matti Hyvärinen et al. (toim.) *Tutkimushaastattelun käsikirja*. Vastapaino 2017, 200.
7. Lynn Abramsin mukaan oral historyssa olennaista on dialoginen prosessi, joka ilmenee keskusteluna sekä haastattelijan ja kertojan välillä että kertojan ja ulkoisten diskurskien tai kulttuurin välillä. Abrams 2016, 19.
8. Suomalaiset tutkijat ovat yleisesti käyttäneet Frischin shared authority:sta käännoistä yhteinen tekijyys. Se on myös käännetty jaetuksi tekijyydeksi. Michael Frisch, *A Shared Authority. Essays on the Craft and Meaning of Oral and Public History*. State University of New York Press 1990.
9. Frisch 1990, xv–xxiv; Linda Shopes, Commentary. Sharing Authority Source. *The Oral History Review*, Winter – Spring, 30:1 (2003), 103–110; Abrams 2016, 54–55; Teräs & Koivunen 2017, 199–201; Kari Teräs, Mitä on muistitieto, ja miten se poikkeaa muusta historiallisesta tiedosta? *Alustalehti* 2018. <https://www.tuni.fi/alustalehti/2018/07/06/mita-on-muistitieto-ja-miten-se-poikkeaa-muusta-historiallisesta-tiedosta/> (20.3.2023).
10. Abrams 2016, 54–77; Heidi Kurvinen & Hannah Yoken, Konfliktit ja vaikeat tunteet muistitietohaastatteluissa. Teoksessa Ulla Savolainen & Riikka Taavetti (toim.) *Muistitietotutkimuksen kentät. Teoriat, käytännöt ja muutos*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2022, 47. Tilannesidonnaisuuden merkityksestä haastattelulle ks. Carrie Hamilton, Sex, ‘Silence’ and Audiotape. Listening for female same-sex desire in Cuba. Teoksessa Robert Perks & Alistair Thomson (toim.) *Oral history reader*. Routledge 2015, 396–411.
11. Kati Mikkola, *Tulevaisuutta vastaan. Uutuuskien vastustus, kansantiedon keruu ja kansakunnan rakentaminen*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2009, 65; Pete Pesonen, Työväen muistitietotoimikunnan historia. Teoksessa Marjaaliisa Hentilä & Mikko Kosunen (toim.) *Demokratian muisti. Työväen Arkisto 110 vuotta*. Työväen Arkisto 2019, 145–149.

tila toivat brittiläisen *popular memory* -ryhmän ajatuksia suomalaisen perinteentutkimuksen kenttään muistitietohankkeitaan kuvaavissa artikkeleissaan. Heidän mukaansa muistitieto mahdollisti yhteisöjen ylläpitämisen kansanomaisen historiakäsityksen tutkimisen.¹²

Käsitteenä kansanomainen historia yleistyi 1980-luvun lopulla varsinkin folkloristisessa tutkimuksessa, jossa käsiteltiin ”tavallisen kansan” arjen historiaa ja historian tulkintoja. Kansanomaisen historia määriteltiin arjen lähipiirissä ja tuttavilta omaksuttavana yhteisön ylläpitämänä ja valvomana käsityksenä historiasta. Yhteisö kontrolloi, mitä historianäkemykseen kelpuutetaan ja miten asiat ilmaistaan.¹³ Folkloristiikan tutkijan Anne Heimon mukaan folkloristiikassa kansanomaisella historialla tarkoitetaan jonkin tietyn yhteisön omaa käsitystä menneisyydestään. Määritelmään sisältyy ajatus historian valtavirran ulkopuolelle jätettyjen, marginaaliryhmien tai hävinneiden historiasta. Heimon mukaan käsitteen tekee ongelmalliseksi tietyn ryhmän erityislaatuisuuden korostaminen; Ikään kuin kansanomaisuus eroaisi essentiaalisella tavalla akateemisten tutkijoiden tuottamasta historiasta.¹⁴ Myöhemmässä tutkimuksessa Kalela korvasi kansanomaisen historian käsitteen sen erityislaatuisuuden vuoksi *yhteiset tarinat* (shared histories) termillä. Yhteisissä historioissa yhteisöjen jakamat omat menneisyyskäsitykset limittyvät populaarien ja akateemisten historian esitysten kanssa vuorovaikuttaisesti toisiinsa.¹⁵

Kalelan 1980-luvun ja 2000-luvun päätelmiä yhdistäen muistitietohistoria tutkii akateemisen tutkimusperinteen metodein yhteisiä historioita.¹⁶ Itse koottuihin haastatteluaineistoihin pohjautuvat muistitietotutkimukset ovat yleistyneet folkloristiikassa ja etnografiassa Taina Ukkosen 2000-luvun alussa julkaistun väitöskirjan jälkeen. Kotimaisen historian tutkimuksen puolella Saara Tuomaalan haastattelu- ja kirjoitusaineistoihin pohjautuva agraarisen lapsuuden ja kansakoululaitoksen kohtaamista tarkasteleva väitöskirja oli ensimmäisiä muistitietohistorian edustajia.¹⁷ Historiantutkijoiden kiinnostus on kohdistunut enemmänkin kirjoitettuihin muistelmiin ja haastatteluista päälähteinään käyttäviä akateemisia tutkimuksia on vähän.¹⁸

Yhteisestä historiasta akateemiseksi tutkimukseksi

Firabelityöt ilmiönä on ollut tehdastyöntekijöiden hyvin tuntema, mutta siitä ei ole juurikaan tehty akateemista tutkimusta.¹⁹ Toisin sanoen firabelityöt voi tulkita osaksi teollisuustyöntekijöiden jakamaa yhteistä historiaa. Uuden muistitiedon tallentaminen oli tutkimukselle välttämätöntä, koska firabelitöitä käsittelevää muistitietoa oli niin vähän.

Aloittaessani keruuhankkeen²⁰ suunnittelun kesällä 2015 kuulin Kuusankoskella järjestetystä firabelitöiden näyttelystä nimeltä *Työnumero sataviisi*. Näyttelyn nimi viittasi Voikkaan paperitehtailla käytettyyn ”tyhjään” työnume-

12. Jorma, Kalela, Ihmiset kirjoittavat oman historiansa. Paperiliiton historiahanke. *Tiede & Edistys* 8:3 (1983), 25–36; Kalela 1984, 4–5; Seppo Knuutila, Mitä sivakkalaiset itsestään kertovat. Kansanomaisen historian tutkimuskoje. Teoksessa Pertti Rannikko (toim.) *Yhteiskunta kylässä. Tutkimuksia Sivakasta ja Rasimäestä*. Karjalan tutkimuslaitoksen julkaisuja 63. Joensuun yliopisto 1984; Anne Heimo, Kuka saa tutkia historiaa. Ennen ja Nyt. Historian tietosanomat 7 (2007), <https://journal.fi/ennenjanyt/article/view/108367> (18.2.2022).

13. Jorma Kalela, *Historiantutkimus ja historia*. Gaudeamus 2000, 38.

14. Anne Heimo, *Kapina Sammatissa. Vuoden 1918 paikalliset tulkinnat osana historian yhteiskunnallisen rakentamisen prosessia*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2010, 47–52.

15. Kalela 2012, 9.

16. Jorma Kalela, *Näkökulmia tulevaisuuteen. Paperiliiton historia 1944–1986*. Paperiliitto 1986.

17. Ukkonen 2000; Saara Tuomaala, *Työtekevästä käsistä puhtaisi ja kirjoitettaviksi. Suomalaisen oppivelvollisuuskoulun ja maalaislasten kohtaaminen 1921–1939*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2004.

18. Essi Jouhki, *Teinikuntatoiminnan sukupolvet. Muistitietohistoria oppikoulujen koululaisliikkeestä 1950–1970-luvuilla*. Oulun yliopisto 2020.

19. Aihetta väitöskirjassaan sivunnut Kari Teräs sitoo ilmiön osaksi työntekijöiden työpaikkakulttuuria ja siihen sisältyviä sosiaalisia normeja sekä moraalikoodia. Teräs 2001, 77–78. Teräksen lisäksi Matias Kaihovirta on viitannut firabelitöihin Billnäsin ruukkiyhteisöä käsittelevässä väitöskirjassa. Matias Kaihovirta, *Oroliga inför framtiden. En studie av folkligt politiskt agerande bland bruksarbetarna i Billnäs ca 1900–1920*. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura 2015, 176.

20. Kutsun väitöskirjani aineiston keruuhanketta muistitietokeruuksi, sillä nimitys on vakiintunut termi kirjoitetun perinteen tallentamisessa (ks. Katri Kivilaakso, Pete Pesonen & Riikka Taavetti, Muistitiedon keruut, kerääjät ja osallisuus. Teoksessa Ulla Savolainen & Riikka Taavetti (toim.) *Muistitietotutkimuksen kentät. Teoriat, käy-*

roon, joka todellisuudessa merkitsi firabelityötä. Sovin tapaamisen näyttelyn järjestäjän, paikallisen galleristin, Vesa Parvisen kanssa. Tapaamisessa tutustuin myös Kuusankoski-seuran aktiiveihin. Tapaaminen johti yhteistyöhön ja muistitietokeruun aloittamisen varaslähtöön. Järjestimme näyttelyn yhteyteen kaksi ryhmäkeskustelutilaisuutta, joiden teemana olivat paikallisten firabelitöihin liittyvät kokemukset ja muistot.²¹

Tapaamisten yhteydessä tutustuin Kuusankoski-seurassa toimineeseen Eijaleena Martikaiseen, josta tuli yhteistyökumppani Kuusankoskelle paikantuneessa haastatteluaineiston tuottamisessa. Toimittajan työstä eläköitynyt

■ Kuva 1: Pontikkapannuja Työnumero sataviisi -näyttelyssä Kuusankosken Patoklubilla 7.6.2015. Kuva: Eijaleena Martikainen, Työväen Arkisto.

Martikainen innostui tutkimusaiheestani ja sovimme, että hän haastattelee kuusankoskelaisia firabelikeruuseen.²² Näyttelyn herättämä keskustelu, jossa työntekijöiden omia puhdetöitä rinnastettiin jopa työpaikalta varastamiseen, nosti kiinnostusta suunnitteilla olevaa keruuta kohtaan.²³

Toteutin keruun yhteistyössä Työväen Arkistossa toimivan Työväen muistitietotoimikunnan kanssa. Hanke jakautui haastatteluihin ja kirjoi-

tännöt ja muutos. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2022, 88–89) ja sitä on käytetty myös yleisnimityksenä (suullisen perinteen tallennushankkeille. Hanketta mainostettiin muistitietokeruuna firabelitöistä (ks. Pete Pesonen, Muistitietokeruu firabelitöistä, tehdasperinteen harmaasta alueesta. *Tekniikan Waiheita* 34:2 (2016), 45–46). Nimityksellä en viittaa haastatteluaineiston tuottamiseen ”keräämiseenä”, sillä käsitän haastattelun puheen lajina, jossa haastattelijat ja haastateltavat tuottavat tietoa vuorovaikutteisesti. Ks. lisää Elina Makkonen, *Muistitiedon etnografiaa tuottamassa.* Joensuun yliopisto 2009, 39.

21. TMT:12621, TA. Työnumero sataviisi -näyttelystä: <http://blogi.arjenhistoria.fi/kuusankosken-taideruukissa-nayttely-firabelitoista/> (18.2.2022).

22. Pete Pesonen, Erään keruun anatomia. *Työväentutkimus Vuosikirja* (2017b), 102–103.

23. Satu Krautsuk, Paperimiesten salaisuudet julki. Kaikki touhut tehtaassa eivät kestä vielääkään päivänvaloa, 4.6.2015, <https://yle.fi/uutiset/3-8041533>, (30.10.2022); Tiina Aho, Taivaan lahja firaabelitutkijalle. *Kouvolan Sanomat* 25.6.2015; Tiina Aho, Muistelijoihin on jonoksi asti. *Kouvolan Sanomat* 10.12.2015.

tettujen muistelmien keruuseen. Keruu oli kaikille avoin, mutta aktiivinen keruu kohdennettiin aikaisemman tiedon perusteella firabelitöissä aktiivisimpaan ryhmään eli metallityöntekijöihin. Käytännön keruutyö kohdistui Metallityövän Liiton ammattiosastojen veteraanijaostoihin. Esittelin hanketta seitsemän eri ammattiosaston veteraanijaoston tapaamisessa. Esittelyiden päätteeksi tilaisuuden osallistujat keskustelivat kokemuksistaan firabelitöistä, ja lopuksi vapaaehtoiset antoivat yhteystietonsa haastattelua varten.

Keruun tavoite ylitettiin ja aineistoa kertyi 102 kertojalta. Aineiston aikajänne ulottuu 1930-luvun lopusta vuoteen 2015. Kaikki haastatellut ja kirjoituskeruuseen osallistuneet kertojat ovat eläköityneet aktiivisesta työelämästä. Enemmistö kertojista on työläistaustaisia, mutta joukossa on muutamia insinöörejä ja työnjohtajia²⁴. Keruun kaikki kuusi ryhmähaastattelua ovat tekemiäni, ja niiden lisäksi tein 52 yksilöhaastattelua. Edellä mainittu Martikainen haastatteli 10 kuusankoske-laista ja arkistotutkijat Hanna Jännti ja Risto Reuna haastattelivat hankkeeseen yhteensä viittä eri henkilöä. Haastattelujen lisäksi vastaanotimme 11 eri kertojan kirjoittamat muistelmat.²⁵

Firabelikeruun aineistoa täydentävät Työvän muistitietotoimikunnan ja Teollisuusliiton yhteistyönä vuonna 2020 järjestämän Yhteen hitsattu porukka -muistitietokeruun haastattelut. Keruun ideana oli tallentaa 1960–1970-luvuilla työuransa aloittaneiden Teollisuusliiton jäsenten kokemuksia työelämän muutoksesta, uuden teknologian käyttöönotosta ja automatisaation lisääntymisestä. Haastatteluiden kysymysrunkoon kuului myös firabelityö-kysymys, joka kysyttiin 70 haastateltavalta 109 haastatellusta.²⁶

Tutkijan paikantaminen suhteessa tutkimuskohteeseen

Perinteisestä kirjallisiin lähteisiin perustuvasta tutkimuksesta poiketen muistitietohistorian tut-

kija joutuu ottamaan huomioon myös oman asemansa ja habituksensa. Etnografisen tutkimuksen tapaan tutkijan roolilla ja asemalla suhteessa tutkittaviin ja tutkimuskohteeseen on merkittävä vaikutus. Historiantutkija Lynn Abramsin mukaan haastattelijan ja haastateltavan väliseen suhteeseen haastattelutilanteessa saattavat vaikuttaa eri tavoilla henkilöiden sukupuoli, rotu, murre, nimi, ulkonäkö ja ikä sekä asema ja uskomukset. Toisaalta haastattelijan ulkoinen habitus ja tapa ilmaista itseään saattaa viestittää haastateltavalle heidän samankaltaisuuksiaan ja erojaan, kuten Penny Summerfield muistuttaa.²⁷

Haastattelijan ja haastateltavan subjektiivisuuden huomioon ottaminen luo edellytykset haastattelutilanteiden onnistuneelle intersubjektiivisuudelle, jolloin molempien osapuolten yhteistyöllä tuotetaan muistitiedon moniäänisyyttä.²⁸ Tutkimuksessani tämä näkyi keruun esittelytilaisuuksissa, joissa korostin osallisuuttani työväentutkijana tutkittavien yhteisöön. Taustani kiinnosti keruuseen osallistuneita. Kerroin omasta työväenluokkaisesta perhetaustastani ja identifioin itseni Työvän Arkiston tutkijana osaksi järjestäytynyttä työväenliikettä. Tästä näkökulmasta voi hahmottaa kolme erilaista rooliani suhteessa tutkimukseeni. Nämä roolit limittyvät ja vaikuttavat toisiinsa, mutta myös haastateltavien suhtautumiseen minuun haastattelijana. Ensinnäkin toimin väitöskirjatutkijan roolissa. Toiseksi edustin työvän muistiorganisaatiota arkistotutkijana, ja kolmanneksi minulla oli yksityinen roolini työväenliikkeen jäsenenä. Kokemukseni perusteella näistä rooleista kahden jälkimmäisen, organisatorisen ja henkilökohtaisen taustan, avaaminen helpotti luottamuksen syntymistä haastateltavien kanssa.²⁹

Taustani kiinnosti haastateltavia, koska firabelityöt sijoittuvat työntekijöiden omaan arkitodellisuuteen ja sen käsitteistöön. Ilmiötä voi kuvata antropologiasta tunnetuksi tulleella käsi-

24. Kaksi teknikkoo, viisi insinööriä ja 14 työnjohtoon kuulunutta kertojaa.

25. Firabelikeruun liiteaineistot, TMT, TA.

26. Yhteen hitsattu porukka -keruun aineistot, TMT, TA.

27. Penny Summerfield, *Dis/Composing the Subject. Intersubjectivities in Oral History*. Teoksessa Coslett, Tess, et al. (toim.) *Feminism and Autobiography. Texts, Theories, Methods*. Taylor & Francis Group 2000, 102; Heimo 2010, 85; Annamaria Marttila, Tutkijan positiot etnografisessa tutkimuksessa. Mäntän ja kokemuksen dialoginen rakentuminen. Teoksessa Pilvi Hämeenaho & Eerika Koskinen-Koivisto (toim.) *Moniulotteinen etnografia*. Ethnos ry 2014, 362–392; Abrams 2016, 60; Kurvinen & Yoken 2022, 64–65.

28. Teräs & Koivunen 2017, 201.

29. Ks. Niina Naarminen, *Naurun voima. Muistitietotutkimus huumorin merkityksistä Tikkakosken tehtaan paikallisyhteisössä*. Työvän historian ja perinteen tutkimuksen seura 2018, 122–123.

teparilla etic ja emic, joita käytetään tutkijan ja tutkimuskohteiden näkökulmien ja käsitteistöjen erojen kuvaamiseen. Lingvisti Kenneth Pike kehitti termit kuvaamaan käyttäytymistä tietyn järjestelmän ulkopuolisesta (etic) tai sisäisestä (emic) näkökulmasta. Piken mukaan etic edustaa tutkijoiden *luomaa* alustavaa esitystä aiheesta, emic puolestaan tutkimuskohteesta *löydettyä* kokonaisvaltaista esitystä.³⁰ Historiantutkija Carlo Ginzburg käänsi Piken käsitteet historian-tutkijoille tutumpaan muotoon vertaamalla niitä tutkijoiden alustaviin tutkimuskysymyksiin, jotka ovat väistämättä anakronistisia. Kysymykset muovautuvat tutkimusprosessin aikana uusien todisteiden ja vastausten pohjalta, jotka on muotoiltu menneisyyden toimijoiden kielellä ja liittyvät heidän yhteisöilleen ominaisiin kategorioihin. Tutkimusprosessissa emic synnyttää myös etic -kysymyksiä ja päinvastoin. Siitä huolimatta Ginzburgin mukaan tutkijoiden ja tutkitavien sanojen/kielen erot, toisin sanoen tutkijan kysymysten ja lähteiden vastausten erot, tulee taltioida huolella, jotta pystymme välttämään tutkimuksessa anakronistisen vatsastapuhumisen ansan.³¹ Viraapelit, sotevat ja satavitokset ovat emic-käsitteitä. Analysoin niitä tutkimuksessani firabeli-käsitteellä, joka on puolestaan etic.

Kysymys firabelitöiden sensitiivisyydestä tutkimusaiheena ilmentää tutkijan ja haastateltavien käyttämän kielen ja käsitteiden erilaisuutta. Vaikka tehtaan ulkopuolisessa keskustelussa firabeleihin liitetään sensitiivisiä piirteitä, useimmat tehdastyöntekijät eivät kokeneet aiheutta arkaluontoiseksi. Suurimmalle osalle haastateltavista firabelien tekeminen oli normaali osa arkea, eivätkä he kokeneet niistä puhumista millään tavalla häpeälliseksi tai peittelyä vaativaksi. Haastatteluaineistoa analysoidessani huomasin, että keruun haastatteluissa ei kysytty suoraan aiheen arkaluontoisuudesta. Minulle avautui kuitenkin mahdollisuus kysyä asiasta haastatellessani viittä firabelikeruuseen osallistunutta kertojaa

uudelleen vuonna 2020 Yhteen hitsattu porukka -keruussa:

En mä tierä. Riippuu varmaan vähän työmaasta, mut ei se mun mielest oo millään taval arkaluontonen, ei henkilökohtasesti. Ja niinku mä sanoin, tuol [konepajan nimi] oli kaikennäköst romuu ja tavaraa, et siel tehtiin enempi ja vähempi firabelia. En mä tierä, en mä oo siin kokenu mittään arkaluontosta siin hommas, paitsi nyt henkilökohtasii hommii on, mut tota, en mä ossaa tohon sanoo, et mitä siin niin olis arkaluontosta. Onks se jollekin tullu arkaluontoseks, vai onk meikäläinen sit niin pinttyny muuten? [Naurahdus]³²

Tutkijana koin aiheen sensitiiviseksi, koska se oli epäselvästi määritelty ja heikosti tunnettu tehdaskontekstin ulkopuolella. Tämän takia aiheutu helposti väärinkäsityksiä, joissa firabelitöiden tekijöitä voidaan jopa leimata varkaiksi. Olen myös pohtinut, syllistynkö haastateltavien holhoamiseen korostaessani aiheen sensitiivisyyttä. Osoituksena aiheen epäarkaluontoisuudesta haastateltaville on, että lähes kaikki haastateltavat osallistuivat keruuhankkeeseen omilla nimillään ja sallivat aineiston arkistoinen nimitietojen kanssa.³³

Emic ja etic -käsiteparin tapaan tutkijan sisä- tai ulkopiiriläisyyttä suhteessa kohdeyhteisöön on hedelmällisempää käsitellä enemmänkin limittäisenä kuin kaksijakoisena ilmiönä. Tutkimuksen ja keruun kohderyhmä koostui pääosin lattiatason tehdastyöntekijöistä, joiden lisäksi keruussa haastateltiin myös työnjohtajia ja päälliköitä. Enemmistö haastateltavista edusti kuitenkin teollisuudessa työskenteleviä ammatillisesti järjestäytyneitä työntekijöitä. Työntekijäyhteisön lisäksi kertojat jakautuvat asuinpaikkansa mukaisesti paikallisiin yhteisöihin, työpaikkatason yhteisöihin ja joissakin tapauksissa ammattiryhmän mukaisiin yhteisöihin.

30. Kenneth L. Pike, *Language in Relation to a Unified Theory of the Structure of Human Behavior*. 2. korjattu painos. De Gruyter Mouton 1967, 37–39.

31. Alessandro Portelli, *The Death of Luigi Trastulli, and Other Stories. Form and Meaning in Oral History*. State University of New York Press 1991, 56; Carlo Ginzburg, *Our Words, and Theirs. A Reflection on the Historian's Craft, Today*. *Cromohs. Cyber Review of Modern Historiography*. 18 (2014), 97–114 <https://doi.org/10.13128/Cromohs-14122>; Naarminen 2018, 142.

32. TMT:13112, TA.

33. Suomalaisessa muistitietotutkimuksessa nimien julkaiseminen on nykyään harvinaista. Kertojien nimitietojen poistaminen tutkimuksesta oli minulle itsestään selvää, sillä niiden paljastaminen ei tuo lisäarvoa tutkimukselle.

Firabelikeruun aineistossa voi tarkastella haastattelijan merkitystä haastateltaville vertaamalla tekemiäni haastatteluja Martikaisen tekemiin haastatteluihin. Martikainen on syntyperäinen kuusankoskelainen, ja hänen isänsä työskenteli Kymi-yhtiöllä. Martikaisen tekemät haastattelut mukailivat keruun haastattelurunkoa, mutta hänen haastattelemansa henkilöt kertoivat muita haastateltavia huomattavasti monisanaisemmin työuristaan ja taustoistaan. Martikaisen paikallistuntemus auttoi jatkokysymysten esittämisessä, ja keskusteluyhteys entuudestaan tutun haastattelijan kanssa saattoi olla avoimempi. Martikaisen tekemille haastatteluille on tyypillistä, että varsinaiseen aiheeseen siirrytään vasta haastattelun lopussa.

Tekemissäni haastatteluissa puolestaan aloitettiin kertojan taustalla ja lyhyellä työhistorialla, joista siirryttiin kertojan ensikohtaamiseen firabelien kanssa. Haastatteluiden alkuun totesin nauhalle päivämäärän sekä haastateltavan ja haastattelijan keskustelevan firabelitöistä. Huomioin vasta aineistoa analysoidessani, että kehystin aloituspuheellani tapahtuman keskusteluksi haastattelun sijaan. Tällä korostin, tosin etukäteen tiedostamatta, tilanteen yhteistä tekijyyttä ja pyrin heikentämään omaa valta-asemaani haastattelijana asettamalla keskustelijat tasa-arvoiseen asemaan.

Sisäjäsnyys ei kaikissa tapauksissa edistä hedelmällisen haastattelutilanteen syntymistä. Niina Naarmisen kokemusten mukaan haastattelijan sisäjäsnyydestä voi myös olla haittaa haastattelutilanteessa, jossa tutuus luo illuusion kevyestä juttelusta.³⁴ Haastattelijan sisäpiiriläisyys saattaa vaikuttaa kertojien avoimuuteen myös negatiivisella tavalla ja johtaa haastateltavat itsensuuriin.

Keruun perusteella suosituimpia yksittäisiä firabelitöitä olivat savustuslaatikot, kiukaat ja pontikkapannut.³⁵ Kuusankoskelaisen mainitsemat firabelit poikkeavat neljässä kategoriassa huomattavasti muilta paikkakunnilta kerätystä aineistosta. Poikkeamat ovat keittiötarvikkeissa ja saunankiukaissa sekä pontikka- ja kalastusvälineissä.

No näähän oli tyypillisiä siihen aikaa just sodan jälkeä, niin tällai kotiloustarvikkeet, kauhat, veihdet. Kaikenlaista mitä kotona tarvittii ja metallista pystyttii tekemään. Näähä perunaijia ja sit tosiaan puuseppäpuolel tehtii sitte kaikenlaisii, etupäässä näitä joulunaikaan, niin kaikenlaisii joululahjoja teki sitte nää puusepät kotiisa.³⁶

Keittiövälineiden mainitseminen esimerkkinä firabelitöistä saattaa johtua tutusta haastattelijasta. Martikainen on tehnyt kaksi kolmasosaa kuusankoskelaisen haastatteluista, ja kuusaalaisena hänellä oli läheisempi suhde haastateltaviin kuin minulla ulkopuolisena. Tutulle haastattelijalle on saattanut olla luontevampaa kehystää firabelien tekeminen sosiaalisesti hyväksyttävämällä tavalla niukkuudesta johtuvana tarpeena keittiötarvikkeiden tekoon. Toisaalta, vaikka Martikainen edusti paikkakunnan sisäpiiriä, hän poikkesi työntekijöitä edustavista haastateltavista sukupuoleltaan sekä koulutus- ja ammattitaidaltaan. Tämäkin saattoi vaikuttaa siihen, että samalla paikkakunnalla asuvalle naispuoliselle haastattelijalle on kerrottu ennemmin firabelina tehdystä muusinuijasta kuin pontikkapannusta.

Merkille pantavaa on, että pontikkapannuja ei mainittu kertakaan Martikaisen tekemissä kuusankoskelaisen haastatteluissa, vaikka ne olivat koko keruuaineiston perusteella kolmanneksi mainituin firabelien aihe.³⁷ Kuusankoskelaisen haastateltavien vaikeneminen pontikkavälineistä paikalliselle haastattelijalle ei voi johtua siitä, ettei niitä olisi tehty Kuusankoskella, sillä Työnumero sataviisi -näyttelyssä pontikkapannut olivat yhtä laajasti edustettuina kuin savustuslaatikot ja grillit. Näyttelyn esineet vaikuttivat väistämättä kuusankoskelaisen kertojien muistelmiin. Vaikka Martikaisen haastattelemat kuusankoskelaiset vaikenivat pontikkavälineiden tekemisestä, haastattelemani kuusankoskelainen otti pontikkavälineiden teon esiin haastattelussa. Haastateltava näytti minulle kesken haastattelun nuoruuden valokuvaa itsestään pontikkapannujen kanssa. Oral history -haastatteluiden yhtenä erityispiirteenä onkin niiden muuntuvuus. Jokainen

34. Heimo 2010, 85; Naarminen 2018, 141–143.

35. Pesonen 2017, 37.

36. TMT:12611, TA.

37. Pesonen 2017, 37.

haastattelu on uniikki, haastattelijan ja haastattelutavan ainutlaatuinen kohtaaminen, jota ei voi toistaa samanlaisena.³⁸

Ryhmäkeskustelu käännekohtana

Kuusankoskella järjestettyihin kahteen ryhmäkeskusteluun³⁹ osallistui yhteensä lähes 50 ihmistä. Ryhmäkeskustelut järjestettiin näyttelytilassa, jossa oli samaan aikaan esillä firabelitöiden näyttely. Suurin osa keskusteluihin osallistuneista oli paikallisia paperitehtaan entisiä työntekijöitä ja heidän perheenjäseniään, jotka olivat myös lainanneet firabelejaan näyttelyyn. Keskustelussa osallistujat kertoivat firabeleihin liittyviä muistojaan, jotka käsittelivät suurimmalta osalta eri esineiden tekemistä sekä niihin liittyviä anekdootteja.

Ryhmäkeskustelu käsitteenä kuvaa hyvin Kuusankoskella järjestämiäni tilaisuuksia, sillä ne eivät edenneet ryhmähaastattelusta tutun kysymys-vastaus-rakenteen mukaan, vaan enemmänkin vapaana keskusteluna. Tilaisuus alkoi näyttelyn järjestäjän Vesa Parvisen ja allekirjoittaneen alustuksilla. Alustuksissa määriteltiin ja taustoitettiin tilaisuuden tarkoitus. Kerroin pro gradu -työni johtopäätöksistä, joiden mukaan rajanveto luontaisetujen, firabelitöiden ja varastamisen välillä saattaa olla hankalaa. Täsmensin kuitenkin, että tutkimukseni tarkoituksena ”ei ole missään nimessä tehdä minkäänlaisia moraalisia tuomioita firabelitöiden tekemisen tai tekijöiden suhteen” ja kerroin tutkivani työväen historiaa ja perinnettä, joihin firabelityöt kuuluvat. Alustukseni jälkeen Parvinen referoi alustustani ”--Eli tässä just mitä Pesosen Pete muisteli, niin kautta linjan tämä on niinkun varastamisen leima ja tehnyt siitä erilaisen ymmärtämisen kohteen”.⁴⁰ Huomionarvoista on, että Parvinen kehystää puheeni muisteluksi ja sillä tavalla samaistaa

minut muihin keskustelutilaisuuden osallistujiin. Alustusten jälkeen Parvinen aloitti keskustelun kertomalla omakohtaisen muistonsa firabeleista. Parvisen muistelman jälkeen osallistujat pääsivät ääneen. Ryhmäkeskusteluille tyypilliseen tapaan osallistujat kertoivat ja kuuntelivat toistensa kertomuksia, jolloin uusi keskustelija usein jatkoi siitä mihin edellinen kertoja jäi.⁴¹

Pyrin moderaattorin asemassa ruokkimaan osallistujien välistä vuorovaikutusta, ja luomaan keskustelulle avoimen tilan. Esitin pääasiassa vain tapahtumia ja muistoja ajoittavia kysymyksiä. Tilaisuudella oli voimakkaan yhteisöllinen luonne, sillä enemmistö osallistujista oli paikallisia, ”kuusaalaisia”, ja entisiä paperitehtaan työntekijöitä. Tämä, osallistujien jakama identiteetti, helpotti keskusteluun osallistumista ja saattoi osaltaan rohkaista omien kokemusten jakamiseen. Tilaisuutta kuvaa hyvin kulttuuritalouden professori Anu Valtosen ryhmäkeskustelumenetodiin liittämä käsite *valtaistamisen* potentiaali, jonka mukaan keskustelu vahvistaa osallistujien yhteisöllisyyttä mahdollistamalla kokemusten jakamisen vertaisryhmän kesken ja omien kokemusten peilaamisen laajempaan kulttuuriseen kenttään.⁴²

Ryhmäkeskusteluiden ja -haastatteluiden negatiivisena piirteenä pidetään keskustelun homogeenisuutta. Keskustelijat pitäytyvät helposti vain yhteisön yleisesti sallimissa aiheissa, eikä kollektiivista muistia kiistävien tai kyseenalaistavien muistojen tai näkökulmien esittäminen ole sen vuoksi helppoa. Keskustelijoiden erilaiset taustat vaikuttavat myös keskustelun ilmapiiriin.⁴³ Erilaisten taustojen vaikutus keskustelujen kulkuun kävi ilmi ensimmäisen ryhmäkeskustelun puheenvuorossa, jossa poikkeuksellisesti kyseenalaistettiin tilaisuuden ja siellä käydyn keskustelun luonne.⁴⁴

38. Abrams 2016, 24.

39. Ryhmäkeskusteluihin viitataan useilla eri nimityksillä kuten focus group, group interview, group discussion. Anu Valtosen, Ryhmäkeskustelut. Millainen metodi? Teoksessa Johanna Ruusuvuori & Liisa Tiittula (toim.) *Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus*. Vastapaino 2005, 223. Ryhmähaastattelulla on pitkä perinne työväen historian ja perinteen tutkimuksessa Jorma Kalelan Paperiliiton historiahankkeesta lähtien (Kalela 1986; Kalela 2006, 68–82) ja viimeisimpänä Mikko Ahon väitöstutkimus. Mikko Aho, *”Kun meiltä laiva lähtee ulos, ni siitä voi olla kaikki ylpeitä”*. *Raumalaisten laivanrakentajien ammatillinen omakuva teollisena kulttuuriperintönä*. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura 2019.

40. TMT:12657, TA.

41. Maria Vanha-Similä, *Yhtiöön, yhtiöön! Lapsiperheiden arki Forssan tehdasyhteisössä 1950–1970-luvuilla*. Suomen muinaismuistoyhdistys 2017, 50.

42. Valtosen 2005, 227.

43. Vanha-Similä 2017, 50–51.

44. Hankkeen kyseenalaistaminen oli ainutlaatuista. TMT:12611–12693, TA.

Ryhmäkeskustelija (RK) 1: Eli minusta tuntuu, että tää juttu menee nyt aika paljon [siihen,] kuinka varastetaan tavaraa, kuinka kuljetetaan. Mutta kannattaa puhuta myöskin, kuinka tää kulttuurisesti oli. Esimerkiksi työnjohtajan edustaja ja työntekijä, on jaettu kaksipuoli. Osa hyväksyy, osa ei. Sama juttu ylhäältä alhaalta. Tässä kannattaa lähteä keskustelemaan, kun sinä puhut sun väitöskirja tommonen varastaminen ja kriminaali, mikä stigma voi jäädä työntekijälle. Jatkuvasti. Et sellainen asia tai esine mä vein kotiin, kun lapset kysyivät minua, onko varma [että] sulla on lupa, oletko varastanut tämmönen tavara tai ei. Tämmönen asia lähetään terapoitu ja puhutaan ylös, ei kuinka vain varastetaan ja kuinka kuljetetaan.⁴⁵

Puheenvuoroa edeltänyt keskustelu oli keskittynyt erilaisiin firabeleihin, niiden tekotapoihin ja siihen, miten ne saatiin kuljetettua ulos tehtaalta. Paperitehtaalla sähköasentajana vuosina 1974–2004 työskennellyt keskustelija kyseenalaisti avoimesti aikaisemman keskustelun kehysten. Hän koki keskustelun näkökulman korostavan liikaa firabelitöiden luvattomuutta sekä yhtäläisyyksiä työpaikalta varastamisen kanssa ja sivuuttavan työpaikan sisäisen kulttuurin, joka saattoi silti olla firabelit salliva. Puheenvuorossaan hän korosti ilmiön kulttuurisidonnaisuutta niin työnjohdon kuin työntekijöiden puolelta.

Puheenvuoroa seurasi toisen keskustelijan lyhyt sarkastinen toteamus:

RK2: Pitää muistaa, että hyvä omatunto on seuraus huonosta muistista.⁴⁶

Huumorikerronta on aina suunnattu paikalla olevalle yleisölle, ja huumorin käytön motiivit voivat olla hyvin erilaiset. Edellisen kommentin, jolla toinen keskustelija yritti kuljettaa keskustelua eteenpäin vaikeasta aiheesta, voi tulkita ainakin kahdella eri tapaa. Ensinnäkin kom-

mentin voi tulkita edellisen keskustelijan muistikuvien kyseenalaistamisena. Ryhmäkeskustelujen organisointiin ja ryhmädynamiikkaan perehtyneen Ilkka Pietilän mukaan huumoria käytetään myös erimielisyyden epäsuoraan esittämiseen. Huumorilla helpotetaan keskustelutilanteeseen liittyviä paineita ja suojaudutaan syytöksiltä. Solidaarisuuden ja yhteisöllisyyden lisäksi huumori toimii vallankäytön välineenä, jolla voidaan vähätellä muita keskustelijoita ja esittää heidät naurettavina.⁴⁷ Tehtaalaisten huumorikerrontaa väitöskirjassaan tutkinut Niina Naarminen yhdistää huumorin tehtaalaisten identiteettiin ja selviytymismuodoksi, jota korostetaan ylpeydenaiheena kerronnassa. Yhteisön vaaliman ja jakaman huumorimentaliteetin omaksuminen yhdistää tehtaalaisia, ja yhteisön vanhemmat jäsenet testailivat huumorintajua tulokastapojen hengessä.⁴⁸ Toisaalta tulkitsen kommentin itseironiaksi ja osaksi suomalaista kiistämisen kulttuuria. Italialaisen folkloristin Luigi Lombardi-Satrianin luomalla *kiistämisen kulttuuri* -käsitteellä kuvataan rahvaan moninaista tapaa ilmaista vastarintaista suhtautumista vallanpitäjiin ja heidän ajatteluunsa. Kiistämisen kulttuurilla on vahva side karnevalistiseen perinteeseen, jossa itseironia, ylpeys ja nöyryys sekoittuvat vuoropuhelussa. Niina Naarmisen mukaan suomalaisessa ”vastakulttuurissa ääneen päässyt ei voi edelleenkaan joutua syytetyksi pilkasta, kun asettaa itsensä yhtä naurunalaiseksi kuin kaikki muutkin”.⁴⁹

Moderaattorina tulkitsin ryhmäkeskustelutilanteen kärjistyneeksi, ja puutuin keskusteluun vastaamalla ensiksi mainitulle keskustelijalle (RK1):

PP: Otit hyvän näkökulman. Ja siis ei oo tarkoitus mitenkään.⁵⁰

Pyrin tasoittamaan ristiriitaa ja perustelemaan omaa näkemystäni, kun alkuperäinen keskustelija keskeytti vastaukseni jatkamalla:

45. TMT:12657, TA.

46. TMT:12657, TA.

47. Ilkka Pietilä, Ryhmäkeskustelu. Teoksessa Matti Hyvärinen et al. *Tutkimushaastattelun käsikirja*. Vastapaino 2017, 115. Ks. myös Heimo 2010, 85–87, 163–166; Naarminen 2018.

48. Naarminen 2018, 242 ja 357.

49. Raimo Parikka, ”Varo veli, topora yksin matkustaa”. Rasvas, politiikka, vastarinta. Teoksessa Raimo Parikka (toim.) *Työväestö ja kansakunta*. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura 1997, 118–119; Sami Suodenjoki, *Kuriton suutari ja kiistämisen rajat*. Työväenliikkeen läpimurto hämäläisessä maalaisyhteisössä 1899–1909. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2010, 35–37; Naarminen 2018, 170–171.

50. TMT:12657, TA.

RK1: Kuinka vain otti kottikärryyn tommonen (...) se tuntu hyvin epäasiallinen. Tästä tuntuu, että oli kulttuuri ihan ylhäältä johtokuntaan ja työntekijän välillä, tää oli ihan tapa.

RK 1: Vaikka stigmataan, leimataan työntekijää varastaminen ja kriminaalit ja rikon kaikki säännöt, ja joku kirjoittaa lehdissä työnantaja tai edustaja, sano että on kielletty. Minä haluan tietää, kuka sen on kieltänyt? Varmaan sinulla on joku mökillä savustuspönttö tai grilli. Ei kuka kieltää. Sori! Saa tehdä, mutta salaa. Ei saa palaa.⁵¹

Kyseinen kertoja toi keskusteluun uusia näkökulmia ottaessaan huomioon firabelitöiden sosiaalisen perustan osana tehdaskulttuuria. Hän koki keskustelun työntekijöitä leimaavaksi. Keskustelutilanteessa en ymmärtänyt hänen voimakasta reaktiotaan, johon jälkikäteen tulkitsen vaikuttaneen näyttelyn synnyttämän julkisen keskustelun mediassa. Keskustelun ohjaaminen uuteen näkökulmaan, jota en ollut keskustelun haastattelijana tuonut esille, on hyvä esimerkki muistitiedon muodostumisesta molempien osapuolten välisenä yhteistyönä ja erityisesti kiistämisen ja konfliktien herättämien uusien näkökulmien avulla. Ensireaktioni tilanteen kärjistymiseen oli säikähtäminen ja puolustautuminen, sillä koin, etten ollut osannut kontekstoida⁵² aihetta kertojille riittävän hyvin. Keskustelussa tapahtui selvä käänne homogeenisesta ja ”hymistelevästä” keronnasta haastavampaan keskusteluun. Tämä käänne muodostui myös herätykseksi tutkijuidelleni.

Puheenvuoron yllätyksellisyys näkyi myös muiden keskustelijoiden reagoinnissa siihen. Edellä kuvatun huumoriin käärityn kommentin jälkeen kolmas keskustelija jatkoi keskustelua kertomalla työnjohtajan puusepällä teettämistä kynttilänjaloista. Tulkitsen sen pyrkimyksenä palauttaa keskustelu takaisin sovinnollisempaan suuntaan, mutta keskustelun vetäjän asemassa koin välttämättömäksi vastata minulle kohdis-

tettuun puheenvuoroon. Tilanteen kärjistymisen näkyi näkökulmaani ja tutkimusmotiivejani puolustustavassa reaktiossa edelliseen kommenttiin:

PP: Täs on, siis se, olet aivan oikeassa, uskon siihen ja siis ihan itse koen tämän asian. Se on työsäännöissä mahdollisesti kielletty, mutta sit se yleinen tapa, tehdastapa, tehdaskulttuuri on sallinut sen, mut se, että säännöt sanoo, se on ristiriitainen. Ja siis siitä mä haluan juuri myös avaa sitä ristiriitaa et se tulee julkiseksi, enkä aio todellakaan sitten syyllistää ihmisiä, jotka on tehny sitä, niinkun kaikki muutkin on tehny.

RK1: Mä referoin vain sun kertomuksia alusta alkaen, tommonen kaikki työntekijät sanotaan varastaminen. Ja moraali. Ja se kriminaali, tämmönen stigma. Jos leimataan tämmönen työntekijä, se on aika hyvin ikävä. Tarvi ottaa asia kulttuurillisesti, kuinka se on kokonaisuus, ei vain työntekijältä tai johtajalta.⁵³

Kertojen haastaminen tai heidän kertomustensa kriittinen käsittely koetaan ongelmallisena oral history -tutkijoiden piirissä. Yhtäältä tutkijat usein kokevat, että heidän velvollisuutensa yhteiskuntaa ja historiaa kohtaan on haastaa historialliset myytit. Toisaalta taas myyttien haastaminen voi johtaa kertojen luottamuksen rikkomiseen. Tämän tutkimuseettisen dilemman ratkaisuksi Michael Frisch on esittänyt yhteistä tekijyyttä, sillä ottaessaan ihmiset mukaan tutkimaan, mitä muistaminen tarkoittaa ja mitä tehdä muistoille, tutkija osallistaa kertojat uudella tapaa aktiivisiksi ja toimijoiksi perinteisen ”keruun” kohteeksi objektoinnin sijaan.⁵⁴

Yhteisen tekijyyden hahmottuminen

Keruuprojektin alkaessa en ollut tutustunut muistitiedon yhteistä tekijyyttä käsittelevään tutkimukseen. Vaikka yhteinen tekijyys ei ollut tietoinen lähtökohta haastateluille, pyrin silti

51. TMT:12657, TA.

52. Kontekstualisoinnilla tarkoitan tässä yhteydessä ja artikkelissa haastattelutilannetta edeltävää johdattelua tutkimusaiheeseen. Tämän artikkelin fokus on tutkimusaineiston muodostumisessa, kun muissa artikkeleissani kontekstualisoin firabelit osaksi työväen historiaa. Pesonen 2017; Pesonen 2018; Pesonen 2020.

53. TMT:12657, TA.

54. Frisch 1990, 187–190; Alistair Thomson, Michael Frisch & Paula Hamilton, *The Memory and History Debates. Some International Perspectives*. *Oral History* 22:2 (1994), 34–35.

intuitiivisesti antamaan mahdollisimman paljon tilaa haastateltaville ja heidän esille nostamilleen näkökulmille. Tämä näyttäytyi erityisesti pyrki- myksenä kehystää ilmiö mahdollisimman neutraalisti niin, että kertojien olisi mahdollisimman helppoa ja luontevaa kertoa omia kokemuksiaan, vaikka ne poikkeaisivat esittämästäni kehyk- sestä. Muistitietotutkimukseen erikoistuneen historian tutkija Valerie Yowin mukaan muisti- tietohaastattelun intersubjektiivisuus tuleekin ottaa huomioon jo haastatteluja suunniteltaessa. Haastattelun tavoitteena on saada haastateltava kertomaan mahdollisimman avoimesti omia kokemuksiaan ja tulkintojaan menneistä tapah- tumista sekä kuvaamaan niiden merkityksiä itselleen.⁵⁵ Joissain tapauksissa tutkimusaiheen liiallinen avaaminen haastateltavalle ennen haas- tattelua luo kertojalle valmiin kehyksen aiheesta, mikä puolestaan saattaa ohjata hänen kerron- taansa.⁵⁶ Toisaalta tutkimusetiikan näkökulmasta tutkimusaiheen täsmällinen kontekstualisointi ja tutkijan näkökulman läpinäkyvyys on toivottavaa jo osallistujien oikeusturvankin kannalta.

Ryhmäkeskustelua analysoidessa on syytä huomioida, että keskustelu oli keruun ensimmäi- nen, ja siitä saamani kokemus ohjasi minut tut- kijana itsereflektioon aiheen sensitiivisyydestä. Keskustelun jälkeen tekemissäni haastatteluissa, oli kyseessä sitten yksilöhaastattelu tai ryhmä, välttelin firabelitöiden ja varastamisen samais- tamista. Ryhmäkeskustelu vaikutti minuun niin voimakkaasti, että kun keruu oli ollut käynnissä jo viisi kuukautta, täydensin kysymyrunkoa kysy- myksellä siitä, ”minkä eron te teette firabelitöiden ja sitten suoranaisen varastamisen välillä.” Kysy- myksen tavoitteena oli rohkaista haastateltavia kertomaan firabelitöiden ja varastamisen väli- sestä suhteesta omin sanoin. Tässä vaiheessa olin jo aiempien haastatteluiden ja niihin liittyneiden keskusteluiden perusteella vakuuttunut varas- tamisen ja firabelitöiden välisen suhteen olevan olennainen osa käsiteltävää ilmiötä.

Tutkimuskysymysten täydentäminen tutkijan syvennettyä muihin aineistoihin ja jo tehtyihin

haastatteluihin on Hannah Yokenin ja Heidi Kur- visen mukaan muistitietohistorialle tyyppillistä.⁵⁷ Vielä olennaisempaa on, että tutkija voi täydentää haastattelukysymyksiä haastatteluista saamansa tiedon pohjalta, sillä muistitietohistorian periaat- teiden toteutuminen edellyttää kertojakeskeistä haastattelumetodia, jossa haastatteluteemojen tulee liittyä ensisijaisesti kertojien elämänpiiriin ja vasta toissijaisesti tutkijoiden ongelmanaset- teluihin, kuten folkloristi Taina Ukkonen toteaa väitöskirjassaan.⁵⁸ Sen lisäksi, että molemmat osapuolet osallistuvat tiedon tuottamiseen, voi aineiston analysoinnin tulkita alkavan yhteisesti jo haastattelutilanteessa. Toisaalta useiden samaa teemaa käsittelevien haastatteluiden tekeminen lisää tutkijan tietoja ja asiantuntijuutta haas- tatteluteemaan liittyen. Näin tutkijalla on myös mah- dollisuus testata näkökulmiaan ja tulkintojaan kertojilla sekä haastaa haastateltavien kertomuk- set ja neuvotella niiden kanssa. Loppujen lopuksi haastateltavat itse valitsevat, mistä asioista kerto- vat ja mistä vaikenevat sekä, ennen kaikkea, millä tavalla.⁵⁹ Toisin sanoen yhteinen tekijyys haas- tattelutiedon luomisprosessissa vaikutti tutkimus- kysymysten uudelleen muotoiluun, joka puoles- taan vaikutti haastattelukysymysten täydentämi- seen.

Kysymyrungon käyttäminen haastatteluissa oli kuitenkin vain suuntaa antavaa, sillä useimmi- ten haastattelutilanteeseen vaikuttavat kysymys- runkoa enemmän kertojien erilaiset asenteet ja motivaatiot haastatteluun.⁶⁰ Kärjistetysti tulkiten osa kertojista pitäytyi voimakkaasti haastatelta- van roolissa, jolloin haastattelija johti haastatte- lua kysymyksillä ja haastattelu eteni haastattelu- rungon mukaisesti. Eräät kertojista puolestaan ottivat tilanteen haltuun haastattelun alusta läh- tien, jolloin haastattelija saattoi keskittyä aktiivi- seen kuunteluun sekä täsmentävien ja ajoittavien kysymysten esittämiseen. Yleensä haastateltavan roolit vaihtelivat aktiivisesta passiiviseen ja toi- sinpäin haastattelun aikana.⁶¹

Haastattelijan ja haastateltavan välisessä koh- taamisessa tutkija väistämättä joutuu Naarmi-

55. Valerie Raleigh Yow, *Recording Oral History. A Guide for the Humanities and Social Sciences*. 3. painos. Rowman & Littlefield 2015, 80–83; Teräs & Koivunen 2017, 202–203.

56. Ks. Naarminen 2018, 97.

57. Kurvinen & Yoken 2022, 54.

58. Ukkonen 2000, 47–48.

59. Teräs & Koivunen 2017, 199–200.

60. Teräs ja Koivunen 2017, 202.

sen tapaan pohtimaan, kertooko haastateltava haastattelussa sovitusta aiheesta sitä, minkä kokee itselleen tärkeäksi vai ohjaako hänen kerrotaansa tutkijan mahdollinen toive, joka saattaa olla kirjallisesti annettu tai ääneen lausuttu neuvo⁶² tai haastateltavan tarve miellyttää haastattelijaa. Toisaalta induktiivinen tutkimusote vaikuttaa haastatteluihin valmistautumiseen ja muistitietohistorian tutkimukselliseen määritelmään, kuten oral historyn uranuurtaja Alessandro Portelli on muistuttanut. Kenttätyöhön, kuten tutkimukseen ylipäättänsä, ryhdyttäessä tutkijalla on aina käsitteellinen viitekehys tutkimusaiheestaan, jonkinlainen näkemys siitä, mitä hän etsii ja odottaa löytävänsä. Siitä huolimatta tutkimus harvoin etenee ennako-oletusten mukaisesti, sillä lähestulkoon aina tutkija kohtaa jotain odottamatonta ja tutkimuksen suuntaa muuttavaa.

Muistitietohistorian ollessa kyseessä, on Portellin mukaan syytä ”muistaa, että kenttätilanne on dialogi, jossa puhumme ihmisten kanssa, emme tutki ’lähteitä’; ja että se on suurelta osin oppimistilanne, jossa kertojalla on tietoa, jota meiltä puuttuu”⁶³. Perinteisestä historian tutkimuksesta poiketen muistitietohistoriassa lähteiden kanssa käytävää kuvitteellista dialogia edeltää haastattelijan ja haastateltavan autenttinen dialogi, haastattelu, jossa haastattelija ja haastateltava yhdessä luovat lähteen.⁶⁴

Haastattelin edellä lainaamaani kriittistä keskustelijaa myös henkilökohtaisesti. Haastattelun lopussa palasin vielä hänen tutkimustani epäilevään asenteeseensa.

PP: Jos vielä tähän loppuun siitä, kun tässä ollaan keskusteltu useampaan otteeseen puhelimesta ennen kuin otettiin tämä haastattelu, ja siitä et miten teillä on tietynlainen näkökulma, tai jos voitte kertoa, että minkä takia suhtauduitte epäluuloisesti tähän koko haastatteluprojektiin ja tähän mun väitöskirjatutkimukseen?

Haastateltava (RK1) vastasi pelästyneensä, että työntekijät henkilöinä tai ryhmänä leimataan väärintekijöinä ja lainrikkojina. Hän vetosi omaan taustaansa ja kokemukseensa vapaaehtoisena mielenterveystyön tekijänä, joiden pohjalta hän koki keskustelun sellaisena, josta jollekin saattaa jäädä paha mieli, kun:

he ovat uhranneet heidän elämän, koko elämä on menny tehtäällä työntekijänä, työntekoon. -- mutta itse tehtäällä oli heille, on hyvin tärkeä, ei oo pelkkä työpaikka, se on myöskin ollut A ja O heidän elämässä. Ja tulee tämmönen maku, että ovat rikkoneet, koska mä olin kuullu silloin kun oli eräs tapaaminen siellä tehtäällä, että jotkut tämmönen palkkaneuvottelu joutu taivuttaan tai luottamusmiehet joutu hyväksynn mitä työnantaja tarjoaa. Jossakin, että pieni tämmönen joku korruptio oli aiheuttanut tää puhdetöitä tai, että silloin tämmönen jää mieleen vähän paha maku, että ei voi olla, että tämmösii saa olla.⁶⁵

Haastateltava koki, että työ tehtäällä oli monelle työntekijälle merkityksellisempää kuin ”pelkkä työpaikka.” Siksi työntekijöiden tehdaskulttuuriin kuuluneen olennaisen tavan esittäminen sääntöjen rikkomisena olisi saattanut loukata vanhoja työntekijöitä. Haastateltava näki myös mahdollisena, että työnantajan edustajille saattaisi jäädä aiheesta ”paha maku”, joka saattaisi vaikuttaa työntekijöille negatiivisena lähtökohtana palkkaneuvotteluihin. Hänen mukaansa ilmiön tutkiminen oli suotavaa, sillä kaikki olivat tehneet firabeleja ja työnantajat olivat sallineet niiden tekemisen, ”mutta ei saa korostaa liikaa.” Hän kertoi suostuneensa haastatteluun, koska halusi vahvistaa firabeleiden olleen tehdasympäristössä tapa, joka ei vahingoittanut ketään. Hänen motiivinaan oli halu ”suojella muita”⁶⁶

PP: Joo, kyllä mä ymmärrän. Ei ole mitenkään tarkoituksena ja totta kai mä mietin sen tutki-

61. Haastattelutilanteen rooleista: Ruusuvuori & Tiittula 2005, 32–41; Teräs & Koivunen 2017, 200–201.

62. Naarminen 2018, 97.

63. Portelli 1991, cccxxvi–cccxxvii. (Lainauksen käännös kirjoittajan.)

64. Historiantutkijan eri dialogeista ks. Kalela 2000, 217–239.

65. TMT:12697, TA.

66. TMT:12697, TA.

muksen eettisesti ja ettei, se on todella monitahoinen.

(RK1): On mielenkiintoinen tämmönen väitös-kirja, se on tosi hyvä. --

(K)oko ajan tämmönen kaksi eri tason ihmistä, työntekijät ja työnantajat tai johtajat. Mutta en tiedä koko ajan, jos se sulautuu, se pehmentää se. Mutta jotkut ryhmät yrittää vielä vetää jokainen oma väki erikseen toista, erillinen. Sen takia SAK tai demari yrittää vielä puhalttaa henki uudelleen oma työväen puolella. Ja se on, tää on maailman politiikkaa ja maailman jatkuva. Se on aika arka alue, se on kenttä, ei sanota vaarallinen kenttä, mut se on mielenkiintoinen kenttä missä sinä astut nyt. Kuinka sinä pärjää?⁶⁷

Haastateltava reflektoi tutkimukseni kenttää, siihen liittyviä toimijoita ja niiden motiiveja. Reflekttoimalla tutkimuksen alaa hän ikään kuin asemoi itseään tutkijaksi rinnalleni ja huomioi kanssani tutkimuksen mahdollisia karikoita tai ainakin osoittaa näkevänsä, minkälaisella kentällä kuljen.⁶⁸ Lisäksi hän kääntää tilanteen perinteisen vastuuaseman osoittamalla huolensa minun pärjäämisestäni. Esimerkki kuvastaa muistitiedon poikkeuksellisuutta verrattuna asiakirjalähteisiin, sillä Portellin mukaan haastattelijan ja haastateltavan roolit lähenevät toisiaan haastattelutilanteessa: ”Kertojasta tulee historian tutkija hänen käydessään läpi kertomustaan, ja tutkija osaltaan vaikuttaa kertomuksen saamaan muotoon.”⁶⁹

Edellä kuvaamani haastattelu ja sitä edeltänyt ryhmäkeskustelu vaikuttivat minuun voimakkaasti ja koen niiden olleen käännekohta kasvussani tutkijaksi. Niiden ansiosta kiinnitin enemmän huomiota tutkimusaiheen kontekstuaalisointiin ja siihen, miten tutkimusaiheen alustaminen vaikuttaa myös haastattelun dialogiin. Sitä kautta ne vaikuttivat myös kirjoittamaani keruun esittelyrunkoon ja kysymyspohjaan. Keruuta esitellessäni korostin, että tutkimukseni tarkoituksena on välttää minkäänlaisen negatiivisen vaikutuksen tuottamista työntekijöille, entisille tai

nykyisille. Perusteellisemmalla kontekstualisoinnilla ja oman asemani avaamisella tein näkyväksi kunnioitukseni haastateltavia kohtaan sekä tutkimukseni tavoitteen tehdä työntekijöiden omavaltaisena pidetty käyttäytyminen ymmärrettäväksi ja purkaa siihen liittyviä leimoja. Portelli korostaa haastattelijan valtaa dialogin muodostamisessa haastattelutilanteessa, sillä siinä syntyvä muistelu puhe muodostuu haastateltavan ja haastattelijan vuorovaikutuksesta haastattelijan esittämien kysymysten pohjalta.⁷⁰

Ensimmäinen ryhmäkeskustelu osoittautui tutkimuseettiseksi heräämiseksi, joka sai alkunsa keskustelijan aloitteesta. Mielestäni tätä voi pitää erinomaisena esimerkkinä muistitiedon muodostumisesta yhteisen tekijyyden avulla. Jälkikäteen tarkasteltuna voi todeta tutkimukseni keskeisimpien teemojen, työntekijöiden ja työnjohdon välisen yhteistyön sekä firabelitöihin liittyvän tehdaskulttuurin ja moraalikoodin, nousseen esille jo ensimmäisessä ryhmäkeskustelussa.

Muistitietohistoriaa firabelitöistä

Firabelitöitä käsittelevän muistitietokeruun järjestäminen ja haastatteluiden tekeminen ovat olennainen osa väitöstutkimustani. Keruuprosessi itsessään opetti muistitietotutkimuksen käytäntöjä ja auttoi hahmottamaan teollisuuden ja ammattiyhdistysliikkeen kentän nykytilaa ja menneisyyttä. Keruun aikana oivalsin haastatteluiden merkityksen kokonaisvaltaisuuden tutkimukselleni. Tutkimusprosessi osoitti minulle kertojien vaikutuksen tutkimuksen syntyyn, vaikka tutkijana määrittelen tutkimukseni näkökulmat ja valinnat. Kertojien vaikutus näkyi yhteisenä tekijyytenä haastatteluissa. Yhteinen tekijyys vaikutti muistitietoaineiston muodostumisen lisäksi myös tutkijaminääni ja sen myötä tutkimukseeni kokonaisuudessaan.

Haastattelijan ja haastateltavan välistä vuorovaikutusta haastattelussa on kuvattu intersubjektiivisuutena, jossa molemmat osapuolet vaikuttavat haastattelun lopputulokseen. Pinnallisesti tulkittuna muistitietoaineistot muodostuvat haastattelijan ja haastateltavien yhteistyön tuloksena, mutta haastattelutilanteen avaaminen syventää

67. TMT:12697, TA.

68. Kiitos tästä huomiosta ja artikkelini toimittamisesta Tiina Männistö-Funkille.

69. Alessandro Portelli, Mikä tekee muistitietotutkimuksesta erityisen? Teoksessa Outi Fingerroos et al. (toim.) *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2006, 63.

70. Portelli 2002, 67–70; Fingerroos 2010, 71.

käsitystä aineiston muodostumisesta. Vaikka haastattelutilanne on kahden ihmisen välinen kohtaaminen, jossa he muodostavat yhteisen tulokinnan, syvemmillä tasolla haastateltavan, kuten haastattelijankin, käsityksiin ja puheeseen vaikuttavat myös kulttuurit, ryhmät, yhteisöt ja paikat.

Haastatteluiden määrän kasvaessa haastattelijan ymmärrys haastateltavien tutkimusaihetta käsittelevästä emic-tiedosta kasaantuu. Tämä saattaa johtaa tutkimuskysymysten ja -teorian uudelleen muotoutumiseen. Yhteisellä tekijyydellä korostetaan muistitiedon moniäänisyyttä. Firabelitöitä käsittelevän muistitiedon moniäänisyys ja yhteinen tekijyys tulivat ilmi varsinkin ensimmäisessä ryhmäkeskustelussa ja aineiston arkaluontoisuuden määrittelyssä. Muistitiedolle on ominaista, että haastatteluprosessi on ainutlaatuinen tapahtuma, joka ei ole samanlaisena toistettavissa. Haastattelija vaikuttaa haastatteluun omalla persoonallaan, ja haastattelijan kuuluminen haastateltavien lähipiiriin vaikuttaa haastattelun kulkuun.

Keruun ensimmäinen ryhmäkeskustelu oli tutkimukseni käännekohta, joka vaikutti kasvuuni tutkijana ja siihen, miten käsittelin aihetta keruun esittelyissä ja haastatteluissa. Olennaista on, että tutkimuksellinen herääminen sai alkunsa haastateltavan aloitteellisuudesta, joka ohjasi minua itsereflektioon tutkimusaiheen sensitiivisyydestä. Keskustelutilanteen kärjistyminen ja haastattelijan haastaminen osoittivat, miten muistitietohistorian tutkimusaihe muotoutuu yhteisesti, varsinkin kiistämisten ja konfliktien kautta. Juuri siksi on tärkeää, että tutkija ei pyri miellyttämään haastateltavia (yli)samaistumalla heihin. Vaikeiden aiheiden ja ristiriitojen välttäminen johtaa tutkijan vatsastapuhumisen ansaan; tutkimuksen "laimentamiseen" kertojien puolustuspuheeksi ja objektiivisuuden, historian tutkimuksen vaaliman, ikuisesti saavuttamattoman tavoitteen hylkäämiseen.

Ryhmäkeskustelu osoitti, että työläisidentiteetti rakennetaan mieluummin positiivisen kuvan – tehdasperinteen ja työkuulttuurin – varaan ja vahvasti negatiivinen käsite, varastaminen, tuomitaan ehdottomasti. Eronteko mahdollistaa aiheen avoimen käsittelyn. Haastattelut osoittivat, että työntekijöiden piirissä firabeleja ei pidetä

arkaluontoisena ilmiönä. Haastateltavat kokivat firabelityöt työpaikan arkeen kuuluvana osana, eikä niistä puhumista koettu häpeälliseksi tai peiteltäväksi. Ilmiön tulkitseminen arkaluontoiseksi juontuu osaltaan sen kontekstualisoinnista ja siitä, että tehdasyhteisön ulkopuolella sitä ei tunneta tarpeeksi hyvin.

Ryhmätilaisuudet ja varsinkin yksilöhaastattelut syvensivät ymmärrystäni tehdastyöstä ja siihen liittyvästä kulttuurista. Keskustelut haastateltavien kanssa lisäsivät tietämystäni firabeleista ilmiönä, ja saamani palautteen perusteella haastateltavat pitivät mieluisana päästä keskustelemaan tyouristaan, yhteisöllisyydestä ja firabeleista. Tämä tietojen kasaantuminen on tärkeä osa tutkimusprosessia, joka jatkuu kerätyn aineiston analyysillä haastatteluiden teon ja niiden litteroinnin jälkeen.

Laajemmasta näkökulmasta tarkasteltuna tutkimusprosessini kuvastaa muistitietohistorian alkuperäistä tavoitetta demokratisoida historian tutkimusprosessia ja tuottamista ylipäätään.⁷¹ Muistitietohistoriassa ei ole olennaista pelkätään se, kenen kertomus kerrotaan, vaan kuka toimii kertojana ja kenen ehdoilla kerrotaan.

Vaikka keräsin aineiston omaa tutkimustani varten, oli hankkeen alusta lähtien selvää, että aineisto tallennetaan myös muiden tutkijoiden käyttöön. Keruuaineiston arkistointi mahdollistaa sen käytön muissa tutkimuksissa, jolloin tutkijat esittävät aineistolle uudenlaisia kysymyksiä ja aineistosta saattaa löytyä uusia, vielä avoimattomia tutkimusaiheita.

Kiitän Suomen kulttuurirahastoa ja sen Kymenlaakson rahastoa, joiden myöntämien apurahojen tuella tämä artikkeli on kirjoitettu.

FM, **Pete Pesonen** on väitöskirjatutkija Turun yliopiston Suomen historian oppiaineessa. Hän valmistee väitöskirjaa työelämän suhteista suomalaisessa teollisuudessa firabelitöiden näkökulmasta 1945–1990 välisenä aikana. Pesonen työskentelee erikoistutkijana Työväen Arkistossa, jossa hän vastaa Työväen muistitietotoimikunnan kokoelmista ja toiminnasta.

Sähköposti: pete.pesonen@tyark.fi

71. Abrams 2016, 153–174.

Marianne Vasara-Aaltonen

Oikeudellisia neuvoja työväestölle

K. J. Ståhlbergin ja Einar Böökin toiminta

Helsingin työväenasiain lautakunnan sihteereinä 1904–1913

”Vähävaraisten oikeusapu on periaatteellisesti valtion kannatuksen arvoinen.”¹

Kysymys julkisesta oikeusavusta, eli vähävaraisille tarjottavasta oikeudellisesta neuvonnasta tai edustuksesta, oli erittäin ajankohtainen 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa – niin kansainvälisesti kuin Suomessakin. Suomessa tämä toiminta sai alkunsa vuonna 1886, kun Helsingissä aloitti kaupungin palkkaama köyhäinasianajaja. Vuosisadan vaihteen molemmin puolin vastaavia virkoja perustettiin myös eräisiin muihin kaupunkeihin.² Pääkaupungissa köyhäinasianajajan ohella myös työväenasiain lautakunnan sihteeri tarjosi oikeudellista neuvontaa vuosina 1904–1913. Tässä artikkelissa perehdytään nimenomaan työväenasiain lautakunnan sihteerin antamaan oikeusapuun. Tuon tehtävän kannalta tärkeimmiksi henkilöiksi muodostuvat Kaarlo Juho [K. J.] Ståhlberg (1865–1952), tuleva ensimmäinen tasavallan presidentti, joka viran ensimmäisenä haltijana käynnisti toiminnan, ja Einar Böök (1874–1957), lautakunnan monivuotinen sihteeri, joka kehitti oikeusaputyötä aktiivisesti.

Julkisen oikeusavun ensiaskeleet Suomessa otettiin samaan aikaan, kun moderni, päätoiminen asianajajakunta alkoi muodostua maahan.³

Tämä vaikutti eittämättä siihen, että myös vähävaraisten – etupäässä työväestön – mahdollisuuksia turvautua oikeudelliseen avustajaan alettiin pohtia tarkemmin. Oikeusavun järjestämisen taustalla voi nähdä myös 1880-luvun filantrooppisia pyrkimyksiä. Sivistyneistöön kuuluneet kirjoittajat nostivat sanomalehdissä esille, että oikeuden oli toteuduttava yhtä lailla rikkaalle kuin köyhällekin. Ja se olisi puolestaan mahdotonta, ellei vähävaraisille tarjottaisi oikeusapua maksutta tai pientä korvausta vastaan. Koulutetun ammattiasianajajan puoleen heillä ei nimitäin olisi varaa kääntyä.⁴ Ennen oikeusaputoiminnan käynnistymistä vähävaraisella oli yleensä kaksi vaihtoehtoa, jos hänellä ei ollut varaa palkata juristia: ajaa asiaansa itse tai kääntyä niin sanotun maallikkoasioitsijan puoleen.⁵

Vähävaraisten kasvava tarve saada oikeudellisia neuvoja kytkeytyi luonnollisesti teollistumisen ja kaupungistumisen mukanaan tuomiin ongelmiin, jotka yhä useammin olivat myös oikeudellista laatua. Riitoja syntyi niin palkanmaksusta kuin huoneenvuokrasta, eivätkä työtaturmat olleet poikkeuksellisia. Vielä 1800-luvun lopulla työväensuojelulainsäädäntö oli vähäistä ja hajanaista, eikä sen hahmottaminen ollut helppoa työläisille. 1900-luvun alkuvuosikymmeninä säädettiin useita uusia työoloi-

1. Einar Böökin, Helsingin työväenasiain lautakunnan sihteerin toteamus vuodelta 1910, ks. Einar Böök, *Sosialiselta opintomatkalta. Huomioita ja huomautuksia*. Helsingin kaupunginvaltuuston työväenasiain lautakunta 1910, 35.
2. Marianne Vasara-Aaltonen, ”To Poor and Rich Alike”. Legal Modernisation, the Women’s Movement, and Legal Aid in Late-Nineteenth-Century Finland. Teoksessa Felice Batlan & Marianne Vasara-Aaltonen (toim.) *Histories of Legal Aid. A Comparative and International Perspective*. Palgrave Macmillan 2021. Mallia oikeusaputoiminnan järjestämiseen haettiin Ruotsista, jossa ensimmäinen köyhäinasianajaja oli aloittanut toimintansa vuonna 1873 Göteborgissa.
3. Heikki Pihlajamäki, *Kansan ja esivallan välissä. Suomalaisen asianajajakunnan historia*. Edita 2009.
4. Vasara-Aaltonen 2021, 159, 163–164.
5. Maallikkoasianajon tarpeesta, maallikkoasioitsijoista ja heitä kohtaan esitetystä kritiikistä ks. esim. Mia Korpiola, Hyvät, pahat ja rumat maallikkoasioitsijat. Mielikuvat oikeudellisen tiedon haltijoista autonomian ajan Suomessa. *Tieteessä tapahtuu* 39:5 (2021a), 33–40.

hin vaikuttavia lakeja. Onkin puhuttu työväenkysymyksen oikeudellistumisesta, mikä omalta osaltaan vaikutti myös yleisesti oikeusajattelun kehitykseen. Työväen kohtaamiin ongelmiin voitiin tarttua nimenomaan oikeudellisin keinoin, ja oikeus toimi yhteiskuntapolitiikan välineenä.⁶ Työväestölle tarjottavat oikeudelliset neuvot voi nähdä osana tätä oikeudellistumisen kontekstia. Lisäksi on otettava myös huomioon 1800-luvun lopulla tapahtunut työväenliikkeen järjestäytyminen, joka lisäsi painetta parantaa työväestön oloja myös oikeuden saatavuuden näkökulmasta. Työväenliike peräänkuulutti itsekin oikeusavun parempaa järjestämistä.⁷

Työväenasiain lautakunnan toimintaa on yleensä käsitelty lähinnä sosiaali- ja yhteiskuntapolitiisesta näkökulmasta.⁸ Sen sijaan lautakunnan sihteerin antamasta oikeusavusta ei ole lainkaan oikeushistoriallista tutkimusta.⁹ Ståhlbergiä ja Böökiä käsittelevissä kirjoituksissa on usein lyhyesti mainittu toiminta työväenasiain lautakunnassa, mutta sitä ei juurikaan käsitellä laajemmassa oikeudellisessä kontekstissa, vaan nostetaan esille esimerkiksi kiinnostuksesta työväenasioihin.¹⁰

Tässä artikkelissa lautakunnan sihteerin työtä tarkastellaan erityisesti oikeudellisen neuvonta-toiminnan osalta. Miksi ylipäätään katsottiin, että työväenasiain lautakunnan olisi syytä ryhtyä antamaan oikeusapua, ja millaiseksi oikeudellinen neuvonta kehittyi Ståhlbergin ja Böökin sihteerivuosina? Entä mikä motivoi heitä ryhtymään tähän työhön? Artikkelissa pohditaan myös sitä, mikä merkitys Ståhlbergin ja Böökin tarjoamilla oikeudellisilla neuvoilla oli yleisemmin oikeusaputoiminnan kehittymiselle. Käytän

nön oikeusaputyö nostaa esille myös laajemman kysymyksen oikeuden saatavuudesta, joka on yksi demokraattisen oikeusvaltion ydinkysymyksistä.

Artikkeli pohjautuu monipuolisille alkuperäislähteille. Työväenasiain lautakunnan tuottama aineisto kuten sihteerien vuosikertomukset valaisivat sitä, keille ja millaisissa asioissa oikeusapua annettiin, ja miten oikeudellista neuvontatyötä pyrittiin kehittämään lautakunnassa. Lisäksi käytössä on ollut K. J. Ståhlbergin ja Einar Böökin yksityistä arkistoaineistoa, jossa myös sihteerin oikeusaputyö nousee esille siellä täällä. Ståhlberg oli säännöllisessä kirjeenvaihdossa äitinsä Amanda Ståhlbergin (1841–1907) kanssa aina 1800-luvun lopulta tämän kuolemaan saakka. Kirjeiden kautta on mahdollista saada vihjeitä siitä, miten Ståhlberg koki lautakunnan sihteerin työn henkilökohtaisella tasolla.¹¹ Arkistossa on säilynyt myös muun muassa muistikirja, johon Ståhlberg kirjasi muistiinpanojaan oikeusaputapauksista. Einar Böökiltä jäänyt arkistoaineisto puolestaan valaisee hyvin hänen laajoja kansainvälisiä yhteyksiään sosiaalipolitiikan saralla, joihin myös työ lautakunnan sihteerinä nivoutui. Oikeudellista neuvontatyötä koskevaa arkistoaineistoa tarkastellaan niin oikeusapua kuin Ståhlbergin ja Böökin henkilöhistoriaa käsittelevään kirjallisuuteen peilaten.

Päätös perustaa sihteerin virka

Suomen väkiluku kasvoi 1800-luvun jälkipuoliskolla huomattavasti, ja teollistumisen myötä muuttoliike isompiin kaupunkeihin oli suurta. Erityisesti tämä näkyi Helsingissä, jonka väkiluku lähes kolminkertaistui vuosien 1870 ja 1900 välillä, kun maaseudulta lähdettiin pääkaupun-

6. Martti Kairinen, Työväenkysymyksen oikeudellistuminen 1906–1925. Teoksessa Antero Jyränki & Sami Manninen (toim.) *Suomalainen oikeusajattelu murroksessa (1905–1925)*. Turun yliopisto 1990, 91–107.

7. Ks. esim. Marianne Vasara-Aaltonen, ”Kaikkein tärkeimpiä etuja...” – havainnot työväenliikkeen suhtautumisesta oikeusavun järjestämiseen. *Työväentutkimus Vuosikirja* 2019, 53–54; Puolueen ja yhdistyksen rientoja. Työväensihteeristö. Alustus puoluekokoukselle. *Sosialisti* 31.07.1909, 4.

8. Ks. esim. Jussi Kuusanmäki & Juhani Piilonen, *Helsingin kaupunginvaltuuston historia. Ensimmäinen osa 1875–1918*. Helsingin kaupunki 1987, 220–231.

9. Oikeusavun historiaa on ylipäätään vasta hiljattain ryhdytty tutkimaan Suomessa. Ks. esim. Vasara-Aaltonen 2021.

10. Esim. Yrjö Blomstedt, *K. J. Ståhlberg. Valtiomieselämäkerta*. Otava 1969, 164–166; Timo Äikäs, *Einar Böök sosiaalipoliitikona*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto 1973, 33–35; Jyri Inha, *Elämä ja oikeus. K. J. Ståhlberg oikeusajattelijana. K. J. Ståhlbergin oikeusajattelun pääpiirteet*. SLY 2004, 39, 41; Mikko Uola, *Böök, Einar*. Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. Studia Biographica 4. SKS 2002, päivitetty 2014. <http://urn.fi/urn:nbn:fi:sk:skb-000830>. Tuorein Ståhlberg-tutkimus on Marjaliisa ja Seppo Hentilän ansiokas kaksoiselämäkerta K. J. ja Ester Ståhlbergistä. Teos keskittyy presidenttivuosiin, ja siksi Ståhlbergin 1900-luvun ensimmäisten vuosien toiminta rajautuu lähemmän tarkastelun ulkopuolelle. Marjaliisa Hentilä & Seppo Hentilä, *Tasavallan ensimmäiset. Presidenttipari Ester ja Kaarlo Juho Ståhlberg 1919–1925*. Siltala 2022.

11. Amanda-äidille lähetetyt kirjeet alkavat yleensä sanoilla ”rakkaat omaiset”, mikä viittanee äitiin ja Alma-sisareen, ja välillä myös nimenomaisesti ”rakkaat Mamma ja Alma”.

kiin työn perässä.¹² Kaupunkityöväestön elinolot olivat kuitenkin vaikeat. Työpäivät olivat pitkiä ja raskaita – potentiaalisesti vaarallisiakin – ansiot olivat heikot, asuntojen määrä riittämätön ja asumisolosuhteet puutteelliset. Yhdessä epäkohdat synnyttivät kokonaisvaltaista kurjuutta työläiskaupunginisiin.¹³ Työväenkysymys, eli miten puuttua näihin ongelmiin, oli ajankohtainen. Työväenliikkeen kannalta merkittävä askel nähtiin 1880-luvulla, kun kateederisocialismista kiinnostunut tehtailija Viktor Julius von Wright (1856–1934) perusti Helsinkiin työväenyhdistyksen. Tarkoituksena oli korjata epäkohtia, mutta myös hillitä työväen haluja omaehtoiseen järjestäytymiseen ja estää sosialismin leviäminen Suomeen. Lopulta osoittautui kuitenkin mahdolltomaksi estää työväenliikettä itsenäistymästä. Suomen Työväenpuolue perustettiin vuonna 1899 ja neljää vuotta myöhemmin puolue laati itselleen sosialistisen ohjelman.¹⁴

Työväestön järjestäytyessä yhä tiiviimmin heräsi myös kritiikkiä sitä kohtaan, miten sosiaalipoliittisia kysymyksiä hoidettiin porvarillisissa kaupunginvaltuustoissa. Esimerkiksi Helsingin kaupunginvaltuustoa arvosteltiin lehdistössä siitä, että se teki vain välttämättömimmät toimet heikompiensaisten olojen turvaamiseksi.¹⁵ Tähän epäkohtaan pyrittiin Helsingissä puuttamaan vuosisadan viimeisinä vuosina, kun muuttamat kaupunginvaltuutetut ehdottivat komitean perustamista selvittämään, miten kaupunki voisi aktiivisesti poistaa työväenluokan kohtaamia ongelmia. Komitean johdossa toimivat entinen senaattori ja silloinen kaupunginvaltuuston puheenjohtaja Leo Mechelin (1839–1914) sekä vankeinhoitohallituksen ylijohdaja Alexis Gripenberg (1852–1927). Komitean mietinnön seurauksena perustettiin toukokuussa 1898 työväen-

asiain lautakunta, jonka johtosääntö vahvistettiin seuraavan vuoden tammikuussa. Lautakunta koostui pääasiassa säätyläisten edustajista, mutta vuosien varrella jäseneksi valittiin myös muutama työläinen.¹⁶ Lautakunnan tehtävänä oli antaa valtuustolle lausuntoja ja tehdä ehdotuksia työväestöä koskevissa asioissa, panna täytäntöön valtuuston päätökset työväen asioissa sekä valvoa työväen laitoksia.¹⁷

Työväestön piiristä kumpuava tyytymättömyys heijastui myös oikeudellisiin asioihin. Kysymys vähävaraisten mahdollisuudesta saada oikeudellista apua ei nimittäin ratkennut lopullisesti köyhäinasianajan virkojen perustamiseen. Tyytymättömyys on suoraan luettavissa työväenlehtien sivuilta. Esimerkiksi kesäkuussa 1899 *Työmiehesä* otettiin ilolla vastaan juristi ja kansalaisaktivisti Jean Boldtin avaama lakiasiaintoimisto, jonka kerrottiin toimivan ”sorrettujen avuksi”. Jutussa viitattiin muun muassa työtaturmiin, joissa olisi kaivattu juristin apua korvauksen saamiseksi.¹⁸

Mutta vaikea on täällä pääkaupungissa ollut saada lakimiehen apua näihin oikeusjuttuihin. Tuntuu kuin olisi heidän kesken sopimus tehty, ettei työväenpyrinnöille anneta tukea laista. Useat asianajajat ovat suoraan sitä mieltä, ettei työväen suojelemiseksi säädetyille laille käytännössä ole annettava lain arwoa. Heistä tuo lainsäädäntö kaiketi ei ole oikeudenmukainen, ja asianajajointansa he tietysti käyttävät oman puoluekantansa hyväksi. Sen ohessa on monella lakitoimistolla täällä niin korkeat palkkiowaatimukset awustansa, ettei köyhä woi heiltä irtauttaa sitäkän wähää, mitä kenties muutoin olisi saatawissa. Tosin on meillä palkattu köyhäinasianajaja, mutta

12. Heikki Waris, *Työläisyhteiskunnan syntyminen Helsingin Pitkänsillan pohjoispuolelle*. Into 2016, 30–31 (ilm. alun perin 1932 & 1934).
13. Lauri Haataja et al. *Suomen työväenliikkeen historia* (3. painos). Työväen Sivistysliitto ja Kansan Voima 1978, 33–35.
14. Haataja et al. 1978, 39–40, 47–56.
15. Sven-Erik Åström, Kaupunkiyhteiskunta murrosvaiheessa. Teoksessa Ragnar Rosén et al. (toim.) *Helsingin kaupungin historia* IV:2. Helsingin kaupunki 1956, 106, 159–160; Kuusanmäki & Piilonen 1987, 220.
16. Kuusanmäki & Piilonen 1987, 222.
17. Einar Böök, *Helsingin kaupungin työväenasiainten lautakunta 1898–1913. Historiikka*. Helsingin kaupungin sosialilautakunta 1915, 9.
18. Lakiasiaintoimisto sorrettujen avuksi. *Työmies* 22.6.1899, 1. Nimimerkin A.B.M. kirjoittama teksti on mitä ilmeisimmin *Työmiehen* silloisen toimitussihteerin, työväenliikkeen johtajiin kuuluneen August Bernhard Mäkelän kynästä. Mäkelästä ks. Auvo Kostiainen, *Mäkelä, Aukusti Bernhard*. Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. Studia Biographica 4. SKS 2000. <http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kgb-002923>. Boldtista, ks. Henrik Knif, *Boldt, Jean*. Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. Studia Biographica 4. SKS 2010. <http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kgb-008883>.

työväestön lakimiestarvetta hän ei ole täytännyt suotawassa määrässä – syistä, joita en tunne.¹⁹

Tulevina vuosina työväenlehdissä ilmestyi enemmänkin vastaavia kirjoituksia. Niissä katsottiin, etteivät köyhäinasianajat olleet hoitaneet asiakkaidensa juttuja tarpeeksi tarmokkaasti, ja epäiltiin, että porvarillisten kaupunginvaltuustojen nimittäminä he kuitenkin pitivät enemmän työnantajien kuin työntekijöiden puolia.²⁰ Lehdissä viitattiin myös siihen, miten esimerkiksi rautatieläisten oikeusapu oli toteutettu muissa maissa. Lisäksi tuotiin esille, kuinka työväenyhdistykset ulkomailla olivat itse perustaneet jäsenilleen lakiasiainoimistoja.²¹

Asenneilmapiirin kiristyminen oikeusapukysymyksen ympärillä ei jäänyt huomaamatta Helsingin työväenasiain lautakunnalta, sillä järjesteltäessä lautakunnan sihteerintointia siihen sisällytettiin myös oikeudellinen neuvonta. Marraskuussa 1902 lautakunnan puheenjohtaja, roomalaisen kirjallisuuden professori F. W. Gustafsson (1853–1924) esitti väliaikaisen työväensihteeristön perustamista. Tässä hän viittasi esimerkkinä nimenomaan Saksaan, jossa vastaavia sihteeristöjä (*Arbeitersekretariat*)²² oli ollut jo jonkin aikaa toiminnassa. Kokoustettuaan asiasta useamman kerran lautakunta katsoi, että olisi

tarpeen palkata ”juridisella ja yhteiskuntapoliittisella alalla taitava henkilö”, ja päätti esittää työväenasiain konsulentin palkkaamista. Tämän tehtäviin olisi kuulunut muun muassa laatia erinäisiä tilastoja ja raportteja työväenasioissa. Lisäksi tehtäviin olisi kuulunut antaa työntekijöiden ja työnantajien tai julkisten virastojen välisiin suhteisiin liittyviä neuvoja. Käytännössä tämä tarkoitti oikeudellista neuvontaa.²³ Kaupunginvaltuusto asetti valiokunnan valmistelemaan asiaa. Valiokunta kiinnitti huomiota siihen, että työväenasiain lautakunnan mainitsemat saksalaiset työväensihteeristöt olivat syntyneet työväestön omasta aloitteesta. ”Pelättävä myöskin olisi, että kaupunginviranomaisten asettama ja kaupungin palkkaama työväenkonsulentti ei saavuttaisi samassa määrässä työväen luottamusta kuin heidän omista riveistään lähtenyt mies”, valiokunta katsoi.²⁴ Epäilyksistä huolimatta se suositteli palkkaamaan lautakunnalle sihteerin, jonka tehtäviin kuuluisi muun muassa ”köyhäinasianajajan ohessa auttaa työväestöä tarpeellisilla neuvoilla.” Sihteerin vuotuiseksi palkkioksi esitettiin 3000 markkaa (noin 14 700 euroa nykyrahassa) ja lisäksi 600 markkaa vastaanottohuoneen järjestämistä varten.²⁵

Työväenasiain lautakunnan sihteerin tointa hakivat kirjaltaja A. Alex. Lindfors, varatuomari Axel Palmgren (1867–1939), lakitieteiden kandi-

19. *Työmies* 22.6.1899, 1. Suomen ensimmäinen laki työtapaturmista (Laki koskeva työnantajan vastuunalaisuutta työntekijää kohtaavasta ruumiinvammasta) annettiin vuonna 1895, joten vuoteen 1899 mennessä oli kertynyt jo jonkin verran kokemusta siitä, miten lain suoja käytännössä toteutui.
20. Ks. esim. Köyhäin asianajajan asema. *Länsisuomen Työmies* 26.1.1904, 1; Lain käyttö luokkavaltiossa. *Länsisuomen Työmies* 26.1.1905, 2; Helsingin köyhäinasianajajan. *Työmies* 26.8.1905, 2. Ks. myös Jukka Siro. *Tuomiovalta kansalle. Vallankumousoikeudet sisällissodassa 1918*. SLY 2009, 33–34, 44–46.
21. Ks. esim. Tietoja muista maista. *Rautatien-Lehti* 5.10.1897, 5; Rautatien aloilta. *Työmies* 27.2.1903, 1; Ulkomaalta. *Työmies* 6.2.1904, 3; Ulkomaalta. *Kansan Lehti* 9.2.1904, 3–4.
22. Saksan työväensihteeristöissä annettiin myös oikeudellista apua, ks. Hiroki Kawamura, For Workers and for the Disadvantaged. Legal Advice Centres in Germany from the Late Nineteenth Century to the Early Twentieth Century. Teoksessa Felice Batlan & Marianne Vasara-Aaltonen (toim.) *Histories of Legal Aid. A Comparative and International Perspective*. Palgrave Macmillan 2021, 123–125. Työväenasiain lautakunta oli muutenkin kiinnostunut siitä, miten sosiaalitoiminta oli järjestetty muualla Euroopassa ja esimerkiksi vuonna 1907 lautakunnan v.t. sihteerin oli matkustanut Frankfurtiin tutustumaan *Soziales Museumiin* tavoitteena perustaa myös Helsinkiin yhteiskunnallinen toimisto, jonka kirjastossa olisi yhteiskunnallista kirjallisuutta saatavilla, Bööck 1915, 11. Ks. m. Einar Bööckin kirjoitus, jossa käsitellään myös oikeusapua, Einar Bööck, Frankfurt am Main'in 'Soziales Museum'. *Helsingin Sanomat* 26.7.1907, 3–4.
23. Bööck 1915, 9–10.
24. *Kertomus Helsingin kaupungin kunnallishallinnosta 1903*. Helsingin kaupunki 1907, 73–76. Tämä ei ollut perusteeton pelko esim. työväenlehdissä esiintyneiden kirjoitusten valossa. Myös SDP esitti vuoden 1903 puolueohjelmassaan, että oikeusapu tulisi järjestää niin, että vähävaraiset itse voisivat valita köyhäinasianajajan, ks. J. K. Kari (toim.), *Toisen Suomen Työväen Puoluekokouksen (5:n työväenyhdistysten edustajainkokouksen) Pöytäkirja (Kokous pidetty Forssassa elok. 17–20 p. 1903)*. Suomen työväen puoluehallinto 1903, 182, 186.
25. *Kertomus Helsingin kaupungin kunnallishallinnosta 1903*, 73–76. Tehtävään valitun K. J. Ståhlbergin tilikirja vuodelta 1904 näyttää, että hänelle maksettiin kuukausittain 300 markan palkka, eli vuodessa 3600 markkaa. Summa vastasi siis sitä, mitä oli esitetty. Palkka säilyi samansuuruisena myös vuonna 1905. Merkittömät muistikirjat, Muistikirjoja 1881–1927, 43 K. J. Ståhlbergin arkisto [KJSA], Kansallisarkisto [KA].

daatti Leo Ehrnrooth (1877–1951) sekä lakitieteen tohtori K. J. Ståhlberg. Lautakunta käsitteli hakemuksia kokouksessaan 11.9.1903, ja mielipiteet jakautuivat eri hakijoiden kesken. Tehtailija K. A. Bergman katsoi Ståhlbergin olevan merkittävästi meritoituneempi kuin kanssakajakijansa. Kunnallisneuvos C. E. Degerholm puolestaan piti Ehrnroothia sopivimpana tehtävään, sillä tämän opinnot olivat suuntautuneet sihteerin työn kannalta keskeisimpiin aloihin ja tämä pysyi keskittymään täysin sihteerintyöhön. Tehtailija Viktor von Wright ja puheenjohtaja, professori F. W. Gustafsson jakoivat Degerholmin näkemyksen. Varapuheenjohtaja, maisteri Ernst Nordström (1850–1933) katsoi Palmgrenin olevan hallinnollisen ja käytännöllisen kokemuksensa ja meriittensä vuoksi sopivin sihteeriksi. Äänten jakauduttua lautakunta lähetti asian kaupunginvaltuuston päätettäväksi.²⁶

Sihteerin valinta oli Ståhlbergin mielessä, kun hän kirjoitti syyskuussa 1903 äidilleen Amandalle:

Ehdotusta tehdessään on (...) työväenlautakunta tullut siihen kummalliseen lopputulokseen, että kompetenssin kykeneväisyyden mukaan ovat asettaneet 1) minut 2) nimituomari Palmgrenin 3) lakit. kand. Ehrnroothin, mutta ehdotuksessa Palmgren ja Ehrnrooth olisivat saaneet kumpikin 2 ja minä vain 1 äänen.²⁷

Ståhlberg arveli tämän johtuvan siitä, että Palmgrenilla ei ollut muita töitä tiedossa, ja Ehrnrooth puolestaan oli hiljattain tutkinut työväenasioita ulkomailla.²⁸ Sihteerin valinta selkeästi askarrutti Ståhlbergiä, sillä hän mainitsi haun toistuvasti kirjeissään äidilleen. Lokakuussa hän kirjoitti asian tulevan valtuustossa vireille viikon kuluttua,

ja siksi hän halusi saada valmiiksi tutkimuksensa työttömyydestä Helsingissä, koska työn vastaanottavassa komiteassa oli myös ”vaikuttavia valtuusmiehiä”²⁹

Kirjeessään kaupunginvaltuustolle lautakunta katsoi, että hakijoista Lindfors ei ollut pätevä tehtävään, etenkin ottaen huomioon sihteerin velvollisuuden antaa työväestölle oikeudellisia neuvoja, ja listasi sitten kolmen muun hakijan meriittit.³⁰ Kirjeessä todettiin myös, ettei lautakunta ollut päässyt yksimielisyyteen, mutta enemmistö oli kannattanut Ehrnroothia.³¹ Lindforsin ollessa epäpätevä ja Palmgrenin ilmoitettua vetävänsä hakemuksensa pois³² kaupunginvaltuusto teki ratkaisunsa Ståhlbergin ja Ehrnroothin välillä. Jos valtuusto kävikin keskustelua hakijoiden ansioista ja valinnan perusteista, siitä ei ole merkintää pöytäkirjassa. Valtuutetuille Ståhlberg oli joka tapauksessa jo tuttu ja arvostettu kollega, sillä hän toimi kaupunginvaltuutettuna vuosina 1901–1903. Vaalissa 10.11.1903 Ehrnrooth sai 12 ääntä ja Ståhlberg 18. Näin ollen Ståhlberg valittiin lautakunnan sihteeriksi vuoden 1904 alusta alkavalle kolmivuotiskaudelle.³³

Ståhlberg ja oikeudellisen neuvontatoiminnan käynnistyminen

Kaupunginvaltuuston vuonna 1903 vahvistama ohjesääntö työväenasiain lautakunnan sihteerille oli suppeahko. Sen mukaan sihteerin tuli antaa lausuntoja ja selvityksiä työväenkysymyksissä, laatia tilastoja sekä valvoa työväen laitoksia. Oikeusavun osalta sihteerin tehtävä oli muotoiltu seuraavasti: ”Lautakunnan ohjeen mukaan ja aikana, jonka Lautakunta määrää, maksutta antaa työväestöön kuuluville henkilöille tietoja ja neuvoja kysymyksissä, jotka koskevat toiselta

26. Työväenasiain lautakunnan pöytäkirja 11.9.1903, § 2, Ca:5, Helsingin kaupunginarkisto [HKA].

27. K. J. Ståhlberg [KJS] Amanda Ståhlbergille [AS] 18.9.1903, Ståhlberg, H. – W. 1882–1907, 164 Ståhlberg-suvun arkisto [SSA], KA. Äänten jakautumisen Ståhlberg oli ilmeisesti kuullut väärin, sillä oikeasti ne olivat jakautuneet 3-1-1.

28. KJS AS:lle 18.9.1903, Ståhlberg, H. – W. 1882–1907, 164 SSA, KA.

29. KJS AS:lle 9.9., 18.9., 25.10. ja 21.11.1903, Ståhlberg, H. – W. 1882–1907, 164 SSA, KA.

30. Ståhlbergin ansioista mainittiin hänen hallinto-oikeuden ja kansantalouden apulaisen virkansa yliopistolla, pitkäaikainen toiminta oikeuden ja siviilihallinnon parissa sekä aktiivinen kirjallinen toiminta.

31. Työväenasiain lautakunnan kirje Helsingin kaupunginvaltuustolle 11.9.1903, Helsingin kaupunginvaltuuston pöytäkirjat liitteinen, 10.11.1903, Sig. F, pag. 583, 585, Ca:29, HKA. Kirjeen ylälaitaan on tehty haalea lyijykynämerkintä, jonka sisältö jää hieman tulkinnanvaraiseksi: ”Ståhlberg & Palmgren torde ha vid ansökningen uttalat önskan att icke bli nämnda som sökande.”

32. Axel Palmgrenin kirje Helsingin kaupunginvaltuustolle 7.11.1903, Helsingin kaupunginvaltuuston pöytäkirjat liitteinen, 10.11.1903, Sig. G, pag. 584, Ca:29, HKA.

33. Helsingin kaupunginvaltuuston pöytäkirjat liitteinen, 10.11.1903, §5 ja §31, pag. 574, 578, Ca:29, HKA; Blomstedt 1969, 164.

puolen työntekijäin ja toiselta puolelta työnantajain ja julkisten viranomaisten ja laitosten välisiä suhteita.”³⁴

Joulukuussa 1903 työväenasiain lautakunnan pöytäkirjaan oli merkitty maistraatista tullut lautakunnan sihteerintointia käsitellyt pöytäkirjanote, ja todettiin, että sihteerin pitäisi pitää vähintään kaksi iltavastaanottoa viikossa ja tämä olisi saatettava lehdissä tiedoksi yleisölle.³⁵ *Työmiehessä* julkaistuista ilmoituksista käy ilmi, että ainakin heinä- ja elokuussa 1904 Ståhlberg tarjosi neuvoja maanantaisin ja torstaisin klo 20–21 Korkeavuorenkatu 2:ssa.³⁶ Lokakuussa 1905 Ståhlberg antoi neuvoja samassa osoitteessa maanantaisin ja torstaisin klo 19–20.³⁷ Ilta-aikaan sijoittunut toiminta mahdollisti pitkää työpäivää tehneille työläisille oikeudellisten neuvojen hakemisen päivän töiden päätteeksi. Kaupungin köyhäinasiainajaja piti puolestaan vastaanottoaan aamupäivisin klo 9–10.³⁸ Sihteerin tarjosi neuvoja maksumatonta kuin köyhäinasiainajaja, jonka avusta piti pääsääntöisesti suorittaa pieni korvaus.

Ståhlbergin sihteerin pesti alkoi tammikuussa 1904, ja ensimmäisen asiakkaansa hän otti vastaan 4. tammikuuta. Rautateillä työskennellyt kirjemies Kustaa Konttinen oli pudonnut katolta loukaten kätensä ja päänsä, ja hänelle oli myönnetty korvausta ajalle 13.2.–31.3.1903. Myö-

■ Kuva 1: K. J. Ståhlberg kertoi tulevasta sihteerin tehtävästään äidilleen kirjeitse marraskuussa 1903. K. J. Ståhlberg Amanda Ståhlbergille 21.11.1903, Ståhlberg, H. – W. 1882–1907, 164 SSA, KA. Kuvannut: Marianne Vasara-Aaltonen.

hemmät korvaushakemukset oli hylätty. Ståhlberg katsoi, ettei tapauksessa olisi voitu myöntää vuotuista korvausta, mutta tilapäistä korvausta voitaisiin suorittaa pidempään, jos todistuksilla pystyttäisiin osoittamaan Konttisen työkyvyttömyys.³⁹ Heti seuraavana päivänä Ståhlberg kirjoitti tapauksesta äidilleen: ”Eilen oli minulla nyt ensimmäinen vastaanottoni ja silloin kävikin yksi neuvonkysyjä, eräs rautatien palveluksessa loukkaantunut työmies, joka ei ollut tyytyväinen siihen korvaukseen, jonka hän oli rautatieltä saanut.”⁴⁰

Helmikuussa 1904 *Päivälehdessä* julkaistiin lyhyt kunnallisverotuksen toteuttamista koskeva uutinen. Työväestöä muistutettiin siitä, että neuvoja on mahdollista saada: ”Sen johdosta, että muutoksenhaku aika kaupungin tämänvuotisesta taksotuksesta nyt on käsissä, huomautettakoon, että kunnallisverotusta koskevia neuvoja voidaan saada työväenasiain lautakunnan sihteeriltä.” Itse asiassa juttu muistutti enemmän ilmoitusta, sillä

34. *Kertomus Helsingin kaupungin kunnallishallinnosta 1903*, 73–76

35. Työväenasiain lautakunnan pöytäkirja 8.12.1903, Ca:5, HKA.

36. *Työmies* 29.6.1904, 1. Osoitekalenterista päätellen tämä oli hänen kotiosoitteensa, ks. *Adress- och yrkeskalender för Helsingfors jämte förorter 1904–1905*, Afd. 2, 504.

37. *Työmies* 3.10.1905, 1.

38. *Helsingin Sanomat* 6.10.1904, 1.

39. Merkitsemätön lehtiö, Muistiinpanoja valituksista ym. 1903–1904, Kunnallinen toiminta 1903–1904, 94 KJSA, KA.

40. KJ AS:lle 5.1.1904, Ståhlberg, H. – W. 1882–1907, 164 SSA, KA.

siinä mainittiin myös missä ja milloin lautakunnan sihteeri oli tavattavissa oikeudellisten neuvojen saamiseksi.⁴¹ Seuraavana päivänä sama ilmoitus julkaistiin *Suomen Kansassa* ja *Uudessa Suomettaressa*.⁴² Kunnallisverotus oli aihe, josta Ståhlberg oli tottunut antamaan kansalaisille neuvoja myös lehtien oikeudellisilla neuvontapalstoilla.⁴³

Ståhlberg kirjasi neuvoa hakeneista asiakkaista lyhyet tiedot pieneen, noin 10x15 cm:n kokoiseen lehtiöön. Osassa tapauksista on kirjattu vain ammatti ja nimi, osassa hieman tarkemmin heidän oikeudellinen ongelmansa, ja osassa on mainittu myös toimenpiteet, joihin on ryhdytty. Ståhlberg on kirjannut lehtiöön satunnaisesti myös muita muistiinpanoja, eikä oikeus-

■ Kuva 2: K. J. Ståhlbergin arkistossa oleva Åkerblomin tapauksen aineisto, joka sisältää muun muassa valokuvia tapahtumapaikalta, todistuksen Kirurgisesta sairaalasta ja vakuutusyhtiö Kullervon tyhjän vahinkoilmoituslomakkeen. Muita asiakirjoja 1890–1910, 99 KJSA, KA. Kuvannut: Marianne Vasara-Aaltonen.

apuaosioita ole kirjattu kovinkaan systemaattisesti. Ensimmäisellä lehdellä on myös pidetty tukkimiehen kirjanpitoa, josta voi päätellä asiakkaiden määrän olleen 40 vuonna 1904. Kunnallisverotus, palkka- ja vuokra-asiat sekä kysymykset työäenyhdistysten perustamisesta näyttävät olleen yleisimmät tiedustelujen aiheet.⁴⁴

41. Työväen kunnallisverot. *Päivälehti* 24.2.1904, 2.

42. *Suomen Kansa* 25.2.1904, 3; *Uusi Suometar* 25.2.1904, 3.

43. K. J. Ståhlberg, *Lakiasioita*. Otava 1912, 107–188; Mia Korpiola, *Lawyers Providing Legal Aid in Print. Legal Question and Answer Columns in Finnish Newspapers Around 1900*. Teoksessa Felice Batlan & Marianne Vasara-Aaltonen (toim.) *Histories of Legal Aid. A Comparative and International Perspective*. Palgrave Macmillan 2021b, 185–220.

44. Merkitsemätön lehtiö, Muistiinpanoja valituksista ym. 1903–1904, Kunnallinen toiminta 1903–1904, 94 KJSA, KA.

Yksinkertaisimmillaan kyse oli neuvon antamisesta kuten hatuntekijä Fredrik Nurmen tiedustellessa, oliko neljän alaikäisen lapsen vanhempi vapaa veronmaksusta. Toisissa tapauksissa Ståhlberg auttoi myös kirjallisesti kuten kirjoittaessaan kirvesmies Wilhelm Markkaselle vapautushakemuksen verotuksesta sairauden vuoksi helmikuussa 1904.⁴⁵ Joskus Ståhlberg ohjasi neuvonhakijan toisen juristin puoleen. Esimerkiksi kalliolaista viilari Wilhelm Lundenia hän neuvoo kääntymään kaupungin köyhäinasianajajan puoleen. Lunden ei ollut saanut vuokrasopimusta ja oli maksanut vuokransa ”ilman kuittia milloin millekin isännän talonväestä”. Nyt vuokranantaja vaati 100 markkaa enemmän maksua, kuin mitä Lunden katsoi olevansa velkaa. Erässä toisessa, elatusmaksuja koskeneessa tapauksessa ”nainen, jonka sulhanen [on] Fazerin karamelli-tehtaassa oleva puolalainen”, ohjattiin asianajaja Poppiuksen⁴⁶ luo. Yhdessä hyvin niukasti kuvatussa, kenties perintöä koskeneessa tapauksessa neuvonhakijaa taas kehoitettiin kääntymään asianajotoimisto Ignatius & Renvallin puoleen.⁴⁷ Muistiinpanoista ei käy ilmi, miksi Ståhlberg ei hoitanut tapauksia itse, mutta synä voi olla se, että riidan aihe ei kuulunut lautakunnan sihteerin toimenkuvaan – kuten elatus- ja perintöasiat – tai että tapauksessa olisi mentävä tuomioistuimeen, mikä ei kuulunut sihteerin tehtäviin.

Yhden tapauksen osalta Ståhlbergin arkistosta löytyy enemmän aineistoa. Työmies Gustaf Åkerblom oli ollut 3.5.1904 työmaalla kivitöissä, kun kivi oli lentänyt hänen silmänsä, minkä seurauksena hänen oikea silmänsä sokeutui. Ståhlbergin kirjoittama tapahtumainkuvaus jatkuu: ”Puhutellut köyhäinasianajajaa, joka arvellut, ettei asiassa olisi mitään tehtävää, sekä ammattientarkastajaa, joka neuvonut itse alkamaan oikeuden käynnyn [sic] (...)”. Tapaus oli mennyt raastuvanoikeuteen, joka oli kuitenkin hylännyt Åkerblomin korvausvaatimuksen todeten, ettei vuoden 1895 laki pakollisesta työtaturmavakuutuksesta koskenut kyseistä työnantajaa. Ilmeisesti Åkerblom oli

tässä vaiheessa kääntynyt työväenasiain lautakunnan sihteerin Ståhlbergin puoleen. Ohjesäännön mukaan Ståhlbergin olisi pitänyt antaa vain suullisia neuvoja, mutta hän kirjoitti Åkerblomin puolesta valituksen Turun hovioikeudelle. Siinä perustellaan, miksi kyseistä lakia pitäisi soveltaa tässä tapauksessa ja minkä suuruinen korvaus Åkerblomille kuuluisi. Lautakunnan sihteeri ei kuitenkaan voinut ajaa asiaa tuomioistuimessa, joten Ståhlberg pyysi avuksi turkulaista asianajajaa ja nuorsuomalaisvaikuttajaa Antti Mikkolaa (1869–1918). Papereiden päälle on kirjattu: ”Lähet. 10/10 1905 Antti Mikkolalle sillä puheella, että saa palkkion jos voitetaan (...)”.⁴⁸ Mikkola siis mitä ilmeisemmin lupautui auttamaan Åkerblomia *pro bono*, jos juttu hävittäisiin.

Työväen piirissä vallinnut käsitys siitä, ettei köyhäinasianajaja oikeasti taistellut vähävaraisten puolesta sai varmasti tulta alleen Åkerblomin tapauksen kaltaisista jutuista, joissa köyhäinasianajaja ei ollut mitä ilmeisimmin tehnyt mitään asian eteen. Tässä tapauksessa kuitenkin työväenasiain lautakunnan sihteeri täytti juuri sen tarpeen, jonka tällä katsottiin olevankin.

Lautakunnan arkistoaineistosta ei valitettavasti löydy varsinaista sihteerin raporttia ensimmäisen vuoden toiminnasta. Edellä mainitun muistilehtiön lisäksi sihteerin neuvontatyöstä voi saada jonkinlaisen käsityksen *Helsingin Sanomissa* julkaistusta uutisesta. Siitä käy ilmi, millaisissa asioissa Ståhlberg oli päässyt opastamaan ihmisiä vuonna 1904. Pääasiassa asiat olivat koskeneet kunnallisverotusta – kenties helmikuisen lehti-ilmoittelun satoa – työnantajan vastuuta työntekijän ruumiinvammasta, palkkausriitoja, asumusriitoja, valituksia asiattomasta työstä erottamisesta, kysymyksiä työväenyhdistysten perustamisesta, ammattiyhdistysten varojen hoitoa sekä vaivaishoito- ja holhousasioita. Sihteeri nosti esiin myös neuvontatoiminnassa tehdyn havainnon, että kivitöitä harjoitettiin usein ilman työntekijälle hankittua työtaturmavakuutusta. Asuinvuokraan liittyvien riitojen Ståhlberg puo-

45. Ibid.

46. Ei ole täysin selvää, kehen Ståhlberg viittaa kirjoittaessaan asianajaja Poppiuksesta. Mahdolliset vaihtoehdot ovat asianajotoimisto Böök & Poppiuksen osakas Wilhelm (Wille) Gabriel Poppius tai Helsingin köyhäinasianajaja Georg Fredrik Willehad Poppius. Ensimmäinen vaihtoehto lienee todennäköisempi, sillä köyhäinasianajajaan viitattaessa hän käytti tuota nimitystä.

47. Merkitsemätön lehtiö, Muistiinpanoja valituksista ym. 1903–1904, Kunnallinen toiminta 1903–1904, 94 KJSA, KA.

48. Ibid.; Åkerblomin tapausta koskevat paperit, Muita asiakirjoja 1890–1910, 99 KJSA, KA. Sitä miten asia hovioikeudessa ratkesi, ei valitettavasti pystytty selvittämään tämän artikkelin puitteissa.

lestaan katsoi johtuvan useimmiten siitä, että työväestö vuokrasi huoneita ilman kirjallisia sopimuksia.⁴⁹ Neuvontatoiminta antoi Ståhlbergille myös aitiopaikan saada käytännön tietoa niistä epäkohdista, joita työväki kohtasi päivittäisessä elämässään. Tämä oli arvokasta tietoa lautakunnalle myös sen muita tehtäviä ajatellen. Vastavasti sihteerin muut työtehtävät, joiden parissa Ståhlberg joutui pohtimaan laajasti erilaisia sosiaalipoliittisia teemoja kuten asutuskysymystä, työnvälitystoimintaa ja työriitojen sovittelua, toivat hänelle varmasti myös ymmärrystä oikeusapujuttujen hoitamiseen.

Ståhlbergin sihteerikaudelta ei valitettavasti ole tiedossa tarkkaa lukua oikeudellisten neuvontakäyntien määrästä toisin kuin myöhempien vuosien raporteissa. *Helsingin Sanomissa* referoidussa vuosikertomuksessa sihteerin nosti esille, että oikeusaputoiminnasta on ilmoitettu sanomalehdissä ja kirjallisesti työväenyhdistyksille, ”mutta tulos ei ole ollut tyydyttävä”. Vähäisen kävijämäärän arveltiin johtuvan tiedon puutteesta. Siksi ehdotettiin, että jatkossa työväen sanomalehdissä julkaistaisiin ”pysyvä ilmoitus”.⁵⁰ Tämä toteutuikin pian, sillä huhtikuun lopulta 1905 lähtien *Työmieheissä* julkaistiin säännöllisesti pari kertaa viikossa ilmoitus sihteerin tarjoamista oikeudellisista neuvoista.⁵¹ Kävijämäärän voi arvella liikkuneen joissain kymmenissä – Ståhlbergin muistiinpanojen mukaan 40:ssä vuonna 1904 – ja lähteneen hiljalleen nousuun ottaen huomioon, että vuonna 1906 asiakkaita oli jo 176. Lokakuussa 1905 Ståhlberg kertoi äidilleen, että ”[v]astaanotoilla on ollut myöskin sangen paljon neuvon kyselijöitä.”⁵²

Kertomuksessa sihteerin toiminnasta vuonna 1905 todettiin, että työväenlehdissä ilmoittaminen näytti jossain määrin vaikuttaneen asiakaskäyntien lisääntymiseen. Oikeudellista neuvoa oli annettu myös asioissa, jotka eivät kuuluneet sihteerin toimenkuvaan, nimittäin perintö- ja testamenttiasioissa, kiinteistökaupoissa, konkurssivalvonnoissa sekä kiinnitysasioissa. Tämä kuvastanee sitä, että yhä useammat työläiset olivat tulleet tietoisiksi lautakunnan tarjoamasta oikeusapupalvelusta ja päättivät kysyä neuvoa mihin tahansa oikeudellisiin ongelmiinsa. Sihteerin oli vuoden aikana antanut neuvoja, laatinut kirjelmiä, hankkinut selvityksiä ja joissain tapauksissa ohjannut asiakkaan köyhäinasianajajan tai muun asianajajan luokse.⁵³

Oikeudellisen neuvonnan lisäksi Ståhlberg perehtyi työväestön oikeudelliseen asemaan, kun lautakunta antoi hänelle maaliskuussa 1904 tehtäväksi laatia selvityksen siitä, miten muissa maissa on toimittu konflikteissa työnantajien ja -tekijöiden välillä.⁵⁴ Erityisen ajankohtaiseksi aihe muodostui vuoden 1904 syksyn lakkoaltojen, ja etenkin Voikkaan lakon myötä.⁵⁵ Lukuisat muistiinpanot Ståhlbergin arkistossa, samoin kuin kirje äidilleen kuvastavat hänen aktiivista työskentelyään aiheen parissa.⁵⁶ Työ tuli päätökseen, kun *Työriitain sovittaminen ja ratkaiseminen* julkaistiin vuonna 1905.⁵⁷

Eräs Ståhlbergin hankkeista sihteerinä oli lautakunnan kirjaston kasvattaminen ja järjestäminen Kööpenhaminasta saadun mallin mukaisesti. Marraskuussa 1904 hän raportoi lautakunnan kokouksessa, että kirjajhyllyn hankinnan jälkeen kirjat oli voitu järjestää ja luetteloida. Kaikkiaan

49. Työväenasiain lautakunnan sihteerin. *Helsingin Sanomat* 1.4.1905, 4.

50. Ibid. Tuolloin sihteerin tehtävää hoiti lakit. kand. Leo Ehrnrooth Ståhlbergin ollessa virkavapaana valtiopäivien vuoksi. Vuosikertomuksen laatimisessa Ståhlberg on kuitenkin oletettavasti ollut mukana. Sihteerin raportti vuodelta 1905, Työväenasiain lautakunta Db:1, HKA.

51. *Työmies* 1905–1908.

52. KJS AS:lle 2.10.1905, Ståhlberg, H. – W. 1882–1907, 164 SSA, KA.

53. Sihteerin raportti vuodelta 1905; Työväenasiain lautakunta Db:1, HKA. Raportin on laatinut tammikuussa 1906 E. W. Walldén, joka toimi vt. sihteerinä Ståhlbergin erottua virastaan joulukuussa 1905. Oikeudellisten ongelmien moninaisuus ja kysymysten lisääntyminen näkyivät myös esim. viipurilaisen työväenlehden *Työn* oikeudellisella neuvontapalstalla, joka jouduttiin lopettamaan suoranaisen kysymystulvan vuoksi jo pian käynnistymisensä jälkeen vuonna 1914, ks. Korpiola 2021b, 213.

54. Työväenasiain lautakunnan pöytäkirja 30.3.1904, Ca:6, HKA.

55. Blomstedt 1969, 163–164. Voikkaan tehtaalla Kymenlaaksossa vuosina 1904–1905 käyty työtaistelu kytketty työntekijöiden esimiästään vastaan esittämiin syytöksiin seksuaalisesta häirinnästä. Kysymys siveellisyydestä toi tapahtumille runsaasti julkisuutta. Ks. Lauri Strengell, *Taistelu siveellisyyden puolesta? Voikkaan lakko 1904–1905*. Pro gradu -tutkielma. Joensuun yliopisto 2005.

56. Lausunto työväenasiain lautakunnalle Helsingissä 1904, Kunnallinen toiminta 1903–1904, 94 KJSA, KA; KJS AS:lle 30.8.1904, Ståhlberg, H. – W. 1882–1907, 164 SSA, KA.

57. K.J. Ståhlberg, *Työriitain sovittaminen ja ratkaiseminen*. Otava 1905.

kirjastossa oli 105 nidettä ja lukuisia sitomattomia kirjoituksia.⁵⁸ Ståhlbergin kaudella järjestyneemmän muodon saanut kirjasto kehittyi edelleen seuraavina vuosina. Vuonna 1909 kirjavarasto oli jo varsin mittava. Se sisälsi runsaasti sosiaali- ja yhteiskuntapoliittista sekä työväensuojelullista kirjallisuutta – paljon erityisesti saksan kielellä – mutta myös muutamia oikeudellisia teoksia.⁵⁹ Tarkoituksena oli, että sihteeriksi pystyisi kirjaston avulla perehtymään työväestön oloja koskevaan kirjallisuuteen. Myöhemmin kuitenkin nousi esille ajatus, että kirjaston voisi avata myös yleisön saataville. Sihteeriksi kerättä, järjestää ja jakaa” yhteiskunnallisia tietoja. Toimisto aloitti toimintansa Einar Böökin johdolla Helsingissä vuonna 1911, mutta sen toiminta jäi lyhytikäiseksi.⁶²

Ståhlbergin toimikausi sihteerinä jäi vain kahden vuoden pituiseksi. Joulukuussa 1905 hän haki eroa tehtävästään, koska oli tullut valituksi senaatin kauppa- ja teollisuustoimikunnan päällikök-

si.⁶³ Ståhlbergin tilalle virkaa tekeväksi sihteeriksi tuli E. W. Walldén (1869–1921).⁶⁴ Ståhlbergin toimi sihteerinä oli ollut tauolla jo joulukuun 1904 ja huhtikuun 1905 välisenä aikana, kun hän osallistui valtiopäiville porvarissäädyn edustajana Haminasta. Tuona aikana häntä sijaisti sihteerinä Leo Ehrnrooth, joka oli ollut reilua vuotta aiemmin hänen kilpahakijansa tehtävää täytettäessä.⁶⁵

Oikeusaputoiminnan kehittyminen Böökin sihteerivuosina

Ståhlbergin jälkeen E. W. Walldén hoiti sihteerin tointa noin vuoden ajan, kunnes luopui tehtävästä tammikuussa 1907. Walldénin tilalle sihteeriksi valittiin Einar Bөөk, joka toimi tuolloin Helsingissä asianajajana.⁶⁶ Walldénin ja erityisesti Böökin sihteerivuosilta on säilynyt enemmän tietoa oikeusaputoiminnasta. Vuonna 1915 julkaistuun, Böökin laatimaan työväenasiain lautakunnan historiikkiin on koottu informatiiviset taulukot siitä, mitkä oikeusapua hakeneiden henkilöiden taustat olivat (taulukko 1) ja millaisissa asioissa he kaipasivat sihteerin neuvoja (taulukko 2).

Taulukko 1 paljastaa, että asiakkaiden määrä kasvoi huomattavasti oo-luvun viimeisinä vuosina. Merkillepantava on myös asiakkaiden sukupuolijakauma. Neuvoa hakeneista kaksi kolmasosaa oli miehiä ja yksi kolmasosa naisia. Verrattuna Helsingin köyhäinasianajajaan tilanne oli juuri päinvastainen: köyhäinasianajajan asiakaskunnasta 2/3 oli naisia ja 1/3 miehiä.⁶⁷ Näillä Hel-

58. 28.11.1904 § 5, Työväenasiain lautakunta, Ca:6, HKA; Blomstedt 1969, 165.

59. *Työväenasiain lautakunnan toimintakertomus v:lta 1909 ynnä 3 liitettä*. Helsingin kaupunginvaltuuston työväenasiain lautakunta 1910, 19–25; Bөөk 1915, 12.

60. *Työväenasiain lautakunnan toimintakertomus v:lta 1908 ynnä kaksi liitettä*. Helsingin kaupunginvaltuuston työväenasiain lautakunta 1909, 9; *Työväenasiain lautakunnan toimintakertomus v:lta 1909*, 9–10.

61. Bөөk 1910; Bөөk 1915, 10–11; ks. m. Bөөk, *Edistyksen uralta. Kirjoitelmia ja esitelmia*. Edistysseurojen kustannus-osakeyhtiö 1919, 97–104. Saksalaisista sosiaalisista toimistoista, jotka yhdistivät toimintaansa myös oikeudellista neuvontaa, ks. esim. Kawamura 2021, 125–126. Saksassa mallia oli otettu mm. lontoolaisesta Toynbee Hallista, jossa sosiaaliseen toimintaan oli yhdistetty oikeudellinen apu, ks. Asa Briggs & Anne Macartney, *Toynbee Hall. The First Hundred Years*. Routledge 2011 (ilm. alun perin 1984), erit. 50, 64. Sosiaalityön ja oikeusavun yhteydestä Yhdysvalloissa, ks. Felice Batlan, *Women and Justice for the Poor. A History of Legal Aid, 1863–1945*. Cambridge University Press 2015.

62. Yhteiskunnallinen Keskusliitto ja Keskustoimisto. *Helsingin Sanomat* 1.9.1911, 4; Katri Hellsten, Työväensuojelun ja sosialivakuutusyhdistyksen synty ja alkutaival. Teoksessa Risto Jaakkola, Sakari Kainulainen & Keijo Rahkonen (toim.) *Työväensuojelusta sosiaalipoliittikkaan. Sosiaalipoliittinen yhdistys 1908–2008*. Edita 2009, 23.

63. Bөөk 1915, 10.

64. Juristi E. W. Walldén oli valmistumisensa jälkeen työskennellyt senaatissa ja sittemmin asianajajana. Lisäksi hän toimi työväenasiain lautakunnan vt. sihteeriksi tullessaan myös Helsingin kaupunginvaltuuston sihteerinä. A. W. Westerlund (toim.), *Finlands jurister. Biografiska anteckningar*, Åbo tryckeri och Tidnings aktiebolags förlag 1909, 205–206; E. W. Walldén. *Vaasa* 24.10.1921, 3.

65. Työväenasiain lautakunnan pöytäkirja 28.11.1904 §2, Ca:6, HKA. Sihteerin raportti vuodelta 1905; Työväenasiain lautakunta Db:1, HKA.

66. Bөөk 1915, 10.

67. Vasara-Aaltonen 2021, 174–175.

Taulukko 1.

Neuvonhakijat lautakunnan sihteerin luona vuosina 1906–1910.
Lainattu mukailien Einar Böökien laatimasta historiikista, Böök 1915, 13.

Vuosi	1906	1907	1908	1909	1910
Vastaanottoja			114	144	147
Miehiä			470	829	850
Naisia			227	427	399
Teollisuus- ja käsityöläisiä			304	534	384
Rakennustyöläisiä			120	204	264
Ulkotyöläisiä ja apureita			144	277	300
Palkollisia			37	94	55
Muita henkilöitä			92	197	246
Yhdistyksiä ja virastoja			16	29	12
Kaikkiaan	176	398	713	1285	1261
Asiakkaita per vastaanotto			6,3	8,9	8,6

singissä vähävaraisille oikeusapua tarjonneilla toimijoilla oli siis erilainen profiili, joka houkutti erilaisia asiakkaita. Kärjistäen voisi todeta, että työväenasiain lautakunnan sihteerin tyypillinen asiakas oli fyysisesti raskasta teollisuus- tai rakennustyötä tehnyt mies, kun taas köyhäinasianajan puoleen kääntyi tyypillisimmin kotitaloudessa palkollisena työskennellyt nainen. Tämä heijastui jossain määrin myös siihen, millaisissa asioissa neuvoja pyydettiin. Sekä köyhäinasianajaja että työväenasiain lautakunnan sihteeri neuvoivat usein palkka- tai vuokratyösuhteissa,

mutta esimerkiksi elatusapujutut päätyivät köyhäinasianajajan pöydälle, kun taas lautakunnan sihteerille työtaturmatapaukset olivat tyypillisiä.

Taulukko 2 osoittaa, että työhön liittyvistä oikeudellisista kysymyksistä iso osa koski työtaturmia. Työtaturmilla ja oikeusavun tarpeen tunnistamisella olikin kansainvälisesti katsoen selvä yhteys 1800-luvun teollistuvissa yhteiskunnissa. Englannissa ammattiyhdistysten oikeusapupalvelut syntyivät 1800-luvun lopulla juuri työtaturmien ja niitä koskevan lainsäädännön myötä. Belgiassa puolestaan työtaturmat toimivat pontimena maksutonta oikeudenkäyntiä koskevan lainsäädännön uudistamiselle vuonna 1889. Myös Saksassa, jonka kokemuksiin oikeusavusta Suomessakin usein viitattiin, oli selvä yhteys työtaturmien ja oikeusavun välillä. Uusi sosiaalivakuutuslainsäädäntö, joka piti sisällään myös työtaturmavakuutukset, oli työväestölle usein liian vaikeaselkoista, joten tarve oikeudellisille neuvoille kasvoi.⁶⁸ Suomessa oli 1900-luvun alussa voimassa vuoden 1889 Asetus teollisuusammateissa olevain työntekijäin

suojelemisesta sekä vuoden 1895 laki työtaturmista⁶⁹, joka velvoitti työnantajan vakuuttamaan työntekijänsä tapaturman varalta. Työtaturmia ilmoitettiin vuosisadan vaihteessa jonkin verran alle 2000 vuosittain.⁷⁰ Suomalaisissa työväenlehdissä esille nousivat usein rautatieläisten työtaturmat, ja se, miten oikeusapu oli niihin liittyen järjestetty ulkomailla.⁷¹

Työtaturmien ohella sihteeri joutui neuvomaan usein myös palkkaa ja laitonta irtisanomista koskevilla asioilla. Kuten jo Ståhlbergin toisena sihteerivuonna, myös Böökien kaudella

68. Kate Bradley, *Lawyers for the Poor. Legal Advice, Voluntary Action and Citizenship in England, 1890–1990*. Manchester University Press 2019, 98–99; Bruno Debaenst, *From Pro Deo to Pro Pecunia. An Institutional History of Legal Aid in Belgium*. Teoksessa Felice Batlan & Marianne Vasara-Aaltonen (toim.) *Histories of Legal Aid. A Comparative and International Perspective*. Palgrave Macmillan 2021, 69–70; Bruno Debaenst, *A Study on Juridification. The Case of Industrial Accidents in Nineteenth Century Belgium*. *Tijdschrift voor rechtsgeschiedenis* 81 (2013), 247–273; Kawamura 2021, 121, 144.

69. Laki koskeva työnantajan vastuunalaisuutta työntekijää kohtaavasta ruumiinvammasta.

70. Voitto Ahonen, *Sosiaaliturvaa luomassa. Tapaturmaviraston historia 1917–1992*. Tapaturmavirasto 1994, 8–10; Anniina Juujärvi, *Tapaturmavakuutuslainsäädännön historia vuodesta 1895. Vaarallisten töiden varalta kaikkien työntekijöiden turvaksi*. Pro gradu -tutkielma. Turun yliopisto 2018, 9–15.

71. Esim. Tietoja muista maista. *Rautatien-Lehti* 5.10.1897, 5; Rautatien aloilta. *Työmies* 27.2.1903, 1. Vasara-Aaltonen 2019, 53.

Taulukko 2.

Työväenasiain lautakunnan sihteerin antamat neuvot aihepiireittäin vuosina 1906–1910.
Taulukko lainattu Einar Böökin laatimasta historiikista, Böök 1915, 13.

Asian laatu	1906	1907	1908	1909	1910
Yhdistyksiä, apukassoja, työsääntöjä ym.	12	14	37	55	26
Korvausta tapaturman johdosta	22	43	52	99	81
Irtisanomista työstä	16	2	13	30	50
Työpalkkoja	13	16	75	132	146
Vajaavaltaiten työtä	1	-	1	4	-
Lakkoja, työsulkuja	2	-	-	50	-
Palkollisasioita	5	6	21	37	14
Muita työväenasioita	4	8	16	9	27
Vuokria ja häätöjä	21	37	62	133	130
Velkomisjuttuja	10	34	52	127	128
Erinäisiä siviilioikeudellisia asioita	47	141	207	294	362
Ulosmittauksia	2	9	10	34	32
Rikosoikeudellisia asioita	10	54	111	142	141
Prosessioikeudellisia asioita	-	-	-	27	36
Taksoitusasioita	5	5	7	25	46
Vaivaishoitoa	1	8	5	9	6
Elinkeino-oikeutta	-	-	3	10	5
Yhteiskunnallisten asioiden selvittelyä	-	-	8	12	3
Erinäisiä tiedusteluja, valituksia ym.	5	21	33	56	28
Yhteensä	176	398	713	1285	1261

korostuivat muut kuin työväenasioihin liittyneet oikeudelliset kysymykset. Vuoden 1908 kertomuksessaan Böök huomautti, että nämä olivat jopa enemmistönä – kuten olivat olleet edellisenäkin vuonna.⁷² Taulukossa 2 näitä löytyy esimerkiksi kohdista ”erinäisiä siviilioikeudellisia asioita” ja ”rikosoikeudellisia asioita”. Sihteerin puoleen kääntyneet naiset kysyivät eniten neuvoa liittyen perheriitoihin, vuokrakysymyksiin, palkollisuhteisiin ja kunnianloukkauksiin.⁷³

Ståhlbergin käynnistämä oikeudellinen neuvontatyö pääsi hiljaisen alun jälkeen vauhtiin vuonna 1905, kun neuvontatoiminnasta ilmoittaminen alkoi kantaa hedelmää. Kävijämäärät alkoivat kuitenkin kasvaa kunnolla Böökin kaudella. Vuonna 1906 kävijöitä oli 176, seuraavana

vuonna 398 ja vuonna 1908 jo 713. Tuolloin päätettiin sihteerin aloitteesta myös lisätä vastaanottopäivien määrää kolmeen päivään viikossa ja ilmoittaa toiminnasta useammassa sanomalehdissä.⁷⁴ Böök harjoitti sekä yksityistä asianajotoimintaansa että lautakunnan sihteerin neuvontapalveluja omassa kodissaan Vuorikatu 22:ssa.⁷⁵ Vuosina 1909–1910 neuvonhakijoita kertyi jo selvästi yli tuhat vuodessa, ja vuonna 1909 Böök siirtyikin tarjoamaan neuvoja lautakunnan hankkimaan huoneistoon Katariinankadulla.⁷⁶ Hän kertoi päivystyksen jatkuneen usein jopa yli tunnin yliajalle neuvoa hakeneiden runsaslukuisuuden vuoksi. Vuonna 1909 tähän vaikutti metalliteollisuuden työsulku, joka aiheutti runsaasti tiedusteluja (ks. m. taulukko 2).⁷⁷

72. *Työväenasiain lautakunnan toimintakertomus v:lta 1908*, 12.

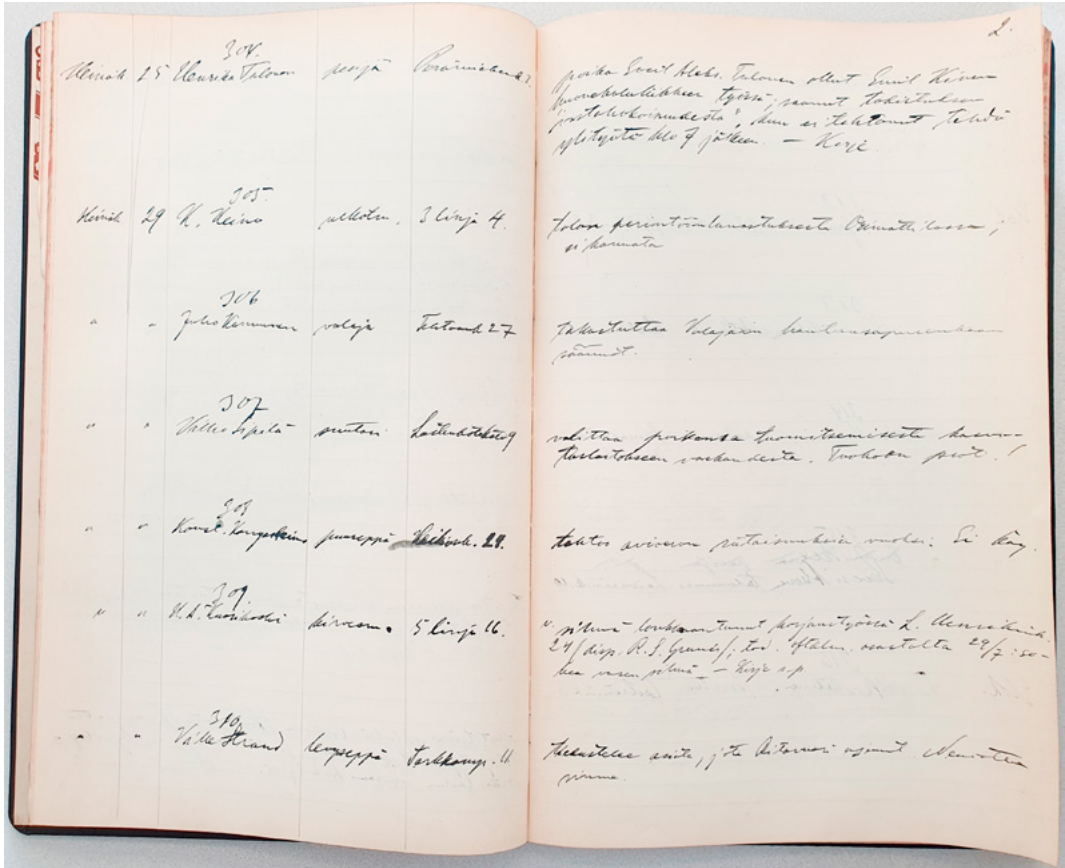
73. *Ibid.*, 11.

74. *Ibid.*, 5, 10.

75. *Helsingin Sanomat* 28.10.1908, 1.

76. XIX Työväenasiain lautakunta, *Kertomus Helsingin kaupungin kunnallishallinnosta 1909*. Helsingin kaupunki 1914, 364.

77. *Työväenasiain lautakunnan toimintakertomus v:lta 1908*, 5, 10; *Työväenasiain lautakunnan toimintakertomus v:lta 1909*, 10, 12; Böök 1915, 13. Metallityöntekijöiden lakoista ja työnantajapuolen työsuluista vuosina 1906–1909, ks. Johan Koivisto, *Suomen metallityöväen liitto 1899–1930*. Suomen metallityöväen liitto 1963, 132–151.

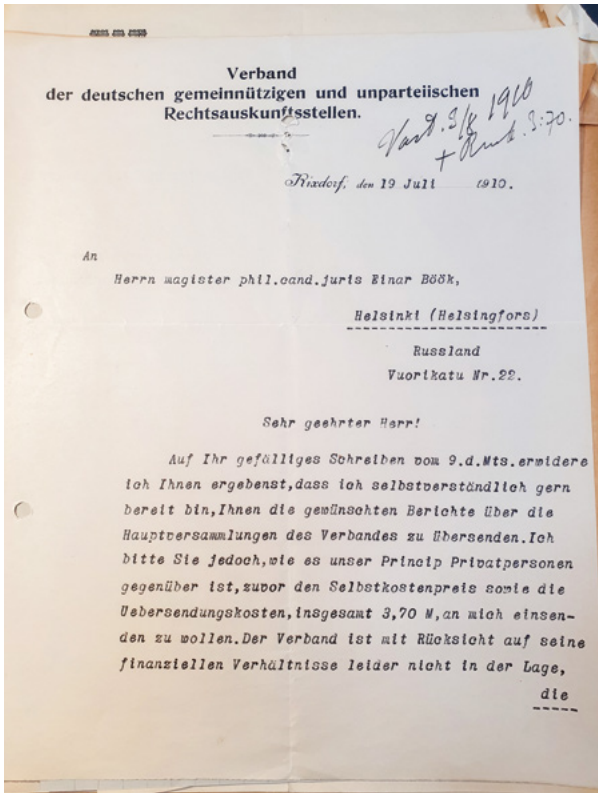

Einar Böök hoiti oikeudellista neuvontaa ilmeisen menestyksekkäästi työväestön luottamuksen saavuttaen, ja se näyttää olleen hänelle tärkeää sekä kehittämisen arvoista toimintaa. Neuvontatoiminnan kautta sihteerille piirtyi myös selkeä kuva siitä, millaisia oikeudellisia väärinymmärryksiä työväellä oli, miltä osin lain-säädäntö oli puutteellista, ja miten lautakunnan toimintaa kannattaisi kehittää. Esimerkiksi pelkkä suullisten neuvojen antaminen oli Böökin mielestä riittämätöntä: "Usein ovat neuvot kysyvät siksi tietämättömät ja virallisiin menoihin perehtymättömät, ettei heille ole suurta apua suullisesta neuvosta. He eivät osaa sitä käytännöllisesti sittenkään noudattaa." Täältä osin Böök alkoi soveltaa Tanskasta saamaansa oppia. Kööpenhaminassa hän oli tutustunut paikalli-

■ Kuva 3: Vuodelta 1908 on säilynyt kirja, johon Einar Böök merkitsi avunhakijan nimen, ammatin, osoitteen, asian luonteen ja joskus ne toimenpiteet, joihin hän ryhtyi. Merkinnot heinäkuun lopulta osoittavat, kuinka moninaisia asioita asiakkaiden pyynnöt koskivat: työaikoja, perintöä, hautausapurenkkaan sääntöjen tarkastamista, varkaustuomiota, avioeroa, työtapaturmaa sekä jotakin Heikki Ritavuoren ajamaa asiaa. Oikeusneuvotoimiston päiväkirja, pag. 2, Työväenasiain lautakunta Aa:3, HKA. Kuvannut: Marianne Vasara-Aaltonen.

sen opiskelijajärjestön oikeusaputyöhön, ja ryhtyi soveltamaan siellä hyväksi havaitsemaansa tapaa esittää asiakkaansa vaatimukset kirjallisesti tämän vastapuolelle. Näin toiminta laajeni ohjesäännön mukaisesta suullisten neuvojen antamisesta myös kirjalliseen avustamiseen.⁷⁸

78. Työväenasiain lautakunnan toimintakertomus v:lta 1908, 13; Työväenasiain lautakunnan toimintakertomus v:lta 1909, 13. Opiskelijajärjestöjen antamasta oikeusavusta kansainvälisesti, ks. Felice Batlan & Marianne Vasara-Aaltonen, Introduction. Understanding the History of Legal Aid in an International and Comparative Perspective. Teoksessa Felice Batlan & Marianne Vasara-Aaltonen (toim.) *Histories of Legal Aid. A Comparative and International Perspective*. Palgrave Macmillan 2021, 18–19.

■ Kuva 4: Einar Böök toivoi saavansa aineistoa saksalaiselta oikeusaputoimistojen järjestöltä. Böök, Emil Einar, Kansio 1, KA. Kuvannut: Marianne Vasara-Aaltonen.

Sihteerin kertomus vuodelta 1908 osoittaa, että Böökille oli jo muodostunut kuva siitä, että oikeusaputoiminta Helsingissä tulisi järjestää uudelleen. Böökin mukaan köyhäinasianajaja ei enää kyennyt vastaamaan oikeudellisen neuvonnan tarpeeseen, ja ennen pitkää olisi syytä yhtenäistää kunnallinen oikeusapu, joka tällä hetkellä oli kahden eri toimijan käsissä.⁷⁹

Kesällä 1910 Böök oli yhteydessä saksalaisen oikeusaputoimistojen järjestöön (*Verband der deutschen gemeinnützigen und unparteiischen Rechtsauskunftsstellen*), sillä heinäkuussa hän sai järjestöltä kirjeen, jossa suostuttiin hänen

pyyntöönsä saada järjestön kokouskerptomuksia.⁸⁰ Samana kesänä hän teki Helsingin kaupunginvaltuuston myöntämän määrärahan turvin matkan Saksaan, Itävaltaan ja Unkariin pääasiallisena tarkoituksenaan tutustua kunnalliseen asuntopolitiikkaan ja rakennustoimintaan. Samalla hän kuitenkin perehtyi myös oikeusavun järjestämiseen Saksassa. Matkan annin Böök koosti kirjaan *Sosialiselta opintomatkalta* (1910). Oikeusavun osalta matka vahvisti hänen käsitystään siitä, että oikeusapu kaipasi Suomessa uudistamista:

Yleishyödyllinen oikeusapu on kullakin paikkakunnalla järjestettävä yhtenäisen hallinnon ja johdon alaiseksi. Ainoastaan siten voidaan aikaansaada tarpeellinen yhdenmukaisuus asiain käsittelyssä ja yhteiskokemus niissä ilmenevistä, yleisempää merkitystä olevista oikeuskysymyksistä sekä yhteinen tilasto.⁸¹

Böök kirjoitti oikeusavun uudistamisen tarpeesta myös kaksi pääkirjoitusta *Helsingin Sanomiin*.⁸²

Oikeudellista neuvoa hakevien määrä oli kasvanut niin suureksi, että työväenasiain lautakunta ehdotti kaupunginvaltuustolle kunnallisen oikeusavun yhtenäisen järjestämisen valmistelua. Myös köyhäinasianajajalla oli liikaa juttuja yhden juristin hoidettavaksi. Niinpä köyhäinasianajajan virka lakkautettiin vuonna 1911, ja sen sijaan toimintansa aloitti Helsingin oikeusaputoimisto. Aluksi myös työväenasiain lautakunnan sihteeri päivysti oikeusaputoimistossa ja antoi neuvoja nimenomaan työntekijöiden ja työnantajien sekä julkisten virastojen välisissä asioissa. Pian kuitenkin havaittiin, että oikeusaputoimisto oli toimivasti järjestetty ja kykeni hoitamaan myös työväen-

79. Työväenasiain lautakunnan toimintakertomus v:lta 1908, 12–13.

80. Verband der deutschen gemeinnützigen und unparteiischen Rechtsauskunftsstellen Einar Böökille 19.7.1910. Böök, Emil Einar, Kansio 1, KA.

81. Böök 1910, 35. Böökin havainnoista, myös oikeusavun osalta, uutisoitiin lehdistäkin, ks. esim. Asuntokysymys meillä. *Uusi Suometar* 22.10.1910, 3.

82. Kunnallinen oikeusapu. *Helsingin Sanomat* 15.1.1910; Oikeusaputoimisto. *Helsingin Sanomat* 8.12.1910, 3. Kirjoittajan nimeä ei mainita näiden kirjoitusten yhteydessä, mutta Einar Böökin lehtileikekokoelmasta käy ilmi hänen olleen kirjoittaja. Einar Böökin lehtileikkeet, muistikirjat I ja II, Pekka Böökin kotiarasto.

asiain lautakunnan sihteerille kuuluneet asiat, joten sihteeriltä poistettiin oikeusaputehtävät, kun lautakunta järjesteltiin uudelleen sosiaalilautakunnaksi vuonna 1913.⁸³

Oikeusaputoiminnan merkitys Ståhlbergille ja Böökille

Oikeudellisen neuvontatoiminnan merkitys työväestölle on selkeä. Mutta mikä sen merkitys oli K. J. Ståhlbergille ja Einar Böökille – mikä motivoi heitä toimimaan oikeusavun parissa? Yksi motiivi olisi toki voinut olla taloudellinen, mutta näyttäisi siltä, ettei se ollut ainakaan pääasiallinen syy kummallekaan miehistä. Senaatista erottamisensa jälkeen vuonna 1903 Ståhlberg oli saanut toimeentulonsa hoitamalla sivutoimisesti erinäisiä pestejä kuten Helsingin rahatoimikamarin kanslia-apulaisen tehtäviä.⁸⁴ Ståhlbergin kirjeet äidilleen paljastavat, ettei hän hakenut lautakunnan sihteerin paikkaa pelkän palkkion takia. Syyskuussa 1903, kun sihteerii ei ollut vielä valittu, Ståhlberg kirjoitti äidilleen: ”Tulojen vuoksi minä en niin paljon tuosta toimesta välittäisi, koska niitä kyllä vähemmälläkin vaivalla voisin muualta saada (...), vaan sen tähden, että olisin mielelläni ottanut tuon asian tästä lähtien päätoimekseni.”⁸⁵ Böök oli puolestaan sihteerinä aloittaessaan toiminut jo vuodesta 1902 lähtien asianajajana veljensä Arne Böökin ja Wille Poppiuksen perustamassa asianajotoimisto Böök & Poppiuksessa. Vuoden 1907 alussa Arne möi oman osuutensa toimistosta veljelleen, joka jatkoi asianajajana vuoden 1908 loppuun saakka. Sihteerin palkkio lienee ollut hänelle mukava lisätienesti, jos ei kuitenkaan välttämätön elanto.⁸⁶

Taloudelliset tekijät tuskin olivat tärkein vaikutin tämän ajoittain raskaankin tehtävän hoitamiseen. Syitä voidaan hakea molempien mies-

ten yhteiskuntapoliittisesta aktiivisuudesta, joka ulottui myös käsitykseen oikeudenmukaisuudesta ja oikeuden saatavuudesta. Isänsä nuorena menettänyt ja vaatimattomissa oloissa kasvanut Ståhlberg kiinnostui jo nuorena työväestöä koskettaneista oikeudellisista kysymyksistä. Irtolaisuutta käsitellyttä väitöskirjaa laatiessaan hän teki opintomatkan Saksaan, ja sieltä hän ammensi myös sosiaalipoliittisia ajatuksia.⁸⁷ Työriitojen sovittelusta muissa maissa hän oli kirjoittanut *Päivälehteen* jo vuonna 1896.⁸⁸ Ståhlbergin oikeudellista ajattelua leimasi sosiaaliliberaali maailmankuva, johon kuului myös kansalaisten tasavertaisuuteen ja oikeusjärjestyksen oikeudenmukaisuuteen pyrkiminen. Työväestön olojen parantaminen oli tässä tärkeä tekijä. Ståhlbergin menetettyä päätoimisen virkansa senaatissa oli työväenasiain lautakunnan sihteerin tehtävän hakeminen sopiva askel työväenkysymyksestä kiinnostuneelle juristille.⁸⁹ Vaikka Ståhlberg ehti lautakunnan sihteerinä itse antaa oikeudellista neuvontaa vain kahden vuoden ajan, toimi hän oikeusavun hyväksi vielä myöhemmin, vuosina 1913–1919 Helsingin kaupungin oikeusapulautakunnan jäsenenä. Lisäksi hän antoi oikeudellisia neuvoja sanomalehtien kysymyspalstoilla.⁹⁰ Kiinnostus työväestön oikeudelliseen asemaan leimasi myös tulevana vuosina hänen ammatillista ja poliittista toimintaansa.⁹¹

Einar Böök, joka oli opiskellut niin filosofian maisteriksi kuin lakitieteiden kandidaatiksi, oli kiinnostunut sosiaalikysymyksistä jo opintojensa aikana. Etenkin jatko-opinnot Münchenissä olivat vaikuttaneet tähän. Siellä hän opiskeli kansantaloustiedettä ja yksityisoikeutta. Erityisesti kansantaloustieteilijä Lujo Brentanon (1844–1931) ajatukset sosiaalisesta yhdenvertaisuudesta ja ammattiyhdistysten merkityksestä muokkasivat Böökin sosiaalipoliittisia näkemyk-

83. Böök 1915, 11–12; XVII Oikeusaputoimisto, *Kertomus Helsingin kaupungin kunnallishallinnosta 1911*. Helsingin kaupunki 1916, 443–446. Böök jatkoi sosiaalilautakunnan sihteerinä vuoteen 1917 saakka.

84. Jukka Pekka Pietiäinen, *Tasavallan presidentit 1919–1931. Tasavalta perustetaan*. Weilin & Göös 1992, 26; Inha 2004, 39.

85. KJS AS:lle 18.9.1903, Ståhlberg, H. – W. 1882–1907, 164 SSA, KA.

86. K.G. Holmberg (kokoaja), *Suomen lakimiehet 1926*. Holger Schildt 1926, 199–200; Wille Poppius & Gunnar Wahlroos, *Matkan varrelta. Pääjohtaja Wille Poppiuksen muistelmia*. Suomen tullivirkamiesliitto 1937, 9, 62; Petri Saharinen & Pekka Böök: *Böök. Shakkia ja kulttuuria*. Minerva 2010, 38; Einar Böökin kokoelma, Kansio 8, Käsikirjoituskirjasto, Tampereen yliopiston kirjasto.

87. Blomstedt 1969, 17–18; Inha 2004, 53, 150.

88. Aarne Mattila, *Työriitojen sovittelun historia*. Työministeriö 1992, 24.

89. Blomstedt 1969, 162–164; Inha 2004, 29, 51.

90. Inha 2004, 249; Korpiola 2021b, 202.

91. Inha 2004, 67, 102.

siä. Työväenasiain lautakunnan sihteerin tehtävä oli ensimmäinen askel uralla, joka tuli keskittymään sosiaalipolitiikkaan ja sosiaalilainsäädännön kehittämiseen. Lautakunnassa kannuksensa ansainnut Böök nimitettiin vuonna 1917 vasta-perustetun sosiaalihallituksen ylijohantajaksi ja sittemmin vuonna 1923 sosiaaliministeriön osastopäälliköksi. Vuonna 1924 hän toimi sosiaaliministerinä A. K. Cajanderin II hallituksessa. Böökin kädenjälki näkyi vahvasti 1930-luvun uudessa sosiaalihuollon lainsäädännössä. Sihteerivuosiina Böök oli myös aktiivinen kirjoittaja ja laati tekstejä niin työttömyydestä, työväen opetuksesta, asuntokysymyksestä, työ- ja työehtosopimuksista kuin työväensuojelulainsäädännöstä.⁹² Böökin kiinnostus yhteiskunnallisten olojen parantamiseen alkoi jo nuorena ja jatkui kautta hänen elämänsä. Oikeusapu oli luonteva osa tätä maailmankatsomusta.

Poliittisesti Ståhlbergiä ja Böökiä yhdisti nuorsuomalaisuus. Ståhlberg oli jo opiskeluaikoinaan löytänyt nuorsuomalaisten liberaaliin Valvojaryhmään, ja sittemmin hänestä tuli puolueen kärkihahmoja. Myös Böök koki nuorsuomalaisuuden itselleen läheisimmäksi, ja vuonna 1913 hänet valittiin Nuorsuomalaisten yhdistysten keskus toimikuntaan.⁹³ Ståhlberg edusti nuorsuomalaisissa sosiaaliliberaalia siipeä, joka piti yhteiskunnallisia reformeja keskeisenä kysymyksenä. Nuorsuomalaisten keskinäisissä kiistoissa, joissa jako kävi ns. ståhlbergiläisen ja svinhufvudilaistastréniläisen linjan välillä, Böökiä on luonnehdittu ståhlbergiläiseksi.⁹⁴ Vuonna 1917 Böök alusti nuorsuomalaisten puoluekokouksessa työväenlainsäädännön kehittämistä.⁹⁵

Ståhlberg ja Böök eivät olleet ainoat nuorsuomalaiset juristit, jotka auttoivat heikompiosaisia oikeudellisesti. Vähävaraisten oikeudellisesta avustamisesta kiinnostuneiden, poliittisesti aktiivisten liberaaliporvarijuristien joukkoon voi lisätä myös nuorsuomalaisen Heikki Ritavuoren (1880–1922), joka muun muassa suunnitteli oikeusavun saralla yhteistyötä sosialidemokraattisen puolueen ja Suomen Ammattijärjestön kanssa. Hänen yhteistyönsä Ståhlbergin kanssa puolestaan alkoi vuonna 1910, kun hänet kutsuttiin rakennusalan työriitoja sovittellevan lautakunnan puheenjohtajaksi. Ritavuoren asianajotoimiston tunnettiin ottavan työläistäustaisia asiakkaita, ja periaatteena näyttää olleen edustaa heikommassa asemassa ollutta osapuolta. Esimerkiksi torpparijutuissa Ritavuori ei suostunut edustamaan isäntää.⁹⁶

Onkin luultavaa, että oikeusapuun osallistuminen heijasteli Ståhlbergin ja Böökin ”sosiaalista omatuntoa”, ja juristeina he kokivat voivansa auttaa heikompiosaisia käytännönkin tasolla. Lisäksi taustalla voidaan nähdä laajemmin kysymys suomalaisen oikeusvaltion rakentamisesta, joka oli tärkeä piirre Ståhlbergin oikeusajattelussa. Nykyisin on selvää, että oikeuden saatavuus on tärkeä osa oikeusvaltioperiaatetta, vaikka käytännössä sen järjestämisessä esiintyykin ongelmia. Demokraattisen oikeusvaltion toteutuminen edellyttää yksilön oikeusturvan toteutumista tuomioistuimissa ja hallintoviranomaisissa. Oikeusturvan takaaminen on kuitenkin vaikeaa, jos oikeuden hakeminen on tosiasiallisesti mahdotonta esimerkiksi vähävaraisille. Siksi myös oikeusapu on olennaisesti kytköksissä oikeusvaltioon.⁹⁷ Vaikka

92. Uola 2002; Loiva 2008; Saharinen & Böök 2010, 16–43. Böökin kirjoitusten valtava lukumäärä havainnollistuu hänen pitämästään lehtileikekokoelmasta; Einar Böökin lehtileikkeet, muistikirjat I–V, Pekka Böökin kotiarkisto.

93. Markku Tyynilä, *Ståhlberg, Kaarlo Juho*. Kansallisbiografia-verkkójulkaisu. Studia Biographica 4. SKS 2000, päivitetty 2022. <http://urn.fi/urn:nbn:fi:sk:skb-000626>; Saharinen & Böök 2010, 24–25.

94. Vesa Vares, *Varpuset ja pääskysyet. Nuorsuomalaisuus ja Nuorsuomalainen puolue 1870-luvulta vuoteen 1918*. SKS 2000, 77–79; Uola 2002.

95. Nuorsuomalaisen puolueen kokous. *Helsingin Sanomat* 20.4.1917, 5.

96. Vasara-Aaltonen 2019, 54; Lasse Lehtinen, *Murhattu ministeri. Heikki Ritavuoren elämä ja kuolema*. Otava 2021, 181, 199, 202; Marianne Vasara-Aaltonen, Oikeutta opettajille. Kansakoulunopettajille tarjottu oikeusapu 1890–1910-lukujen lehtikeskustelun valossa. *Kasvatus & aika* 16:1 (2022), 32. Myös asianajaja Antti Mikkola, jota Ståhlberg pyysi auttamaan silmänsä loukannutta työmiestä hovioikeudessa, oli nuorsuomalainen. Ståhlbergin tavoin Mikkola vastasi kysymyksiin sanomalehden oikeudellisella kysymyksillä ja vastauksilla -palstalla. Ks. Jari Hanski, *Mikkola, Antti*. Kansallisbiografia-verkkójulkaisu. Studia Biographica 4. SKS 2005. <http://urn.fi/urn:nbn:fi:sk:skb-006261>; Korpiola 2021b, 201.

97. Ks. esim. *Oikeusavun saatavuus Euroopan oikeudessa. Käsikirja*. Euroopan unionin perusoikeusvirasto ja Euroopan neuvosto, 2016. https://www.echr.coe.int/Documents/Handbook_access_justice_FIN.pdf. Lakimiesliiton Oikeusvaltio-ohjelmassa 2019–2023 oikeusavun kehittäminen on yksi kysymyskokonaisuus. https://www.lakimiesliitto.fi/site/assets/files/22199/oikeusvaltio-ohjelma_final.pdf (9.8.2022).

suomalainen oikeusvaltio oli 1900-luvun alussa vasta rakenteilla, Ståhlberg kiinnitti hallinto-oikeudellisissa kirjoituksissaan huomiota myös kansalaisten oikeusturvan toteutumiseen.⁹⁸ Konkreettinen työ oikeusavun parissa heijastaa osaltaan tätä laajempaa pyrkimystä oikeusvaltion luomiseen.

Toisaalta voidaan ajatella, että taustalla ei ollut pelkästään pyyteetön ajatus oikeudenmukaisuudesta ja heikompiosaisten auttamisesta. Työväestön olojen edistäminen voidaan nähdä myös pyrkimyksenä suojata yhteiskuntarauhaa ja ehkäistä radikalisoitumista. Työväenliikkeen tavoitteiden kuuntelemisella oli myös laajemmin poliittista merkitystä tilanteessa, jossa puntaroitiin suhtautumista Venäjään, joka kohdisti ankaria venäläistämistoimia Suomeen.⁹⁹ Oikeusavun parempi toteuttaminen oli kädenojennus työväenliikkeelle, joka tavoitteli sen uudelleenjärjestelyä. Myös kansainvälisesti voidaan nähdä, että oikeusapua on käytetty lisäämään yhteiskuntarauhaa ja vähentämään heikompiosaisten halua kapinoida.¹⁰⁰

Lopuksi

Työväenasiain lautakunnan sihteeri ehti antaa oikeudellista apua työläisille vuosikymmenen ajan. Se ei ole pitkä ajanjakso, mutta toiminnan voi silti katsoa olleen merkityksellistä suomalaisen oikeusavun kehityksen kannalta. Vuonna 1915 julkaistussa historiikissa Einar Böök luetteli yhdeksi lautakunnan onnistumisista sen myötävaikutuksen kunnallisen oikeusavun uudelleenjärjestämiseen.¹⁰¹

Lautakunnan tarjoama oikeusapu kumpusi aidosta tarpeesta. Kasvava työväestö tarvitsi yhä enemmän oikeudellisia neuvoja, mutta köyhäin-

asianajaja ei kyennyt kaikilta osin vastaamaan tarpeeseen. Vuonna 1914 työväenasioihin syvästi perehtynyt, silloinen Suomen kunnallisen keskuustoimiston johtaja, ja itsekin sihteerin tehtävää hakenut Leo Ehrnrooth kirjoitti oikeusavun alkuvaiheista todeten, että jo nimitys ”köyhäinasianajaja” oli luotaantyöntävä, eikä ollut kannustanut ihmisiä hakemaan oikeudellista apua. Pääkaupunkia lukuun ottamatta köyhäinasianajajien toiminta olikin jäänyt vähäiseksi. Ehrnrooth katsoi, että työväenasiain lautakunnan sihteerin oikeusaputyö oli näyttäytyntynyt erilaisessa valossa. Sillä oli ollut selkeät sosiaalipoliittiset tavoitteet, ja tehtävää olivat hoitaneet henkilöt, jotka olivat perillä asiakaskuntansa elinolosuhteista ja ajatusmaailmasta.¹⁰²

Lautakunnan sihtereinä toimi henkilöitä, jotka olivat yleisemminkin kiinnostuneita työväestön olojen parantamisesta. Tässä tarkoituksessa tähyiltiin myös jatkuvasti ulkomaille – niin yleisesti sosiaalipoliittikan kuin myös oikeusavun kehittämiseksi. Tämä näkyi esimerkiksi Böökin yhteydenpidossa ulkomaisiin kollegoihin ja ulkomaan matkoissa.¹⁰³ Toiminta voidaan siis nähdä osana kansainvälistä 1900-luvun alun progressiivisen yhteiskuntapolitiikan ilmiötä.¹⁰⁴ Myös Leo Ehrnrooth viittasi oikeusapua käsitellessään nimenomaan Saksan esimerkkiin. Saksalaisten oikeusaputoimistojen menestys johtui hänen mukaansa siitä, että sitä tarjonneilla henkilöillä oli oikeudellisen osaamisen lisäksi hienotunteisuutta, ihmistuntemusta ja ”sydän oikealla paikalla”.¹⁰⁵ Toisin kuin saksalaisissa työväensihteeristöissä, Suomessa työväki ei kuitenkaan itse valinnut neuvonantajaa omista joukoistaan, vaan tehtävää hoitivat kaupunginvaltuuston nimittämät juristit.

98. Inha 2004, 158, 167, 205.

99. Blomstedt 1969, 164; Pirkko Leino-Kaukiainen & Ari Uino, *Suomalaiskansallinen Kokoomus. Suomalaisen Puolueen ja Kansallisen Kokoomuspuolueen historia vuoteen 1929*. Suomen Kansalliskirja 1994, 73–74; Osmo Jussila, Seppo Hentilä & Jukka Nevakivi, *Suomen poliittinen historia 1809–2009*. WSOY 2009, 83. Ståhlbergin suhtautumisesta vasemmistoon, ks. myös Vesa Vares, Juristipresidentti ja filosofikuningas? K. J. Ståhlberg ja Tomáš Masaryk liberaaleina poliitikkoina demokraattisen periaatteen ja meritokraattisen perinteen välissä. *Historiallinen Aikakauskirja* 119:1 (2021), 42–43.

100. Batlan & Vasara-Aaltonen 2021, 6.

101. Böök 1915, 58.

102. Leo Ehrnrooth, *Finsk kommunalpolitik. Föredrag och uppsatser*. Kommunala centralbyrån i Finland 1915, 114–115.

103. Jostain syystä suomalaisia ei kuitenkaan ollut edustettuna vuonna 1912 Nürnbergissä pidetyssä saksalaisten oikeusaputoimistojen järjestön kongressissa, jossa oli edustajia monista muistakin maista, mukaan lukien Pohjoismaista. Ks. Ehrnrooth 1915, 117.

104. Esim. Daniel T. Rodgers, *Atlantic Crossings. Social Politics in a Progressive Age*. Harvard University Press 1998; Hellsten 2009. Ks. myös Vares 2021, 36–39; Hentilä & Hentilä 2022, 234.

105. Ehrnrooth 1915, 116. Kokonaisvaltaisen ymmärryksen merkityksestä ks. myös Batlan 2015, 157–158; Vasara-Aaltonen 2021, 170–171.

K. J. Ståhlberg ei ehtinyt hoitaa tehtävää kovin kauaa. Voi kuitenkin olettaa, että toiminnan käynnistyminen Ståhlbergin tasoisen monipuolisesti meritoituneen juristin johdolla vaikutti suotuisasti myös sen jatkuon. Työläisille annettava oikeusapu oli Ståhlbergille ja Böökille muutakin kuin pelkkää juristin työtä – se oli osa heidän sosiaalipoliittisen ajatusmaailmansa toteuttamista käytännön tasolla. Böök näyttää ottaneen sihteerinä aktiivisen roolin niin toiminnan kehittämisessä kuin käytännön neuvontatyössä. Hänen omistautumisensa näkyy muun muassa siinä, että hän lisäsi vastaanottopäivien määrää ja jäi myös säännöllisesti päivystämään vastaanottoajan jo päätyttyä.

Käytännön tarve oli 1900-luvun alussa ajanut kummalliseen tilanteeseen, jossa Helsingissä toimi kaksi rinnakkaista oikeusaputoimijaa: köyhäinasianajaja ja työväenasiain lautakunnan sihteeri. Näiden tehtävät olivat osin päällekkäiset, ja ajan myötä kävi selväksi, että kunnallinen oikeusaputoiminta pitäisi järjestää toisin. Böökin näkemyksillä ja kokemuksilla ulkomailta näyttää olleen merkitystä, kun Helsinkiin perustettiin oikeusaputoimisto vuonna 1911. Voidaankin todeta, että työväenasiain lautakunnan sihteerillä oli suuri vaikutus siihen, millaiseksi julkinen oikeusapu Helsingissä kehittyi vuosisadan alussa. Tunnustusta ei kuitenkaan välttämättä satanut. Böök totesi kirjoittamassaan historiikissa lautakunnan toiminnasta: ”Mikä on tehty, se on aivan yksinkertaisesti ollut tulevaisuuteen tähtäävää porvarillista sosialipolitiikkaa, ja tämä suunta ei juuri saavuta tunnustusta, ei äärimmäisen vasemmiston eikä myöskään porvarillisen oikeiston puolelta.”¹⁰⁶

Vaikka oikeusaputoiminta saattaa näyttäytyä pienenä yksityiskohtana sekä Ståhlbergin että Böökin uralla, se kytkeytyy kuitenkin suuriin

periaatteellisiin kysymyksiin, jotka leimasivat 1900-luvun alun suomalaista yhteiskuntaa. Taus-talla voidaan nähdä niin työväestön kohtaamien ongelmien oikeudellistuminen, työväestön järjestäytyminen, asianajajakunnan kasvu ja järjestäytyminen, sosiaalipoliittiset päämäärät, kansainväliset esimerkit yhteiskuntapolitiikan saralla kuin pyrkimykset oikeusvaltion rakentamiseksi.

Opintomatallaan vuonna 1910 Böök vakuuttui siitä, että valtion olisi syytä osallistua oikeusavun tukemiseen. Tämä toteutui vuonna 1956, kun laki maksuttomasta oikeudenkäynnistä astui voimaan, ja vielä laajemmin vuonna 1973, kun laki yleisestä oikeusaputoiminnasta määräsi valtion subventoimaan kunnallista oikeusaputoimintaa. Oikeusavun järjestäminen säilyi kuitenkin kuntien vastuulla vuoteen 1998 saakka, jolloin oikeusaputoimistot siirtyivät valtion alaisuuteen. Haasteet oikeuden saatavuuden toteuttamisessa jatkuvat silti edelleen.

Tämä artikkeli on kirjoitettu osana K. J. Ståhlbergin säätiön rahoittamaa hanketta ”K. J. Ståhlberg oikeusavun antajana – oikeudellista neuvontaa lehtien palstoilla ja Helsingin työväenasiainlautakunnassa (1900–1915)”. Kiitän lämpimästi Pekka Böökiä keskustelusta ja siitä, että sain tutustua Einar Böökin mittavaan lehtileikekokoelmaan, sekä Mia Korpiolaa lähdevinkeistä ja artikkelin aiemman version kommentoimisesta.

OTT **Marianne Vasara-Aaltonen** on oikeushistorian yliopistonlehtori Helsingin yliopistossa.

Sähköposti: marianne.vasara-aaltonen@helsinki.fi

106. Böök 1915, 59.

Riina Turunen ja Miikka Voutilainen

Suomen esiteollisen kauden valuuttamuunnin (1534–1880)

Kysymys tuotteiden, esineiden, asioiden ja palvelusten rahallisesta arvosta koskettaa historiantutkimusta monialaisesti. Esiteollista aikakautta tutkiville rahassa mitattavien arvojen yhteismitallistamista vaikeuttaa se, että käytössä oli tyypillisesti yhtä aikaa useita valuuttoja. Lisäksi osa valuutoista oli fyysisiä, kierrossa olleita rahoja, osaa taas käytettiin ainoastaan käsitteellisinä tilivaluuttoina rahallisen arvon määrittämiseen. Uusia valuuttoja myös otettiin käyttöön suhteellisen usein, ja valuutan arvoa voitiin muuttaa nopeasti poliittisilla päätöksillä.¹

Suomalaisessa tutkimuksessa varsinkin Ruotsista irtaantumista (1809) seuranneiden ensimmäisten vuosikymmenten olosuhteet ovat aiheuttaneet hämmennystä. Aikakauden rahaoloja on kuvattu usein sekaviksi ja hankaliksi niin aikalaisille kuin myöhemmille tutkijoille.² Aikalainen

lehtimies ja poliitikko August Schauman kirjoitti muistelmissaan, kuinka

ei ole helppoa niiden, jotka ovat tulleet maailmaan vuoden 1840 jälkeen, saada käsitystä siitä, millainen rahalaitos Suomessa oli kolmen vuosikymmenen aikana tätä ennen. Kaikkien niiden rahalajien luetteleminen, jotka täällä olivat jokapäiväisessä liikenteessä lähinnä ennen rahanuudistusta, olisi hyvin vaikeaa [...] voidaan ajatella, mikä sekamelska kaikesta tästä aiheutui.³

Viimeaikaisessa tutkimuksessa käsitys autonomian alkukauden rahaolojen hankaluudesta on tosin osin kyseenalaistettu. Eri valuuttoja käytettiin pääsääntöisesti omilla, varsin eriytyneillä alueillaan.⁴ Tästä huolimatta varsinkin pitkää aikaväliä tai maantieteellisesti laajoja alueita tar-

1. Lennart Jörberg, *A History of Prices in Sweden 1732-1914*. 1. Sources, methods, tables. Gleerup 1972, 78–81; Eric Helleiner, *The Making of National Money. Territorial Currencies in Historical Perspective*. Cornell University Press 2003, 21, 40; Torbjorn Engdahl & Anders Ögren, Multiple Paper Monies in Sweden 1789–1903. Substitution or Complementarity? *Financial History Review*, 15 (2008), 73–91; Turunen & Voutilainen, Perinteen voitto vai keisarikunnan epäonnistuminen? Suomen rahaolot Venäjän kauden ensimmäisinä vuosikymmeninä. Teoksessa Piia Einonen, Miikka Voutilainen (toim.) *Suomen sodan jälkeen. 1800-luvun alun yhteiskuntahistoria*. Vastapaino 2020.
2. Esim. Ernst Nevanlinna, *Suomen raha-asiat vuosina 1863–1904*. Taloustieteellisiä tutkimuksia 5. Kansantaloudellinen yhdistys 1907, 20; Hugo E. Pipping, *Assignaattiruplasta kultamarkkaan. Suomen Pankki 1811–1877*. Suomen Pankki 1961a, 151; Timo Myllyntaus, Suomen talouspolitiikka ja valtiontalous 1809–1860. Teoksessa Eino Jutikkala, Yrjö Kaukiainen, Sven-Erik Åström (toim.) *Suomen taloushistoria 1. Agraarinen Suomi*. Tammi 1980, 333–366; Martti Kovero, *Suomen sokeiteollisuuden historia II. 1808–1896*. Helsinki 1995, 9.
3. August Schauman, *Kuudelta vuosikymmeneltä. Muistoja elämän varrelta*. 1. Werner Söderström Osakeyhtiö 1967 [1892], 182.
4. Miikka Voutilainen, Riina Turunen & Jari Ojala, Multi-Currency Regime and Markets in Nineteenth Century Finland. *Financial History Review* 27 (2020), 115, 138; Turunen & Voutilainen, 2020.

kasteltaessa tarve yhteismitallistaa eri valuutoissa annettuja arvoja nousee usein ajankohtaiseksi.

Tutkimuskirjallisuudesta löytyvät Suomen alueella keskiajalta lähtien käytettyjen rahalajien keskinäiset vaihtokurssit. Käytännössä valuuttakurssit on kuitenkin siroteltu lukuisiin eri tutkimuksiin. Tiedot on useimmiten myös esitetty varsin vaikeatulkintaisesti ja niiden koostaminen edellyttää monesti erinäisten laskutoimitusten toteuttamista. Tämä lienee vaikuttanut siihen, että kysymystä valuutoista ja rahallisista arvoista on usein kierretty tutkimuksissa ja kenties jopa kokonaisten tutkimusaiheiden ja -kysymysten valinnassa.

Tutkimukselle on myös ollut tyypillistä kiertää rahanarvoihin sisältyvää ongelmaa esittämällä ne käyvässä valuutassa yrittämättä muuntaa arvoja vertailukelpoisiksi. Esimerkiksi vuoden 1800 varallisuusveroluetteloa käyttäneissä tutkimuksissa varallisuusverotiedot on poikkeuksetta esitetty lähteessä ilmoitetussa käyvässä valuutassa.⁵ Jos tavoitteena on verrata varallisuusveroluettelossa esiintyvien yksilöiden tai eri alueiden keskinäisiä varallisuussuhteita ja varallisuuden jakautumista, esitystapa on riittävä. Jos tavoitteena sen sijaan on kuvata varallisuuden absoluuttista tasoa tai sen ajallista muutosta, on esitystavassa huomioitava, että monet historialliset valuutat olivat lyhytikäisiä sekä alueellisesti, sosiaalisesti ja toiminnallisessa mielessä rajatusti käytettyjä.

Esittelemme tässä artikkelissa apuvälineen, jonka tarkoitus on helpottaa monivaluuttaisuudesta tutkimukselle aiheutuvia ongelmia. Olemme yhdistäneet hajallaan olevat valuuttakurssitiedot vapaasti verkossa saatavilla olevaksi *Suomen esiteollisen kauden valuuttamuunnin (1534–1880)* -tietokannaksi. Se sisältää Suomen alueella esiteollisena aikana käytössä olleiden tärkeimpien kotimaisten valuuttojen keskinäiset valuuttakurssit. Tärkeys viittaa valuuttayksiköihin, joita virallisuontoisissa alkuperäislähteissä, kuten verohinnastoissa, perukirjoissa ja veronmaksuluettelossa, tyypillisimmin esiintyi. Ehdotamme lisäksi erilaisten raha-arvojen yhteismitallistamisen ongelman ratkaisuksi rahallis-

■ Kuva 1. Kuningatar Kristiina vuonna 1640 lyödyssä riikintaalerissa. Kuvälähde: Suomen Kansallismuseo, Antellin kokoelma CC BY 4.0.

ten arvojen kääntämistä grammoiksi hopeaa, mikä mahdollistaa kohtuullisella tarkkuudella nimellisarvojen ajassa suhteuttamisen sekä suuruusluokan hahmottamisen suhteessa aikakauden hintatasoon. Hopeaan muuttaminen noudattaa yleistä kansainvälisen taloushistoriallisen tutkimuksen konventiota. Tässä vaiheessa valuuttamuunnin on saatavilla Excel-muodossa Jyväskylän yliopiston julkaisuarkistossa (JYX), josta löytyy myös valuuttamuuntimen lähteet ja tekniset ratkaisut kuvaileva metatietodokumentti.⁶

Valuuttamuuntimen esittelyn ohella artikkeli tarjoaa yleissilmäyksen Suomen esiteollisiin rahaoloihin ja käytössä olleisiin valuuttoihin.

Rahaolot Ruotsin ajalla

Osana Ruotsia Suomen rahaolot määräytyivät emämaan mukaan. Läpi esiteollisen kauden Ruotsissa oli muiden aikalaisvaltioiden tapaan käytössä yhtä aikaa useita erilaisia valuuttoja. Tässä esittelemme pääpiirteet aikakauden valuutoista ja valuuttaolosuhteista.

Hopean määrä maailmanmarkkinoilla lisääntyi 1500-luvun kuluessa. Ruotsissa tämä johti

5. Esim. Eino Jutikkala, *Varallisuussuhteet Suomessa Ruotsinajan päättyessä*. Helsinki 1949; Ilkka Nummela, Väestö, asutus ja elintaso ennen teollistumista, 1500–1800. Teoksessa Jari Eloranta et al. (toim.) *Suomen rakennehistoria. Näkökulmia muutokseen ja jatkuvuuteen (1400–2000)*. Vastapaino 2018.

6. Turunen, Riina & Voutilainen, Miikka, *Suomen esiteollisen kauden valuuttamuunnin (1534–1880)* V. 3.10.2022. 10.17011/jyx/dataset/83490, <https://doi.org/10.17011/jyx/dataset/83490> (25.2.2023).

kahden entistä kookkaamman saksalaistyyppisen hopearahan käyttöönnottoon. Vuodesta 1534 lähtien rahajärjestelmä perustui hopeiseen taaleriin (*daler*), ja vuonna 1536 toiseksi päävaluutaksi tuli hopeinen markka (*mark*). Taaleria käytettiin kotimaan lisäksi ulkomaankaupassa, markkaa lähinnä kotimaassa. Taalerin arvo pyrittiin pitämään vakaana, mutta markan arvo laski vähitellen.

Taaleri jakautui kahdeksi alavaluutaksi 1570-luvulla. Konkreettista hopeista käyttövaluuttaa nimitettiin *slagen daleriksi* – siis lyödyksi taaleriksi ja vuodesta 1604 lähtien myös riikintaaleriksi (*riksdaler*). *Svensk daler* tai pelkkä taaleri (*daler*) viittasi puolestaan laskennalliseen tilivaluuttaan. Rahayksikkö markka oli käytössä muodossa tai toisessa vuoteen 1776 asti, kun taas riikintaaleri eli pitkälle 1800-lukua.⁷

Käytännön elämässä taalereiden ja markkojen erilaisille käyttömuodoille vakiintuivat omat nimityksensä. Karoliinit (*carolin*) ja kuranttirahat (*courant*) tarkoittivat rahayksiköiden todellisia metallisia rahoja, jälkimmäiset olivat pienempiarvoisia. Vuodesta 1665 lähtien kahden hopeamarkan arvoisia rahoja kutsuttiin *karoliineiksi* (*carolin*). Neljä markkaa hopeakolikoissa tai kaksi karoliinia tunnettiin puolestaan *daler carolin*:ina. Vuosien 1606–1624 välillä käytössä ollut kulta-rahaakin tosin nimitettiin karoliiniksi. Karoliiniraha -nimitys liittyi niiden käyttöönnottoajan hallitsijoihin Kaarle XI:n ja XII:n, kolikon takaa löytyi Caroluksen kuva. Kaksi karoliinia, siis neljä markkaa hopearahassa, sai puolestaan termin *daler carolin*, jota voitiin nimittää myös *ruotsalaiseksi taaleriksi* (*svensk daler*), kuten edellä mainittiin. *Riksdaler carolin* puolestaan viittasi riikintaaleriin laskettuna konkreettisissa markan hopearahoissa, *riksdaler courant* riikintaaleriin äyriin (*öre*) hopeakolikoissa laskettuna ja niin edelleen.⁸

Älvsborgin toisten lunnaiden maksaminen vuonna 1613 köyhdytti Ruotsin hopeavarannot. Koska kuparia oli runsaasti saatavilla Falunin kaivoksesta ja sille toivottiin lisääntyvää maailmanmarkkinakysyntää, päätettiin hopearahojen rinnalle perustaa kuparinen rahayksikkö.⁹ Ensimmäiset kuparirahat painettiin vuonna 1624. Kolme vuotta myöhemmin kuparivaluutasta tuli maan päävaluutta. Tämän jälkeen maa vaihteli hopea- ja kuparikantojen sekä näiden yhdistelmän välillä kuparikannasta luopumiseen asti vuonna 1777. Ruotsi oli *de facto* hopeakannassa vuosina 1534–1623, 1633–1643, 1664–1672, 1681–1709, 1766–1776 ja kuparikannassa vuosina 1624–1632, 1644–1663, 1673–1680, 1710–1765, vaikkakin vuosina 1716–1719 ja 1745–1776 maa oli käytännössä kaksimetallijärjestelmässä *de jure*. Tämän jälkeen hopeakanta saatiin vakiinnutettua vuoteen 1809 asti, minkä jälkeen Ruotsi oli irrallaan hopeakannasta vuoteen 1834 asti.¹⁰

Alun perin kuparisen ja hopeisen taalerin suhde määrättiin vakioksi yhden suhde yhteen. Kuparirahojen arvo suhteessa hopearaan alkoi kuitenkin nopeasti laskea.¹¹ Oli maa sitten hopeakannassa tai kuparikannassa, se ei tarkoittanut, että toista metallista kantaa olevia rahoja ei olisi edelleen käytetty. Vaikka vuoden 1776 valuuttauudistuksen yhteydessä kupariplootujen painaminen lopetettiin, kuparista pieniarvoista vaihtorahaa painettiin edelleen ja sitä kiersi käytössä Suomessa yhä 1830-luvun taitteessa.¹² Hopea- ja kuparirahojen lisäksi Ruotsissa oli käytössä myös kultarahoja, kuten dukaatteja ja floriineja. Dukaatteja lyötiin jatkuvasti ulkomaankaupan tarpeisiin, ja niillä oli merkitystä myös esimerkiksi säästämässä.¹³ Kuparikantaan siirtyminen synnytti 1600-luvulla uusia tilivaluuttajärjestelmiä, joiden avulla erotettiin hopeaan perustuneet rahanarvot kuparisista arvoista kirjanpidossa ja muissa rahanarvoa koskevissa toimituksissa.

7. Erkki Pihkala, Keskiajan markasta setelieuroon. *Kansantaloudellinen aikakauskirja* 98:1(2002), 22; Rodney Edvinsson, Swedish monetary standards in historical perspective. Teoksessa Rodney Edvinsson, Tor Jacobson & Daniel Waldenström (toim.) *Volume I. Exchange rates, prices, and wages, 1277–2008*. Sveriges Riksbank and Ekerlids 2010a, 50, 59; Rodney Edvinsson, The multiple currencies of Sweden and Finland. Teoksessa Rodney Edvinsson, Tor Jacobson & Daniel Waldenström (toim.) *Volume I. Exchange rates, prices, and wages, 1277–2008*. Sveriges Riksbank and Ekerlids 2010b, 133–134, 142.

8. Edvinsson 2010a, 49–51, 56, 59.

9. Pihkala 2002, 22.

10. Edvinsson 2010a, 39–40, 43–44, 50.

11. Edvinsson 2010a, 50–51.

12. K. A. Wallroth, *Sveriges mynt 1449–1917. Numismatiska meddelanden*. Utgivna av Svenska numismatiska föreningen XXII. Stockholm 1918, 140–141; Voutilainen, Turunen & Ojala 2020; Turunen & Voutilainen 2020.

13. Edvinsson 2010a, 43–44, 51.

■ Kuva 2. Kupariplootu vuodelta 1650 arvoltaan yksi taaleri hopearahassa (daler silvermynt). Kuvälähde: Turun museokeskus CC BY 4.0.

Taalerin ympärille kehittyivät tilivaluutat *daler silvermynt*, *daler kopparmynt*, *daler courant* ja *daler carolin*. Alkuun *daler kopparmynt* oli kuparirahan ja *daler silvermynt* hopearahan yksikkö, mutta myöhemmin kuparirahaa voitiin laskea niin *daler kopparmynteinä* kuin *daler silvermynteinä*. Vuosien 1644–1776 aikana ploorurahaksi (*plätmynt*) painetut kuparirahat olivat hyväksytyt maksuväline. Plootut saattoivat painaa 0,378 kilogrammasta 19,7 kilogrammaan. Pelkkä termi *plootu* (*plåt*) viittasi vuoden 1715 jälkeen kahteen hopeataaleriin kupariplootuihin. Rahat, joista suomalaisessa tutkimuksessa on totuttu käyttämään nimityksiä *hopeataaleri* (*daler silvermynt*) tai *kuparitaaleri* (*daler silvermynt*) olivat siis kirjanpidollisia tilivaluuttoja. Mikäli maksu suoritettiin fyysisillä hopearahoilla, käytettiin siitä 1600-luvun puolivälistä lähtien ensin termiä *daler silvermynt i specie* tai *daler silvermynt i vitt mynt* ja hieman myöhemmin termejä *daler courant* tai *daler carolin*.¹⁴

Kustaa III:n toteuttaessa rahauudistuksen vuonna 1776 taalerin hopearahaa (*daler silvermynt*) arvoksi kiinnitettiin 1/6 uutta valtakunnan päävaluuttaa riikintaaleria *specie* (*riksdaler*

specie). Se oli käytännössä 1500-luvulta peräisin olevan taalerin (*daler*) suora jatkaaja. Taalerista oli alettu käyttää nimitystä riikintaaleri (*riksdaler*) tai riikintaaleri *specie* paikoitellen jo aikaisemmin, mutta vuonna 1776 nimitys virallistettiin. Maan päävaluutan taaleri/riikintaaleri/riikintaaleri *specie*:n hopeapitoisuus vaihteli vain vähän 1500-luvulta vuoteen 1855, jolloin Ruotsin uudeksi päävaluutaksi tuli arvoltaan yksi neljäsosa riikintaaleri *specie*:tä oleva *riksdaler riksmynt*.¹⁵

Setelirahan historia Ruotsissa on sekin pitkä. Myös Turussa haarakonttoriaan pitänyt *Stockholms Banco* (tai *Palmstruchska banken*, 1656–1667) laski paperista valuuttaa liikkeelle jo 1600-luvulla, ensimmäisenä Euroopassa. Tärkein syy paperisen valuutan käyttöönottoon olivat painavien kupariplootujen käsittelystä syntyneet ongelmat. Pankin toiminta päättyi seteleiden inflaatioon ja sen perustajan vankeusrangautukseksi armahdettuun kuolemantuomioon.¹⁶ Vuonna 1701 valtionpankki alkoi laskea liikkeelle uudenlaista paperista rahaa, niin kutsuttuja siirtoseteleitä.¹⁷ Suuren Pohjan sodan aikaan Ruotsi joutui turvautumaan niin paperisiin (*myntsedel*, 1716–1717) kuin metallisiin hätärahoihin (*nödmynt*, 1715–1719). Jälleen vuoden 1745 jälkeen maahan muodostui käytännössä paperirahakanta sotien aiheuttaman seteli-inflaation vuoksi.¹⁸

Laajamittaisesti maa siirtyi hopeakantaisen setelirahan käyttöön kuitenkin vasta vuoden 1777 jälkeen, jolloin Ruotsin valtionpankki alkoi laskea liikkeelle paperisia riikintaalereita (*riskdaler banco*). Tarkoituksena oli tarjota paperista valuuttaa, joka olisi täydestä arvostaan vaihdettavissa hopeaan, siis yksi yhteen suhteessa valtakunnan päävaluuttaan, riikintaaleriin *specie*. Hopeaan vaihdettavuus täydestä arvosta onnistui vuoteen 1809 asti. Sen jälkeen Napoleonin sotien Ruotsin valtiolle aiheuttamat rasisitukset johtivat pankin seteleiden irtoamiseen hopeakannasta ja niiden arvo suhteessa hopeaan laski. Ruotsissa vuonna 1834 toteutetun rahauudistuksen seurauksena pankin seteleiden arvo kiinnitettiin jälleen riikintaaleriin *specie* kiinteällä suhteella 1:3/8.¹⁹

14. Edvinsson 2010a, 50–51, 58; Edvinsson 2010b, 190.

15. Edvinsson 2010a, 50–51, 59–60.

16. Pihkala 2002, 23; Gunnar Wetterberg, *Pengarna och makten. Riksbankens historia*. Stockholm 2009, 25–45.

17. Jörberg 1972, 78; Edvinsson 2010b, 179.

18. Edvinsson 2010a, 40, 57; Edvinsson 2010b, 168–182.

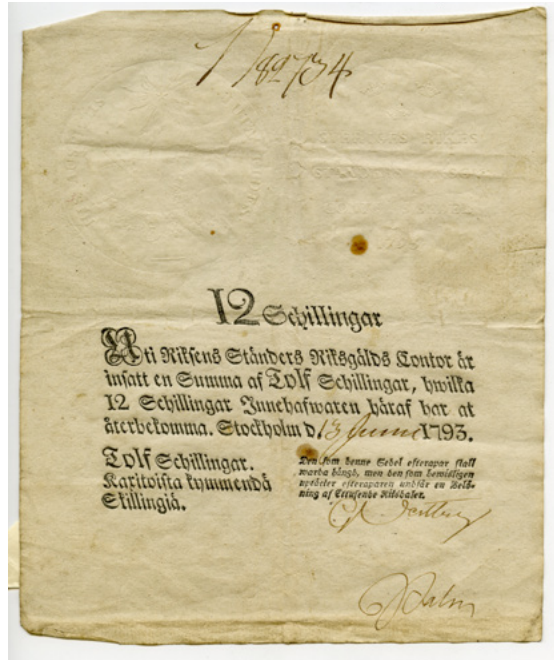
19. Edvinsson 2010a, 57, 59.

Toinen setelivaluutta tuli markkinoille vuonna 1789, jälleen sodan aiheuttaman taloudellisen rasituksen seurauksena. Vastaperustettu valtionvelkakonttori alkoi laskea liikkeelle omia setelisiä rahojaan. Myös nämä riikintaalerit valtionvelkarahana (*riksdaler riksgäld*) kiinnitettiin aluksi hopeaan, mutta hopeaan lunastuksesta jouduttiin pian luopumaan. Näin ollen valtionvelkarahan arvo alkoi laskea suhteessa riikintaaleriin pankin seteleinä ja riikintaaleriin *specie*.²⁰

Valuttajärjestelmä Venäjään liittämisen jälkeen

Suomen tultua Venäjän keisarikunnan autonomiseksi suuriruhtinaskunnaksi vuonna 1809 maan viralliseksi valuutaksi tuli rupla. Tässä vaiheessa ruplia oli käytössä sekä paperisina että hopeisina. Hopearuplasta oli tullut Venäjän keisarikunnan päävaluutta Pietari Suuren määräyksellä vuonna 1704. Myös Venäjällä jouduttiin kuitenkin Ruotsin tavoin turvautumaan paperiseen rahaan 1700-luvun jälkipuoliskolla. Vuonna 1769 Katariina II:n määräyksestä liikkeelle laskettiin uudenlaisia seteliruplia. Nämä niin sanotut assignaattiruplat oli ensin kiinnitetty hopearuplaan, mutta pian myös Venäjän valtion kyky lunastaa paperisia ruplia hopealla lakkasi. Seteliruplien arvo alkoi kellua suhteessa hopearupliin.²¹

Venäjällä vallinnut kaksivaluuttajärjestelmä oli yhä voimassa Suomen sodan päätymisen jälkeen. Vuonna 1812 paperisen ruplan ylivalta hopearuplasta oli edennyt niin pitkälle, että keisari julisti assignaattiruplat maan viralliseksi valuutaksi hopearuplien jäädessä yhä enemmän laskennalliseksi yksiköksi. Samoihin aikoihin perustettu *Suomen Pankki (Waihetus- Laina- ja Deposition-Contori)* sai oikeuden laskea liikenteeseen pieniarvoisia ruplia, niin kutsuttuja pikkuse-

■ Kuva 3. Kahdentoista shillingin seteli valtionvelkarahassa (*riksdaler riksgäld*) vuodelta 1793. Pienellä prantilla olevassa tekstissä kerrotaan setelin väärentämisestä rangaistavan hirttämisellä. Väärentäjien ilmiantajille luvattiin palkkio. Kuvallähde: Uudenkaupungin museo CC BY 4.0.

teleitä, jotka olivat käypää valuuttaa ainoastaan Suomen alueella.²² Käytännössä assignaattiruplalla oli Suomen oloissa kolme eri kurssia. Kruununverojen suorituksessa ja palkkojen maksussa käytettiin yhtä kurssia, tullinkannossa toista ja vapailla markkinoilla mahdollisesti kolmatta.²³

Venäläinen raha ei onnistunut välittömästi työntämään pois Suomessa ennestään käytössä ollutta ruotsalaista rahaa. 1840-luvulle asti enemmistö kierrossa olleesta rahasta oli ruotsalaista. Syitä tähän oli lukuisia, joista erityisesti ulkomaankaupan suuntaa, Venäjän kyvyttömyyttä tarjota ruplaa ja suomalaisten venäläistä rahaa kohtaan tuntemaa epäluottamusta on korostettu varhaisemmassa tutkimuksessa.²⁴ Viimeaikainen tutkimus on puo-

20. Edvinsson 2010b, 184–187.

21. Alex Miklashevsky, Monetary Reform in Russia 590–1914. Ashgate 2010, 359–360;

22. Antti Kuusterä & Jukka Tarkka, *Suomen Pankki 200 vuotta. I, Keisarin kassasta keskuspankiksi*. Otava 2011, 12–13, 66, 103, 105.

23. Tallqvist 1900, 15.

24. Ernst Neovius (Nevanlinna), *Suomen raha-asian järjestämisestä Porvoon valtiopäiviä lähinnä seuranneina vuosina*. Weilin ja Göös 1898, 89; Josef Verner Tallqvist, *Bidrag till belysande af det svenska myntets historia i Finland sedan år 1808*. Helsingfors 1900, 25–26; Pipping 1961a, 87; Hugo E. Pipping, Swedish Paper Currency in Finland after 1809. *Scandinavian Economic History Review* 13 (1961b), 68–82; Kuusterä & Tarkka 2011, 164–169, 194–195; Karlo Kauko, Did Taxes, Decrees

lestaan painottanut pitkään toisistaan erillisinä pysyneiden kauppa-alueiden estäneen valuuttojen sekoittumista ja leviämistä.²⁵

Koska ruotsalaista rahaa käytettiin edelleen suurissa osissa maata, erityisesti Länsi- ja Pohjois-Suomessa, maassa kiersi hopeisten ja paperisten ruplien lisäksi ruotsalaisia valtionvelkaravoja ja riikintaalereita pankin seteleissä. Riikintaalereita hopeassa ja kuparissa saattoi edelleen löytyä suomalaisten rahakirstuista, mutta käytännön vaihdannassa niiden merkitys oli vähäinen.²⁶ Olettaessa huomioon kaikki fyysisenä tai tilivaluuttana käytössä olleet rahalajit Suomessa tavattiin kaikkiaan kuutta erilaista valuuttaa Venäjän kauden ensimmäisten vuosikymmenten aikana.²⁷ Suomen talousseuran sihteerin Carl Christian Böckerin 1830-luvun alkupuoliskolla tekemän kyselyn mukaan seurakunnista ja pitäjistä saattoi tosin edelleen löytyä jonkin verran myös platinai-

■ Kuva 4. Suomen Pankin liikkeelle laskema yhden assignaattiruplan arvoinen ”pikkuseteli” vuodelta 1829. Kuvallähde: Helsingin kaupunginmuseo CC BY 4.0

sia ja kultaisia rahoja, joten käytännössä vähintään säästössä olleita rahoja saattoi olla tätäkin useampaa lajia.²⁸

Vasta vuonna 1840 onnistuneesti toteutettu rahareformi mahdollisti ruotsalaisen rahan poiskeruun. Maan syrjäisimmillä seuduilla ruotsalaista rahaa saatettiin tavata yhä 1850-luvun puolivälissä, mutta pääsääntöisesti riikintaalereiden kierrosta poistaminen tapahtui tässä vaiheessa nopeasti. Käyttöön jäi yksi hopeaan sidottu valuutta, rupla. Vuoden 1840 valuuttareformi onnistui ennen kaikkea siksi, että sekä Ruotsi että Venäjä selkiyttivät samaan aikaan rahaolonsa palaamalla hopeakantaan. Molem-

or Credibility Drive Money? Early Nineteenth Century Finland from a Chartalist Perspective. *Scandinavian Economic History Review* 65 (2017), 1–18.

25. Voutilainen, Turunen & Ojala 2020.

26. Schauman 1967, 183–183; Voutilainen, Turunen & Ojala 2020.

27. Esimerkiksi Antti Kuusterän laskutavalla neljä, ja Erkki Pihkalan mukaan viisi, jos 1790-luvulla laajemmasta kierrosta käytännössä hävinnyt riikintaaleri *specie* lasketaan mukaan, kuusi taas saadaan, mikäli omaksi valuutakseen lasketaan myös Suomen Pankin pikkuseteli, vaikka se noteerattiinkin ruplamääräisenä. Antti Kuusterä, *Aate ja raha. Säästöpankit suomalaisessa yhteiskunnassa 1822–1994*. Otava 1995, 26–27; Erkki Pihkala, *Keskiajan markasta setelieuroon. Kansantalouslaidellinen aikakauskirja* 98 (2002), 19–30.

28. Voutilainen, Turunen & Ojala 2020, 123.

missa maissa siis hopearahasta tuli tästä lähtien ainoa laillinen arvonmitta. Assignaattien pois-keräämiseksi Venäjällä alettiin laskea liikkeelle uutta paperista rahaa, hopealla täydestä arvostaan lunastettavia *talletusseteleitä*. Aikakaudella sattuneet kadot kuitenkin heikensivät valtion taloutta ja viivyttivät rahareformin viimeistelyä ja assignaattien poiskeräämistä. Valtion rahoittamiseksi liikkeelle alettiinkin laskea kolmatta setelirahaa, niin kutsuttuja *luottoseteleitä*, joiden hopeakate on alun perinkin ainoastaan 1/6 osaa. Vuonna 1843 annetulla asetuksella assignaattit päätettiin vaihtaa luottoseteleihin, ja pian myös talletusseteleiden liikkeelle lasku lopetettiin. Luottoseteleistä tuli ainoa laillinen maksuväline hopearuplan rinnalle. Näiden uudistusten myötä Venäjän rahaolot olivat varsin selkeät ja lähellä puhdasta hopeakantaa.²⁹

Rahanarvo ja rahajärjestelmä pysyivät suhteellisen vakaina aina Krimin sotaan (1853–1856) asti. Tuolloin valtiontalouden alijäämä kasvoi suureksi sotarasituksen vuoksi. Luottosetelien lunastusta hopealla jouduttiin rajoittamaan samaan aikaan kun valtio yritti rahoittaa sodankäyntiään lisäämällä niiden liikkeelle laskemista. Vuonna 1856 luottoseteleiden hopealla lunastamisesta jouduttiin luopumaan. Kun vielä vuonna 1857 puhkesi ensimmäinen yleismaailmallinen finanssikriisi, Venäjän mahdollisuudet palata takaisin hopeakantaan romuttuivat ja ruplan kurssi romahti. Myös luottosetelien suhde hopearuplaan heikkeni voimakkaasti.³⁰

Venäjän pankki- ja rahoitusjärjestelmän laajaa kriisiä ei saatu onnistuneesti hallintaan, ja yritykset palata hopeakantaan epäonnistuivat. Vaikutukset Suomeen olivat kauaskantoiset. Venäjän arvossaan heilahteleviin luottoseteleihin perustuva epävakaa rahajärjestelmä todettiin Suomessa kestävämmäksi. Suomen senaatti esitti keisarille, että venäläinen seteliraha ei enää olisi käypä Suomessa nimellisarvostaan, vaan ainoastaan todellisesta Pietarin pörssissä mää-

rittävästä arvostaan. Tämä ei sopinut keisarille, mutta Suomi sai myönnytyksen: käyttöön voitaisiin ottaa oma, ruplaan kiinteässä suhteessa sidottu valuutta. Ruplan neljäsosaa vastannut markka julistettiin Suomen viralliseksi valuutaksi vuonna 1860.

Koska markka oli ruplan alayksikkö ja siihen kiinteässä suhteessa, se ei poistanut maailmanmarkkina-arvoltaan edelleen laskevan ruplan aiheuttamia ongelmia esimerkiksi ulkomaankaupalle. Hopeakantaan paluu nähtiin siten Suomessa elimellisen tärkeänä. Koska se ei näyttänyt ruplan osalta toteutuvan, aloitettiin työ markan irrottamiseksi ruplasta ja itsenäinen liittyminen hopeakantaan. Pietarissa puhalsivat Suomea kohtaan suotuisat tuulet, ja vuonna 1863 julistettiin, että Suomessa ainoaksi lailliseksi valuutaksi voisi tulla hopearaha, kunhan sitä vastaan saataisiin varannot ulkomaisilta luotottajilta. Rahareformi onnistuttiin toteuttamaan lopulta vasta vuonna 1865, jolloin Suomi sai oman hopeamarkkansa. Sillä se kiinnittyi, toisin kuin emämaa Venäjä, kansainväliseen hopeakantaan vuoteen 1878 asti. Tällöin markka liittyi monien muiden Länsi-Euroopan maiden tapaan kultakantaan muun keisarikunnan jäädessä edelleen heikosti hopeakannassa pysyväksi valtioksi.³¹

Valuuttamuuntimen perusteet

Valuuttojen väliset kurssit tai tiedot niiden laske- miseksi löytyvät aikaisemmasta tutkimuskirjallisuudesta. Ruotsin kauden aikaiset valtakunnan sisäiset valuuttakurssit on kuvattu laajalti ruotsalaisessa tutkimuksessa. Keskeisimpiä näistä ovat Rodney Edvinssonin osana historiallista kasvututkimusta koostamat esitykset. Tähän liittyy myös verkossa oleva Ruotsin ja Suomen yhteisen ajan kotimaisten valuuttojen kurssimuunnin.³² Se ei kuitenkaan sisällä kaikkia Suomen olosuh-teissa tarvittavia vaihtokursseja.

Ruotsista irtaantumisen jälkeen noudatettuja valuuttakursseja esitteli jo Josef Verner Tallqvist³³,

29. Owen 1989; Kuusterä & Tarkka 2011, 65–69, 73, 183–186.

30. Denzel 2010, 360, 370; Kuusterä & Tarkka 2011, 222–226.

31. Jaakko Autio, *Valuuttakurssit Suomessa 1864–1991. Katsaus ja tilastosarjat*. Suomen Pankin keskustelunaloitteita 1/91. Suomen Pankki 1992, 6–10. Kuusterä & Tarkka 2011, 228–232, 236–238, 242–245.

32. Edvinsson 2010a; Edvinsson 2010b; Rodney Edvinsson, Foreign exchange rates in Sweden 1658–1803. Teoksessa Rodney Edvinsson, Tor Jacobson & Daniel Waldenström (toim.) *Volume I. Exchange rates, prices, and wages, 1277–2008*. Sveriges Riksbank and Ekerlids 2010c; *Historical Currency Converter*, osoitteessa <http://www.historicalstatistics.org/Currency-converter.html> (15.5.2020).

33. Tallqvist 1900.

mutta perusesityksen ruplien ja riikintaalereiden välisistä kurseista koosti Heimar Björkqvist.³⁴ Myöhemmin Per Schybergson korjasi joitakin teokseen sisältyneitä virheitä.³⁵ *Suomen Rahamuseo* on hyödyntänyt näitä tietoja rakentaessaan verkossa toimivan rahanarvolaskurin. Se mahdollistaa sekä rahan arvon reaalisien muutoksen että käytössä olleiden valuuttojen välisten valuuttakurssien laskemisen vuodesta 1810 nykyhetkeen. Laskuri sisältää kuitenkin vain osan aikakaudella käytössä olleista valuutoista.³⁶ *Tilastokeskuksen* ylläpitämä rahan reaalisien arvon muunnin alkaa vuodesta 1860.³⁷ Edellä mainittuihin teoksiin ja valuuttakurssimuuntimiin sisältyneitä aukkoja on mahdollista jossain määrin täydentää Markus A. Denzelin kansainvälisiä valuuttakursseja käsittelevän teoksen avulla.³⁸

Nyt käsillä olevaan valuuttamuuntimeen on sisällytetty tärkeimmät kotimaiset valuutat ja niiden keskinäiset kurssisuhteet aikajaksolla 1534–1880: markka (mk), taaleri (d), taaleri hopearahaa (dsm), taaleri kuparirahaa (dkm), riikintaaleri/riikintaaleri *specie* (rd/rdr spc), riikintaaleri pankin seteleinä (rdr bco), valtionvelkaraha (rdr rgs), hopearupla (rs), assignaattirupla (ra)³⁹, luottosetelit (ls) ja Suomen markka (Smk). Lisäksi kaikki valuutat on mahdollista kääntää grammoiksi hopeaa.

Valuuttamuuntimen yhteyteen on liitetty metatiedosto, josta löytyvät selvennykset kunkin valuuttakurssin laskemisen perusteista, käytetyistä lähteistä sekä perustelut siitä, miksi kukin

kurssi on ilmoitettu millekin aikajaksolle. Ruplan suhteen on tehty poikkeus, sillä ruplat sisältyvät valuuttakurssimuuntimeen jo 1700-luvulla, hopearupla vuodesta 1704 ja assignaattirupla vuodesta 1787. Vaikka rupla määrättiin käyttöön otettavaksi Suomessa vasta vuonna 1808⁴⁰ ja tätä ennen kyse oli ulkomaanvaluutasta, olemme kuitenkin halunneet näin ottaa huomioon Vanhaa Suomea koskevan tutkimuksen tarpeet. Vaikka ruplasta tuli suuriruhtinaskunnan oloissa jälleen ulkomainen valuutta 1860-luvulla, ruplan vaihtokurssi on sisällytetty vuoteen 1880 asti. Ruplamääräisiä arvoja saattaa esiintyä alkuperäislähteissä vielä tähän aikaan.

Valuuttamuunnin sisältää eri valuuttojen keskinäiset kurssit nimellisinä. Tämä mahdollistaa rahanarvon muuttamisen saman vuoden sisällä niiksi valuutoiksi, joita kyseisenä vuonna Suomen alueella oli käytössä (Taulukko 1). Esimerkiksi vuodelta 1810 peräisin oleva assignaattiruplamääräinen arvo on mahdollista muuntaa riikintaalereiksi *specie*, riikintaalereiksi pankin seteleissä ja valtionvelkarahaksi sekä hopearupliksi kyseisenä vuonna.

Rahanarvon reaalista muuttumista ajassa ei ole toistaiseksi sisällytetty muuntimeen. Tärkein syy tähän on se, että Suomen alueen elinkustannusindeksiä ei ole vielä saatavilla koko aikajaksolle 1534–1880.⁴¹

Mikäli kurssimuuntimen käyttäjä tarvitsee tietoa rahanarvon reaalisista muutoksista, kehoitamme rakentamaan kulutuskorin aiempien tut-

34. Heimar Björkqvist, *Valutakurser och valutapolitik i Finland åren 1810–1865. Exchange rates and currency policy in Finland 1810–1865*. Åbo 1968.

35. Per Schybergson, *Hantverk och fabriker 1. Finlands konsumtionsvaruindustri 1815–1870. Helhetsutveckling*. Bidrag till kännedom av Finlands natur och folk 114. Finska vetenskaps-societeten 1973, 15.

36. *Rahamuseon rahanarvolaskuri*. Osoitteessa <https://app.rahamuseo.fi/?calculator=true> (24.2.2023). Vuosina 1810–1839 laskurissa voi selvittää assignaattiruplan ja riikintaalerin pankin seteleissä välisen vaihtosuhteen, vuosina 1840 ruplan ja riikintaalerin pankin rikseissä välisen vaihtosuhteen, vuosina 1840–1862 ruplan vaihtosuhteen riikintaaleri *riksmynt*:in kanssa ja vuodesta 1863 eteenpäin Suomen markan suhteen ruplaan ja riikintaaleri *riksmynt*:iin.

37. *Tilastokeskuksen* rahanarvonmuunnin osoitteessa <https://www.stat.fi/tup/laskurit/rahanarvonmuunnin.html> (24.2.2023).

38. Denzel 2010.

39. Suomen Pankin pikkusetelit noudattelivat assignaattiruplien kurssia.

40. Kuusterä & Tarkka 2011, 65, 77, 164.

41. Tällä hetkellä on saatavilla kaksi esiteollisen ajan kulutuskoria. Ajallisesti ensimmäinen näistä on Ilkka Nummelan ja Petri Karosen Hämeen vuosien 1541–1617 reaalipalkkojen laskemiseen käyttämä kulutuskori, joka noudattelee pääpiirteissään ruotsalaistutkimusten käyttämää kulutuskorirakennetta. Toinen on vuodesta 1731 alkava, V. F. Johansonin esittämiin verohintoihin pohjautuva Sakari Heikkisen ym. (1987) laskelma. Esiteollisen ajan kattavalta osalta tämän jälkimmäisen elinkustannusindeksin suurin ongelma on sen hyvin suppea koostumus (neljä tynnyriä ruista, kolme tynnyriä ohraa, puolitoista leiviskää voita ja puoli tynnyriä suolakalaa), joka liioittelee viljan hintavaihteluiden vaikutusta elinkustannuksiin. Vuoden 1850 jälkeen on saatavilla tarkempien kulutustietojä, Sakari Heikkinen et al. *Förändringar i levnadsstandarden i Finland 1750–1913*. Teoksessa *Levstandarden i Norden 1750–1914*. Sagnfræðistofnun Háskola Íslands 1987, 67–94; Ilkka Nummela & Petri Karonen, *Hinnat ja palkat Hämeessä 1541–1617*. Jyväskylän yliopisto 1993; Sakari

Taulukko 1.

Valuutat	Markka (mk)	Riikin-taaleri (rdr)	Taaleri hopea-arahaa (dsm)	Taaleri kupara-arahaa (dkm)	Riikin-taaleri pankin seteleinä (rdr bco)	Valtion-velkaraha (rdr rgs)	Hopea-rupla (RS)	Assig-naattiru- rupla (RA)	Luotto- seteli (LS)	Suomen markka (Smk)	Gram- maa hopeaa
Markka (mk)	1										
Riikintaaleri (rdr)	1534–1777	1									
Taaleri hopea- arahaa (dsm)		1624–1776	1								
Taaleri kupari- arahaa (dkm)		1634–1776	1624–1776	1							
Riikintaaleri pankin seteleinä (rdr bco)		1777–1840			1						
Valtionvelkaraha (rdr rgs)		1789–1840			1789–1840	1					
Hopearupla (RS)		1808–1840			1808–1840	1804–1840	1				
Assignaattiru- rupla (RA)		1808–1840			1808–1840	1808–1840	1788–1843	1			
Luottoseteli (LS)							1843–1880		1		
Suomen markka (Smk)							1860–1864		1865–1880	1	
Grammaa hopeaa	1536–1776	1534–1854 (1873)	1624–1776	1623–1776	1777–1840	1789–1840	1704–1880	1787–1842	1843–1880	1860–1880	1

kimusten pohjalta. On kuitenkin tärkeää pitää mielessä, että pohjimmaista ongelmaa ei voida tyydyttävästi kiertää yhteismitallistamalla valuuttoja johonkin perusvuoteen, esimerkiksi vuoden 1913 markkoihin⁴² tai kansainväliseksi Geary-Khamis dollareiksi. Tilanne vaatii joustavampien elinkustannusindeksien, kuten ketjuindeksin, käyttämistä. Mikäli historialliset kansantalouden tilinpidon sarjat ovat saatavilla, ongelmaa voidaan lieventää bruttokansantuotteen deflaattorilla samaistamalla tuotanto ja kulutus. Tämä reitti ei toistaiseksi ole mahdollinen, sillä Suomesta ei tällä hetkellä ole saatavilla historiallisia kansantaloudentilinpidon sarjoja vuotta 1860 edeltävältä ajalta.

Koska hintojen yhdenmukaistaminen ja vertailu ovat kuitenkin tärkeitä, ehdotamme että kurssimuunninta käytetään muuttamaan nimelisarvoja hopeagrammoiksi. Raha-arvon muut-

taminen grammoiksi hopeaa on kansainvälisesti vakiintunut tapa esiteollisia hinta- ja rahanarvosarjoja sisältävissä tutkimuksissa.⁴³ Tämä on perusteltua siksi, että valtioiden päävaluutat olivat hopeakantaisia 1870-luvulle asti ja hopean ostovoima pysyi suhteellisen vakaana koko valuuttamuuntimen sisältämän aikakauden.⁴⁴ Valuuttamuuntimessa kullekin valuutalle on näin ollen laskettu sen todellinen fyysisesti (metallirahat) tai laskennallisesti (setelirahat, tilivaluutat) kantama hopeapaino.

Teknisiä ratkaisuja

Käytännössä eri valuutoille saattoi olla tarjolla useampi vaihtokurssi, sillä niitä muodostui erilaisissa käyttöyhteyksissä ja erilaisia tarkoituksia varten. Pörssiissä kansainväliset valuuttakurssit muodostuivat ulkomaankaupassa vaihdettujen vekseleiden perusteella. Esimerkiksi setelisten

Heikkinen, *The Labour and the Market. Workers, Wages and Living Standards in Finland, 1850–1913*. Commentationes Scientiarum Socialium 1997. Rahanarvojen ajallisesti suhteuttamisesta ja siihen sisältyvistä ongelmista ks. myös Samuel H. Williamson & Luis P. Cain, *Defining Measures of Worth. Most are better than the CPI*, osoitteessa https://www.measuringworth.com/defining_measures_of_worth.php (15.5.2020).

42. Ks. esim. Jari Ojala, *Tehokasta liiketoimintaa Pohjanmaan pikkukaupungeissa. Purjemerenkulun kannattavuus ja tuottavuus 1700–1800-luvulla*. Bibliotheca Historica 40. Suomen Historiallinen Seura 1999, 372–374.

43. Esim. Jörberg 1972; Nummela & Karonen 1993; Robert Allen, *The great divergence in European wages and prices from the Middle Ages to the First World War. Explorations in Economic History* 38 (2001), 411–447. Ks. myös Historical Currency Converter.

44. Rodney Edvinsson, *Introduction to Historical Monetary and Financial Statistics for Sweden. Exchange Rates, Prices and Wages*. Teoksessa Rodney Edvinsson, Tor Jacobson & Daniel Waldenström (toim.) *Volume I. Exchange rates, prices, and wages, 1277–2008*. Sveriges Riksbank and Ekerlids 2010d, 23–24.

riikintaalereiden ja ruplien väliset vaihtokurssit muodostuivat Tukholman ja Pietarin pörsseissä, joiden tietoja myös Björkqvist käytti.⁴⁵

Kahden metallivaluutan keskinäinen kurssi muodostui yksinkertaisimmillaan niiden sisältämien jalometallimäärien suhteesta. Kansainvälisillä valuuttamarkkinoilla myös metallivaluuttojen vaihtokurssi saattoi kuitenkin hienoisesti elää virallisen parikurssin ympärillä esimerkiksi toisen maan erilaisesta inflaatiosta johtuen.⁴⁶ Valuuttamuuntimessa näitä maailmanmarkkinoilla mahdollisesti tapahtuneita metallirahojen yli- tai aliarvottomisia ei kuitenkaan ole huomioitu, vaan metallivaluuttojen väliset kurssit on laskettu suoraviivaisesti valuuttojen sisältämien hopeapainojen perusteella.

Kansainvälisten pörsseissä muodostuneiden valuuttakurssien rinnalla paikallisesti saatettiin noudattaa pörssinoteerauksista hieman eriäviä vaihtokursseja. Tällaisista tilanteista on alkupe- räislähteissä runsaasti esimerkkejä. Esimerkiksi Kristiinankaupungissa vuonna 1816 kirjoitetussa perukirjassa omaisuuden ja velkojen määrät ilmaistiin sekä valtionvelkarahassa että hopearuplina. Virallinen vaihtokurssi, jota myös valuuttamuuntimessa käytetään, oli 1:2,8, mutta perukirjassa käytettiin suoraviivaisesti suhdetta 1:2. Yhden hopearuplan katsottiin siis vastanneen kahta valtionvelkarahaa.⁴⁷ Tieto muuttuneista kansainvälisistä kurseista ei välttämättä levinnyt Suomen joka kolkkaan tai ne eivät kuvastaneet paikallisia olosuhteita.⁴⁸ Toisinaan myös hallinto pyrki määräämään vaihtokurssit. Useimmiten kuitenkin myös hallinnollisesti määrätty kurssi poikkesi markkinoilla luonnollisesti muodostuneesta kurssista ja jäi sille alisteiseksi. Esimerkiksi Suomen siirtyessä osaksi Venäjää hallinto vahvisti ruotsalaisen ja venäläisen rahan välille kiinteät vaihtokurssit. Vuonna 1808 Venäjän armeijan ylipäällikön kreivi von Buxhoevdenin antaman päätöksen mukaan 5 seteliruplaa tuli vastata 3 riikintaaleria ja 16 killinkä velkakirjarikseinä. Tämä tarkoitti kuitenkin paperiruplan yliarvotusta 17

prosenttisesti, joten käytännön vaihdannassa kurssi muotoutui erilaiseksi.⁴⁹

Vuonna 1809 hopearuplan arvoksi vahvistettiin puolestaan 33 killinkä ja 4 äyriä, jolloin yksi riikintaaleri *specie* vastasi 1 hopearuplaa ja 44 kopeekkaa. Molempien maiden päävaluuttojen hopeapitoisuudet huomioiden tämä tarkoitti riikintaalerin yliarvottomista (1:1,428). Samaan aikaan myös määrättiin, että yksityisten välisissä suorituksissa venäläisiä seteleitä ja kuparista vaihtorahaa oli otettava maksuna vastaan ainoastaan pörssikurssin mukaan. Tällöin yhtä hopearuplaa vastasi 1,86 assignaattiruplaa. Valtion maksuissa käytettiin kuitenkin hallinnollisesti vahvistettua arvoa siten, että yhtä hopearuplaa vastasi kaksi assignaattiruplaa. Vuonna 1811 virallista vaihtokurssia muutettiin julistuksella siten, että 1 hopearupla vastasi nyt kolmea assignaattiruplaa, vaikka markkinakurssi noudatti suhdetta 1:3,95.⁵⁰

Valuuttakurssien moninaisuuteen Venäjän kauden alussa vaikutti myös se, että Venäjän ruplaa devalvoitiin ja revalvoitiin toistuvasti vuosina 1801–1812, mikä osittain selitti useita rinnakkaisia kurseja.⁵¹ Koska valuuttakurseja saattoi siis yhtä aikaa olla useita, niitä ei pidä ottaa absoluuttisesti yksiselitteisinä. Valuuttamuuntimessa on pyritty käyttämään markkinoilla muodostuneita kurseja silloin kun tieto niistä on ollut saatavilla. Muutamia poikkeuksia sääntöön kuitenkin on.

Riikintaalerin *specie* ja riikintaalerin pankin seteleinä välisestä kurssista jaksolla 1777–1809 on tarjolla kaksi näkemystä. Virallisesti riikintaaleri pankin seteleinä oli ajanjaksolla vaihdettavissa hopeaan (riikintaaleriin *specie*) täydestä arvostaan. Näin ollen yksi riikintaaleri pankin seteleinä vastasi yhtä riikintaaleria *specie* normaalissa vaihdannassa. Jos valuuttojen välinen suhde kuitenkin lasketaan huomioimalla valuuttojen noteeraus pörsseissä, riikintaalerin *specie* ja riikintaalerin pankin seteleissä välinen kurssi vaihteli hienoisesti kurssin 1:1 ympärillä. Käytännön merkitystä tällä markkinakurssin pienellä

45. Björkqvist 1968.

46. Edvinsson 2010b, 182–183.

47. Kansallisarkisto, Vaasan toimipiste, Rådstuvurättens i Kristinestad arkiv, Inkomna handlingar, Bouppteckningar (1815–1823) Eg:9, Johan Sundmanin perukirja 19.1.1816.

48. Kuusterä & Tarkka 2011, 166.

49. Kuusterä & Tarkka 2011, 63.

50. Nevanlinna 1907, 6–7.

51. Ojala 1999, 370.

heilahtelulla ei kuitenkaan ollut, joten valuuttamuuntimessa sitä ei ole otettu huomioon. Näin on seurattu Rodney Edvinssonin tekemää päätöstä.⁵²

Ruotsin päävaluutan taalerin (*daler*) ja hopeataalerin (*daler silvermynt*) välinen kurssi oli myös periaatteessa asetettu hallinnollisesti vakioksi jaksolla 1624–1776. Tämä ei kuitenkaan vastannut tilannetta markkinoilla. Ero ei ollut suuri, mutta suurempi kuin edellä mainitussa riikintaaleri *specie* – riikintaaleri pankin seteleissä -suhteessa. Koska uusimmassa tutkimuksessa on tässä kohden käytetty markkinahintaista kelluvaa kurssia⁵³, on samaa periaatetta noudatettu myös valuuttamuuntimessa. Valuuttamuuntimen yhteyteen liitetystä metatietotiedostosta selviää tarkemmin, mitä kurssia ja lähdettä kussakin vaihtokurssissa on käytetty.

Ruotsalaisten ja venäläisten rahojen valuuttakursseja koskee myös se keskeinen huomautus, että rupla oli sadalla jaollinen, riikintaaleri ei. Rupla jakautui koko aikajaksolla 100 kopeekkaan, mutta riikintaaleri ja sen alayksiköt jakautuivat vuoteen 1776 asti 32 äyriin ja äyri 24 penninkiin ja sen jälkeen 48 killinkiin ja killinki 12 runstykiin. Vasta *riksdaler riksmynt*:n käyttöönoton yhteydessä vuonna 1855 ruotsalainen rahajärjestelmä muuttui sadalla jaolliseksi.⁵⁴ Erilaisesta jaollisuudesta johtuen valuuttamuuntimeen syötettävät riikintaalerimääräiset arvot on ensin muutettava sadalla jaolliseksi, mikäli haluaa saada venäläiseen rahaan suhteutettavia arvoja. Samoin tulokseksi saatavat riikintaaleriarvot on muutettava sadalla jaolliseksi.

Valuuttamuuntimesta saatavat riikintaalereita koskevat desimaaliluvut eivät siis tarkoita sadalla jaollisia desimaaleja. Esimerkiksi tulos yksi ho-

pearupla vuonna 1808 on yhtä suuri kuin 0,70 riikintaaleri *specie* ei tarkoita, että yksi hopearupla vastasi 70 killinkiä. Sen sijaan yksi hopearupla vastasi 33 killinkiä ja 7,2 runstykiä. Laskutoimitus on seuraava: $0,70 \times 48 = 33,6$; $0,6 \times 12 = 7,2$ runstykiä, josta seuraa, että yksi hopearupla vuonna 1808 oli yhtä suuri kuin 33 killinkiä ja 7 runstykiä.

Rahalliset arvot ovat keskeinen osa taloutta ja siitä tehtäviä analyysejä. Koska talous on kuitenkin paljon muuta kuin rahaa – kuten ihmisten välistä kanssakäymistä ja sosiaalisia suhteita, kuluttamista, yrittämistä, hyvinvointia, kulttuuria ja näihin liittyviä instituutioita – arvoa kuvastavat rahamäärät ja summat koskettavat monista näkökulmista menneisyyttä selvittäviä tutkimuksia. Valuuttamuunnin on siten uskoaksemme hyödyllinen työkalu monia erilaisia aiheita käsitteleville tutkimuksille. Erityisen tärkeä se on pitkän aikavälin tutkimusasetelmille, joita ovat aikaisemmin voineet rajata valuuttamuutoksiin liittyvät tekijät. Toivomme, että valuuttamuunnin edistää myös Suomen liittämistä osaksi taloushistorian kansainvälisiä keskusteluja, joissa grammasta hopeaa on muodostunut yleinen vertailun väline.

Valuuttamuunnin on rakennettu osana Suomen Akatemian, OP-Ryhmän tutkimussäätiön ja Jyväskylän yliopiston rahoittamaa tutkimusprojektia ”Suomen talouden mallinnus” (SA no. 308975).

FT Riina Turunen Jyväskylän yliopisto.

Sähköposti: riina.j.turunen@jyu.fi

FT Miikka Voutilainen

52. Edvinsson 2010b, 186.

53. Ks. Rodney Edvinsson & Johan Söderberg, The evolution of Swedish consumer prices 1290–2008. Teoksessa Rodney Edvinsson, Tor Jacobson & Daniel Waldenström (toim.) *Volume I. Exchange rates, prices, and wages, 1277–2008*. Sveriges Riksbank and Ekerlids 2010; Edvinsson 2010b, 191.

54. Edvinsson 2010a, 60, 63.

Kimmo Rentola

Intohimo ja muita tunteita historiantutkimuksessa

Tunteiden ja kokemuksen historia ovat olleet viime vuosien hittisuuntia tutkimuksessa.¹ Se tematiikka on vallannut vähintään nurkan myös perinteisen poliittisen historian piiristä, ja jopa valtio-oppineet ovat havainneet tunteiden painon.

Teeman valinta

On selvää, ja on kai aina ollut selvää, että historiantutkijan teemojen valintaan vaikuttavat intohimo ja muut tunteet, historian affektiivinen ulottuvuus, niin kuin hollantilainen teorianherra Frank Ankersmit sitä nimitti. Selvimmin tämän on julistanut lähtökohdaksi Fernand Braudel, joka avaa sotavankileirillä aloittamansa teoksen kuuluisalla lauseella: ”Olen intohimoisesti rakastanut Välimerta.”

Suomalaiseen pidättyvyyteen ei tällainen istu yhtä luontevasti. On vaikea kuvitella hämäläinen Pertti Haapala avaamassa väitöskirjaa lauseella: ”Olen intohimoisesti rakastanut Tammerkoskea.” Olisiko ura yhtä lailla urjennut? Mutta ilman mainintojakin lukija aistii intohimoisen Tampere-suhteen.

Ranskan vallankumouksen historioitsija Jules Michelet katsoi, että intohimoa pitää olla vähintään sen verran, että tutkija jaksaa lämmittää kauan sitten jäähtyneen tuhkan. Hänen omaan

hehkuvaan tekstiinsä nähden tämä on tietenkin *understatement*.

Ei intohimon aina tarvitse olla myönteistä lajia. Martti Ahti onnistui kuvatessaan itsenäisyyden alkuvaiheen oikeistoradikaaleja, vaikka hänen radikalisminsa etumerkit olivat toiset. Eri-suuntaisten radikaalien mentaliteeteissa oli kuitenkin riittävästi yhtäläisyyksiä. Joskus intohimo kohdistuu syrjäseutujen tai syrjittyjen ihmisryhmien nostamiseen, toisinaan taas näille tehtyjen pahuuksien – kuten orjakaupan – paljastamiseen. Joskus, onneksi harvoin, tutkijan tunnemotiivina voi olla kostonhimo tai kauna. Silloin on jo kyseenalaista, onko kyseessä tutkimus.

Joskus tutkija löytää oman elämänsä käänteistä ja niihin liittyvistä tunteista teeman työleen. Natalie Zemon Davisin perheeseen ilmaantunut monikulttuurisuus sai hänet paneutumaan 1500-luvun käännynnäiseen ja maantieteilijään, moninkertaiseen loikkariin Leo Africanukseen, niin kuin hänet Euroopan puolella tunnettiin.² Tämän kiehtovan täysosuman ilmestyessä tekijä oli jo 78-vuotias. ”Olen halunnut olla toivon historioitsija”, Zemon Davis sanoi itse: *a historian of hope*.³

Kun tutkija tunnistaa tunnemotiivinsa, näkisin perusteita pyrkiä kohti Leopold von Ranken vanhaa vaatimusta ”sammuttaa itsensä” ja vain antaa

1. Barbara H. Rosenwein & Riccardo Cristiani, *What is the History of Emotions?* Polity 2018; Rob Boddice, *A History of Feelings*. Reaktion Books 2019; J. Lang, *New Histories of Emotion*, *History and Theory* 57:1 (2018), 104–120; N. Eustace et al., *AHR Conversation. The Historical Story of Emotions*, *American Historical Review* 117:5 (2012), 1487–1531; Tuomas Tepora, *Kiihkeä historia. Tunteet historiantutkimuksessa*. Teoksessa Mirkka Danielsbacka, Matti O. Hannikainen & Tuomas Tepora (toim.) *Menneisyyden rakentajat. Teoriat historiantutkimuksessa*. Gaudeamus 2018.
2. Natalie Zemon Davis, *Trickster Travels. A Sixteenth Century Muslim Between Worlds*. Farrar, Straus 2006.
3. Sitaatti Natalie Zemon Davisilta teoksessa Alexander Bevilacqua & Frederic Clark, *Thinking in the Past Tense. Eight Conversations*. The University of Chicago Press 2019, 35.

alkuperäislähteiden faktojen puhua. Vaatimus on tietysti mahdoton, aina sitä kirjoittaa *myös* itsestään, eivätkä lähteet kysymättä puhu. Itse havaitsin Ranken vaatimuksen järkevän ytimen, kun kirjoitin väitöskirjan ensimmäistä lukua siitä, miten Stalin hävitti suomalaisen punapakolaisuuden Neuvostoliitosta. Iso viha, niin kuin henkiin jääneet sitä kutsuivat. Painiskelin teeman kanssa, kunnes tajusin kirjoittaa niin kylmästi kuin ikinä osaan. Ei sormella osoittelua, että tuossa tehdään nyt pahaa. Pahuus oli muutenkin selvää. Malliksi luontui Anton Tšehovin reportaasikirja *Sahalin*.

Ratkaisusta oli se seuraus, että äiti – ainainen himolukija – ei muutaman sivun jälkeen pystynyt lukemaan väitöskirjaani eikä sitten muutakaan tuotantoani. Liian julmaa asiaa. Toisaalta sain palautetta jo haurastuneelta iäkkäältä naiselta, jolta oli pikkutyttöinä viety ensin äiti ja sitten kasvatusäiti. Teininä hän päätyi Leningradin radioon huutamaan propagandaa Suomea vastaan. ”En olisi ikinä uskonut, että siitä voi kirjoittaa noin”, hän sanoi. Otin sen kiitoksena.

Omaa toimintaa tutkimassa

Historiantutkijana olen valinnut teemojani entisten intohimojen ja omakohtaisen kokemuksen pohjalta, hahmottaakseni, missä oikeastaan on nuorena tullut oltua mukana. Olen kuitenkin karellut sellaisia kohteita ja ajanjaksoja, joissa olen itse ollut toimimassa.⁴ Varsinkin kommunismin piirissä on riittänyt muitakin aiheita kuin kokeamaani.⁵

Kymmenisen vuotta sitten sattui kuitenkin muuan tapaus. Sanoin Turun poliittisen historian kahvipöydässä, että lähden onnittelemaan 60-vuotiasta kasvatustieteellisen dekaania Erno Lehtistä, joka oli Teiniliiton puheenjohtaja silloin kun itse olin varapuheenjohtajana. Väitösvaiheen tutkija kävi kysymään: ”Mikä on Teiniliitto?” Johan nyt, ajattelin, historia-alan nuori lupaus ei tiedä Teiniliittoa. Rupesin herättelemään kiin-

nostusta. Aikaa myöten muodostui neljän nuoren tutkijan hanke *Teiniliitto, vimma ja rakkaus*. Kukaan heistä ei ollut syntynytään Teiniliiton suuruuden aikoina. Olen auttanut, etsinyt aikalaisia, kommentoinut tekstejä ja tunnistanut kuvia. Ja täytyy tunnustaa, vähän tutkinutkin, nyt siis sellaista toimintaa, johon olen ottanut osaa. Kun kerron tästä, rikon Quentin Skinnerin varoitusta olla puhumatta tekeillä olevasta. Yhdysvalloissa hän ihmetteli, kun kollegat eivät muusta puhuneetkaan. Skinnerille oli opetettu, että on huonoa käytöstä puhua itsestään.⁶ Uskon samaan, ja aanaan huonoa onnea, jos puhuu liian aikaisin. Teen sen silti, ehkä pakottaakseni itseni pysymään tässä mukana.

Kommunismin historiaa tutkiessa minun ei tarvinnut juuri piitata itsestäni. Selkeänä pääintressinä oli selvittää hankalat ja vaietut asiat. Max Jakobson arvioi, että väitöskirjaani innoitti ”intohimoinen pyrkimys totuuteen.”⁷ Nyt tilanne on toinen. Toki intohimoa on yhä ja totuus siintelee silmissä, mutta lähteiden todistusvoimaan sekoittuu omaa kokemusta ja tunteita.

Historioitsijoiden omaelämäkerrat ovat yleistyneet.⁸ Punaisena lankana on kasvu historioitsijaksi, ideat ja löydöt, ja harvakseltaan myös umpikujia ja takaiskuja. Autobiografia on lähellä historiaa, mutta ei samaa, sillä suhde dokumentointiin on sumeampi, voi tutkia vapaammin ajan sisäistä kokemusta samaan tapaan kuin fiktiossa, eikä tarinan loppu ole tiedossa eli kurkistusaukko puuttuu. Ennen sanottiin, että historia voi olla tiedettä, mutta autobiografia vain sille alisteista lähdemateriaalia. Nykyään ei korosteta hierarkiaa, vaan nähdään nämä kahtena eri tekstilajina, kolmantena samalla alueella vielä fiktio.

Koulutuksensa pohjalta historioitsijalla luulisi omaelämäkerrassaan olevan hyvätkin edellytykset analysoida esimerkiksi historiallista muutosta. Moni on solvaissut Matti Klingen kuusiosaista muistelmaa, mutta muutoksen kuvaamisen ja

4. Tulin kommunismin piiriin syksyllä 1971, mitä olen pitänyt täysimittaisen tutkimustoimintani rajana. Kimmo Rentola, *Vallankumouksen aave. Vasemmisto, Beljakov ja Kekkonen 1970*. Otava 2005 ja vuoden 1968 nuorisoliikkeitä koskevat kirjoitukset tietysti tulevat aika lähelle. Aaveessa mainitsen oman silminnäköjen havaintoni s. 275.

5. En muistanut ennen kuin Mikko Majander huomautti, että Hobsbawm vetosi samaan periaatteeseen ryhtyessään sitä rikkomaan. Eric Hobsbawm, *Age of Extremes. The Short Twentieth Century 1914–1991*. Michael Joseph 1994, ix. Makuun päästyään hän rikkoi periaatetta vielä muistelmilla *Interesting Times. A Twentieth Century Life*. Allen Lane 2002.

6. Quentin Skinnerin haastattelu, Bevilacqua & Clark, *Thinking in the Past Tense* (2019), 206–207.

7. Max Jakobson, Suomalaiset kommunistit kahden tulen välissä, *Helsingin Sanomat* 27.3.1994.

8. Jeremy D. Popkin, *History, Historians & Autobiography*. The University of Chicago Press 2005. Lähialueelta esim. Ann-Katrin Hatje & Gunnar Artéus (toim.) *Forskarliv. Självporträtt av samtida svenska historiker*. Carlssons 2020. Kirjassa on viidentoista 1940–1950-luvuilla syntyneen historian professorin itsereflektio.

analyysin alueella näkisin melkein ainutlaatuisessa⁹, teoksessa myös ansioita. Kulttuuri- ja yliopistohistoriaa jos mikä. Monesti historioitsijan koulutus voi suorastaan estää tai hillitä itsereflektiota, kun on opittu välttämään subjektiivisuutta ja tajuamaan muistin epäluotettavuus samoin kuin ihmisen tapa takertua kehittämäänsä kiinteään elämäntarinaan.¹⁰

Nyt ei minulla ole kysymys tutkijan taipaleesta, vaan nuoresta aktivistista paljon aikaisemmin. On selvää, että menneisyyden tunteiden tutkijat voivat käyttää omia tunteitaan vertailun ja ymmärtämisen apuna,¹¹ mutta tässä on kyse enemmästä, itse aikoinaan koettujen tunteiden ja tunnemaailman tarkastelusta. Rohkaisua soveltaa koulutustaan oman elämän tarkasteluun on tarjonnut brittihistorioitsija Sheila Rowbothamin onnistunut kuvaus ja analyysi radikaalin taipaleestaan.¹² Rohkaisua häpeän kynnyksen ylittämiseen tarjosi kollegan murjaisu: ”Parempi heittää nuoruutensa hukkaan kuin jättää se kokonaan käyttämättä.”¹³

Nykyään eivät historioitsijat juuri tutki omaa kokemustaan toimijoina. Tarkkailemme sivusta ja nousemme siivillemme vasta hämärän tullen niin kuin se kuuluisa Minervan pöllö, josta Hegel huomautti. Mutta jo alan kehdon äärellä nojattiin omaan toimijan kokemukseen. Se pätee pitkälti Herodotokseen ja vahvemmin Thukydideeseen, joka oli peloponnesolaissodassa huonosti menestynyt kenraali. Viimeksi mainittu kehitti idean kätkeä omakohtaisuus ja kirjoittaa ikään kuin ulkopuolelta. Tätä ovat monet historian tutkijat seuranneet, muutama meilläkin.

Omasta toiminnastaan kirjoitti tai kirjoitutti myös Caesar, mutta *Gallian sota* on heikompa

tekoa kuin Thukydideen aikaansaannos. Se on voittajan menestystarina. Reinhart Koselleck, joka vietti parhaat nuoruusvuotensa sotavankina Neuvostoliitossa,¹⁴ päätyi siihen, että vaikka historiaa *tekevät* voittajat, todennäköisemmin sen *kirjoittavat* voitettut, jotka kokemuksestaan tietävät, että asiat eivät aina suju suunnitelmien mukaan.¹⁵ Suuri romahdus ja asioiden arviointi uudelleen terästävät katsetta. Jos Machiavelli olisi saanut jatkaa virkaurallaan eikä tasavalta olisi lähtenyt alta, meillä ei olisi *Ruhtinasta* eikä muutakaan.¹⁶ Vielä korkeammalle yltänyt firenzeläinen, Guicciardini, antoi paaville järkeviä neuvoja, mutta tuloksena oli katastrofi, Rooman ryöstö. Neuvonantajan ei auttanut kuin yrittää ymmärtää tapahtunutta kirjoittamalla aikakauden perusteos, *Storia d'Italia*.¹⁷

Michelet ymmärsi katastrofin potentiaalin. Pystyäkseen kuvaamaan Dantonin tappion valankumouksessa hän hankkiutui hävinneen asemaan, provosoi syrjäyttämisenä, potkut profesuurista ja eron arkistonjohtajan paikalta, ja luikki tiehensä Pariisista. Vasta Nantesissa syntyivät kuuluisat sivut Dantonin taipaleesta giljotiiniin.¹⁸

Seura on siis nimekästä, kun historioitsijan katsettani terästävät Teiniliiton päätymisen katastrofiin vuonna 1975, puhumattakaan siinä piirissä tarttuneen kommunismin haaksirikosta.

Koselleckin häviöjä-tulkintaa voi täydentää havainnolla tšekäläisen historian valtavirrasta. Vaikka Suomi oli sodassa hävinneellä puolella, täällä toisin kuin Saksassa ei koettu ollun väärällä asialla, vaan oikealla, puolustamassa isänmaata. Ylilyönnit voitiin painaa unhoon ja jatkaa muina

9. Popkin 2005, 44–62.

10. Yhtä laajaan sarjaan on yltänyt vain Suomen ensimmäinen naisprofessori Alma Söderhjelm. Turussa virassa olleelle herkkupalaja tarjoaa Alma Söderhjelm, *Åbo tur och retur*. Albert Bonniers förlag 1938.

11. Katariina Parhi & Miisa Törölä, Tunteet ja tutkijuus. Henkilökohtaisesta kokemuksesta työvälineeksi, *Tieteessä tapahtuu* 37: 5 (2019), 21–26. <https://journal.fi/tt/article/view/85182/44169> (18.3.2023).

12. Sheila Rowbotham, *Promise of a Dream. Remembering the Sixties*. Verso 2000. Uutta kirjaa *Daring to Hope. My Life in the 1970s*. Verso 2021 en ole vielä nähnyt.

13. Mikko Lehtonen, Jäähvyäiset totuudelle? Onko tiedolle yhteistä mittapuuta? *Kulttuurintutkimus* 36 (2021): 4, 54–62, sit. s. 54.

14. Toimittajien laaja johdantoluku teoksessa Manfred Hettling & Wolfgang Schieder (toim.) *Reinhart Koselleck als Historiker. Zu den Bedingungen möglicher Geschichten*. Vandenhoeck & Ruprecht 2021, sodasta ja sotavankueudesta s. 17–24.

15. Reinhart Koselleck, *The Practice of Conceptual History. Timing History, Spacing Concepts*. Käännös Todd Samuel Presner & al. Stanford University Press 2002, 76–83.

16. Alberto Asor Rosa, *Machiavelli e l'Italia. Racconto di una disfatta*. Einaudi 2019, 46–7. “in questo momento Niccolò è uno sconfitto (...) Solo gli sconfitti possono vedere più chiaramente come sono andate le cose, e di conseguenza come sarebbero potute andare...”

17. Ankersmit 2012, 42–3. “The experience of unintended consequences thus provoked Guicciardini’s historical awareness.”

18. Eelco Runia, *Moved by the Past. Discontinuity and Historical Mutation*. Columbia University Press 2014, 34; Arthur Mitzman, *Michelet*. Yale University Press 1990, 246.

miehinä.¹⁹ Seuraavan sukupolven tutkijat hylkäsivät päätöksen ja puhdistivat kieltä niin kuin modernistit kirjallisuudessa, mutta etenivät varsin varovasti. Hannu Soikkanen näki aikalaisensa välipolvena: ”Hoimme toisillemme, että olemme ensimmäinen sukupolvi, joka ei ennakolta tiedä, mikä on totta. Emme saaneet mitään merkittävää aikaan, mutta uskallan olla edelleen ylpeä tuosta asenteesta.”²⁰ (Aikaansaannosten vähättely on poleemista liioittelua, sillä *Sosialismin tulo Suomeen* tai *Venäjän vallankumous ja Suomi* ovat kiistatta merkkiteoksia.) Varsinaiset myytinmurtaajat, jollaisina Osmo Jussila, Klinge ja Heikki Ylikangas on usein nähty, ilmaantuivat aloittamaan yliopisto-opintojaan oireellista kyllä syksyllä 1958, jolloin yöpakkaset asettivat entiset punktit uuteen valoon. Kannoilla seurasivat oman oppiaineemme yhteiskuntatieteellistäjät Osmo Apunen ja Jorma Kalela, joiden poismenosta saimme äskettäin suruviestin.

Etuja ja koetinkiviä

Omaa toimintapiiriä tutkiessa suuri etu on tietenkin esiyttämislaajuus. Ei tarvitse aloittaa nolliilta niin kuin sen harjoittelijan, joka oli kustantamossa saanut laatiakseen hakemiston Erkki Tuomiojan päiväkirjoihin. Hän soitti ja kysyi: ”Onko Haka henkilö?” Haka näet vaati sitä tai tätä. Varjopuolena on oman toiminnan kuvauksia hapantava paine todistaa olleensa aina oikeassa ja hyvällä asialla. Apologialta kuitenkin suojelee jo mainittu häviön tai romahduksen kokemus. Ehkä tutkijan etiikka jopa painaa tarkkailemaan itseä ja omaa taustaryhmää ankarammin kuin muita, ettei kukaan ainakaan asiaperustein voi syyttää kallistumasta.

Väitöskirjassaan Turun satamasta Mauno Koivisto seurasi Karl Mannheimin näkemystä, ettei tutkijan pidä esiintyä kohteestaan erillisenä, vaan hänet pitää lukea tutkimuskohteen osaksi. Tältä pohjalta hän katsoi tarpeelliseksi salata arka-

luontoista tietoa, jota sataman vallitsevat kunnia-käsitykset kielsivät paljastamasta.²¹ Tämänäyttypisten käsitysten ja kysymysten kanssa olen painiskellut, kun on kyse tietolähteiksi värväytyistä tai ’kolmen kirjaimen’ organisaatioiden agenteikseen merkitsemistä.

Ammatti antaa käsitteitä tarkastella koke-miaan ilmiöitä uusista näkökulmista ja myös toiminnan tarkoittamattomien seurausten hahmotamiseen. Teiniliitto oli merkittävä tyttöjen roolin vahvistaja yhteiskunnassa, vaikka ei tätä teemaa erikseen ajanutkaan. Taustalla oli pikemminkin asiain tila: oppikoulun tyttöistyminen ja lukioikäisten tyttöjen kehittyminen poikien edellä.

Vielä tarkoittamattomammin Teiniliitto auttoi kokoomuksen nousua suurpuolueeksi. Entiset kokoomusnuoret valittavat yhä, ettei Teiniliittoa ojennettu heidän huomaansa, mutta olisi heillä kiittämistäkin. Teinikamppailuissa he irtautuivat rehtoreiden apupuolueen roolista, karistivat kypäräpappi-imagon²², veivät hengitysilman liberaaleilta ja kaiken kaikkiaan modernisoivat herraklubista professionaalisen vaalikoneen.

Vielä sopii toivoa, että omaa kokemusta tarkastellessa ei olisi niin helppo suistua ammatin helmasyntiin, teleologiaan, katsomaan lopputuloksesta taaksepäin, jolloin menetetään historian avoimuus ja aliarvioidaan vaihtoehdot, joita on aina. Kun on sekä nykytutkijan että entisen aika-laistoimijan roolissa, voi olla helpompi muistaa, että meidän nyt tuntemamme menneisyys oli toimijoiden tuntematonta tulevaisuutta.²³

Ammatti antaa tottumusta käyttää eri lähde-ryhmiä ja verrata niitä. Kannattaa pitää erillään, mitä luulee muistavansa, mihin on hakenut muita lähteitä ja mitä ne ovat, ja mikä on nykyistä arviointia. Muistitiedon ja historian suhdetta on 1980-luvulta alkaen paljon pohdittu, jopa niin että suuntaus on saanut nimekseen *mnemohistoria*.²⁴

Minulla on teinijäijöiltä lukuisia *kuumia muistoja*, niin kuin etenkin ääriäätteisiin liittyviä kää-

19. Jonkun kannattaisi kokeilla, miten hyvin Suomeen soveltuisi teoria toisen maailmansodan latenssista luonteesta sodan jälkeen. Hans Ulrich Gombrecht, *After 1945. Latency as the Origin of the Present*. Stanford University Press 2013, erit. s. 28.

20. Tekijän muistiinpano Suomen historiallisen seuran kevätkokouksesta 25.2.2002. Keskustelun alusti Matti Virtanen, joka oli juuri väitellyt poliittisista sukupolvista.

21. Mauno Koivisto, *Sosiaaliset suhteet Turun satamassa. Sosiologinen tutkimus*. Väitöskirja. Turun yliopisto 1956, 70–76; Tapio Bergholm, *Kiihkeä Koivisto*, Otava 2020, 270–271.

22. *Teinilehden* kokoomuslainen kolumnisti Risto Piekka jopa omaksui osoittelevan nimimerkin Kypärätön pappi.

23. Bo Stråth, ’Mot världen’. Teoksessa Ann-Katrin Hatje & Gunnar Artéus (toim.) *Forskarliv*. Carlssons 2020, 132.

24. Ks. Marek Tamm, Memory. Teoksessa Chiel van den Akker (toim.) *The Routledge Companion to Historical Theory*. Routledge 2022.

nekohtien kuvia on kutsuttu.²⁵ Yhdessä niistä esiintyy Ben Zyskowitz, johon tutustuin Teiniliiton liittokokouksessa Virroilla pääsiäisenä 1970. Tukka ulottui kynärpäihin, mutta muuten tämä 15-vuotias oli samanlainen stadilaisen röyhkeä ja terävä suupaltti kuin nykyäänkin. Kokouspaikan pihalla oli kajaanilaisia äärioikeistolaisia polttamassa *Teinilehtiä*. Muistissani on selkeä visuaalinen kuva, jossa yksi heistä sanoo Benille: ”Sä kuulut uuniin.” Kun tätä kysyttiin Beniltä, hän ei muistanut tapausta. Ei kiistänytkään, ”siihen aikaan sai kuulla kaikenlaista.” Olisiko oma muistikuvani kuulopuhe, jonka mieli on muokannut kuvaksi? Kolmatta lähdettä ei taida olla. Benin päiväkirjakin alkaa myöhemmästä merkkitapah- tumasta, siitä kun hän aloittaa Teiniliiton hallituksen jäsenenä.²⁶

Eniten iloa entisestä sisäpiiriläisyydestä on silloin, kun tutkii Teiniliiton ydinryhmää tunneyhteisönä. Sitä Teiniliiton ydinjoukko oli jos jotain, parhaiten vuosina 1967–71, ennen poliittista loke- roitumista, kun vallitsi ”the flow of action and feeling – which is inherently pleasureable.”²⁷

Tuota tunneyhteisöä pohtiessa on miellyttävän flow’n alta tihkunut pyytämättä ja yllättäen myös negatiivisia tunteita, ennen kaikkea *häpeä*, joka oli minulta melkein tyystin unohtunut. En tarkoita häpeää nuoruuden hairauksista, enkä siitäkään, että toisinaan tehtiin tyhmiä päätöksiä ja usein nahisteltiin turhaan, ja paljon jäi ymmärtämättä, jopa se miten peruskoulun tulo murtaisi koko oppikouluun nojaavan organisaation. Ei, ajattelen isompaa häpeää, jonka nyt näen 60-luvun lopun radikalisoitumisen taustalla vah-

vana tunnevirtana. Olen puoli vuosisataa ajatellut, että rakastan teiniaikaani aina. Sitä jota rakastaa 17-vuotiaana, rakastaa kuolemaan saakka – en muista kuka tämän sanoi. Ja nyt sitten rakkauden alta tihkuu negatiivisia tunteita.

Häpeän tai lievemässä muodossa syllisyden tuntoa vahvasti kaksi pamflettia. Göran Palm in *En yrittä tehdä oikeutta* oli Huutomerkki-sarjan alkua, teemana maailman köyhien hätä ja meidän rikkaiden vastuu sen aiheuttajina. Länsimainen demokratia ja sivilisaatio oli ulkokuori, jonka alla oli sotaa ja surmaamista, kansanmurhia, orjuus ja riisto. Rationaalisen argumentoinnin sijaan kirjan resepti oli ”mer känsloengemang, mer personligt utspel.”²⁸ Se tunne, jota Palm tuotti, oli häpeä siitä että oli eurooppalainen, valkoinen, kylläinen, maailman mittapuulla vauras.²⁹ Teeman ajankohtaisuutta osoittaa, että kevään 1968 ylioppilaisaineiden suosituin aihe oli ’Ylikansoitus ja aliravitsemus – aikamme suurin ongelma’. Siitä kirjoitti useampi kuin joka neljäs kokelas ja taso oli erinomainen.³⁰ Suomeen ei enää pätenyt *On maamme köyhä, siksi jää*. Isomassa länsimaailmassa oman pesän inhoaminen on vanhastaan niin tunnettua, että sille on nytemmin keksitty oma nimikin, *oikofobia*.³¹ Aika näyttää, vakiintuuko tämä käsite vai käykö sille niin kuin *syvälle valtiolle*, jonka Trump tah-rasi.

Toinen kirja oli Eldridge Cleaverin *Sielu jäissä*, joka oli kirjoitettu (ja suomennettu) vimalla ja tuli sieltä, mistä mallit piti saada: Kaliforniasta. Auktoriteettia Cleaverille antoi istuminen van- kilassa ja pako ”maan alle”. Mustan pantterin

25. Charles Maier, *Mémoire chaude, mémoire froide. Mémoire du fascisme, mémoire du communisme. Le Débat* 122: 5 (2002), 109–117, lainannut Donald Bloxham, *History and Morality*. Oxford University Press 2020, 265.

26. Ben Zyskowitzin päiväkirja 1.1.1972. Kirjoittajansa hallussa, lainannut teiniprojektin käyttöön.

27. William M. Reddy, *The Navigation of Feeling. A Framework for the History of Emotions*. Cambridge University Press 2001, 184.

28. Göran Palm, *En yrittä tehdä oikeutta*. Suom. Risto Hannula. Huutomerkki-sarja. Tammi 1968. Alkuteos *En orättvis betraktelse* (1966) herätti Ruotsissa kiivaan keskustelun ja sitä myytiin ainakin 50 000 kappaletta. ”Det kan kanske sägas att ingen annan svensk författare lika tydligt som Göran Palm representerade stämningarna just 1968 när nyvänstern ännu befann sig i sin Sturm- und Drangperiod av revolutionär eufori.” Lennart Berntson & Svante Nordin, *Efter revolutionen. Vänster i svensk kulturdebatt sedan 1968*. Natur & Kultur 2017, 26, 28.

29. Palm in kirja tehoi Suomen demokraattisen nuorisoliiton koulutussihteeriin: ”Siinä vaiheessa kun avaa *Marxismileninismen perusteet* lukeakseen sen ja esim. Göran Palm in *En yrittä tehdä oikeutta* on yhä lukematta, voidaan sanoa, että jossain on jotain mätää.” Hannu Vuorio, Katsaus viestinnän ongelmiin – Kenen valta, sen tiedot, ei päiväystä, joulukuun 1968, Kansan arkisto, SDNL, EF H (Koulutus ja valistus 1968). – Pian kirjojen järjestys vaihtui: taistolaisen nuorisoliikkeen johtajana Vuorio jos joku varjeli opin kirjainta.

30. Kimmo Rentola, Kevään 1968 isänmaan toivot, teoksessa Sakari Saaritsa ja Kari Teräs (toim.) *Työväen verkostot*. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura 2003, 108. <http://hdl.handle.net/10224/4034> (18.3.2023).

31. Benedict Beckeld, *Western Self-Contempt. Oikophobia in the Decline of Civilizations*. Northern Illinois University Press 2022.

puolue näytti jännittävältä, baskereineen, nahkatakkeineen, aseineen. Cleaver murjoi maltillisia kansalaisoikeustaistelijoita, ”tuomo-setiä” ja tärveli entisestään Vietnamin sodan jo särkemää Yhdysvaltain mainetta. Jälleen oli aihetta hävetä lännen ja valkoisen rodun syntejä; nyt tähän saattoi liittyä seksuaalista alemmuudentunnetta.³² Oppineemmalla tasolla Palmin ja Cleaverin teemoja ja häpeän tunteen poliittisia seurauksia eritteli Frantz Fanon.³³

Suomessa *Tällä Pohjantähden alla* antoi häpeään kansallisen lisäpanoksen, joka kohdistui valkoisen Suomen perintöön. Suomessa koko kansakunta ei hävennyt, mutta monen nuoren mielestä olisi pitänyt. Vahvimman *Pohjantähti*-vaikutuksen kokivat ne hyvien perheiden nuoret, joiden kotona ei suvun valkoisten perinteiden koko sisältöä ollut juuri avattu.³⁴

Tällainen häpeäteoria on tässä siis hahmottomassa. Se vaatii kehittelyä. Häpeän ja syyllisyyden tunne on minulta ja kenties monelta muultakin päässyt unohtumaan, koska tunteena se oli enimäkseen hiljainen, kalvava.

On syytä panna merkille nuoren Marxin mielihäpeän vaikutuksesta. Kun ystävä valitti, että Preussin valtio herättää lähinnä häpeää ja mitä hyötyä siitä on, Marx vastasi, että se voi olla suorastaan vallankumouksellinen tunne. Jos häpeä valtaa laajat joukot, se on vallankumous itsessään. Kansakunta häpeissään olisi hänen mielestään kuin hyppyy kyyristyvää leijona.³⁵

Toinen puhutteleva teinitunteiden kimppu on 60–70-luvun vaihteen tilanteessa suorastaan häpeän vastakohta ja liittyy erotiikkaan ja seksuaalisuuteen.³⁶ Se ei ole yllätys, kun on kyse nuorista ihmisistä ja tuosta ajasta. Paljon uuttakin on tulossa esiin, liittyen Ruotsiin esikuvana ja seksuaaliradikaali Wilhelm Reichin taustavaikutukseen, jolla ei tohdittu elämöidä. Mutta tässä pohdiskelu on vielä pahemmin kesken kuin häpeän kohdalla, joten ei auta kuin jättää nämä tunnot tällä erää tähän.

Kaiken kaikkiaan: tunteiden tahdosta riippumaton luonne ja niiden ±-merkkisyys – miellyttävä / epämiellyttävä – vaikuttavat niiden rooliin toimijoiden motivaatiossa. Kun tunteet ovat tahdosta riippumattomia, usein niiden nähdään tulevan aitouden ytimeistä, tietoisuuden tavoittamattomista. Niiden varassa tehdään suuria ratkaisuja, vastoin parempaa tietoa ja järjen ääntä.³⁷

Onko tuo poika minä?

Samalla kun ammennan omasta muististani, tunnen, ettei tuo poika ole minä. Katselen entistä minääni kuin tuonpuoleisesta. Missä määrin ihminen on sama koko elämän ajan? Tätä suurta ja vaikeaa kysymystä tarkastelee Paul Ricoeur, joka minän ajallista ulottuvuutta pohtiessaan kallistuu elämän mittaisen jatkuvuuden suuntaan, tietyin ehdoin, nojautuen ihmisen identiteettiin ja luonteeseen sekä paljaaseen kysymyseen *kuka?*³⁸ Hyväksyn tämän, mutta varauksin,

32. Eldridge Cleaver, *Sielu jäissä*, suom. Risto Lehmusoksa (Gummerus 1969). – ”Han är för mänsklig”, kirjoitti Barbro Kulvik Siltavuori Cleaver-ruotsinnoksesta, ’Att erövrå människovården’, *Contact* no. 8, 13.3.1969. ”Musta lohikäärme hengittää tulta!” luonnehti suomennosta Markku Into, ’Mustan kumouksen runous’, *Suomen Sosialidemokraatti* 23.11.1969; Pekka Virtanen, ’Tuleen tulella’, sama. – Pantteri- ja pakolaisuusiensa jälkeen Cleaver palasi USA:han, liittyi mormoneihin ja esiintyi Reaganin aikana republikaanipuhujana. Hän kuoli 1998.

33. Frantz Fanon, *Sorron ystävä*. Suom. Hilka Mäki WSOY 1970; David Caute, *Frantz Fanon*. Suom. Jarkko Sauli. Tammi 1970. – Sauli oli Teinilehden toimitussihteeri. Fanonilla häpeä ja itseinho muuntuivat vallankumoukselliseksi subjektiivisuudeksi. Ks. myös Judith G. Coffin. *Sex, Love, and Letters. Writing Simone de Beauvoir*. Cornell UP 2020, 146–7; yleisemmin Peter N. Stearns. *Shame. A Brief History*. Urbana 2017.

34. Satu Hassi, *Mannerheim-solki ja punalippu*. Siltala 2018, 102–3. Hassille Yhdysvaltain rotutodellisuutta avasi jo James Baldwinin Mene ja kerro se vuorilla, jonka seuraavan polven radikaali Cleaver torjui maitoiluna.

35. Marxin kirje Arnold Rugelle 18.3.1843, Karl Marx & Friedrich Engels, *Werke*, Bd. 1 Dietz 1974, 337–8. Marx julkaisi tekstin jo 1844. Kytkenä myös Palmin ja Sara Lidmanin arvioinnissa: ”de välbärgades dälige samvete, för samma känslor som förr tog sig uttryck i välgörenhet eller stöd till Afrikamissionen, men som nu gavs utlopp i revolutionärt engagemang.” Bertson & Nordin, 35–6.

36. Christina Florin, ’Skambefrielsen. Nya känsloregrer för kärlek och sexualitet under 1960- och 70-talen’. Teoksessa H. Bergman, C. Florin & J. Ljunggren (toim.) *Känslornas revolution. Kärlek, ilska och lycka på 1970-talet*. Appell 2017.

37. Reddy 2001, 316.

38. Paul Ricoeur, *Oneself as Another*. Kääntänyt Kathleen Blamey. The University of Chicago Press 1992, erit. 113–139. Käsitteet tarkistamatta alkuteoksesta *Soi-même comme un autre* (1990). – Saksalainen historiaklassikko Wilhelm Dilthey käänsi hierarkian jopa toisin päin: ”Die Selbstbiographie ist die höchste und am meisten instruktive Form, in welcher uns das Verstehen des Lebens entgegentritt.” Wilhelm Dilthey, *Gesammelte Schriften* Leipzig / Berlin 1914, Bd. VII, 199. Dilthey piti historian tutkimuksen ensimmäisenä edellytyksenä sitä, että der, welcher die Geschichte erforscht, derselbe ist, der die Geschichte macht.” (sama, s. 278)

sillä kokemuksesta tiedän, että ihminen voi olla aidosti monena elämänsä eri vaiheissa. En kannata Stalinin teoriaa, että jos joku piti murhauttaa, hän oli tietenkin ollut aina konna tai vähintään ”entinen ihminen”, niin kuin näitä vielä elossa jo nimitettiin.

Enää ei lähdetä siitä, että historian tutkimus voi alkaa vasta kun on kulunut vähintään 50 vuotta, toisin sanoen kun toimijat ovat kuolleet. Puolen vuosisadan tuonenraja ei silti ole menettänyt koko voimaansa. Niin kaukaisia asioita ja omaakin toimintaansa voi jo katsoa paitsi sisältä myös kohtalaisessa määrin ulkoa. Ei tunnu tarvetta selitellä kaikkea parhain päin, vaan pikemminkin haluaa ymmärtää, miksi kaikki meni niin kuin meni.

Jos tämän kokemuksen ja tunnemaailman haluaa ojentaa nuoremmilleen, ei auta kuin voittaa häpeän tunteensa ja panna itsensä alttiiksi, niin kauan kuin muistia on.

Aikakauden vaihtuminen

Rupesin käymään Moskovassa arkistomatkoilla heti Neuvostoliiton luhistumisen jälkeen. Muistan hyvin aikakauden vaihtumisen tunnun. Arbatilla päivystivät ”Lenin” ja ”Stalin”, jos turistit halusivat kuvaan nimimiesten kanssa. Puolenpäivän jälkeen heidän näki painelevan hampurilaiselle McDonald’siin.³⁹

Nyt tuo tuntuu kaukaiselta, eikä siinä kaikki, nyt tuntuu viimein päättyneen kylmän sodan jälkeinen vedenjakaja-aika, *Sattelzeit*. Alkaa uusi aikakausi, eikä kukaan vielä tiedä, mitä se tuo tullessaan. Olen käynyt arkistomatkoilla kymmeniä kertoja, mutta nyt tuntuu, että Moskova saattaa olla minun osaltani nähty. Tämän päivän tunnelmaa kuvaa Dostojevskin *Keskenkasvuisen* (suom. Ida Pekari) katkelma sumujen Pietarista:

Entäpä jos sumu äkkiä kohoaa yläilmoihin ja hälvenee ja sen mukana haihtuu olemattomiin tämä mädältä löyhkäävä, liukaskulkuinen kaupunki, entäpä jos se sumun seassa kohoakin pilviin ja haihtuu kuin savu, niin että jäljelle jää

vain entinen suomalainen suo ja sen keskelle ehkä ainoaksi koristukseksi pronssinen ratsastaja kuumaa huurua huokuvan, loppuun ajettun ratsunsa selässä...

Murrosajan merkityksellinen tutkimuskysymys on, miten hegemoniat nousevat ja lopulta murenevat uusien totuuksien edessä.⁴⁰ Toivoisin että joku löytäisi uuden aikakauden symboliksi jotain yhtä tyylikästä kuin Beatrice de Graaf tutkimuksessaan Euroopan uudesta turvallisuuden järjestyksestä Napoleonin kukistumisen jälkeen. Ihan poliittisen historian klassikkoteema, johon hän sai hämmästyttävän paljon uutta kansainvälisten eliittien pinnan alla ilmaistuista tuntemuksista ja alemman tason asiantuntijoiden kertomuksista. (Ohimennen havaitsee, ettäärkevimpänä Venäjän miehitysvallan asettamana kuvernöörinä Ranskassa erottuu viipurilainen Alopaeus.) Graafilla aikakauden vaihtumista symboloi Sumbawa-saaren (Hollannin Itä-Intiassa eli nykyisessä Indonesiassa) tulivuorenpurkaus ja sen laajat vaikutukset Euroopassa. Tuhkapilvi aiheutti katovuoden ja nälänhädän, tuotti Byronin runon ’Darkness’ ja Turnerin hämyiset maalaukset ja vaikutti historialliseen romaaniin. A sense of new times on the move, of breaking with the days of yore, was pervasively present.⁴¹

Peittääkö nyt käynnistynyt aikakauden vaihtuminen sen kokemuksen ja tunteiden historian, johon olen viittaillut? Voi olla, kun kiinnostus kohdistuu perinteisiin koviin tekijöihin, sotavoimaan ja muuhun. Graafin tutkimuksen valossa voi kuitenkin toivoa, että tunteille ja kokemuksele on sijansa uudessa paradigmassa.

Firenzessä on monta sataa vuotta toimineesta orpokodista tehty Viattomien museo.⁴² Sen vaikuttavin kohde on lokerikko, sellainen kuin kirjastojen entiset kortistot. Joka lokerossa on yksi pieni esine tai sen osa. Kun avioton äiti toi vauvansa orpokotiin, mukana piti olla jokin halkaitavissa tai jaettavissa ollut esine, jonka toinen puoli jäi orpokotiin ja toinen äidille. Jos vanhempien tilanne joskus salli hakea lapsensa takaisin,

39. Toisen silminnäköjään maininta: Tinatin Japaridze. *Stalin's Millennials Nostalgia, Trauma, and Nationalism*. Lexington Books 2022, 66.

40. Stråth 2020, 131.

41. Beatrice de Graaf. *Fighting Terror after Napoleon. How Europe Became Secure after 1815*. Cambridge University Press 2020, 28, 115–6.

42. Ks. <https://www.museodeglinnocenti.it/>

piti esittää tuo pantti. Parhaina hetkinä tutkijana saa tuntea samaa kuin koettiin silloin, kun palaset sopivat toisiinsa, tai opettajana silloin, kun se tapahtuu harhailleen graduntekijän pääkopassa. On ollut upeaa olla siinä mukana.

Kirjoituksen pohjana on jäähyväisluento

25.11.2022.

Kimmo Rentola on Helsingin yliopiston poliittisen historian professori emeritus. Aiemmin hän toimi samantyyppisessä virassa Turussa. Hänen tutkimusaiheitaan ovat Suomen ja Neuvostoliiton vuorovaikutus, kommunistin historia ja vuoden 1968 ympärille kietoutuneet nuorisoliikkeet.

AURAICA

SCRIPTA A SOCIETATE PORTHAN EDITA

Kilpailujulistus

Verkkolehti Auraica sekä Porthan-Seura ry. järjestävät kirjoituskilpailun, jonka teemana on Henrik Gabriel Porthan sekä hänen monialainen humanistinen jälkivaikutuksensa tieteessä ja kulttuurissa.

Kilpailussa on kaksi luokkaa, joihin aiemmin julkaisemattomia tekstejä voi jättää:

1. Vertaisarvioidut tiedeartikkelit
2. Tiede-esseet.

Kummastakin luokasta julkaistaan 1–3 tekstiä erillisessä vuoden 2024 aikana julkaistavassa *Auraican* teemanumerossa ja jokaiselle julkaistun tekstin laatijalle maksetaan 350 euron palkinto.

Kilpailutekstit tulee lähettää julkaisun päätoimittaja Mari Välimäelle sähköpostilla (marivaz@utu.fi) 15.9.2023 mennessä.

Tarkempia tietoja kilpailusta ja kilpailutekstien laajuudesta: <https://journal.fi/aur>

Uusien teosten julkaisusta keskiajalla

Ainakin niin kauan kuin ihmiskunta on kyennyt tarinoimaan kirjoittamalla, sillä on ollut tarve kartoittaa muinaisuutta. Tällainen harrastuneisuus on kantanut nykypäiviin saakka. Olenhan itsekkin uhrannut parhaat vuoteni sen palveluksessa. Menneisyyttä tutkiesamme haemme vastauksia kysymyksiin, jotka askarruttavat omassa ajassamme. Siksi historian aarreaitta ei ole päässyt tyhjentyään eikä niin voi koskaan tapahtuakaan. Koska menneisyydestä löytyy vastaus syvälliseen identiteettikysymykseen mistä tulemme, historia säilyy alati ajankohtaisena.

Akateeminen historian tutkimus on tällaista reflektointia empirististen ja rationalististen sääntöjen puitteissa. Muita tunnusmerkkejä ovat tarkasti eksplikoitu kysymyksenasettelu, tiedon kontekstualisointi laajemmissa yhteiskunnallisissa tai kulttuurisissa puitteissa sekä tieteen sisäinen dialogi. Viimeksi mainittu, elimellinen suhde tutkimustraditioon, vaikuttaa kaikkiin edellisiin: metodiin, kysymyksenasetteluun ja kokonaisuuksien hahmottamiseen. Määritelmä on laeva mutta auttaa osoittamaan akateemisen ja muun historian kirjoituksen eroja.

Voimme fokusoida, siirtyä omalle alalleni. Keskiajaksi kutsuttu jakso kesti noin tuhat vuotta. Ei ole kuitenkaan yksimielisyyttä siitä, milloin aikakausi alkoi ja päättyi. Hieman vanhempi tutkimus pyrki usein asettamaan tällaisia rajapyykkejä jopa vuoden tarkkuudella. Erään näkemyksen mukaan keskiajalle siirryttiin vuonna 476, kun viimeinen länsi-Rooman keisari syöstiin virastaan; ja aikakaudelta poistuttiin vuonna 1453, kun ottomaanit valtasivat Konstantinopolin. Toisen tulkinnan mukaan keskiajan alku osui jo vuoteen 313. Silloin solmittiin Milanon Edikti takaamaan uskonvapaus kristityille. Samassa katsannossa keskiaika päättyi, kun Martti Luther naulasi teesinsä Wittenbergin linnan oveen vuonna 1517.

Tuollaiset kronologisoinnit ovat tietenkin vain karkeita yrityksiä kategorisoida aikakauden henki. Otollisempaa on vähempi kategorisointi. Omiksi tutkimuskohteikseni on valikoinut aiheita, joiden aikajänteen alkupää ylettää niin

kutsuttuun myöhäisantiikkiin. Keskiajasta on vaikeaa puhua ilman myöhäisantiikin perintöä.

Jos keskiajan kronologisoinnit ovat luonteeltaan karkeita yleistyksiä, sama pätee itse termiin keskiaika. Nimitys on pejoratiivinen. Sana keskiaika sisältää implisiittisesti ajatuksen välimenokaudesta, jaksosta joka ei tuottanut mitään merkittävää. Näkemyksellä on ongelmansa. Tässä yhteydessä on sopivaa mainita esimerkiksi se, että länsimainen yliopistolaitos luotiin keskiajalla.

Tietenkin on selvää, että keskiaika eroaa uudesta ajasta dramaattisesti. Nostan tässä esille yhden tärkeän seikan, kirjallisen tiedonvälityksen, johon nykyinen tutkimukseni liittyy. Euroopassa painotekniikka otettiin haltuun 1400-luvun puolivälissä. Sitä ennen tekstejä levitettiin käsin tehtyinä kopioina eli käsikirjoituksina. Muutos oli huomattava, sillä uusi tuotantotapa oli erittäin tehokas aiempaan verrattuna. Seurauksena käsin kirjoitetun kirjan laajamittainen tuotanto vähitellen hiipui ja lopulta lakastui täysin. Tätä kirjojen tuotantotavan muutosta pidetään ikään kuin ajanmerkinä, yhtenä ratkaisevista askeleista keskiajalta kohti uutta aikakautta.

Omalle tutkimukselleni ratkaisevan tärkeää on, että tuotantoteknologian vaihtuminen vaikutti myös kieleen. Tiettyjen alaan liittyvien keskeisten sanojen merkitys muuttui. Esimerkiksi latinankieliset sanat verbille ”julkaista” ja substantiiville ”julkaisu” alkoivat viitata vain painettuihin teksteihin. Miten tämä liittyy keskiajan tutkijan työhön?

Tutkijan tehtävänä on tunnistaa ilmiöitä tai niiden ominaisuuksia, joita aiempi tutkimus ei ole huomionut riittävästi tai lainkaan. Historian alalla monet tällaiset katvealueet ovat seurausta kielen kehittyvästä luonteesta. Sanojen merkitykset muuttuvat ajan myötä. Kun jotakin sanaa käytetään uudenlaisessa yhteydessä, se saa uusia sisältöjä, milloin sen aiemmat merkitykset voivat hämärtyä. Hahmotamme asioita ja ilmiöitä luonnollisesti oman kielenkäyttömme puitteissa. Kun kyse on ajallisesti kaukaisista todellisuuksista, kielen semanttiset muutokset tuottavat vääjäämättä vääristymiä ja sokeita pisteitä.

Jos historioitsija pystyy havaitsemaan muutoksen jossain keskeisessä semanttisessa ketjussa, hänelle avautuu tuoreita näköaloja. Sana ”julkaisu” käy esimerkiksi. Kun sanomme, että jokin kirja on julkaistu, kuulija ymmärtää olettaa, että siitä on tuotettu kertarysäyksellä suuri tai kohtalaisen suuri määrä ei-käsinkirjoitettuja jäljenteitä. Keskiajalla tilanne oli toinen. Kaikki kirjat olivat käsikirjoituksia, joista jokainen piti kopioida erikseen. Kun kirjojen tuottaminen oli hidasta ja vaivalloista toimintaa, yksittäisestä teoksesta oli tyypillisesti saatavilla vain harvoja jäljenteitä, usein pelkästään yksi tai kaksi.

Modernista näkökulmasta julkaisulle asetetut kriteerit eivät täyty. Ja juuri siitä syystä alan tutkijat eivät pääsääntöisesti ole kysyneet, millaista oli julkaista tekstejä keskiajalla. On jopa esitetty, että keskiajalla teoksia ei varsinaisesti julkaistu.¹ Kyseessä on aivan selvästi muuttuneen kielenkäytön tuottama vääristymä. Näin on oltava, sillä keskiajan kirjailijat mielsivät julkaisun omaksi tapahtumakseen. Heille julkaisu merkitsi kirjoittajan antamaa lupaa levittää tekstiä vapaasti eteenpäin. Eli teksti saatettiin ”julkisen piiriin”, ”*in publicum*” keskiajan termein. Koska tätä dynamiikkaa on tutkittu vain vähän, käsite ”julkaisu” on hermeuttinen väline, jonka avulla voi tutkistella tuoreella tavalla itse asiassa aika monenlaisia kirjallisuuteen tavalla tai toisella liittyviä ilmiöitä.²

Selvitän lyhyesti, millaista on tutkia keskiajan julkaisukulttuuria. Tärkein yksittäinen mielessä pidettävä seikka on tämä: aikakauden kirjailijoille oli tyypillistä levittää yhtä teosta monin eri tavoin ja usein jopa vuosien ajan. Järjestettiin lukuesityksiä, tutuille lähetettiin jäljenteitä, pyrittiin luomaan suhteita vaikutusvaltaisiin tahoihin, ja niin edelleen. En aio tässä kuvailla keskiajan julkaisuprosessin eri puolia sen tarkemmin. Lähestyn aihetta hieman toisenlaisesta näkökulmasta, siitä käsin mikä on poikkeavaa. Kun oppii tunnistamaan perusasetelmia, silmä virittyy havaitse-

maan epäsäännöllisen. Tutkijalle anomaliat ovat aina potentiaalisesti tärkeitä. Ne voivat johdattaa jonkin kiinnostavan asian jäljille. Eli voi paljastua jokin laajempi asiayhteys, johon kyseinen epäsäännöllisyys on ollut reaktio.

Esitän kaksi esimerkkiä, ensimmäisen 500-luvun puolivälistä ja toisen 1000-luvun lopulta. Kummassakin tapauksessa seuraan historiantutkimuksen nyrkkisääntöä. Jotta toimijoiden motiiveja ja intentioita voi tunnistaa, asioita ja ilmiöitä pitää sijoittaa kontekstiin. Ensimmäinen tapaus osoittaa, kuinka julkaisu reagoi poliittiseen kriisiin. Toinen tapaus johdattaa intellektuaalisen konfliktin jäljille.

Siirrymme Roomaan vuonna 544. Arator, Rooman kirkon alidiakoni, on saanut valmiiksi runoteoksen nimeltään *Historia apostolica*, Apostolien historia. Se on heksametriin eli kuusijalkaiseen runomittaan kirjoitettu kuvaus apostolien Pietari ja Paavali uroteoista. Teos edustaa myöhäisantiikin kristillistä epiikkaa. *Historia apostolica* julkaisun tapa tunnetaan lyhyestä raportista, joka säilyy lukuisissa keskiaikaisissa käsikirjoituskopioissa. Raportti on ainutlaatuisen yksityiskohtainen, ja seuraavassa nostan esille vain muutamia seikkoja.

Tiedämme, että Arator luki teoksestaan valikoituja otteita paavin kuuriassa Vatikaanissa huhtikuussa 544. Vastaanotto oli kannustava. Yleisö vaati, että Arator resitoisi teoksensa myöhemmin kokonaisuudessaan, ja näin tehtiin. Arator luki teoksensa läpi jatkokertomuksena neljässä tilaisuudessa, jotka järjestettiin saman vuoden huhtija toukokuussa. Paikka oli San Pietro in vincoli, Rooman Esquilinus-kukkulalla sijaitseva kirkko, jossa yhä säilytetään Pyhän Pietarin kahleita.

Koska todistusaineisto on harvinaislaatuisen yksityiskohtaista, tapausta on tutkittu melko laajasti. Yhtäältä on katsottu, että Aratorin lukutilaisuudet olivat viimeinen lenkki antiikin kirjallisten resitaatioiden traditiossa.³ Tämän jälkeen seurasi

1. Elizabeth Eisenstein, *The Printing Press as an Agent of Change. Communications and Cultural Transformations in Early Modern Europe*. Cambridge University Press 1979 vol. 1, 1. Teos on niittänyt mainetta, mutta yleisenä huomiona voi todeta, että sen lukijoiden on syytä konsultoida Paul Needhamin kriittistä arviota, *Fine Print* 6 (1980), 23–25, 32–35.

2. Keskiajan osalta ensimmäinen fokuusoitu kommentti aiheesta on Robert K. Root, *Publication Before Printing. Publications of the Modern Language Association of America* 28 (1913), 417–431, jota seurasi pitkäkö hiljaisuus. Antiikin kohdalla tilanne on hieman parempi, syynä se että kaupunkielämän ja rahan perustuvan vaihdannan kukoistaessa teoksia jaettiin myös kaupallisesti. Jakelu kirjakaupoista käsin oli ”julkista”, auktureista riippumatonta toimintaa, mitä on pidetty riittävänä kriteerinä termin julkaisu käytölle. Ks. esim. Maximilianus Kraemer, *Res libraria cadentis antiquitatis Ausonii et Apollinaris Sidonii exemplis illustratur*. J. A. Koch 1909, 14–22, 40–43.

3. Henri-Iréné Marrou, arvostelu teoksesta *Aratoris subdiaconi De actibus apostolorum*, ed. McKinlay. *Gnomon* 25 (1954), 255.

hiljaisuus: keskiaika. Toisen näkemyksen mukaan tapaus ei niinkään edustanut antiikin perintöä vaan liittyi silloisen paavin poliittisiin pyrkimyksiin.⁴ Toisin sanoen Aratoria ja julkaisuraporttia on luettu kuulostellen, miten ne resonoivat antiikin perinnön ja paavin poliittisen agendan kanssa. Nähdäkseni on hedelmällistä huomioda vielä hieman laajemmin tapahtumien keskeisiä näyttämöitä vuonna 544. Näitä ovat San Pietro in vincoli, Rooma ja Italian niemimaa.

Moderneilta kommentaattoreilta on esimerkiksi jäänyt huomaamatta, että ilmeisesti juuri 500-luvulla San Pietro in vincolin seinini maalattiin kuvaelmia Apostoleiden teoista ja että maalauksia selittämään liitettiin lainauksia Aratorin eepoksesta. Maalaukset eivät ole säilyneet, mutta niiden tekstitykset tunnetaan varhaiskeskiaikaisesta käsikirjoituksesta.⁵ Jo aiemmin tehty paikallistason huomio on, että saman kirkon kupeessa sattui toimimaan myöhäisantiikin Rooman viimeinen tunnettu kirjakauppa.⁶ *Historia apostolica* jakelun kannalta oli kätevää, että San Pietro in vincoliin saapuvat pyhiinvaeltajat voisivat hankkia teoksesta kopion vaivattomasti. Lisäksi kirkko seinäkirjoituksineen ikään kuin toimi *Historia apostolica* mainoksena.

Kiinnostavampi ja tärkeämpi on Rooman ja Italian poliittinen konteksti. Kiinnitän huomion pariin pieneen yksityiskohtaan mainitussa julkaisuraportissa. Raportin mukaan yleisössä oli mukana myös tavallista kansaa erotuksena eliitistä. Antiikin aikana tällainen populistinen elementti olisi ollut epätyypillinen. Keisariajan Rooman kirjalliset resitaatiot olivat elitististä huvia. Mistä oli kyse?

Italian niemimaalla käytiin sotaa. Vastakkain olivat ostrogoottien armeija ja paavin tukemat Itä-Rooman joukot. Jakolinja oli myös uskonnollinen. Ostrogootit olivat areiolaisia ja heitä vastustaneet bysanttilaiset ja roomalaiset katolilaisia. Aratorin teos aivan selvästi liittyy tähän vastakkainaseteluun. Areiolainen kristinopin tulkinta perustui 200- ja 300-luvuilla vaikuttaneen Areios-nimisen papin opetukseen. Vaikka *Historia apostolica*

käsittelee ensimmäisen kristillisen vuosisadan puolivälin tapahtumia, teos arvostelee areiolaisuutta kovin sanoin. Se jopa mainitsee Areioksen nimeltä. Apostolisen historian yhteydessä Areios ja hänen oppinsa olivat tietenkin anakronismeja.

Vastakkainasettelu areiolaisten ostrogoottien ja katolilaisten roomalaisten kesken on San Pietro in vincolissa järjestettyjen lukutilaisuuksien keskeinen poliittinen ulottuvuus. Julkaisuraportin mukaan kussakin neljästä resitaatiosta, Arator luki teoksestaan neljänneksen. Kiinnostava on erityisesti toisen resitaation finaali. Lausunta päättyi ja huipentui seuraaviin säkeisiin. Olen suomentanut ne hieman valikoivasti.

Nämä, oi Rooma, nämä kahleet vahvistivat uskosi, tekivät pelastuksestasi ikuisen. Mitä eivät voitaisi kahleet, joita piteli hän, joka pystyy vapauttamaan mitä hyvänsä. Kukaan vihollinen ei kykene horjuttamaan näitä seiniä ... Hän, joka avaa tien taivaaseen, sulkee sen sodalta.⁷

Meitä kiinnostavat otteen ensimmäinen ja viimeinen säe. ”Nämä, oi Rooma, nämä kahleet vahvistivat uskosi.” Voimme päätellä, että Aratorin lausussa tuon säkeen Pietarin kahleet olivat esillä yleisön nähtävillä. Näin ollen resitaatio oli suunnitteilla jo silloin, kun hän vielä kirjoitti teostaan. Pietarin kahleiden avulla vedottiin yleisöön. Sanoma oli elimellisesti sekä hengellinen että poliittinen. Tämä seikka käy hyvin ilmi resitaation vihoviimeisestä säkeestä: ”Hän, joka avaa tien taivaaseen, sulkee sen sodalta.” Säe pitää lukea Italian goottilaissotien kontekstissa.

Niemimaata kuritti ostrogoottien armeija, jota johti heidän kuninkaansa Totila. Edeltävänä vuonna 543 Totila oli vallannut Napolin. Sitten hänen huomionsa oli kiinnittynyt Roomaan. Totila tarjosi Rooman senaatille edullisia antautumisehtoja, mutta tarjous hylättiin. Seurauksena Totila pystytti propagandakampanjan, joka kohdistettiin nimenomaan Rooman tavalliseen kansaan. Hänen kätyrinsä kiinnittivät öisin Rooman

4. Claire Sotinel, Arator, un poète au service de la politique de Pape Vigile?, *Mélanges de l'École française de Rome* 101 (1989), 806.

5. Giovanni Battista de Rossi (toim.) *Inscriptiones Christianae urbis Romae septimo saeculo antiquiores*. Libreria Pontificia, 1857–88 vol. 2, 95–101.

6. P. Supino Martini, Aspetti della cultura grafica a Roma fra Gregorio Magno e Gregorio VII. Teoksessa *Roma nell'alto medioevo*. CISAM 2001 vol. 2, 925–926.

7. Arator, *Historia apostolica*, toim. Bruno Bureau ja Paul-Augustin Deproost. Les Belles Lettres 2017, 69.

julkisiin tiloihin ilmoituksia, joissa tarjottiin edullisia ehtoja kaikille antautuville. Senaatti ja paavi vastasivat haasteeseen karkottamalla Roomasta areiolaisen papiston, jota epäiltiin yhteistyöstä Totilan kanssa.⁸

Julkaisutilaisuus San Pietro in vincolissa ja sen egalitaristinen luonne tulee nähdä osana Rooman eliitin masinoimaa vastapropagandaa. Pyrkimyksenä oli varmistaa, ettei tavallinen kansa kääntyisi Totilan puolelle. Tapaus on erinomainen osoitus latinalaisen kirjallisuuden poliittisesta käytöstä.

Nämä sinänsä suhteellisen yksinkertaiset huomiot ovat tuoreita. Syy on se, että myöhäisantiikin ja keskiajan tutkimus ei ole ollut järin kiinnostunut julkaisusta. Tällainen asiantila ei välttämättä ole valitettava omalta kannaltani. Jos tutkimustilanne olisi toinen, tämä ordinaatioluento olisi kenties jäänyt pitämättä.

Siirryttäen ajassa eteenpäin reilut 500-vuotta, 1000-luvun viimeisille vuosikymmenille. Tapaus liittyy rationalistisen ajattelun kehittymiseen läntisessä kulttuuripiirissä. Tarinan sankari on Pyhä Anselm. Nykyisin hänet tunnetaan parhaiten yhtenä luonnollisen teologian keskeisistä kehittäjistä. Toisin sanoen Anselm avasi jumalallisia mysteereitä järjestyä käsin. Hänen ensimmäinen oppinut tutkielmansa oli nimeltään *Monologion*. Hän kirjoitti sen 1070-luvulla. Metodi todetaan heti teoksen alussa: tuloksia ei todisteta pyhiin kirjoituksiin vetoamalla vaan päättelyn keinoin.⁹

Kävi ilmi, että jotkut lukijat eivät hyväksyneet puhtaan rationalistista pohjavirettä. Anselmia pyydettiin lisäämään teokseensa viittauksia aiempiin auktoireihin, mistä hän kieltäytyi.¹⁰ Modernin tutkimuksen näkemys on ollut, että Anselm ei enää tämän jälkeen joutunut reagoimaan vastaanvansa kritiikkiin. Kuitenkin epäsäännöllisyydet siinä, miten hän julkaisi seuraavan teoksensa, antavat olettaa ongelman säilyneen. Tämä teos, nimeltään *Proslogion*, on keskiajan kuuluisimpia. Se tunnetaan nykyään lähinnä kahden ansion perusteella.

Näistä ensimmäinen on *Proslogionin* ydin, Anselmin kuuluisa ontologinen argumentti, luonteeltaan läpikotaisen rationalistinen Jumalan olemassaolon todistus. 1000-luvun lopulla oli radikaalia keskustella kristinopin sisällöstä vain puhtaan päättelyn puitteissa. Tuollaisesta näkökulmasta punnittuna ontologinen argumentti uhkaa vangita järjen kahleisiin Jumalan mysteereistä suurimman, hänen olemassaolonsa. Näin näyttävät ajatelleen myös jotkut Anselmin koti-luostarin veljistä. Satumme näet tietämään, että tuntematon taho luostarin muurien sisäpuolella pyrki estämään Anselmia julkaisemasta ontologista argumenttia. Anselmin muistiinpanot varastettiin, ja kun hän oli valmistanut uuden luonnoksen, sama yksittäinen munkki tai faktio tuhosi käsikirjoituksen.¹¹ Vastustuksesta huolimatta Anselm kirjoitti teoksensa valmiiksi. Kiinnostavasti hän puki sen rukouksen muotoon. Tämä on se toinen ansio, josta *Proslogion* tunnetaan nykyään laajalti.

Anselm levitti teosta aluksi vain anonyymisti ja luotetuille tahoille. Noin viiden vuoden päästä, 1080-luvun alkupuoliskolla tai puolivälissä, tapahtui kummia. Eräs paavin legaatti käski Anselmia julkaisemaan *Proslogionin* avoimesti omissa nimissään. Käskyä voi pitää outona. Tai ainakaan ei tunneta toista tapausta, jossa paavilinen taho käski kirjailijan luopumaan anonyymiteetista. Luonteva selitys on, että paavin legaatti antoi tietoisesti tukensa Anselmin intellektuaaliselle projektille. Selitys saa vahvistusta, kun *Proslogionin* julkaisuhistoriaan tutustuu hieman tarkemmin. Saatuaan paavin legaatilta mandaatin julkaista, Anselm laski *Proslogionin* liikkeelle kahdesti tai kolmesti. Kunkin julkaisun yhteydessä hän liitti teokseen uutta materiaalia, kuten väliotsikoita ja liitteitä. Nämä korostavat poikkeukset teoksen rationalistista ydintä rukouksen kustannuksella.¹² Seikka on tärkeä. Jos jossain sarjallisessa ilmiössä on havaittavissa selkeä tendenssi, voi ajatella että, taustalla vaikutti saman-

8. Procopius, *History of the Wars*, kääntänyt Henry Dewing. Loeb Classical Library. Harvard University Press 1914–28 vol. 4, 226–229.

9. Anselm, *Monologion, Prologus, Sancti Anselmi opera omnia*, toim. Franciscus Schmitt. Seckau, Roma, Edinburgh 1938–1961 vol. 1, 7.

10. *Letters of Anselm, Archbishop of Canterbury*, toim. Samu Niskanen. Oxford University Press 2019, 198–201.

11. Eadmer, *The Life of St Anselm, Archbishop of Canterbury*, toim. Richard Southern. Oxford University Press 1972, 30–31.

12. Samu Niskanen, Anselm's predicament. The *Proslogion* and Anti-intellectual Rhetoric in the Aftermath of the Berengarian Controversy. *Journal of the History of Ideas* 82 (2021), 567–568.

suuntainen intentio. Tässä tapauksessa voimme päätellä seuraavaa:

Se että joku Anselmin veljistä halusi estää häntä julkaisemasta ontologista argumenttia, osoittaa, että puhtaasti järkeen perustuvaa keskustelua Jumalasta pidettiin vaarallisena. Se että Anselm sai vuosien päästä ainutlaatuisen paa-villisen käskyn julkaista teos omissa nimissään antaa olettaa, että teoksen levittämiseen oli liittynyt aito dilemma. Se että Anselm sitten alkoi jakaa teosta ahkerasti ja teki siihen useita lisäyksiä alle-viivataksaan rationalistista elementtiä, antaa olettaa, että *Proslogionin* kuuluisa rukousmuoto oli hänen mielestään tavalla tai toisella epäonnistunut. Toisin sanoen: *Proslogionin* julkaisuhistoria välittää huomionarvoisen vihjeen tulehtuneesta intellektuaalisesta ilmapiiristä. Tämä on tärkeää

siksi, että Anselmin elämäkerralliset lähteet tarjoavat asiasta niin heikkoja signaaleja, etteivät ne yksinään riitä. *Proslogionin* julkaisuhistoria osoittaa, että anti-intellektuaalinen kritiikki oli 1000-luvun lopulla laajempi ilmiö kuin on ajateltu.

Keskiaika ei kuitenkaan ollut pimeä jakso, jolloin järjen käyttöä ei sallittu eikä ainakaan viety eteenpäin. Päinvastoin: Anselmin tapaus todistaa, että kriittistä ajattelua ei pelkästään kehitetty vaan myös suojeltiin vihamielisiä hyökkäyksiä vastaan neuvokkaasti. Muutettavat muuttaen asetelmassa voi halutessaan nähdä opetuksen omalle ajallemme.

Kirjoitus on Helsingin yliopistossa 7.12.2022 pidetty uuden professorin juhluuento.

Professori Samu Niskanen
Helsingin yliopisto

Markku Kekäläinen

Kosmopoliitti kylpyläkaupungissa

”Korokkeella soitti orkesteri milloin potpurria ’Traviatasta’, milloin Straussin valssia, milloin venäläistä romanssia ’Sanokaa hänelle’, jonka avulias kapellimestari oli sovittanut soittimille.”

Ivan Turgenev kuvaa romaanissa *Savua*, (1867, suom. Matti Lehmonen, 1981) illan huvituksen alkamista Baden-Badenissa. Ohjelmiston kansainvälisyys heijasti kosmopoliittista kuulijakuntaa. Lounaissaksalaiseen kylpyläkaupunkiin tungeksi 1800-luvun puolivälissä aristokraatteja – sekä aitoja että omatekoisia – taiteilijoita, älykköjä, vallankumouksellisia, tyhjäntoimittajia, uhkapelureita, puolimaailman naisia Euroopan kaikilta kulmilta, myös Venäjältä. Puoliksi ranskalaituneet pietarilaiset ja moskovalaiset saattoivat kaupungin vapaamielisessä ilmapirissä purkaa kotimaansa poliittisia turhautumia.

Orlando Figes tarkastelee mainiossa teoksessaan *The Europeans* (2019) kosmopoliittisen kulttuurimiljöön muodostumista 1800-luvun toisen kolmanneksen Euroopassa. Teoksen kolme päähenkilöä, Turgenev, tämän ystävä, espanjalaisyntyinen oopperadiiva Pauline Viardot sekä laulajattaren aviomies, ranskalainen taidehistorioitsija ja radikaali lehtimies Louis Viardot todistivat Euroopan kulttuurimaiseman dramaattista muutosta 1800-luvulla. Rautatiet, kirja- ja taide-markkinoiden laajentuminen, radikaalien ja liberaalien aatteiden leviäminen muokkasivat eurooppalaisen sivistyneistön käsitystä maanosastamme ja heidän roolistaan Euroopassa.

Eurooppaa alettiin nähdä kulttuurisena entiteettinä, jossa etniset ja kansalliset rajat hämär-

tyivät ja jossa sivilisoitunut eliitti koki kuuluvansa yleiseurooppalaiseen yhteyteen. Vaihe ei ollut ensimmäinen laatuaan. Keskiajan oppineisto, renessanssihumanistit ja 1700-luvun *République des Lettres* loivat ylijärjestyksen aatteelliskulttuurisen miljöön. Yhdeksännentoista vuosisadan teknistaloudellinen kehitys antoi ilmiölle uudet mittasuhteet ja maantieteelliset ulottuvuudet.

Jatkuva liikkeelläolo leimasi eurooppalaiseen kulttuurieliittiin verkostoituneiden venäläisen kirjailijan ja Viardotien elämäntunnetta. Turgenevissa henkilöityi Venäjän ja lännen suhteen problematiikka. Kirjailija oli eurooppalaisittain orientoitunut kosmopoliitti, mutta hän tunnisti jännitteen Moskovan edustaman venäläisen tradition ja pietarilaisen, pintapuolisesti ranskalaituneen venäläisyyden välillä.

Romaanissa *Savua* on satiirinen kuvaus näiden Baden-Badenissa viihtyvien piirien ranskalaisen puheenparsien ryydittämästä keskustelusta. ”Hehän eivät ymmärrä mitään, eivät harrasta mitään, heiltä puuttuu ni esprit, ni intelligence. He ovat täynnä pelkkää viekkautta ja vehkeilyjä, musiikki, runous ja taidekin ovat heille outoja.” Naispäähenkilö Irina Pavlovna oli Moskovasta Pietariin muutettuaan joutunut seurapiirilämän lumoihin ja purkaa pettymystään entiselle rakastetulle Grigori Litvinoville.

Figes näkee Baden-Badenin uuden kulttuurisen todellisuuden mikrokosmoksena. Turgenev ja Viardotit asettuivat tänne vuonna 1863. Venäläinen kirjailija arvosti saksalaista syvähenkisyttä enemmän kuin ranskalaista *esprit*’ta. Romaani *Isät ja pojat* (1862) oli suututtanut tasapuolisesti Venäjän konservatiivit ja radikaalit, joten hän piti

parempana jäädä Eurooppaan. Louis Viardotilla oli poliittiset syynsä oleskella Ranskan ulkopuolella.

Muuan ranskalainen matkaopas kirjoitti vuonna 1858: ”Kun joku haluaa tietää, mikä on Euroopan pääkaupunki, hänelle tulee vastata: talvella Pariisi, kesällä Baden”. Huvituksille omistautunut kylpyläkaupunki sijaitsi lähellä Ranskan rajaa. Rautatieyhteys Pariisiin oli valmistunut vuonna 1861, joten radikaalit ja oppositioainekset saattoivat tarvittaessa livahtaa rajan yli, jos Napoleon III:n poliisi oli ryhtynyt uteliaaksi.

Asenteiltaan liberaali Baden-Baden oli poikkeuksellisen kansainvälinen: paikallinen sanomalehti ilmestyi sekä ranskaksi että saksaksi, ja venäläisiä tuli vuosittain viitisen tuhatta. Badenin suurherttuan hovilla oli ollut kiinteät kontaktin Romanoveihin 1700-luvulta alkaen. Kaupungin kulttuuritarjonta teatterinäytäntöineen, konserteineen ja oopperaesityksineen oli korkeatasoinen.

Sivistyneen keskustelun vaaliminen oli korkeimmalle arvostettu aktiviteetti – kaupungin näyttävien rakennus kasino oli nimeltään *Konversationhaus* tai ranskaksi *Salle de Conversation*. Säveltäjä Hector Berlioz kutsui paikkaa paratiisiksi, jossa saattoi tavata ”ranskaa puhuvia kulturelleja ja intelligenttejä ihmisiä”. Baden-Baden oli Euroopan salonki. Kansallisuudet, aatevirtaukset, esteettiset näkemykset kohtasivat Schwarzwaldin idyllisessä maisemassa.

Liberaalin kosmopolitismien aikakausi oli kuitenkin tulossa päätöksensä. Turgenev koki tämän omassa toiminnassaan. Venäläinen sivistyselämä alkoi saada mainetta läntisessä Euroopassa – osittain juuri kirjailijan toiminnan seurauksena – mutta hän oli kauhuissaan lopputuloksesta. Turgenev vastusti jyrkästi venäläisyyden eksotisointia. Läntiset russofiilit hakivat

venäläisyydestä ”aitoa” folkloristisesti sävytynyttä slaavilaisuutta, ja venäläiset kulttuurinationalistit tukivat parhaansa mukaan tätä tendenssiä. Kirjailija puolestaan näki, että venäläisen taiteen tuli olla osa suurta eurooppalaista sivilisaatiota. Tällä estetisoivalla ja epäkansalliseksi mielletyllä asenteella Turgenev sai muun muassa Ilja Repinin vihat päälleen.

Venäjän poliittinen ilmasto oli polarisoidussa isovenäläisen taantumuksen ja vallankumouksellisten väliseksi yhteenotoksi. Turgenev ei hyväksynyt kummankaan leirin ohjelmaa. Hän kannatti demokraattisia reformeja, mutta vastusti ajatusta vallankumouksellisesta muutoksesta.

”Joka kerta johonkin työhön ryhtyessänne kysykää itseltänne: hyödyttäkö sivistystä sanan todellisessa merkityksessä, edistättekö jotakin sen aatetta, onko työllänne kasvattava eurooppalainen luonne, joka yksistään on hyödyllinen ja hedelmällinen meidän aikamme.” Entinen hovineuvos Potugin valistaa matkaan laittautuvaa Grigori Litvinovia. Kirjailija näki Euroopan kulttuurisena ykseytenä, johon jokainen kansakunta toi oman osansa. Kansalliset piirteet eivät saaneet häivyttää yleiseurooppalaisia demokraattishumanistisia periaatteita.

Romaanissa *Savua* pettymys on transponoitu henkilökohtaisen draaman tasolle. Baden-Badenista Venäjälle palaava rakkaudessa pettynyt Litvinov katselee junan ikkunasta usvan peittämää Reinin maisemaa: ”Ja äkkiä hänestä näytti kaikki savulta. Kaikki oli savua. Hänen oma elämänsä, venäläisten elämä – koko inhimillinen olevaisuus, mutta varsinkin kaikki venäläinen. Kaikki on savua ja usvaa.” Savuun ja usvaan peittyi myös Euroopan tulevaisuus. Preussin-Ranskan sota ja nationalismien nousu päättivät Baden-Badenin kosmopoliittisen kultakauden. Uudet voimat alkoivat muokata maanosan henkistä maisemaa.

Markku Kekäläinen
FT, tuntiopettaja
Helsingin yliopisto
markku.kekalainen@helsinki.fi

Luotto, talouden pimeä aine

Philip T. Hoffman, Gilles Postel-Vinay
& Jean-Laurent Rosenthal:

Dark Matter Credit. The development of Peer-to-Peer Lending and Banking in France. Princeton University Press 2019. 303 s. ISBN 9780691182179.

Taloustieteilijät ja taloushistorioitsijat ovat melko yksimielisiä siitä, että toimiakseen yhteiskunnan talousjärjestelmä tarvitsee aina jonkinlaiset luottomarkkinat. Mikäli luottomarkkinat ovat heikot tai niiden toiminta häiriintyy, yhteiskunnan koko taloudellinen toiminta vaarantuu ja jopa kriisiytyy. Havainto toistuu niin varhaismodernin ajan valtakunnissa kuin myös nykyajassa sekä teollisuusmaiden että kehittyvien maiden suhteen. Luottomarkkinoiden tärkeydestä johtuen taloushistorioitsijat ovat pyrkineet viime vuosikymmeninä selvittämään menneisyyden luottomarkkinoiden toimintaedellytyksiä. Pankkilaitos on ollut historiallisesti kohtuullisen uusi, ja pitkään melko rajatuille väestönosille palveluitaan tarjoava instituutio. Vanhahtava, melko yksinkertainen näkemys pankkilaitoksen välttämättömyydestä luottomarkkinoille on osoittautunut aiemmassa tutkimuksessa kyseenalaiseksi. Historioitsijat, kuten Craig Muldrew teoksessaan *The Economy of Obligation* (1998), Laurence Fontaine teoksessaan *The Moral Economy* (2014) tai Elise Dermineurin toimittama teos *Women and Credit in Pre-Industrial Europe* (2018), ovat osoittaneet, että suuressa osassa menneisyyden yhteiskuntia on toiminut kattava, pääosin yksityisten henkilöiden keskinäiseen luottotoimintaan perustuva luottomarkkina.

Hoffman, Postel-Vinay ja Rosenthal esittelevät ja analysoivat kirjassaan *Dark Matter Credit* vertaisluoton kehitystä Ranskassa 1740-luvulta 1900-luvun alkuun. Aikarajaus mahdollistaa yhteiskunnan muutosten peilaamisen luottomarkkinoiden kehitykseen pitkällä aikavälillä. Kirjoittajien vuosikymmeniä kestänyt historiallisten luottomarkkinoiden tutkimus näkyy kirjassa aiheen monipuolisena ja yksityiskohtaisena käsittelynä. Monilta osin teos tiivistää kirjoittajiensa aiempia tutkimuksia esimerkiksi luottoverkostojen rakenteesta, notaarien roolista lainan välittäjinä ja panttilainaami-

sesta yhteen. Tekijät esittävät myös hiukan itsekritiikkiä todetessaan, että olivat aiemmassa kirjassaan *Priceless Markets* (2000) kuvanneet epätyypillistä Pariisia esimerkkinä luottomarkkinoista problematisoimatta valintaansa. Pääkaupunki oli taloudellinen keskus, asukkaat vertaisiaan varakkaampia ja luottomarkkinat muuta Ranskaa aktiivisemmat.

Laajuudestaan ja merkittävydestään huolimatta historioitsijat ovat pitkään jättäneet yksityiset luottomarkkinat varsin vähälle huomiolle. Synnä voi olla tutkijoiden keskittyminen pankkilaitoksen historiaan, aineiston hajanaisuus tai ylipäättään historiallisen mikrotautieteen vähäinen tutkimus. Hoffman ja kollegat leikittelevätkin kirjansa nimessä kosmologiasta poimitulla pimeän aineen käsitteellä. Pimeä aine on vaikeasti havaittavaa, mutta maailmankaikkeuden syntymisen ja koossapysymisen kannalta ilmeisesti elimellisen tärkeää ”jotain”, jota alan tutkijat ennakoivat pitkään ennen aihetodisteiden saamista.

Vaikka tutkijat, kuten Anders Perlinge väitöskirjassaan *Sockenbankirerna* (2005), ovat tunnustaneet paikallisyhteisöiden omia niin sanottuja ”pitäjänpankkiireita” useista menneisyyden yhteiskunnista, voidaan heidänkin luottotustoimintaansa kuvailla pikemminkin yksityisen henkilön toimeliaisuudesta kiinni olevaksi elinkeinon harjoittamiseksi kuin pankkilaitosmaiseksi toiminnaksi. Historiallisista luottomarkkinoista puhuttaessa käytetään usein sellaisia termejä kuten ”epämuodollinen”, ”puolisäännelty”, ”varjo(-luotto)” ynnä vastaavaa, mutta tutkijat eivät yleensä viittaa näillä rikollisuuteen vaan luottotoiminnan yksityiseen, epäviralliseen ja epäammattilliseen luonteeseen.

Nyt käsillä oleva noin kolmensadan sivun mittainen esitys aiheesta paitsi esittelee ilmiötä makrotasolla pitkällä aikavälillä, menee myös riittävän syvälle aiheeseen kuvaten esimerkiksi mainehaitan vaikutusta luotto-osapuoliin. Kirjan viimeinen kolmannes tarjoaa liitteitä paitsi tutkimusmetodeista, myös käytetyistä aineistosta sekä tietenkin kattavan kirjallisuusluettelon. Metodien liittäminen kirjan loppuun tekee käsittelylukupien tekstistä sujuvampaa, sillä keskivertohumanistille matemaattisimmat kaavat saattavat olla turhan jännittäviä lukuelämyksiä. Tekstiä havainnollistavat muutamata graafit ja kartat, joita avataan tekstissä riittävästi.

Aineisto koostuu datasta, jota on kerätty tutkimus-ajanjaksolta (1740-luvulta 1900-luvulle) noin sukupolven välein valituilta poikkileikkausvuosilta. Tutkimuksen perusyksiköksi on valittu vuoden 1806 kantonit, jotka olivat kunnan jälkeen pienin hallintoyksikkö. Anakronistinen valinta on toki ongelmallinen, mutta mahdollistaa mikrotason ilmiöiden tutkimuksen. Pienemmän perusyksikön käyttäminen olisi jo estänyt tutkimuksen tekemisen, suurempi taas estänyt pääsemisen aineiston konkretiaan.

Vertaislainaamisen kannalta tärkeää oli kirjoittaa annetut lainat muistiin. Länsi- ja Keski-Euroopassa (Britteinsaarilla lukuun ottamatta) notaarit vastasivat rahvaan kirjallisten asioiden hoitamisesta. Ranskassa oli kattava notaariverkosto jo varhaismodernilla ajalla, ja ajoittain notaarit jopa kilpailivat keskenään asiakkaista toisin kuin saksalaisilla alueilla, jossa yksittäinen notaari piti alueellista monopolia. Ranskassa yksi notaari vastasi keskimäärin kahdeksan kylän kirjallisten asioiden hoitamisesta. Notaarit kirjasiivat muistiin paitsi velat myös esimerkiksi avioliitot sekä mainetodistukset.

Notaarien tarve oli suurempaa maaseudulla, jossa kirjoitustaito oli harvinaisempaa. Kiinnostavasti kirjoitustaidon vähittäinen yleistyminen ei suoraan vähentänyt notaarien palveluiden käyttöä, vaan yhteiskunnan kirjallistuksessa notaareihin turvattiin jopa entistä useammin. Isommissa asutuskeskuksissa asuvat ihmiset solmivat luontevasti luottosuhteet lähempänä asuvien ihmisten kanssa. Velanoton syyt on yleensä merkitty lähteisiin tutkijan kannalta harmillisen ylimalkaisesti tyyliin ”lainasi omiin tarpeisiinsa”.

Notaarien ylläpitämät tiedot myönnettyistä lainoista osoittavat, että noin kolmannes ranskalaisista osallistui luottomarkkinoihin. Kirjoittajat huomauttavat kuitenkin, että heidän aineistonsa ei tietenkään kata koko luottomarkkinaa, sillä kaikki arkisena naapurina annetut lainat eivät päätyneet notaarien kuittaamaksi. Kirjoittajien mukaan kolmannes väestöstä on suurempi osuus kuin monissa nykypäivän kehitysmaissa, joissa taloudellinen kehitys on tuskallisen hidasta. Tätä voidaan pitää argumenttina luottomarkkinoiden suuresta merkityksestä talouden pitkäaikaiskehitykselle.

Teoksessa notaarit eivät näyttäytyä vain velkojen muistiinmerkitsijöinä. Notaarit tunsivat luoton osapuolet, joten he toimivat välittäjinä ja saattoivat jopa osaltaan järjestää luottosuhteen. Epäsymmetrisen informaation ongelman kannalta heidän tietämyksensä ihmisten maineesta ja rikkomuksista oli tärkeää. Notaarien keskinäinen kirjeenvaihto mahdollisti heidän toimintansa myös orastavan pankkilaitoksen kanssa.

Pankkijärjestelmän kehittymisen on ajateltu syrjäyttäneen vertaislainaamisen ja tehneen notaarit tarpeettomiksi. Historiallinen todellisuus näyttäisi olleen monimuotoisempi, eikä pankkilaitoksen paremmuus ollut itsestään selvää voittokulkua. Pankkilaitos levisi

hitaasti, ja suurelle osalle lainanhakijoista kävelymatka lähimpään pankkiin oli 1800-luvulla liian pitkä. Pitkän aikaa orastava pankkilaitos ja notaarijärjestelmä toimivat kuitenkin rinnakkain ja jopa toisiaan tukien. Itse asiassa pankkilaitos näyttää syntyneen ensin sinne, missä luottotoiminnalla oli jo vanhastaan perinteet, sen sijaan että pankkilaitos olisi synnyttänyt luottomarkkinat. Varhaisten pankkien palvelut näyttävät myös olleen hieman erilaisia luottosuhteita, kuin mitä notaarien kautta haettiin. Pankit korvasivat notaarit Ranskassa kokonaan vasta ensimmäisen maailmansodan jälkeen. Kilpailutilanteitakin syntyi, kun notaarien palvelut laajenivat kattamaan pankkien toimintamuotoja ja tämä uhkasi pankkien toimivuutta.

Erityisiä vikoja teoksesta ei sinänsä löydy, mutta teos hyötyisi siitä, että yhteiskunnan ja talouden laajojen muutoksien, vaikkapa teollistumisen, vaikutuksia luottomarkkinoiden toimintaan avattaisiin tekstissä vielä hivenen enemmän. Lisäksi sosiaalisista ja kulttuurisista tekijöistä kiinnostunut lukija kaipaisi enemmän kuvausta luottomarkkinoiden arkipäivän toiminnasta. Aihetta ilmiötasolla käsittelevä teksti tuskin mainitsee luottosuhteita solmineiden henkilöiden nimiä, saati mitään motiiveistaan. Teoksen paikka historiallisen luottomarkkinatutkimuksen kentällä onkin näyttävä nimenomaan kvantitatiivisesti luottomarkkinoiden merkitys, siinä missä esimerkiksi Fontainen näkökulma on kulttuuri- ja sosiaalhistoriallisempi.

Kokonaisuudessa Hoffmanin ja kumppaneiden teosta voi suositella yhteiskunta-, talous- ja sosiaalhistorian makrotasosta kiinnostuneille lukijoille olivatpa nämä opiskelijoita tai tutkijoita. Satunnaisluki-jalle, ”suurelle yleisölle” teos lienee turhan tekninen. Teos esittelee kattavasti luottomarkkinoiden kehitystä pitkällä aikavälillä, ja viime vuosina julkaistut muut teokset aiheesta paikkaavat teoksen puutteita oivallisesti.

Heikki Kämäräinen, FM

Kuva Venäjistä tarkentuu, ryssävihan syvät juuret

Kari Tarkiainen:

Moskovalainen Ruotsi, Suomi ja Venäjä 1478–1721. SKS Helsinki 2022, 432 s. ISBN 978-951-858-574-2

Vuonna 1986 Kari Tarkiainen julkaisi tutkimuksen *Se Vanha Wainooja. Käsitykset itäisestä naapurista livana Julmasta Pietari Suureen*. Alunperin kirja oli ilmestynyt vuonna 1974 ruotsiksi nimellä *Vår Gamble Arffinde Ryssen*. Samasta teemasta Tarkiainen julkaisi vuonna 2017 tutkimuksen *Moskoviten. Sverige och Ryssland 1478–1721*. Suomeksi hieman modifioitu teos ilmestyi vuonna 2022 nimellä *Moskovalainen, Ruotsi, Suomi ja*

Venäjä 1478–1721. Kyseessä on ajanjakso, jolloin mon-golikaanikunta muuttui eurooppalaiseksi imperiumiksi.

Teosten ilmestymisen väliä on 36 vuotta, ja tuona aikana on ilmestynyt runsaasti uutta tutkimusta, jota kirjoittaja on teoksessaan hyödyttänyt. Vanhemman julkaisun tavoin uusikin kirja on kuvatutkimus perustuen läntisiin arkistolähteisiin ja läntiseen tutkimukseen. Uudessa tutkimuksessa on aiempaa enemmän lähteitä Viron ja Latvian arkistoista.

Kuvatutkimuksen avulla voidaan selvittää käsityksiä, jotka yleisölle ovat muodostuneet kohteesta. Kuva on mitä suurimmassa määrin propagandaväline, jolla on moninaisia käyttötarkoituksia viholliskuvasta ystävyyden rakentamiseen, kunkin aikakauden poliittisten tarpeiden mukaan. Tarkiainen on todennut, ettei lähde ole sama kuin todellisuus. Hän on pysähtynyt kuvaan ja jättänyt todellisuuden tutkimatta. Jälkimmäinen on vaikeasti selvitettävä ja määriteltävissä sekä vaatii venäjän taitoa. Vuosikymmenien kuluessa läntinen tutkimus on laajentunut, ja sen avulla kirjoittaja on syventänyt Venäjän kuvaa. Suomenkielinen versio ei ole pelkkä käännös, vaan kirjoittaja nostaa esiin Suomen merkityksen Venäjän suurteiden hoidossa.

Naapureille Venäjän kehitys ja kuva ovat politiikkaa, joka näkyy myös Tarkiaisen tutkimuksissa. Suomettumisen kausi vaikutti tutkimukseen, kun valtiovalta sekä julkinen keskustelu pyrkivät lähentämään Suomea ja Venäjää. Kyseessä oli usko konvergenssiin, joka johtaisi vastakohtien poistumiseen ja maailmanrauhaan. Neuvostoliiton romahdettua tilanne muuttui. Tarkiainen tuo esiin Venäjän kehityksen viimeisten viiden vuoden aikana ja kertoo sen tulevan paremmin ymmärrettäväksi vanhaan historiaan perehtymällä. Suomessa erityisesti päättäjien ja mediaedustajien olisi syytä perehtyä naapurimaamme historiaan Tarkiaisen kirjan avulla. Samalla voitaisiin päästä eroon vanhentuneista käsityksistä ja toiveista.

Tutkimuksen päätavoitteena on esitellä Venäjän kuvaa synnyttäneitä lähteitä ja niiden reittejä länteen. Täten selvitetään kuinka lähteet ovat luoneet Venäjän kuvaa, ja kuinka syntyneet lähdekäsitteet ovat sitä muuttaneet. Perustavaa laatua oleva ongelma on venäläisten lähteiden puute ja venäläisen tutkimuksen sivuuttaminen. Vertaamalla käytettyjä lähteitä venäläiseen todellisuuteen tutkimus olisi saanut syvyyttä. Tämä puute on todella valitettavaa, koska viimeisen parin vuosikymmenen aikana Venäjän arkistot olivat auki, ja samaan aikaan ilmestyi runsaasti aihepiiriä koskevaa tutkimusta. Nyt tilanne on muuttunut Putinin valtakunnan sulkeututtua.

Teoksen jäsentely on kronologis-temaattinen, ja otsikot ”Kasvavan Venäjän aika”, ”Ruotsin tie suurvallaksi”, ”Rauhanomaisen diplomatian vuosikymmenet”, ”Kielellinen koneisto”, ”Käännyttäminen ja uskonto”, ”Kaupankäynti”, ”Eurooppalainen Venäjä syntyy” kuvaavat

päälukujen sisältöä. Loppuluvuissa ”Venäjä-kuvan ulottuvuudet” ja ”Jälkikuva-näkemyksen kasvun ja toistumisen ongelmasta” yhdistetään tutkimuksen tulokset.

Teoksen kuvitus on huolellista ja kuvat täydentävät tekstiä. Arkistomiehen huolellisuudesta kertovat yksityiskohtaiset kartat mittakaavoineen ja selityksineen. Teoksen sivuilta ilmenee vuosisatojen kuluessa syntynyt ruotsalaisten Venäjää koskevien lähteiden kokonaisuus, joka vaihtelee tieteellisistä tutkimuksista lyhyisiin matka- ja propagandakertomuksiin. Ruotsi on ainoa Venäjän naapuri, joka ei ole kokenut tuhoisia vallankumouksia ja miehityksiä. Siksi siellä ovat säilyneet monet arkistolähteet lähes katkeamattomina sarjoina. Ainoan poikkeuksen muodostaa Tukholman linnan palo toukokuussa 1697, jolloin paljon keskushallinnon keskeisiä arkistoja tuhoutui. Joka tapauksessa ruotsalaiset arkistot ovat aarreaitta tutkittaessa läntistä Venäjä-kuvaa, mutta lähteiden vanha ruotsi estää niiden laajan kansainvälisen käytön. Aikaisemmassa tutkimuksessaan Tarkiainen lainasi pitkiä jaksoja lähteistään, jotka koostuivat kronikoista, kirjeistä ja matkakertomuksista. Nyt lainaukset ovat jääneet lyhyiksi, ja kirjoittaja erittelee lähteitä.

Tarkiainen erottaa suomalaisen Venäjä-kuvan ruotsalaisesta maantieteellisten ja historiallisten syiden perusteella. Vaikka Suomi kuului käsiteltynä aikana Ruotsiin, valtakunnan itäosa oli tiiviissä yhteydessä Venäjään. Pohjanlahden länsipuolella Venäjä oli kaukainen ja vieras, vaikka Tukholman keskushallinto oli yhteydessä Venäjään, ja vanhassa kaupungissa oli venäläinen kauppakartano. Tärkeimmät Venäjä-yhteyksien ylläpitäjät olivat Viipuri ja Riika.

Pähkinänsaaren rauhaa (1323) edeltänyttä historiaa Tarkiainen pitää myyttisenä ja aloittaa tutkimuksen tuosta edelleen kiistanalaisesta rauhasta. Aikaan liittyy mongolivalloitus, joka alisti Venäjän idälle ja antoi liikkumatilaa lännelle. Monin esimerkein kirjoittaja tuo esiin mongolien vaikutuksen Venäjän kehitykseen. Valloitus eristi Venäjän lännestä 250 vuodeksi. Ruhtinaat joutuivat tekemään kumarrusmatkoja kaanin hoviin ja vannomaan uskollisuutta. Tämä tarkoitti sitä, että valta perustui kaanin suosioon eikä ruhtinas ollut riippuvainen kansan kannatuksesta. Tämä oli perusta rajattomalle itsevaltiudelle. Ainoastaan Novgorod ja Pihkova säilyivät tuholta ja valloitukselta. Nekin joutuivat mongolien vasalleiksi, mutta säilyttivät yhteydet Hansaan ja ylipäänsä Itämeren piiriin. Kun ne joutuivat Moskovan valtaan vuonna 1478, Ruotsin naapuriksi tuli Moskovan suuriruhtinaskunta, joka jatkoi levittäytymistä länteen.

Iivana III hyökkäsi vuonna 1495 Karjalaan, Savooneen ja Pohjanmaalle. Tuolloin alkoi ns. ”suuri venäläissota”, joka vaikutti syvällisesti kansan Venäjä-kuvaan. Rauha solmittiin vuonna 1497 Moskovan tsaarin eikä Novgorodin ruhtinaan kanssa. Täten konkretisoitui uusi geopoliittinen tilanne. Idässä ei enää ollut Novgorodin

kauppasavaltalta, vaan Moskova, jonka laajentamisen livana III oli ottanut tehtäväkseen. Novgorod oli eurooppalainen, mutta Moskova oli omaksunut mongolien perinteet. Sen kokivat Moskovassa vierailevat läntiset lähetystöt.

Tarkiaisen mukaan vallan siirtymisen aggressiiviselle Moskovalle muutti Ruotsin suhteen itäiseen naapuriin. Se koettiin uhkaavaksi ja pelottavaksi. Kehitys vaikutti eri tavoin Ruotsin ja Suomen Venäjä-kuvaan. Ruotsille Venäjä oli vieras naapuri, mutta Suomessa Venäjä nähtiin turvallisuuskysymyksenä. Seuraavina vuosikymmeninä käydyistä sodista kirjoitettiin propaganda kronikoita, ja varsinkin ruotsalaiskronikoissa ylistettiin ruotsalaisten voitokkuutta ja esitettiin venäläiset barbaareina, jotka tuhosivat valloittamia maita ja surmasivat niiden asukkaita silmittömästi. livana III:n politiikka venäläisten maiden yhdistämiseksi jatkoi hänen poikansa Vasili III ja pojanpoikansa livana IV. Viimeksi mainittu jatkoi Moskovon vallan levittämistä itään mongolien kaanikuntien heikennyttyä. Hän ei unohtanut länttäkään ja lähetti vuonna 1576 edustajiaan keisari Maximilian II:n luo, jota hän piti vertaisenaan, mutta Kustaa Vaasaa ja hänen poikiaan livana IV piti vallanantajina ja nousukkaina. Lännessä tavoitteena oli Liivinmaan ritarikuntavaltion kukistaminen ja pääsy Itämerelle. Baltiassa jouduttiin sotaan Ruotsia vastaan, joka myös halusi hyötyä ritarikunnan heikkoudesta. Paitsi Baltiassa Ruotsi aiheutti ongelmia myös luoteessa, jossa karjalaiset ja savolaiset kaskitalonpojat olivat tunkeutuneet yhä idemmäs. Uuden reitin länteen livana IV sai pohjoisesta englantilaisten avattua kauppareitin Jäämeren kautta Vienanmerelle.

Tarkiainen referoi rauhanneuvotteluista syntyneitä asiakirjoja ja matkakertomuksia kuten Ruotsin lähettiläiden muun muassa Paaveli Juustenien matkakertomusta Moskovaan vuonna 1569 yksityiskohtaisesti. Koska lähetystöä kohdeltiin huonosti, tuli matkakertomuksesta hyvin Moskova-vastainen. Ruotsi ja Venäjä joutuivat niin sanottuun Liivinmaan sotaan vuosina 1570–1595. Tarkiaisen mukaan tuo sota vaikutti ratkaisevasti seuraavien vuosisatojen suomalaisten Venäjän kuvaan.

livanan pojan Fjodorin kuoltua vuonna 1598 Moskovon valtakunta joutui sekasorron tilaan smutaan (ven. смута). Se päättyi vuonna 1613, jolloin Mikael Fjodorovitš Romanov valittiin tsaariksi. Smutan aikana Puola oli Venäjän päävihollinen, jota vastaan sotiva Moskova ei kyennyt estämään Ruotsin levittäytymistä Baltiaan ja Karjalaan. Venäjän ja Puolan suhde jää teokseen vähälle huomiolle, vaikkakin kirjoittaja tarkastelee enemmän Ruotsin ja Puolan suhteita. Tarkiainen osoittaa, että luterilaiselle ja puhdasoppiselle Ruotsille Puola oli paljon pelätymmpi vihollinen kuin Venäjä.

Stolbovan rauhaa edeltäneitä neuvotteluja Tarkiainen käsittelee yksityiskohtaisesti ja tuo esiin geopolitiittisen näkökulman, joka on pysynyt vuosisatoja Venäjän Itämeren politiikan keskiössä. Oppihistoriallisesti mielenkiintoinen luku on ”Kielellinen koneisto”. Siinä tarkastellaan venäjän kielen taitoa ja tulkkeja, jotka olivat keskeisiä henkilöitä Venäjä-suhteiden hoidossa. Luvussa ”Käännäntäminen ja uskonto” kirjoittaja osoittaa, etteivät toiveet ja kuvitelmat venäläisten muuttumisesta meidän kaltaisiksi ole nykypäivää, sillä suurvalta Ruotsi halusi käännäntää venäläiset luterilaisiksi. Nostamalla Kustaa II:n Adolfin veli Kaarle Filip tsaariksi haluttiin varmistaa Ruotsin ja Venäjän ystävyys sekä työntää Ruotsin itäraja Ruijan rannikolle ja Vienan merelle. Silloin Ruotsi olisi saanut monopolin Venäjän kauppaan. Novgorodilaiset halusivat hyväksyä ruotsalaisen tsaarin, mutta moskovalaiset valitsivat tsaariksi Moskovon patriarkan Fjodorin pojan Mihailin vuonna 1612. Siitä alkoi Moskovon vahvistuminen, jos kohta sitä ei heti Ruotsissa tajuttu.

Maat solmivat vuonna 1617 Stolbovan rauhan, jota seurasi vuosikymmenien rauhallinen kausi Ruotsin ja Venäjän suhteissa. Rauhan oloissa maiden väliset kontaktit lisääntyivät ja kauppa kasvoi. Tukholman vanhassa osassa oli venäläinen kauppakartano ja ruotsalaisia – tosiasiaassa Baltian saksalaisia – oleskeli jatkuvasti Moskovassa, missä he muodostivat huomattavan osan kaupungin ”saksalaisesta kylästä” (немецкая слобода).

Suomen kannalta oli vahingollista, että Ruotsin ulkopoliittikan painopiste kääntyi etelään. Puola ja Tanska olivat perinteisiä Ruotsin vihollisia, joita vastaan sodittiin jatkuvasti. Ruotsin osallistuminen 30-vuotiseen sotaan vaikutti myös keskeisesti Tukholman ulkopoliittisiin tavoitteisiin. Samanaikainen Venäjän sotilaallinen ja taloudellinen vahvistuminen jäi ruotsalaisilta huomamatta. Seuraukset koettiin Suuressa Pohjan sodassa.

Tutkimuksensa lopuksi Tarkiainen vertailee ruotsalaisia ja muualla Euroopassa julkaistuja Venäjän kuvauksia. Hänen mukaansa ruotsalainen Venäjän kuva oli selvästi muuta Eurooppa parempi. Vuosikymmenien kuluessa tieto kasvoi, jolloin mielipiteiden ja stereotyyppien osuus väheni.

Kun verrataan teoksia *Se Wanha Wainooja. Käsitteet itäisestä naapurista Pietari Suureen ja Moskovalainen Ruotsi, Suomi ja Venäjä 1478–1721* toisiinsa, voidaan todeta kirjoittajan tietämyksen vuosikymmenien kuluessa lisääntyneen. Samalla hän antaa tuhdin tietopaketin Venäjän historiasta. Työllään kirjoittaja näyttää tietä uusille tutkimuksille. Suuren Pohjan sodan jälkeinen periodi Haminan rauhaan olisi mitä tärkein tutkimuskohde.

Alpo Juntunen, emeritusprofessori
Maanpuolustuskorkeakoulu

Paluu maatalouden vallankumouksen juurille

Mats Morell:

Agrar revolution. Jordbruksproduktionen i Uppsala och Västmanlands län 1750–1920. Uppsala Studies in Economic History 121, Uppsala universitet 2022. 467 s. ISBN 978-91-513-1451-8. Sähköinen julkaisu: urn:nbn:se:uu:diva-470482

Maatalouden vallankumous on alun perin englantilaisessa historiantutkimuksessa teollisen vallankumouksen rinnalle luotu käsite. Sillä tarkoitetaan tekniikan tai järjestelmän muutoksia, joiden seurauksena maatalouden tuotanto ja tuottavuus merkittävästi kasvavat. Aikojen saatossa tutkijat ovat käyneet vilkasta ja monipolvista keskustelua maatalouden vallankumousten olemassaolosta, ajoituksesta, lukumäärästä ja tyypillisistä piirteistä. Parin viime vuosikymmenen aikana ruotsalaista tutkimusta seuranneet ovat saattaneet hieraista silmiään nähdessään käsitettä käytettävän joko aikamääränä tai hyvin löyhästi melkein mistä tahansa maataloudessa tapahtuneesta muutoksesta. Epäilemättä synyn käsitteen epämääräiselle käytölle on vuonna 2000 otsikolla *Den agrara revolutionen 1700–1870* ilmestynyt Ruotsin maatalouden historian kolmas osa. Eino Jutikkala kummeksui syystä *Historiallisen Aikakauskirjan* kirja-arviossaan 2001 (s. 213–216) otsikointia, jossa maatalouden vallankumouksen käsite ja käsitely ajanjakso sopivat huonosti yhteen.

Uppsalan yliopistossa taloushistorian professorina toimineen Mats Morellin teoksessa maatalouden vallankumous palautetaan jämäkällä otteella sen täsmälliseen taloushistorialliseen merkitykseen.

Kirja on Mats Morellin paluu juurille, aiheeseen, josta hän julkaisi ensimmäisen artikkelinsa yli neljäkymmentä vuotta sitten. Tutkimusteemaan liittyvä pitkä perspektiivi yhdistettynä vuosikymmenten työskentelyyn muiden aiheiden parissa luovat kirjaan syvyyttä, jota on vaikea sanoin kuvailla. Kirja on myös tekijän kannanotto maataloushistorian tutkimuksen nykytilaan ja muistutus maataloushistorian suurten teemojen merkityksestä. Tutkimuksen aihe on mitä tärkein, käsiteläänhän siinä modernisoituvan yhteiskunnan perusteita.

Kirjan tarkoituksena on jäljittää maatalouden vallankumous, mikäli sellainen tapahtui. Jos maataloustuotanto jossain vaiheessa kasvoi tavalla, jota voidaan kutsua vallankumoukselliseksi, milloin se tapahtui ja miten se ilmeni? Käsitely kohdistuu Uppsalan ja Västmanlandin lääneihin, joiden maataloustuotannon muutokset ovat aiemmassa tutkimuksessa jääneet vähemmälle huomiolle kuin esimerkiksi Skåne, Halland tai Skaraborgin lääni. Aluevalinta lisää suomalaisittain mielenkiintoa, sillä tutkitun alueen viljelymenetelmät olivat melko

lähellä Lounais-Suomen vastaavia. Aikaväli, jolta Morell maatalouden vallankumousta etsii, on 1750–1920.

Löytääkseen maatalouden vallankumouksen Morell mittaa maataloustuotantoa lukuisilla eri mittareilla. Peltojen ja niittyjen pinta-aloista ja käytöstä edetään satojen kehityksen ja eläinten määrän, laadun sekä tuoton kautta kokonaistuotantoon ja edelleen pinta-alan sekä työvoiman tuottavuuteen. Ekologista tasapainoa ja sen mahdollista järkkymistä muutosten taustalla ei ole unohdettu. Vyöryttämällä lukijan eteen yhä uusia muuttujia Morell tulee kuvanneeksi hyvin maatalouden kompleksisuutta: pelkän viljelypinta-alan tai eläinten määrän perusteella ei voi vielä sanoa paljoakaan maataloustuotannon kokonaisuudesta, puhumattakaan sen tuottamasta ravinto- tai raha-arvosta. Analyysi etenee loogisesti ja järjestelmällisesti edeltävien vaiheiden luodessa pohjaa seuraaville. Tiedon rakentuminen ja päättelyn uskottavuus ovat kaiken aikaa lukijan arvioitavissa. Esitystapa suorastaan houkuttelee pohtimaan myös vaihtoehtoja esitetyille tulkinnoille.

Morell avaa tutkimuksensa perusteet vakuuttavasti. Sadan sivun mittaisen johdannon lisäksi erilliseen liitteeseen sijoitetun metodiluvun kahlaaminen voi uuvuttaa motivoituneemmankin lukijan. Voin kuitenkin suositella lämpimästi tästä teoksesta aloittamista kaikille, jotka haluavat tutustua maatalouden vallankumouksen historiografiaan tai varhaismodernin maatalouden mittaamisen metodologiaan. Metodien kuvaus tuo esiin raastavalla tavalla maatalouden mittaamisen vaikeuden. Morellilla on käytössään verrattain paljon tilastoaineistoa, mutta siitä huolimatta hänen on usein välttämättä turvautua oletuksiin ja arvioihin. Näissä kohdin Morellin vankka kokemus on arvoaan.

Tutkimuksen tulos on, että maatalouden vallankumous ajoittuu tutkimuslääneissä 1800-luvun jälkipuoliskolle eli myöhäisempään ajankohtaan kuin ruotsalaisessa kontekstissa on totuttu ajattelemaan. Koko 1800-luku on kuitenkin maatalouden kasvun ja tehostumisen aikaa, eivätkä 1800-luvun alkupuolella tehdyt toimet ja muutokset olleet merkityksettä. Ne edustivat kasvua, jollaista ei ollut ehkä koskaan koettu perinteisen maatalouden ajalla. Kuitenkin kasvuvauhti kiihtyi merkittävästi 1800-luvun puolivälin jälkeen.

Konkreetit muutokset havainnollistuvat aikaisempaan tutkimukseen perustuvien 19 hypoteesin kautta. Johtopäätöksissä osa hypoteeseista vahvistuu, osa tarkentuu ja osa kumoutuu. Hypoteesien tarkentuminen liittyy Morellin havaintoihin siitä, miten paikalliset olosuhteet vaikuttivat maatalouden muutoksiin. Vaikka kehityksen suunta ja ajoittuminen olivat melko yhteneväiset koko tutkitulla alueella, eri lähtökohdista ja erilaisissa olosuhteissa kehityksen polut erosivat toisistaan. Kokonaiskuvassa verrattain samankaltaisten läänien sisälläkin maatalouden vallankumoukseen johtivat osin erilaiset prosessit.

Mielenkiintoista on pääasiassa rehuviljana käytetyn kauran moninainen rooli osana muutosta. Vähään tyytyväisenä kasvina kaura oli helppo tapa lisätä tuotavuutta, sillä alituinen lannan niukkuus ei estänyt kauranviljelyn laajentamista. Kaura olikin pääasiallinen viljelykasvi otettaessa niittyjä viljelykäyttöön. Ajoittain kauramaa voitiin jättää uudelleen kasvamaan heinä. Tällainen hyvin yksinkertainen kaura – heinä -vuorottelu oli myöhempien muutosten kannalta merkityksellinen, sillä se helpotti varsinaisten vuoroviljelymenetelmien omaksumista. Tämä on hieno esimerkki siitä, miten maataloudessa muutokset linkittyvät toisiinsa.

Yhteiskunnallisen tason pohdinnassaan Morell kulkee monien tavoin Lars Herlitzin jalanjäljissä. Herlitzin teoksen *Jordegendom och ränta* (1974) ja usean siitä inspiroituneen tutkimuksen keskeinen väite on, että yhteiskunnallisten muutosten seurauksena talonpoikien oli 1700-luvulta alkaen mahdollista saada hyöty tekemistään taloudellisista parannuksista itselleen, mikä motivoi uutterampaa työskentelyä ja uudistusten tekemistä taloudellisen tuoton saavuttamiseksi. Tätä prosessia Morell pitää ruotsalaisessa kehityksessä keskeisenä. Lisäksi hän näkee merkitystä olleen markkina-signaaleilla, ekologisen tasapainon järkkymisellä sekä muutosten edellytyksiä luoneilla maanjaoilla.

Teoksen loppupuolella näkökulma vaihtuu tavalla, jota voi kutsua sävähdyttäväksi. Kun takana on 150 sivua tiukkaa tilastollista analyysiä läänien ja kihlakuntien tasolla, Morell antaa viljelijöiden kertoa omasta kokemuksestaan tutkitulla ajalla. Tähän hän käyttää kolmea talonpojan pitämää päiväkirjaa 1800-luvulta. Kolmen päiväkirjan sisällöt eivät tietenkään voi kertoa yleisesti talonpoikien elämästä, mutta ne tuovat esiin asioita, joita numerot eivät koskaan voi kertoa. Näkökulman vaihto on hyvin vaikuttava puheenvuoro sen puolesta, että kokonaiskuvan luomiseksi ja ymmärtämiseksi tarvitaan erilaisia näkökulmia ja niiden yhdistämistä.

Päiväkirjat vahvistavat tulkintaa, että muutoksia maataloudessa ohjasivat voimakkaimmin taloudelliset tekijät. Kaikki erilaisilla ja erikokoisilla tiloilla eläneet päiväkirjanpitäjät pyrkivät omilla tavoillaan osallistumaan markkinoille, joiden hinnanmuutoksia ja kysyntäsuhteita he seurasivat tarkasti, vaikka kaupallisen toiminnan mittakaava saattoi olla vaatimatonta. Markkinat ohjasivat siis valintoja, vaikka kotitaloudessa elettiin hyvin omavaraisesti. Tällainen markkinaorientoituminen antaa aihetta maataloushistorian uudelleenarvioinnille laajemminkin. Markkinoiden pieni volyymi ei välttämättä tarkoita, että niiden merkitys olisi ollut pieni.

Morellin teksti on hyvin etenevää ja helppolukuista, mutta se olisi ehdottomasti ansainnut ennen painattamista huolellisen oikoluvun. Toinen lukijakokemukseen vaikuttava tekijä on, että kaikki taulukot on sijoitettu liitteisiin. Taulukot eivät ole laajoja vaan yleensä alle

puolen sivun kokoisia. Argumentoinnin seuraaminen olisi ollut helpompaa, jos taulukot olisi taitettu tekstiin kaavioiden tavoin.

Agrar revolution on kirja ajasta, jolloin yksi tapa harjoittaa maataloutta oli tullut tiensä päähän. Se kuvaa useiden sukupolvien ajan kestänyttä muutosten ketjua, jonka seurauksena maataloustuotannon perusteet muuttuivat. Kirja ei ota kantaa maatalouden muutoksiin pidemmällä aikavälillä. Siitä huolimatta lukijana helposti tulee peilanneeksi kirjan teemoja nykypäivään, jolloin maatalous on jälleen väistämättömien muutosten edessä. Tarkasti ja tinkimättömästi tehty tutkimus maataloushistorian klassisesta teemasta jäi Mats Morellin viimeiseksi. Hän kuoli pitkällisen sairauden uuvuttamana reilu kaksi viikkoa kirjan ilmestymisen jälkeen. Kirja sen sijaan jää elämään ja tulee kulumaan tutkijoiden käsissä pitkään.

Kirsi Laine, FT
Turun yliopisto

Kekkonen lännen vaikuttaja-agenttina

Mikko Virta:

Salainen kanava länteen. Urho Kekkonen ja lännen tiedustelu kylmässä propagandasodassa. Väitöskirja, Helsingin yliopisto 2022. 428 s. ISBN 978-951-51-7062-0. Sähköinen julkaisu: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-51-7062-0>

Kylmä sota lukeutuu poliittisen historian tutkituimpiin ajanjaksoihin. Perinteisesti aikakautta on lähestytty suurmiesten ja supervaltojen tulokulmasta, mutta viime vuosikymmeninä lukuisat muutkin lähestymistavat ovat kasvattaneet suosiotaan. Aikakautta on ruodittu muun muassa kulttuurien ja mentaliteettien näkökulmasta. On haluttu porautua ihmisten tunteisiin ja pelkoihin sekä siihen, miten suurvaltakokit pyrkivät ohjailemaan niitä kulttuuridiplomatian ja suoranaisen propagandan keinoin.

Mikko Virran joulukuussa Helsingin yliopistossa tarkastettu väitöskirja ja siihen pohjaava tietokirja (*Operatio Kekkonen: Lännen agentit Tamminiemen sisäpiirissä*. Otava, Helsinki 2022) edustavat tutkimussuuntaa, jossa klassisen ja uudemman tutkimuksen kiinnostuksen kohteet kulkevat käsi kädessä. Suomen tapaus asetetaan osaksi idän ja lännen ideologista kamppailua. Sen jälkeen katse tarkennetaan presidentti Urho Kekkoeseen ja siihen, miten läntiset suurvallat, Iso-Britannia ja jossakin määrin myös Yhdysvallat, pyrkivät ohjailemaan hänen mielenliikkeitään ja tekojaan 1950-luvun lopussa ja 1960-luvun alussa. Etualalle nousevat brittien salaiset vaikut-

tamisoperaatiot ”Thread” ja ”Elder” sekä katsauksen-omaisesti myös niiden edeltäjät ja seuraajat.

Idän ja lännen rajalla sijainnut Suomi lukeutui kylmän sodan avainalueisiin. Vaikka maa oli jäänyt Neuvostoliiton sotilaalliseen etupiiriin, kulttuurisesti se oli yllättävänkin vapaa. Suomalaisten sieluista käytiin taistelua, johon sekä idän että lännen diplomaatit, tiedustelu-upseerit ja propagandistit osallistuivat sanojen ja symbolisesti väkevien tekojen voimalla. Kun oikeita aseita ei voinut käyttää, käytettiin pehmeitä aseita, joista raskaimpia suunnattiin maata suvereenisti johtaneeseen presidenttiin.

Vaikuttamisoperaatio voidaan jakaa karkeasti neljään pääosaan. Läntiset suurlähettiläät ryhtyivät pitämään tiivistä yhteyttä Kekkoseen, presidentti kutsuttiin läntisiin pääkaupunkeihin vierailulle ja Suomeen alettiin tuoda korkeita läntisiä vieraita. Lisäksi johtavat läntiset suurvallat ryhtyivät toimittamaan Kekkosele luottamuksellisia tietoja salaisten kanavien kautta ohjatakseen presidentin ajattelua.

Presidentti Kekkonen lienee tutkittu enemmän kuin ketään toista suomalaista politiikkaa, mutta kaikesta tutkimuksesta huolimatta paljon on edelleen epäselvää tai vähintäänkin kiistanalaisia. Idän ja lännen arkistolöydöt voivat yhä muuttaa tai ainakin horjuttaa kuvaa Kekkosesta, hänen poliittisesta linjastaan ja kulissien takaisista suhteistaan. Nyt käsillä oleva väitöskirja on tästä kelpo näyte.

Avainkysymys ei jää epäselväksi: minkälaisia olivat presidentti Kekkonen suhteet lännen kolmikirjaimisiin turvallisuuselimiin, eritoten brittien salaiseen palveluun SIS:ään ja Foreign Officen alaisuudessa toimineeseen propagandalaitokseen IRD:hen sekä amerikkalaisten tiedustelupalveluun CIA:han? Kekkonen KGB-yhteydet tunnetaan vanhastaan hyvin, minkä takia on korkea aika syventyä myös länsikontaktieihin, kuten ”taulukappias” Rex Bosleyhin ja ”Puistokatu 11 A:n kestitestari” James Magilliin alias ”Janne Mäkelään”.

Virta ei kykene vastaamaan kaikkiin kysymyksiinsä perinpohjaisesti eivätkä tärkeimmät lähdeaineistot ole kuin pieneltä osin auki arkistotutkimukselle, mutta se tulee todistettua moneen kertaan, etteivät asiat olleet mustavalkoisia. Kekkonen oli samaan aikaan idän ja lännen mies. Saippuaakin liukkaampi vanha kettu oli oppinut vakoilumaailman konstit jo nuoruuden päivinä Etsivän Keskuspoliisin eli Suojelupoliisin edeltäjän virkamiehenä. Kekkonen oli idän ja lännen tiedustelupalveluiden taskussa omanlaisenaan ”vaikuttaja-agenttina” samaan aikaan, kun länsivakoojat olivat Kekkonen taskussa.

Virta luovii läntisen tiedustelun, diplomatian ja kansainvälisen politiikan ristikkäisessä maailmassa. Hän tarkastelee Ison-Britannian ja jossain määrin myös Yhdysvaltain tiedustelu-, diplomaatti-, propaganda- ja vaikuttamisoperaatiota lomittaisina ilmiöinä. Tällainen

monikärsisyys on työn vahvuus, mutta selvästi myös sen heikkous. Kaikki teemat eivät kasva yhtä suuriksi, eikä kaikkien kysymysten kanssa kaivauduta yhtä syvälle ennennäkemättömiin arkistokokoelmiin. Selkeä miinus on pakko antaa eritoten siitä, ettei Virta ole paneutunut amerikkalaisiin arkistoihin kuin pintapuolisesti.

Vaikka Virta tahtoo nostaa vahvasti esiin tiedustelumaailman ja propagandasodan, juuri näitä teemoja käsitellessään hän nojautuu monta kertaa aiempaan tutkimukseen, kuten Marek Fieldsin ja Juho Kotakallion väitöskirjoihin. Työn puutteita olisi vaikea unohtaa, ellei niitä pääsisi suhteuttamaan väitöskirjan sisältä löytyvään timanttiseen ytimeen. Se koostuu Ison-Britannian Foreign Officen vuosien 1958–1962 Suomen operaatioista ja informaatiokampanjoista, joista saadaan runsaasti uutta, tieteellisesti läpimurtavaa tietoa.

Virta löysi väitöskirjansa aiheen sattumalta. Uusia aineistoja oli auennut vuonna 2019 The National Archivesissa Kew’ssä Lontoon kupeessa, jonne matkannut nuori tutkija pääsi iskemään kultasuoneen. Väitöskirja ja siinä esitetty lähdeaineisto rikastaa ja paikka paikoin jopa mullistaa kuvaa brittien kylmän sodan ajan salaisesta propagandasta Suomessa ja Kekkonen länsisuhteista. Yhteiselo paljastuu kiinteämmiksi ja brittien suhde Kekkoseen monijakoisemmaksi kuin on aiemmin ymmärretty.

Virran väitöskirja avaa uusia latuja, vaikkei niitä aina loppuun saakka pystykään kulkemaan. Se syventää kuvaa 1950-luvun ja 1960-luvun alun Suomesta ja niistä keinoista, joilla Iso-Britannia ja jossakin määrin myös Yhdysvallat pyrkivät vaikuttamaan presidentti Kekkoseen. Teemoja on aiemmin tutkittu korkeimmalla tieteellisellä tasolla varsin vähän, eikä niistä ole tehty yhtä kattavaa akateemista tutkimusta. Virran työ merkitsee harppausta empiiriselle tutkimukselle ja tarjoaa herkullisia lähtökohtia jatkotutkimukselle.

Aleksi Mainio, Dosentti
Helsingin yliopisto

Tyylikästä teosta yhteisön voimin

Topi Artukka, Liisa Lulu, Otto Latva & Panu Savolainen: **Tyylikkääät vuodet. Turun yliopiston ylioppilaskunta 100 vuotta.** Turun yliopiston ylioppilaskunta 2022. 511 s. ISBN 9789525542110.

Historiateos *Tyylikkääät vuodet. Turun yliopiston ylioppilaskunta 100 vuotta* on neljän historiantutkijan Topi Artukan, Liisa Lulun, Otto Latvan ja Panu Savolaisen yhteistyönä syntynyt tutkimus Turun yliopiston ylioppilaskunnan (TYY) vaiheista vuosina 1922–2022. Tekijät

toteavat esipuheessa (s. 13), että tavoitteena on ollut luoda ”valtavirrasta poikkeava organisaatiohistoria sisällön, esitystavan ja kirjan esineellisyden näkökulmasta”. Muotoilu antaa teokseen hyvin tarttumapintaa.

Sisällön puolesta ensimmäisenä huomio kiinnittyy rakenteeseen, sillä tavanomaisesta kronologiasta poiketen tutkimus on jaettu kuuteen temaattiseen päälukuun ja epilogiin. Tältä osin *Tyylikkääät vuodet* epäilemättä eroaakin vastaavanlaisten tilaushistorioiden enemistöstä, myös Kimmo Ketosen kirjoittamasta kaksiosaisesta TYY:n 75-vuotishistoriasta. Sama pätee tuoreemman tutkimuksen parista esimerkiksi vuonna 2021 ilmestyneeseen Suomen ylioppilaskuntien liiton *Sukupolvensa ääni* -teokseen. Ratkaisu tuntuu harkitulta ja onnistuneelta, sillä vaikka ajatus ei ole varsinaisesti uraauurtava, tuoreena sitä voi pitää. Yhteistyö kirjoittajien välillä vaikuttaa sekin hyvin koordinoidulta, sillä päällekkäisyyksiä ei synny eikä pääluvuissa ole toiston makua. Teos ei painotu mihinkään ajanjaksoon, vaan kuluneet sata vuotta saavat varsin tasaisen käsittelyn aivan viime vuosia myöten.

Päälukujen teemoina on organisaatio ja sen suhteet muihin opiskelijajärjestöihin, kansainvälinen toiminta, poliittinen toiminta ja aktivismi, *Turun ylioppilaslehti* ja tiedonvälitys, kulttuuri, juhlat ja harrasteet sekä kaupunki, asuminen ja opiskelijaelämän paikat. Aiheet ovat konventionaalisia ja itsessään perusteltuja, mutta kuudennen luvun aihetta voidaan pitää jopa innovatiivisena. Ympäröivän kaupungin merkityksen käsitteleminen tuo teokseen mukaan erityistä paikallista leimaa. Niin sanottu Turun tauti on aktivoitunut TYY:tä sen historian aikana. Esiin nousee myös Turun erityisluonne opiskelijakaupunkina, yliopiston ja opiskelija-asumisen keskittyminen yhdelle alueelle keskustaan.

Pääluvut käsittelevät aiheitaan varsin ylätasolla leveällä pensselillä maalaten, minkä ansiosta laajat kehityskulut erottuvat selvästi. Yksittäisten toimijoiden merkitys nousee selvemmin esiin lähinnä tiedonvälitystä ja *Turun ylioppilaslehden* vaiheita käsittelevässä osuudessa, jossa nostetaan esiin keskeisiä päätoimittajia ja heidän rooliaan. Ratkaisua voi suhteuttaa Ketosen teokseen, joka noin 800-sivuisena on erittäin seikka-peräinen esitys TYY:n historiasta. Toisaalta *Tyylikkäisiin vuosiin* kuuluu keskeisenä osana viitisenkymmentä lyhyempää tietolaatikkoa, jotka käsittelevät yksittäisiä teemoja ja ilmiöitä, kuten vaikkapa Mystisistä herra Kupiaista ja *Herhiläinen*-lehteä. Tietolaatikoiden määrä on mittava ja hyvä niin, sillä vaikka muu teksti ei sinänsä tuo paljoa uutta Ketosen teokseen sen haastamisesta puhumattakaan, tietolaatikot täyttävät omalta osaltaan tätä tehtävää ja suoriutuvat siitä mainiosti. Yksittäisinä

nostoina ne täydentävät tekstiä hyvin ja syventävät päälukujen, myös Ketosen teoksen, teemoja.

Oman ajan historialle tyypillistä on lähteiden runsaus, suorastaan tulva. *Tyylikkääiden vuosien* lähteiden käyttö on monipuolista, ja sitaattaatteja on käytetty suhteessa muuhun tekstiin lukijaystävällisesti – joskin tuntuu liialliselta erottaa pidemmät siteeraukset sekä kursiivein, välilyönnein että lainausmerkein. Teoksen taustalla on vuosina 2016–2021 kerätty tutkimusaineisto, 20 haastattelua sekä yli sadan henkilön täyttämä TYY 100 -kyselyaineisto. Vaikka ne ovat ymmärrettävästi mahtuneet teoksen sivuille vain pieninä otantoina, niiden voi uskoa hyödyttävän TYY:n historian tutkimusta vielä pitkään, kuten tekijät arvelevat.

Teoksen päättää viisisivuinen epilogi, jonka aiheena on satavuotiaan TYY:n identiteetti. Aihe on herkullinen ja tarjoaisi eväitä muutosten vaiheiden kuvailun sijaan perusteellisempaankin analyysiin tai vertailevaan otteeseen. Historiakuvan ja identiteetin todetaan olevan ”alati tekeillä oleva, muotoaan jatkuvasti muuttava veistos. Se on aikakautensa ja menneisyytensä peili” (s. 477) ja että identiteetti on ”läpi vuosisataisen historian syntynyt siitä, että ylioppilaskunta on järjestönsä ja sukupolvensa näköinen” (s. 478). Vastaavaa voisi hyvin todeta miltei mistä tahansa muusta satavuotiaasta järjestöstä. Toisaalta kuten *Tyylikkääät vuodet* itsekin osoittaa, myös TYY on ollut nimenomaan aktiivisimpien jäsentensä näköinen. Tätä voidaan pitää opiskelijajärjestöjen yleisenä piirteenä. Turussakin parhaimmillaan vain selvä vähemmistö, neljäsosa ylioppilaskunnan jäsenistä kuului AKS:ään. Vastaavalla tavalla 1960-luvun radikaalisatio oli lopulta aikaansaavan vähemmistön työn tulosta.

Tavallaan juhlapuheenomainen epilogi tuleeikin korostaneeksi teoksen luonnetta juhlaakirjana, mitä jo teoksen nimi omalta osaltaan alleviivaa. Tekijät mainitsevat teoksen yhdeksi tavoitteeksi luoda poikkeava organisaatiohistoria myös kirjan esineellisuuden puolesta – he kirjoittavatkin teoksesta ”kirjaesineenä” (s. 15). Muotoiluja voi pitää ilahduttavina, sillä ne, samoin kuin itse teos, saavat ajattelemaan, että digitalisaatio voi kenties paradoksaalisestikin korostaa kirjojen luonnetta fyysisenä esineenä. TYY:n historiateoksen esineellisyttä korostaa kuvitus, jonka on komea ja runsas. Myös sen ratkaisuja voi suhteuttaa Ketosen teokseen ja miksei moniin muihinkin järjestöhistorioihin. Kuvituksessa tuntuu korostuvan arkinen aherrus ja rivio opiskelijoiden merkitys, mutta myös opiskelijoiden moninaisuus. *Tyylikkääät vuodet* onkin paitsi neljän tekijänsä, myös yhteisön työn tulos ja oletettavasti sen näköinen.

Ville Eerola, VTM, FM
Helsingin yliopisto

Raikas tuulahdus suomalaisten ympäristöjen muutosten historiaan

Esa Ruuskanen, Paula Schönach
& Kari Väyrynen (toim.):

Suomen ympäristöhistoria 1700-luvulta nykyaikaan.
Vastapaino 2021, 473 s. ISBN: 978-951-768-925-0

Esa Ruuskasen, Paula Schönachin ja Kari Väyrysen toimittama teos tarkastelee muutoksia suomalaisissa ympäristöissä 1700-luvulta aina pandeemiseen nykyisyyteen. Teoksen tavoite on kunnianhimoinen: toimia tähän asti puuttuneena kokonaisuutena suomalaisen ympäristön muutoksen eli käytön samoin kuin suomalaisten saamelaiset mukaan luettuina luonto- ja ympäristösuhteen kehityksestä. Kokonaisuutena teos tuo raikkaan tuulahduksen suomalaisen yhteiskunnan historiaan. Se tarjoaa ”perinteistä historiaa laajemman kuvan ihmisestä osana ympäristöä ja luontoa. Suomen ja Suomen historiaakin kannattaa tästä näkökulmasta määritellä uudelleen.” (s. 9–10)

Kahteen osaan jaettu teos onnistuu lähes täysin välttämään varhaisen ympäristöhistorian anakronismit huomioimalla eri aikoina ympäristöä muokanneiden ihmisten näkemykset ja tavoitteet onnistuen varsin hyvin niiden purkamisessa sekä näiden toimien meidän ajassamme näkyvien seurauksien osoittamisessa. Kuitenkin aikalaisnäkemykset yhteiskunnan kehittämistä eri näkökulmista korostavat hyvin modernisaation, etenkin teollistumisen, edustamaa luonnonvarojen (hyväksi)käytön henkeä, joka määrittä suomalaisen ympäristön kehitystä 1700-luvulta aina 1900-luvun lopulle ja nousee pintaan aikaan Kymiöjen pohjaja hautuneen materiaalin tavoin ajottain vielä 2020-luvulla. Luulimatta nimellisesti laajasta aikajänteestä teoksen luvut keskittyvät kuitenkin enimmäkseen 1800-luvun puolivälin jälkeiseen aikaan. Huomionarvoista on myös se, että etenkin teoksen toisen osan luvut keskittyvät lähinnä vuodesta 1945 alkaneeseen suuren kiihdytyksen aikakauteen (engl. *great acceleration*). Tavallaan teos tarkasteleekin suomalaisen yhteiskunnan ”kulutuksen suurta siirtymää” Esa Ruuskasen ja Jarno Valkosen luvun otsikkoa lainaten.

Kokonaisuutena teos korostaa ympäristöhistorian yllirajaisuutta, mikä ilmenee teoksen luvuissa usein eri tavoin (ajallisesti, maantieteellisesti, temaattisesti) tarkasteluna. Teos on jaettu temaattisesti kahteen osaan. Ensimmäisen osan luvut tarkastelevat ennen kaikkea erilaisten luontotyppien ja ympäristöjen muutosta suomalaisten toimien seurauksena. Lukuja yhdistävä teemana toimiva ilmiökeskeisyys toimii hyvin onnistuen välttämään varhaisen ympäristöhistorian anakronismit huomioimalla ihmisen toiminnan tarkoituksellisuuden.

Toisen osan luvut tarkastelevat sekä modernin (energia)kulutusyhteiskunnan kehittymistä sekä suomalaisen ympäristöajattelun ja -politiikan historiaa. Erillisten lukujen muodostamana kokonaisuutena teos toimii kohtuullisen hyvin, vaikka yksittäisten lukujen välisen keskustelun ohuus on teoksen yksi harmittavimmista piirteistä. Esimerkiksi Paula Schönachin kaupunkiympäristöjen historiaa käsittelevä luku jää irralliseksi yllä mainitusta suomalaisen kulutuksen suurta siirtymää käsittelevästä luvusta samoin kuin Tanja Riekkisen ja Esa Ruuskasen fossiilisten polttoaineiden käyttöä käsittelevästä luvusta. Nämä teemat kuitenkin yhdistyvät yhteiskunnan kaupungistumisessa.

Teoksen lukujen välinen keskustelu jakautuu harmillisen epätasaisesti. Teoksen toisessa osassa luvut keskustelevat huomattavasti enemmän keskenään kuin ensimmäisessä osassa, missä lukujen välisen keskustelun ohuus korostuu. Maaperää, (ala)ilmakehää sekä vesistöjä käsittelevät luvut pohtivat omista näkökulmista etenkin tehdaspaikkakuntien lähiympäristön saastumista lähinnä paikallisena pilaantumisenä, jolloin ilmiöiden välisten yhteyksien oivaltaminen jää lukijan ymmärryksen varaan. Samoin Matti Salon ja Esa Ruuskasen luku kaivannaisteollisuudesta tarkastelee ansiokkaasti yksittäisen kaivoksen ympäristövaikutuksia, vaikka luvussa ei ole viitteitä kaivosteollisuuden vesistöjä pilaavaan vaikutukseen tai soiden valikoitumiseen kaivannaisjätteiden kaatopaikoiksi. Vastaavasti Paula Schönachin luvussa kaupunkiympäristöistä ei viitata yhteiskunnan kaupungistumisen vaikutukseen suomalaisen muuttuvassa suhteessa luontoon, etenkin petoeläimiin, mitä Tuomas Räsänen painottaa omassa luvussaan. Teoksen toimittajien olisi ollut syytä yhtenäistää teoksen lukujen välistä keskustelua, jolloin eri lukujen yhteydet korostuisivat alleviivaten samalla ympäristöhistorian yllirajaisuutta.

Teoksen avaava johdanto toimii katsauksena niin ympäristöhistoriaan tieteenalana kuin myös suomalaisen ympäristöhistoriankirjoituksen historiaan. Yhtenäisen ansiona on ympäristöhistorian määritelmän tutkimusotteeltaan monitieteisenä historianalana työstäminen enemmän vaikutteiksi ja yhteistyöksi muiden tieteenalojen tutkijoiden kanssa. Tosin huomioiden teoksen kirjoittajien monipuolisen taustan samoin kuin tieteelliset ansiot johdanto ei edennyt kovin syvällisesti ympäristöhistorian tieteenalaksiin kysymyksiin saatikka esitellyt käytännön tutkimusmenetelmiä. Teoksen merkittävimpänä puutteena voikin pitää alan vielä vastaamattomien kysymysten esittämättä jättämistä. Tuomas Räsänen tuo erinomaisessa luvussaan Suomen luonnonvaraisista eläimistä esille aiheeseen liittyvät vastaamattomat kysymykset. Räsänen tarkastelee vain luonnonvaraisia eläimiä jättäen tuotanto-, koti- ja lemmikkieläimet uusien tutkimusten kohteiksi korostaen eläinten toiseutta, mitä uudempi eläinkäanne on pyrki-

nyt korjaamaan osoittamalla eläinten toimijuuden. Räsänen osoittaakin selkeästi tutkitun tiedon rajat. Samoin Kari Väyrynen toteaa luvussaan ympäristöajattelun historian olevan lähes tutkimaton aihe. Vastaavien huomioiden esittäminen teoksen muissa luvuissa korostaisi sen merkitystä ympäristöhistorian käsikirjana ja kannustaisi lukijoita, erityisesti tutkintonsa alkuvaiheen opiskelijoita, innostumaan ympäristöhistoriasta tieteenalana.

Suomen ympäristöhistorian ensimmäisen osan luvun merkittävin ansio on luontoa, luonnonvaroja sekä eri ympäristö eri aikoina määrittäneiden näkemysten ja luontokulttuurin ristiriitaisuuksien tarkastelu. Luvut osoittavatkin, että 'maallamme oli malttia' tuhlata huomattava osa luonnonvaroistaan. Esimerkiksi Matti Enbusken ja Esa Ruuskasen kirjoittama luku suomalaisten suhteesta metsiin ja soihin on yksi kirjan antoisimmista. Siinä kirjoittajat osoittavat soiden lähes olemattoman arvon luonnonympäristöinä aina 1960-luvulle asti. Samoin Ritva Kyllin ja Matti Enbusken luku arktisesta alueesta on erittäin kiintoisa, minkä todellisenä ansiona on nostaa esiin luonnon vuotuisikiertoon nivoutunut ihmisyyhteisö, joka pyrki välttämään aiheuttamasta elinympäristönsä kuluttamista. Se olisi samalla merkinnyt ihmisten omien elinehtojen ehtymistä. Tosin luvussa sivuutetaan Vuotoksen allaskeskustelu lähes kokonaan, vaikka sen olisi voinut sitoa yhteen Norjassa käytyyn keskusteluun Alta-Koutokeino-joen patoamisesta ja ympäristövaikutuksista (s. 256–259).

Useissa luvuissa pohditaan valtion tasapainoilua yhtäältä talouselämän edellytysten ja orastavan luonnonsuojelun välissä, mikä viitoittaa tarvetta tuleville tutkimuksille.

Teoksen toisen osan luvut tarjoavat monipuolisen näkökulman niin suomalaisen yhteiskunnan modernisaation vaikutuksiin arkisen elämän valintoina ja sekä ajatusmaailman että politiikan muokkaajana. Luvuissa korostuvat luonto- ja ympäristösuhteen (ympäristötietoisuuden) perustava muutos sekä sen eriaikaisuus heijastaen ympäristön muutosta paikallisesta alueelliseksi ylijarjaiseksi muutokseksi. Tuomas Räsänen, Paula Schönachin ja Minna Kaarkosken luku luonnon- ja ympäristösuojelun institutionalisoitumisesta korostaa tosin perinteisen suomalaisen historiankirjoituksen toimijuuksien kahtiajakoa valtioon ja yksilöihin. Sen sijaan luonnon- ja ympäristösuojeluun paikallisesti vaikuttaneiden toimijoiden joukosta uupuvat kaupungit ja

kunnat, mikä heijastaa luonnon- ja ympäristösuojelun sekä ympäristöpolitiikan varsin valtiokeskeistä historia-käsitystä. Samoin kaupunkiympäristöjen kehittämisessä mainitut toimet vesien ja ilmansuojelussa valtiollaan ohjauksetta jäivät tärkeystään huolimatta lähinnä "omaksi luvukseksi" (vrt. s. 206–212). Valitettavasti kunnallinen käänne näkyy suomalaisessa ympäristöhistoriassa vielä vain eri lukujen rivien välissä. Sen sijaan Kari Väyrynen korostaa yhdistysten merkitystä ympäristöajattelun leviämässä, mitä ilmiötä ei ole vielä(kään) kattavasti tutkittu. Vastaavasti Minna Kaarkoski nostaa luvussaan ympäristödiplomatiasta esille vuonna 1974 solmitun Itämeren merellisen ympäristön suojelun puitesopimuksen merkityksen ensimmäisenä aikansa ahtaat blokkirajat ylittäneenä kansainvälisenä sopimuksena (s. 454). Samalla Kaarkoski osoittaa 1970-luvun toimineen alustana kansainväliselle ympäristösuojelutoiminnalle ja -sopimuksille. Toisen osan luvut korostavatkin asiantuntijuuden sekä kansainvälisten vaikutteiden merkitystä yhtäältä kotoperäisen ympäristöajattelun kehityksessä ja toisaalta ympäristötietouden ja -politiikan, jopa diplomatian, asemoitumisesta osaksi valtionhallintoa. Harmillisen vähäiselle huomiolle keskusteluissa jäivät kunnat.

Kuvituksestaan teos on verraten onnistunut, mutta useille historian kokonaisuutuksille tyypillisesti siitä puuttuvat kartat. Suomen historiallinen maantiede oletetaan lukijalle tutuksi, vaikka niin merkittävien kaivosten sijainti samoin kuin suurimpien patojen ja soiden sijainnit sekä esimerkiksi vuotuiset lumi- ja jääpeitteen keskiarvot olisi voitu esittää karttoina. Suuri arvo olisi ollut myös rauta- ja moottoriteiden kasvua kuvaavalla kartalla. Samoin osa käsitteistä kuten elinympäristö-ongelma (ks. s. 222–224) jää selittämättä selkeästi, mitä ei voi pitää hyvänä asiana oppikirjaksi tarkoitettussa teoksessa. Keskeisten käsitteiden käsittelyssä olisi voinut hyödyntää tietolaatikoita.

Muutamista ongelmistaan huolimatta teos on ansiokas ensimmäinen kokonaisuus suomalaisen yhteiskunnan ympäristöhistoriasta. Sen erilaiset teemat ilmentävät ympäristöhistorian monialaisuutta. Siten se sopii oppikirjaksi yliopistoihin sekä tietokirjaksi ympäristömuutoksista kiinnostuneille. Teosta voikin suositella lähes jokaiselle suomalaiselle, jolloin kenties viimeinkin meillä voisi olla malttia miettiä luonnonvarojemme käytön, osin jopa haaskuun, seurauksia?

Matti O. Hannikainen, FT
Helsingin yliopisto

Anton Schiefnerin verkostot

Harmut Walravens (toim.):

St. Petersburg und Livland – und die Entwicklung der estnischen Literatur. Anton Schiefner (1817–1879) und Friedrich R. Kreuzwald (1803–1882) im Briefwechsel (1853–1879). Orientalistik, Bibliographien und Dokumentation 22. Harrassowitz Verlag, 2013. 394 s. ISBN 978-3-447-06933-5.

Hartmut Walravens & Agnes Stache-Weiske (toim.):

Anton Schiefner (1817–1879) und seine indologischen Freunde. Österreichische Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-historische Klasse, Sitzungsberichte 868. Beiträge zur Kultur- und Geistesgeschichte Asiens 89. Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2016. 455 s. ISBN 978-3-7001-7799-9.

Hartmut Walravens & Agnes Stache-Weiske (toim.):

Anton Schiefner (1817–1879), Briefe und Schriftenverzeichnis. Österreichische Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-historische Klasse, Sitzungsberichte 884. Beiträge zur Kultur- und Geistesgeschichte Asiens 94. Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2017. 530 s. ISBN 978-3-7001-8069-2.

Hartmut Walravens & Agnes Stache-Weiske (toim.):

Der Linguist Anton Schiefner (1817–1879) und sein Netzwerk. Österreichische Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-historische Klasse, Sitzungsberichte 908. Beiträge zur Kultur- und Geistesgeschichte Asiens 105. Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2021. 937 s. ISBN 978-3-7001-8397-6.

Hartmut Walravens & Agnes Stache-Weiske (toim.):

Anton Schiefner (1817–1879), Briefe an Theodor Benfey (1809–1881) und skandinavische, russische und ungarische Kollegen. Österreichische Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-historische Klasse, Sitzungsberichte 923. Beiträge zur Kultur- und Geistesgeschichte Asiens 107. Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2022. XV, 655 s. ISBN 978-3-7001-8912-1.

Saksalainen tieteenhistorioitsija, Berliinin valtionkirjaston (Staatsbibliothek zu Berlin) johtajana pitkään toiminut Hartmut Walravens sai yhdessä Tübingenissä ja Würzburgissa vaikuttaneen kollegansa Agnes Stache-Weisken (1962–2021) kanssa vuoden 2022 lopulla valmiiksi viisiosaiseksi muodostuneen julkaisusarjan, joka sisältää Franz Anton Schiefnerin kirjeenvaihdon. Walravens on koulutukseltaan sinologi ja manchuristi, joka on opettanut muun muassa Berliinin Humboldt-yliopistossa Kiinan historiaan ja kulttuuriin liittyviä aiheita. Schiefner

puolestaan on henkilö, jossa yhdistyvät Saksan, Suomen ja Venäjän tieteenperintöt.

Franz Anton (von) Schiefner (1817–1879) oli yksi 1800-luvun merkittävimmistä taustavaikuttajista orientalistiikan ja kielitieteen aloilla. Vaikka hänen nimensä usein unohtuu ”isompien” varjoon, hän oli oman aikansa vaativien mittapuiden mukaan poikkeuksellisen monipuolinen orientalisti, jonka erikoisaloja olivat indologia ja tibetologia. Suomeen hänet liittyy erityisesti se, että hän saattoi kansainväliseen julkisuuteen Matthias Alexander Castrénin (1813–1852) aikaisemmin ruotsiksi ilmestyneet teokset sekä ennen kaikkea hänen jälkeenyjääneet kieliaineistonsa 12-osaisena saksankielisenä sarjana nimellä *Nordische Reisen und Forschungen*, joka ilmestyi Pietarissa vuosina 1852–1861. Sarjan oli tosin aloittanut Castrén itse jo vuonna 1849, mutta Schiefnerin ripeällä työllä oli merkittävä osuus Castrénin elämäntyön esille tuojana ja kansainvälisen maineen kasvattajana. Toisin kuin Castrén, joka tunnetaan kielitieteellisen kenttätutkimuksen uranuurtajana, Schiefner oli kuitenkin tyyppillinen kamarioppinut, jonka pisimmät ulkomaanmatkat suuntautuivat Englantiin ja Itä-valtaan.

Anton Schiefner kasvoi Tallinnassa böömiläistä sukujuurta olevan isän ja baltiansaksalaisen äidin perheessä, johon kuului kaksosveli Johann Joseph (1817–1880) sekä kolme sisarta. Päätettyään koulun Tallinnassa Anton opiskeli juristina toimineen enonsa neuvosta juridiikkaa Pietarissa (1836–1840), mutta siirtyi sitten itämaisten kielten pariin. Vietettyään pari vuotta Berliinissä klassisten kielten ja sanskritin opinnoissa (1841–1842) hän palasi Pietariin ja toimi aluksi lukion latinan ja kreikan kielten opettajana (1843–1852) mutta myös kirjastonhoitajana Pietarin tiedeakatemiassa (1848–1852), jossa hänet ennen pitkää nimitettiin ensin tiibetin kielen adjunktiksi (1852) ja sitten ylimääräiseksi akateemikoksi (1854). Myöhemmin hän toimi myös muun muassa akatemian etnografisen museon johtajana (1856–1878), akatemian kirjaston osastonjohtajana (1863–1879) sekä Pietarin roomalaiskatolisen hengellisen akatemian klassisten kielten professorina (1860–1873). Näiden paljolti hallinnollisten tehtäviensä sallimissa rajoissa hän harjoitti itsenäistä tutkimustyötään. Koska Schiefnerillä ei ollut omien tutkimusmatkojen tuloksena kerättyä aineistoa, hän toimi poikkeuksetta muiden tutkijoiden aineistojen varassa, ja hänen suurimmat ansionsa liittyvätkin näihin julkaisuhankkeisiin.

Jos vertaa Schiefnerin urakehitystä Castréniin, se oli selvästi tavanomaisempi ja vähemmän tähdenlentomainen. Schiefnerin ura lähti nousuun vasta Castrénin kuoleman jälkeen ja osittain varmasti juuri sen takia, sillä asema Castrénin jäämistön julkaisijana laajensi myös Schiefnerin kompetenssia ja kansainvälistä mainetta. Schiefnerinkin elämä päättyi kuitenkin suhteellisen varhain, vain 62 vuoden iässä, eikä hän koskaan ehtinyt

luoda omiin tutkimuksiinsa perustuvaa suurta synteesiä, jos sellainen oli koskaan hänen tavoitteenaankaan.

Nyt valmistunut kirjasarja on jaettu niteisiin kirjeenvaihtokumppanien mukaan suhteellisen väljiä teemat- tisia ja maantieteellisiä näkökohtia silmällä pitäen. Ensimmäinen nide (2013), jonka Walravens julkaisi yksin, sisältää Schiefnerin ja Friedrich Kreutzwaldin vuosina 1853–1879 käymän laajan kirjeenvaihdon, jolla on huomattava mielenkiintoarvo Viron kulttuuri- ja kirjallisuushistorian kannalta. Tässä niteessä ovat siis mukana myös Kreutzwaldin Schiefnerille kirjoittamat kirjeet. Muut neljä nidettä, joiden kokoamisessa Walravensia avusti Agnes Stache-Weiske, sisältävät Schiefnerin kirjeet eri alojen kollegoille, muun muassa indologeille (2016) ja vertailevan kielentutkimuksen edustajille (2021), mutta myös vaihtelevalla joukolla muiden alojen tutkijoita (2017), joista valtaosa oli saksalaista tai baltiansaksalaista alkuperää. Viimeinen nide, joka on Suomen kannalta mielenkiintoisin, käsittää Schiefnerin kirjeet pohjoismaalaisille, venäläisille ja unkarilaisille kollegoille sekä saksalaiselle klassisten kielten ja indologian tutkijalle Theodor Benfeylle. Benfeyn mukana olo niteessä on ilmeisesti vain tekninen ratkaisu, ja hänen jälkeensä seuraavat muut vastaanottajat sukunimen mukaan aakkostettuina. Muutamaa venäjänkielistä kirjettä lukuunottamatta Schiefnerin kirjeenvaihtokielenä oli saksa.

Schiefnerin kirjeiden suomalaiset vastaanottajat olivat tyypillisesti 1800-luvun tunnettuja eri alojen akateemisia ja yhteiskunnallisia vaikuttajia. Kirjeissä sivutaan myös monia muita Suomessa ja Virossa vaikuttaneita henkilöitä, jotka Walravens ja Stache-Weiske ovat pätevästi annotoineet ja sisällyttäneet noin 1500 nimeä käsittävään indeksiin. Venäläisten kirjeenvaihtokumppanien joukossa on muun muassa Jakob Grot, jolla oli tunnetusti läheiset yhteydet Suomeen ja Skandinaviaan. Varsin monet Schiefnerin lähettämät kirjeet ovat lyhyitä ja virallisävvyisiä vastauksia kyselyihin ja ilmoituksia saapuneista lähetyksistä sekä tietoja uusista julkaisuista ja Pietarin tiedemaailmassa tapahtuneista muutoksista. Pitkäaikaisemmat kirjeenvaihdot muuttuivat kuitenkin vähitellen tuttavallisemmiksi ja samalla puhuttelu ”Hochgeehrter Herr” vaihtui muotoon ”Hochgeehrter Freund”. Perhetuttavuuden asteelle kehittyi varsinkin suhde Kellgreniin, jolle Schiefner kirjoitti myös henkilökohtaisista asioista, muun muassa kahden pienen tyttärensä, Julian ja Irman, traagisesta menehtymisestä kurkkumätään. Kellgrenin oma yllättävä kuolema lavantautiin syksyllä 1856 oli selvästi henkilökohtainen menetys myös Schiefnerille, ja senkin jälkeen Schiefner oli vielä usean vuoden ajan kirjeenvaihdossa Kellgrenin lesken Anna Sophian (Tengström) kanssa. Itämaisten kielten professuuria täytettäessä Schiefner oli moraa-

lisesti tukenut Kellgreniä, vaikkakin päätöksentekoon osallistumatta.

Nyt julkaistu kokoelma Schiefnerin kirjeitä avaa monia uusia näkökulmia sekä hänen henkilöönsä että hänen edustamiensa alojen tietehistoriaan. Tämä on sitäkin tärkeämpää, kun Schiefnerin tieteellinen jäämistö, jonka tiedetään sijainneen Venäjän tiedeakatemian arkistossa Pietarissa, on 1990-luvulta alkaen ollut kateissa. Tästä syystä Schiefnerin jäämistöön todennäköisesti sisältyvät M. A. Castrénia koskevat tiedot ovat myös tuntemattomilla teillä, niiden joukossa myös pieni osa Castrénin käsikirjoituksia ja kirjeitä. Muutakin aineistoa on varmasti aikojen kuluessa kadonnut: Schiefner vaihtoi kirjeitä muun muassa August Ahlqvistin kanssa, jonka hän tunsikin myös henkilökohtaisesti Ahlqvistin Pietarin-käynneiltä, mutta heidän keskinäinen kirjeenvaihtonsa ei näytä säilyneen. Sen sijaan kirjeet, jotka Schiefner kirjoitti Castrénin kuoleman jälkeen Natalia Castrénille, ovat säilyneet, mutta ne siirtyivät vasta melko hiljattain Castrénin suvulta Svenska Litteratursällskapetin arkistoon, joten Walravens ei ehtinyt saada niitä mukaan muuten ilmeisesti varsin täydelliseen kokoelmaansa. Ne tullaan julkaisemaan yhdessä Castrénin saamien kirjeiden kanssa Suomalais-Ugrilaisen Seuran sarjassa *Manuscripta Castréniana*, jossa on jo ilmestynyt kaksi nidettä Castrénin omaa kirjeenvaihtoa.

Castrénia Schiefner koskettelee useimmissa suomalaisille lähettämässään kirjeissä. Tärkeä on muun muassa hänen pitkä kirjeensä Snellmannille (1857), jossa hän esittää perusteellisen yleisarvion Castrénin elämäntyöstä. Mielenkiintoisia ovat myös Schiefnerin kirjeet Fredrik Cygnaeukselle. Heti Castrénin kuoleman jälkeen Cygnaeus oli kirjoittanut Schiefnerille Castrénin tieteellisen jäämistön nopean julkaisemisen tarpeesta ja ehdottanut aineiston käsittelijäksi alustavasti Carl Gustaf Borgia, jolle hän arveli voitavan jopa järjestää apuraha, jotta Borg voisi itse matkustaa joihinkin Castrénin kenttätyökohteisiin aineistojen tarkistamista varten. Vastauksessaan Schiefner, joka oli jo julkaisemassa Castrénin matkakertomusten saksannosta Pietarissa, kohteliaasti epäilee Borgin mahdollisuuksia selviytyä hankkeesta ainakaan yksin. Jälkeenpäin voi vain todeta, että Schiefner oli oikeassa, sillä vaikka Borg oli monin tavoin osallistunut Castrénin muiston vaalimiseen kotimaassa muun muassa omalla Castrén-elämäkerrallaan (1852), hänellä ei olisi ollut käytettävissään sitä monipuolista kielitaitoa, kielitieteellistä osaamista ja kansainvälistä verkostoa, joiden ansiosta Schiefner itse oli lopulta ainoa mahdollinen henkilö saattamaan hanke ripeästi loppuun. Tosin Schiefnerkään ei ryhtynyt matkustamaan kentälle Castrénin jalanjäljissä – se ei olisi ollut hänen tieteellisen profiilinsa mukaista.

Juha Janhunen,
vapaa tutkija, professori emeritus

Akateemikko, professori Päiviö Tommila (1931–2022)

Juhani Päiviö Tommila syntyi Eero ja Salli Tommilan esikoisena 4.8.1931. Hänen isänsä työskenteli lehtorina Jyväskylän seminaarissa, äitinsä matematiikan ja fysiikan opettajana tyttökoulussa. Eero Tommila valittiin Helsingin yliopiston ensimmäiseksi fysikaalisen kemian professoriksi vuonna 1944, jolloin nelihenkiseksi kasvanut perhe muutti pääkaupunkiin. Päiviö Tommila kävi koulunsa ensin Jyväskylän lyseossa, mistä hän siirtyi Helsingin reaalilyseoon. Kotoa hänelle periytyi *Suomen kansan aikakirjoista* tuttu isänmaallinen eetos, numero- ja tilastokiinnostus sekä valokuvaus- ja postimerkkiharrastus. Erityisen innostunut nuori Päiviö oli Aarno Karimon sarjasta *Kumpujen yöstä*. Historiaorientaatiota vahvisti vanhemmilta ylioppilaslahjaksi 1950 saatu Jalmari Jaakkolan keskiajan historian teossarja. Varusmiespalveluksensa Tommila suoritti Niinisalossa Kankaanpäässä. Sen jälkeen hän aloitti Suomen ja yleisen historian opinnot Helsingin yliopistossa ja opiskelijajärjestötoiminnan Kronoksessa ja Historiallisessa Yhdistyksessä. Tuohon aikaan erillisiä pääsykokeita yliopistoon ei ollut. Sivuaineita hänellä oli monien muiden historianopiskelijoiden tapaan suomalais-ugrilainen kansatiede ja valtioppi.

Tommila eteni perinteisen urapolun mukaisesti tilaushistorian tekijästä akateemisiin virkoihin: Hän toimi aluksi Nurmijärven pitäjän historian kirjoittajana, sitten Helsingin yliopiston Suomen ja Skandinavian historian assistenttina kuusi vuotta (1959–1965). Assistenttiaikanaan Tommila väitteli filosofian tohtoriksi 1962 väitöskirjallaan *La Finlande dans la politique européenne en 1809–1815*. Vastaväittäjänä toimi professori Jaakko Suolahti ja kustoksena professori Eino Jutikkala. Vielä tuohon aikaan saman laitoksen professorit toimivat usein vastaväittäjinä. Tommila sai väitösvuonnaan dosentuurin Suomen ja Skandinavian oppituolissa. Akateemisista opettajistaan Tommila on muistellut erityisesti professori Arvi Korhosta. Tommila on kertonut allekirjoitaneelle antaneensa toiselle pojalleen nimen Arvi opettajansa mukaan. Turun yliopiston Suomen historian

professorina Tommila viihtyi yksitoista vuotta (1965–1976) ja Helsingin yliopistossa seuraavat 18 vuotta (1976–1994).

Päiviö Tommilasta kasvoi 1990-luvulle tultaessa vaikutusvaltainen Suomen historian professori, mitä ilmentää muun muassa hänelle vuonna 2004 myönnetty akateemikon arvo. Millä ansioilla nousu tapahtui? Hänen tutkimuksellinen uskottavuutensa rakentui kolmelle pilarille: perusteellisille lehdistötutkimuksille ja paikallishistorioille sekä historiankirjoituksen historian esityksille. Hänen ensimmäinen lehdistötutkimuksensa on vuodelta 1963 *Suomen lehdistön levikki ennen vuotta 1860*. Sitä ennen häneltä julkaistiin paikallishistoriasta *Nurmijärven pitäjän historia* (1958–1959) sekä sittemmin *Jyväskylän kaupungin historia* (1970–1972) ja tutkimushankkeen tuloksena kokoelma *Muuttuva kylä* (1980). Töillään Tommila modernisoi 1930-luvun paikallishistoriallista tutkimusperinnettä. Kolmannen pylvään Tommilan julkaisutoiminnassa muodostaa kiinnostus tieteen historiaan, josta mainittakoon oppikirjana levinnyt teos *Suomen historiankirjoitus* (1989).

Näistä intressialueistaan Tommilan johtama ryhmä julkaisi suurteosprojektinsa tulokset vuosina 1979–2002: *Suomen kaupunkilaitoksen historia 1–3*, *Suomen kulttuurihistoria 1–3*, *Suomen lehdistön historia 1–10* ja *Suomen tieteen historia 1–4*. Näitä akateemiseen tutkimukseen perustuvia käsikirjoja ovat hyödyntäneet lukuisat opiskelija- ja tutkijapolvet aina näihin päiviin.

Tieteellisen työn ja projektitoiminnan lisäksi professori Tommilan uraa siivitti laaja hallinnollinen työkokemus Turun ja Helsingin yliopistoissa vuosina 1967–1992. Sen kruunasi toimiminen Helsingin yliopiston rehtorina 1988–1992. Hänen tiheä verkostoitumisensa tiedejärjestöissä vahvisti hänen asemaansa akateemisessa yhteisössä. Hän oli näkyvästi esillä muun muassa Historian Ystäväin Liitossa, Suomalaisessa Tiedeakatemiassa, Suomen Tiedeseurassa, Professoriliitossa, Suomen Kulttuurirahastossa, Viro-instituutissa ja Tieteellisten Seurain Valtuuskunnassa.

Professori Tommilan tutkimuksissa näkyvä vahva pyrkimys siirtää historian tutkimuksen perinnettä tuleville sukupolville. Se ilmenee erityisen selvästi hänen paikallishistorian sekä autonomian ajan ja historiankirjoituksen historian esityksissään. Toisaalta häntä näyttää viehättäneen Arvi Korhosen toiseen maailmansotaan liittyvät tulkinnat. Elämänsä loppuun saakka Tommila oli maanpuolustushenkilön toimija. Kaiken kaikkiaan Tommilaa voidaan nimittää siirtymäkauden tutkijaksi: 1910–1920-lukujen merkittävät paradigman murtaajat, kuten Gunnar Suolahti ja Väinö Voionmaa uusine talous- ja sosiaalishistorian painotuksineen olivat murtaneet näkemyksiä siitä, ketkä kelpaavat historiaan. Toisaalta Eino Jutikkala ja Pentti Renvall sodanjälkeisinä vaikutusvaltaisina professoreina jättivät jälkensä myös Tommilaan. Tieteen demokratisoituminen näkyi etenkin 1960–1970-luvuilla muun muassa Jaakko Paavolaisen, Hannu Soikkasen, Osmo Jussilan ja Heikki Ylikankaan tutkimuksissa. Tässä seurassa Tommila profiloitui tutkimuksillaan vähemmän aikaisempia tulkintoja haastavammaksi kuin professoriaikalaisensa. Kaikki mainitut, Tommila mukaan lukien, olivat julkaisu-profiileiltaan huomattavan kansallisia nykypäivän mittapuulla arvioituna, vaikka olivatkin kielitaitoisia ja tunsivat hyvin kansainvälistä tutkimusta.

Aktiivisena yhteiskunnallisten liikkeiden havainnoijana Tommila kirjoitti tutkimustensa lisäksi noin 400 artikkelia muun muassa *Kotiseutu*-lehteen, *Suomalaiseen Suomeen*, *Valvojaan*, *Uuteen Suomeen* ja *Kanavaan*. Tommilan viimeisin teos (2011) käsittelee hänen isänsä sukualetta satakuntalaista Merikarviaa. Satakuntalaiset juuret olivat Tommilalle tärkeitä siinä missä kesäpaikka Kustavissakin. Tommila oli Helsingin yliopiston Satakuntalaisen osakunnan kunniajäsen. Hän oli aviossa matematiikan opettaja Seija Kilven (1931–2017) kanssa ja perheeseen syntyi viisi lasta. Viimeisenä elinvuotenaan hoitokodissa asuva, mutta hyväkuntoinen Tommila sai nauttia 15 lapsenlapsen ja 10 lapsenlapsen seurasta.

Allekirjoittanut muistaa professori Päiviö Tommilan hyväntuulisena opettajana ja esimiehenä. Hän oli vaativa opettaja, joka kuitenkin antoi nuorelle tutkijapolvelle tilaa toteuttaa omia tutkimuksellisia intuitioitaan. Ehkä opiskelijoiden omat, professorille vieraatkin ideat, perimiltään miellyttivät häntä; olihan hän itsekin ollut nuorena kiinnostunut laaja-alaisesti historian eri alueista antiikista uusimpiin poliittisiin ilmiöihin. Tommilan opetusta ja ohjausta saaneiden historianopiskelijasukupolvien joukko on laaja. Kiitollisena muistamme hänen historian tutkimukselle ja Suomen tietelle tekemiään palveluksia.

Maria Lähtenmäki

Historian professori, Itä-Suomen yliopisto
Professori Tommilan assistentti 1990-luvun alussa

Jorma Kalela (1940–2022)

Turun yliopiston poliittisen historian professori emeritus Jorma Kalela kuoli 2. marraskuuta 2022. Hän oli syntynyt Helsingissä 12. marraskuuta 1940.

Jorma Aarno Aimo Kalelan lapsuudenkoti sijaitsi Kaisaniemen kasvitieteellisessä puutarhassa, jossa oli hänen professori-isänsä Aarno Kalelan, puutarhan esimiehen, virka-asunto. Partiolaisina Jorma ja hänen pikkuveljensä Jaakko innostuivat samoilemaan luonnossa, mutta isänsä, äitinsä, setiensä ja isoisänsä Aimo Kaarlo Cajanderin luonnontieteilijäperintöä he eivät jatkaaneet, vaan hakeutuivat valtiotieteelliseen tiedekuntaan.

Ressun ja sotaväen käytyään Jorma Kalela aloitti vuonna 1960 opinnot Helsingin yliopistossa poliittinen historia pääaineenaan. Oppituolin haltija L. A. Puntila otti hänet assistenttikseen kandidaatin- ja lisensiaatin-tutkintojen valmistuttua. Hän väitteli vuonna 1971 ja sai nimityksen poliittisen historian dosentiksi vuonna 1973. Samana vuonna hänet kutsuttiin Suomen Historiallisen Seuran tutkijajäseneksi. Työuran viimeisenä vaiheena oli Turun yliopiston poliittisen historian professuuri. Siihen Kalela nimitettiin vuonna 1992, ja hän jäi eläkkeelle vuonna 2004.

Ulkopolitiikka ja kansainväliset suhteet, myös kolmannen maailman kysymykset, kiinnostivat Kalelaa 1960-luvulla. Näitä asioita hän pohti eri areenoilla, kuten Ylioppilaslehden ja Yleisradion ajankohtaistoimituksen kommentaattorina. Hän meni mukaan sosiaalidemokraattisen puolueen ohjelmatyöhön ja ennen pitkää myös liittyi puolueen jäseneksi.

Assistentti Kalela halusi uudistaa poliittisen historian tutkimuksen ja opetuksen. Yhdessä toisen nuoren kansainvälisten suhteiden tutkijan Osmo Apusen kanssa hän pyrki lähentämään historiaa yhteiskuntatieteisiin. Historioitsijan piti tunnustaa tutkimuksensa teoreettisuus ja tehdä se läpinäkyväksi, johdonmukaiseksi ja arvioitavaksi. Kalelan väitöskirja *Grannar på skilda vägar* (1971) käsitteli Suomen ja Ruotsin suhteita 1920-luvun alussa. Se oli historioitsijan tarkan lähdetyöskentelyn ja käsityötaidon näyte, mutta toteutti samalla historian yhteiskuntatieteellistämisen ohjelmaa. Kalela sovelsi päätöksenteko- ja eliittiteorioita ja määritteli käsitteensä huolellisesti.

Pian väitöskirjan jälkeen valmistuneessa metodioppikirjassaan *Historian tutkimusprosessi* (1972) Kalela korosti historiantutkimuksen ja ”muiden” yhteiskuntatieteiden yhtäläisyyttä. C. Wright Millsin, E. H. Carrin ja Pentti Renvallin ajatuksia omaperäisesti yhdistäen hän vaati historiantutkijaa tiedostamaan ennakkolähtökohtansa ja esitti historiallisen tutkimusprosessin ”hypoteettis-deduktiivisena” päättelynä. Tämä oli kau-

kana monen historioitsijan totunnaisesta ajattelusta ja näyttäytyi joillekin yllytyksenä ennakkokäsityksiä vahvistavaan tutkimukseen.

Kalelan näkemys poikkesi kuitenkin myös siitä, mitä niin sanotun kahden historian keskustelun käynnistäneet uudistajat tavoittelivat. Antero Heikkinen ja Heikki Ylikangas hahmottelivat *Historiallisessa Aikakauskirjassa* vuonna 1971 ”toista historiaa”, joka osoittaisi pysyviä säännönmukaisuuksia ja tuottaisi näin päätöksentekoon sovellettavaa tietoa. Kalela osallistui keskusteluun vastustamalla positivistisen yhteiskuntatieteen ideaalien tuomista historiantutkimukseen. Pysyvien säännönmukaisuuksien sijasta historiantutkimuksen piti osoittaa säännönmukaisuuksien muuttuvuutta ja muutettavuutta. Näin historiantutkimus täyttäisi humanistisen perinteen mukaista tehtävää ”vieraantuneen ihmisen vapauttamisessa”. Jürgen Habermasin käsittein voidaan sanoa, että Kalela asetti emansipatorisen tiedonintressin instrumentaalista tiedonintressiä vastaan.

Taloudellisiin rakenteisiin liittyvä valta ja politiikan yhteiskunnalliset ulottuvuudet nousivat keskeisiksi Kalelan 1970-luvun töissä. Suomen Akatemian tutkijana Kalela organisoi ”Pulaprojektin”, joka käsitteli valtion ja talouden suhdetta 1930-luvun laman yhteydessä. Pohjoismaisen tutkimusyhteistyön osana aloitettuun hankkeeseen osallistui useita graduntekijöitä ja muutama jatko-opiskelijakin. Projektimuoto oli 1970-luvun alkuvuosina uutta ja niin oli myös tutkimuksen ja opetuksen demokraattisen yhdistämisen periaate. Argumentti voittaa auktoriteetin – tämä ohjasi Kalelan toimintaa. Laaja projektisuunnitelma ylsi 1920- ja 1930-luvun Suomen talouspoliittisten aatteiden tutkimukseksi, ja Kalela julkaisi sen sittemmin *Pulapolitiikkaa*-kirjana (1987).

Talous- ja sosiaalipolitiikan poliittinen historia pysyi hänelle tärkeänä aihepiirinä. Työvoimaministeriön palkkaamana hän laati tutkimuksen *Työttömyys 1900-luvun suomalaisessa yhteiskuntapolitiikassa*. Vuonna 1989 julkaistu kirja on työtä ja toimeentuloa käsittelevän suomalaistutkimuksen kärkeä ja myös poliittiselta sanomaltaan yhä ajankohtainen: se päättyy kansalaistulon perusteluihin. Tähän keskusteluun Kalela osallistui myöhemminkin. Suomen Akatemian *1990-luvun talouskriisi*-tutkimusohjelmassa vuosina 1998–2001 Kalela johti usean tutkimushankkeen konsortiota.

Oli luontevaa, että säännönmukaisuuksien muutettavuutta korostanut tutkija ryhtyi 1970-luvun alussa tutkimaan työväenliikettä ja etsimään virikkeitä marxilaisista tutkimuskeskusteluista. Samaan tapaan suuntautuivat useat muut poliittisen historian nuoret tutkijat ja opiskelijat, jo ennen Kalelaa häntä nuoremmat Seppo

Hentilä ja Jussi Turtola. Vuonna 1976 ilmestyi heidän ja kuuden muun Helsingin yliopiston Poliittisen historian laitokseen kytkeytyneen miehen kollektiivisesti kirjoittama kunnianhimoinen ”kokonaistulkinta”, *Suomen työväenliikkeen historia*. Kalela oli ryhmän vanhin ja ainoa jo väitellyt.

Helsingin yliopiston poliittisen historian molemmat virat, professuuri ja apulaisprofessuuri, olivat täytettävänä vuonna 1979. Kalela ei edustanut sitä, mitä virantäytön asiantuntijat Matti Klinge, Päiviö Tommila ja Sune Waller halusivat historiantutkimuksen ja poliittisen historian olevan. Kirjoitettuaan viranhakuvalituksenaan tutkielman lausunnonantajien ”pyhitetyistä ennakkokäsityksistä” Kalela siirtyi yliopistolta Pitkäsillan yli paperityöläisten ammattiliittoon.

Paperiliitto antoi tukensa historiahankkeelle, joka tähtäsi tavanomaista järjestöhistoriaa laajempaan historiallisen tiedon tuottamiseen ja ajankohtaistamiseen. Tämä näkyi jo Kalelan itsensä kirjoittamissa kahdessa kirjassa, *Taistojen taipaleelta* (1981) ja *Näkökulmia tulevaisuuteen* (1986), mutta ennen muuta siinä, että historiahanke rakentui ammattiliiton jäsenten paikallisten tutkivien opintokerhujen verkostoksi. Kalela pani täysillä peliin jo pitkän opettajakokemuksensa. Paperiliiton hanke liittyi uraauurtavalla tavalla kansainväliseen historialiikkeeseen, joka nosti esiin tavallisten ihmisten ja alistettujen ryhmien ääntä ja oikeutta ”omaan historiaan”. Kalela vaikutti vahvasti historia alhaalta -lähestymistapojen ja etenkin muistitietohistorian kehittelyyn. Hänestä tuli keskeinen toimija historiantutkimuksen ja folkloristiikan vuoropuhelussa ja yhteistyössä.

Tieteidenväliset ja kansainväliset keskusteluyhteydet olivat Kalelalle tutkimustyön olennainen osa. Pohjoismaiset verkostot olivat tärkeitä kaikkien tutkimusteemojen yhteydessä ja myös historian metodikysymysten käsittelyssä. Hän oli Helsingin yliopiston puolelta organisoituvastuussa yhdessä Greifswaldin yliopiston kanssa järjestetyistä seminaareista, joihin useat historioitsijat ja yhteiskuntatieteilijät Suomesta ja DDR:stä ehtivät

vuosina 1973–1990 osallistua. Monet brittihistorioitsijat tulivat läheisiksi pohdinnoissa uusista historioista ja historian yhteiskunnallisista merkityksistä. Tutkimuskaudet Oxfordissa ja Lontoossa osaltaan loivat yhteyksiä.

Kalela siirtyi professoriksi Turkuun 1990-luvun alun suurten kansallisten ja ylikansallisten muutosten aikaan. Hän ryhtyi uudistamaan tutkijankoulutusta. Hänen alullepanemansa Turun ja Helsingin poliittisen historian oppiaineiden seminaariyhteistyö sai nimen HISPO, Historia ja politiikka uudessa maailmassa. Historiantutkimuksen oli avattava näkökulmia tulevaisuuteen.

Omaa tutkimustaan ja opetustaan Jorma Kalela suuntasi yhä enemmän kysymyksiin historiallisesta tiedosta ja sen poliittisista ja eettisistä ulottuvuuksista. Niistä hän loppuun asti kirjoitti ja keskusteli. Hänen tunnetuimmat teoksensa *Historiantutkimus ja historia* (2000) ja *Making History* (2012) käsittelevät historiantutkimusta osana paljon laajempaa historiaa, menneisyyden merkityksellistämistä. Kalela korostaa historiantutkijan vastuuta kahteen suuntaan: suhteessa tutkimiinsa ihmisiin ja suhteessa yleisöön.

Teosten esittämä näkemys historiasta on täysin vastakkainen historioitsijoiden vanhalle tutkimattoman aukon täyttämisen toiveelle, joka vihjaa, että tutkimus on sitä parempi, mitä varmemmin se lopettaa keskustelun kyseisestä aiheesta. Kalela esittää historian loputtomana väittelynä ja ottaa vakavasti postmodernismin haasteen. Kuitenkin hän luottaa edelleen valistuksen tavoitteeseen, ratkaisunsa rationaalisesti perustelevaan, itsetietoiseen ihmiseen. Edelleen, kuten ensimmäisissä metodologisissa töissään, hän vaatii historiantutkijalta suunnitelmallisuutta ja läpinäkyvää, arvioitavaa päätelyä. Maailman muuttuminen epävarmemmaksi näyttää kääntyvän voitoksi, sillä itsestäänselvyksien purkauksessa on perusteltava sellaista, mikä aiemmin otettiin annettuna.

Monien opiskelijoiden ja tutkijoiden ajatteluun Jorma Kalelan sanoma on vaikuttanut syvästi. Se ei ole vähäinen saavutus.

Pauli Kettunen
Poliittisen historian professori emeritus
Helsingin yliopisto

Risto Alapuro (1944–2022)

Suomen Historiallisen Seuran tilaisuudessa esitetyt muistosanat

Suomen Historiallisen Seuran tutkijajäsen, professori Risto Alapuro kuoli itsenäisyyspäivänä 2022. Hän oli syntynyt 1944.

Tuntuu oudolta, että Risto Alapuro ei ole tässä salissa. Tuntemus tulee kaikesta siitä, että vielä vuosi sitten hän oli ”yksi meistä”. Silloin itsekkin keskustelin hänen kanssaan vielä koripallosta ja tulevista julkaisuista. Viimeinen niin sanottu yhteinen hankkeemme oli hänen kirjoituksensa Erik Allardtista ja Väinö Linnasta (2020). Toinen syy tyhjyyden tunteelle on varmastikin se, että Risto Alapuro jätti jäljen suomalaisen historian tutkimukseen, vaikka olikin sosiologian professori, ensin Jyväskylän yliopistossa ja sitten Helsingin yliopistossa vuodesta 1991. Hän väitteli sosiologiassa 1973 ja hänet kutsuttiin seuran tutkijajäseneksi vuonna 1979. Väitöskirjan aihe oli toki historiallinen, eli *Akateeminen Karjala-seura: Ylioppilasliike ja kansa 1920- ja 1930-luvulla*. Hänen muutkin keskeiset tutkimuksensa keskittyivät suomalaiseen yhteiskuntaan. Hän oli aktiivinen, inspiroiva ja seurattu historian tutkija. Sanoisin, että hänen vaikutuksensa oli usein hiljaista ja hidasta mutta todellista ja pitkäaikaista.

Risto Alapuro tutki Suomen historiaa omalla tavallaan. Se oli lähtökohtaisesti yhteiskuntatieteellistä vertailevaa tutkimusta, jossa Suomi ja sen historia olivat yksi tapaus (case). Tästä tutkimusotteesta on kirkkain esimerkki *State and Revolution in Finland*, joka ilmestyi Yhdysvalloissa 1988 ja suomeksi 2017. Siinä Suomen sisällissota asetetaan yleisempään vertailevaan kontekstiin: miten valtiot ja eritoten demokraattiset valtiot syntyvät, mistä on kysymys poliittisessa mobilisaatiossa ja vallankumouksissa. Suomen tapaus oli paitsi yleinen myös erityinen, sekä Euroopassa että Venäjän silloisessa imperiumissa. Jos teos olisi ilmestynyt heti pian myös suomeksi, se olisi avartanut meikäläistä keskustelua ja hieman raikastanut ilmaa.

Mainitsen tässä myös teokset *Kansa liikkeessä* (1987), jossa Alapuro oli keskeinen kirjoittaja ja toimittaja, sekä teoksen *Suomen synty paikallisena ilmiönä* (1994). Kumpikin teos oli nimensä mukaisesti tutkimus

siitä miten uusi kansalaisyhteiskunta ja valtio syntyivät paikallisella tasolla ja niin sanotusti tavallisten ihmisten puuhissa. Teos sisälsi monta avainta suomalaisen demokratian innokkaaseen ja vaivalloiseen alkutaipaleeseen. Kansakunnan synnyn tutkijalla oli erityisen herkkä silmä Suomen ”erityisyydelle”, koska hän oli opiskellut ja työskennellyt sekä Ranskassa, Yhdysvalloissa että Venäjällä. Eräs ulkomainen ei-akateeminen tuttava sanoi, että Ristolla oli ”sosiologin katse”, joka tarkkaili kaikkea ja näki paljon asioita.

Risto Alapuron vaikutuksesta historian tutkimuksen kentällä mainitsen esimerkkinä myös itseni. Minulle teos *Suomalaisen sosiologian juuret* (1973) oli ensimmäinen innostava tenttikirja. Se tuli vastaan sosiologian opinnoissa ja avasi toisenlaisen näkökulman historian tutkimukseen. Opin sananmukaisesti, miten yhteiskuntatiede ja historian tutkimus olivat samaa juurta – vaikka olivatkin kasvaneet eri suuntiin.

Risto Alapuro sanoi joskus itsekkin, että hän eli kahden disiplinaarisen välissä. Toki hän oli ajattelutavaltaan sosiologi, joka ajatteli ”teoria edellä”, kuten hän kertoo muun muassa *State and Revolution* -kirjan esipuheessa ja sen suomennoksen jälkisanoina. Juuri siksi hän oli etevä, näkevä ja vaikuttava historian tutkija ja selittäjä. Ei siis selittelijä tai tapahtuneen myötäilijä, vaan tutkija, joka rakentaa ilmiöille kestävää ja yleistettävää teoriaa (mallia), jonka avulla yhden kansakunnan historia sijoittuu laajempaan ajattelukehykseen ja myös laajempaan historialliseen todellisuuteen. Hänellä oli paljon sanottavaa Venäjästä, jota hän oikeasti tunsi ja sijoitti senkin isompaan kehykseen ja kysymykseen, josta hänen uransa alkoi: miksi toiset maat kehittyivät demokratioiksi ja toiset eivät. Siihen ei voi vastata poliittisella puheella, ennakkoluuloilla tai sattumalla, vaan on etsittävä ”yhteiskunnalliset syyt”. Samasta syystä hän oli niin kiinnostunut vallankumouksista, sekä oikealla että vasemmalla – ja leimautumatta itse kumpaankaan.

Muistan Risto Alapuron hänen kirjojensa ja luentojensa lisäksi poikkeuksellisen terävänä ajattelijana ja maltillisena ja ystävällisenä ihmisenä.

Pertti Haapala
Suomen historian professori (emer.)
Tampereen yliopisto

Historiantutkijat kokoontuivat Tampereella

Nyt jo kuudennen Historiantutkimuksen päivät pidettiin ensimmäistä kertaa Tampereella 20.–22. lokakuuta 2022. Tapahtuman järjestäjinä toimivat Tampereen yliopiston historian oppiaine ja Suomen Historiallinen Seura. Yli yhdeksänkymmentä työryhmää, joissa kuultiin erillisiä esitelmiä, kokoontui kolmen päivän ajan Tampereen yliopistolla. Vaikka tapahtumassa ei tälläkään kertaa painotettu mitään erityistä teemaa tai aikakautta, sai osallistuja kattavan läpileikkauksen historiantutkimuksen tilasta ja tutkimusaiheiden runsaudesta. Osanottajamäärästä päätellen tapahtuman traditio on vahva – koronavuosista huolimatta, tai ehkä niiden aiheuttaman tapaamisten ja kasvokkaisen vuorovaikutuksen kaipuun ansiosta. Kun ensimmäisillä Historiantutkimuksen päivillä vuonna 2010 oli noin 250 osanottajaa, oli paikalla nyt noin 400 osallistujaa.

Konferenssin pääpuhujat olivat – esiintymisjärjestyksessä – Maria Ågren, Linda Gale Jones, Simon Sleight ja Pertti Haapala. Uppsalan yliopiston historian professori Maria Ågren esitteli luennoissaan omaa Gender and Work -projektiaan. Projektin selvittää 1550-luvulta saakka työn, sukupuolen ja talouden keskinäisiä leikkauskohtia. Verkon tietopankki on eräs projektin saavutuksista ja se on laajentunut 1880-luvun aineistoihin saakka. Ågren haastoi tutkijoita miettimään tarkasti, millä tavalla kenties annamme metodologian sanella sen, mitä me voimme aineistoiltamme kysyä.

Tutkijoiden käyttöön tarkoitettua verkkotyökalun toteuttaminen osana tutkimusta nousi esiin myös työryhmäesityksissä. Tällaisia tavoitteita esitteli esimerkiksi tutkija Sari Katajala-Peltomaa hankkeeseen Eletty usko keskiajan Suomessa – Levd religion i medeltida Finland. Lähestymistapana eletty usko (lived religion) valottaa uskon ja uskonnon käytäntöjä, kokemusta ja osallistumista. Tutkijoiden (Katajala-Peltomaa, Marika Räsänen, Anna-Stina Hägglund, Sofia Lahti ja Minna Heinonen) näkökulmat antavat hedelmällisen ja kaivatun lisän keskusteluun siitä, ettei ollut vain yhtä, eurooppalaista keskiaikaa, vaan sillä oli myös pohjoinen ulottuvuus.

Yksilöiden kokemus, elämänsäkaari ja paikallinen kulttuuri olivat aiheina myös tutkija Ella Viitaniemen johtamassa hankkeessa Lyhytkestoiset työt ja niiden tekijät osana suomalaista yhteiskuntaa 1600- ja 1700-luvuilla.

■ Kuva 1. Järjestelytoimikunnan puheenjohtaja ja tutkija Ville Vuolanto pitämässä avajaispuhetta.

Projektin tutkijat (Viitaniemi, Tiina Miettinen ja Sofia Gustafsson) analysoivat, millaisia sosiaalisia vaikutuksia erilaisilla työn muodoilla ja pätkätöillä oli niin kaupunki kuin maalaisympäristöissä.

Toinen keynote-luennoitsija professori Linda G. Jones Pompey Fabran yliopistosta puhui otsikolla "The role of homiletics in Muslim, Christian, and Jewish Relations in the Medieval Mediterranean". Professori Jones aloitti luentonsa havainnollistamalla, miten otsikossa mainitut kolme eri kulttuuria ovat alkuperältään samaa eli hellenistisen kulttuurin tuotetta. Toisaalta näiden yhteisöjen erottautumisen keinot, konfliktit ja toiseuden hyväksymien vuorottelivat 1400–1500-luvuilta peräisin olevassa tutkimusaineistossa. Jones totesi, että myös sukupuoli-näkökulma tulee selvästi esille hänen materiaalissaan eli saarnateksteissä. Hän piti huomionarvoisena sitä, että

saarnatekstien laaja aineisto arvio molempien sukupuolien käytöstä tai hartautta.

Kolmas pääpuhuja apulaisprofessori Simon Sleight King's Collegesta pohti urbaanin ympäristön kehittymistä ja muistojen merkitystä kaupunkikuvassa. Olipa kyse sitten kollektiivisista muistoista kuten 11/9 muistomerkeistä, tai henkilökohtaisista merkeistä kuten rakkauten lukoista, ne elävöittävät ja muuttavat ympäristöä sekä ihmisten kokemuksia siitä. Sleight toi esiin historiantutkimuksessakin tärkeän *slow research* -metodin merkityksen. Kiireetön syventyminen lähteisiin tuo esiin uusia näkökulmia ja oivalluksia. Kyse ei ole työskentelyaikataulujen hylkäämisestä, vaan kiireetön pohdiskelu voi päinvastoin tehostaa tutkijan tuotteliaisuutta.

Historiantutkimuksen päivien lauantain pääpuhuja, emeritusprofessori Pertti Haapala Tampereen yliopistosta pohti ”Kokemus ja selitys” -otsikoidussa puheenvuorossaan tiettyjä historiantutkimuksen piirteitä yhteiskuntahistorian kautta. Luennolla luotiin lempeän humoristinen ja itsekritiittinenkin katse historiantutkimuksen olemukseen ja merkitykseen käymällä läpi tieteenalan tietoteoreettisia ja ontologisia perusteita. Haapala pohti historiantutkimuksen paradigman muutosta historiallisen totuuden etsimisestä tulkintoihin ja kertomuksiin sivuten myös Alun Munslown ajatusta siitä, ettei totuudella ole paikkaa menneisyydestä kirjoittaessa. Jos historiantutkimus on yhteisön elämäntapa, tarvitaanko sen kirjoittamiseen aina myös ripaus runoilijan luovuutta

Historiantutkimuksen päivät huipentuivat ensimmäistä kertaa jaettavaan Vuoden historiateko -palkintoon, joka myönnettiin Ylen historia-aiheisille radio-ohjelmille ja podcasteille. Palkintoa olivat vastaanottamassa tekijöiden puolesta historiatoimittajat Harri Alanne ja Virpi Väisänen sekä Yle Radio 1:n ja Yle Areenan puolesta kanavatuottaja Tiina Lundgren.

Laaja kattaus historiantutkimusta työryhmissä

Työryhmissä, joita oli enimmillään yhtä aikaa 15, näkyi historiantutkimuksemme ajallinen ja maantieteellinen laajuus sekä näkökulmien runsaus. Kuten emeritaprofessori Marjatta Hietalan Historiallisen Aikakauskirjan numerossa 4 (2022) raportoimissa kansainvälisen historiantutkijoiden konferenssissa Poznanissa elokuussa, myös Historiantutkimuksen päivien työryhmissä kuultiin uusimmista historiantutkimuksen suuntauksista, kuten monilajisesta historiantutkimuksesta ja tultiin lähelle tutkijoiden itse elämää aikaa ja kokemia ilmiöitä.

Yhteistä pohdintaa historiantutkimuksesta ja sen metodeista tunnutaankin kaipaavan. Perjantai-aamuinen Historiantutkimuksen menetelmät -paneelikeskustelu oli lähes jokaista penkkiä myöten täynnä. Syksyllä 2021 perustettu Lähistoria-lehti järjesti kaksi

työryhmää, joissa aktiivisesti pyrittiin ymmärtämään ja selittämään nykyajassa tärkeiksi nousseita ilmiöitä analysoimalla monipuolisesti niiden historiallisia juuria ja kuinka moneen suuntaan ja pitkälle menneisyyteen ne juontavat. Niissä sivuttiin myös Haapalan luennon teemoja: onko lähiaikoja tarkasteleva historiantutkimus aina muistamista?

Samoja teemoja käsitteli ohjelman ensimmäisenä olleessa ja lienee osittain siitä syystä salin täyteen kerännyt työryhmä, joka kulki otsikolla ”Suomen Teiniliitto, 1960–1970-lukujen murros ja historiakuvan muodostuminen”. Siellä 1960-luvun lopun ja 1970-luvun alun teini, emeritusprofessori Kimmo Rentola pohdiskeli omaa rooliaan Teiniliitto, vimma ja rakkaus -hankkeessa nuorempien tutkijoiden opastajana, tutkijana ja muistelijana hankkeen tutkimuskohteena ollessa hänen itselleen merkityksellinen Teiniliitto.

Mennyttä voi katsoa sisältä ja ulkopuolelta, mutta kuten Rentola totesi, se vaatii vaikeidenkin tunteiden läpikäymistä, kuten häpeän voittamista. Ohjaaja Jouko Aaltonen puolestaan puhui työryhmässä historiallisen dokumenttielokuvasta historiakuvan rakentajana, uusintajana ja tuottajana. Tutkija Ville Okkone pohti koulumaailman ja koulupolitiikan politisoitumista ja sen jälkikuvaa, ja väitöskirjatutkija Liisa Lalu avasi teinitoimintaa tyttöjen toimintakenttänä sekä pohti sukupuolittuneen toiminnan muistamisen vaikeutta.

Sukupuolen ja seksuaalisuuden historian tutkimus näkyi työryhmien ohjelmassa laajasti. Seksuaalisuuden historiaa -otsikolla oli jopa kolme eri työryhmää, joissa pohdittiin sukupuolta ja seksuaalisuutta normien purkamisen ja kyseenalaistamisen kautta. Erityisesti Queer-historian teoreettisia ja metodologisia näkökulmia -työryhmässä, jossa puhuivat tutkijat Varpu Alasutari, Saara Hilpinen, Rose-Marie Peake ja Tuula Juvonen, jatkettiin *Historiallisessa Aikakauskirjassakin* käytyä keskustelua sateenkaarihistoriasta ja tutkijoiden heteronormatiivisesta katseesta – sekä laajemmin historian tutkimuksen etiikasta ja siitä, miten menneistä elämästä puhumme. Työryhmää kuuntelemaan tulleet opiskelijat korostivat omissa kommentissaan sen tärkeyttä, että menneisyydestä nostetaan esiin myös ei-normatiivisia henkilöitä ja suhteita sekä sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuutta.

Antiikin historiaa ja tutkimuskentän tilannetta käsiteltiin perjantain sessioissa. Eri yhteiskuntaluokkien naisten identiteetti, toimijuus ja näkyvyys sekä arjen esinekulttuuria valaisevat esimerkit olivat tutkijoiden aihepiireinä. Suomen Rooman instituutin, Villa Lanten johtaja Ria Berg nosti esiin korujen ja erityisesti ranne- renkaan sosiaaliset käyttökontekstit ja erilaiset tulkin- nat. Vaikkei klassillisen arkeologian oppituolia olekaan yhdessäkään Suomen yliopistossa, sen merkitys on aivan valtava antiikintutkimukselle ja tieteenalan kehitykselle ja edistämiseksi. Suomalaisten tutkijoiden

parissa merkittävänä painopisteenä ollut epigrafinen tutkimus on edelleen keskeisessä asemassa esimerkiksi tutkija Marja-Leena Hännisen ja Outi Sihvosen tutkimuksessa. Hännisen antiikin Ostian satamakaupungin epigrafinen aineisto on runsas, eikä sitä ole vielä käy-tetty systemaattisesti naisten töiden, arjen sekä näky-vyyden tutkimuksessa.

”Onko antiikin historia jo tehty?” kysyivät tutkijat Elina Pyy, Samuli Simelius ja Kaius Tuori paneelikeskus-telussaan. Vaikka pohdinnassa olivat kysymykset siitä, miten antiikin historian tutkimusta voidaan uudistaa ja onko sen tämänhetkinen olemus kenties hieman krii-siitynyt, samoja kysymyksiä voisi pohtia historianutki-muksen parissa laajemminkin. Millä tavalla tieteenala pystyy uudistumaan, mitä aputieteitä voimme hyödyn-tää ja mitä annettavaa historialla on yhteiskunnalle? Ennen kaikkea on tiedostettava ongelmat liittyen siihen, kenellä on oikeus tulkita historiaa ja miten sitä käyte-tään jatkuvasti lukuisiin eri tarkoituseriin. Keskustelu-jen sisällöt osoittivatkin, että tieteenala on ajassa kiinni ja tutkijakunta omaa hedelmällistä näkemystä.

Historiantutkijoiden kohtaamisia

Maaailmaa yhä kiusaavan pandemian aiheuttamien kokoontumis- ja matkustusrajoitusten sekä Zoom- ja Teams-kokousten jälkeen Historiantutkimuksen päivillä

saattoi aistia tutkijoiden helpottuneisuuden ja ilon kas-vokkaiskeskusteluissa ja kohtaamisissa. Taukojen aikana yliopiston päärakennuksen käytävillä kuului ilahtuneita ja uteliaita tervehdykset sekä vilkkaita keskusteluja.

Tällä kertaa yksi keynote-puhujista, Simon Sleight esiintyi etänä, mutta muuten ohjelma toteutui pääasial-lisesti paikan päällä. Etäosallistumisessa on puolensa saavutettavuuden, ajansäästön, kustannusten ja pääs-töjen puolesta, mutta kohtaamisia tutkijoiden välillä sekä vapaammalla ajalla käydyillä keskusteluja ja niistä mahdollisesti syntyviä ideoita on vaikea toteuttaa etä-tai hybriditapahtumissa.

Tapahtuman epävirallinen osuus oli myös onnistu-nut. Tampereella konferenssivieraita hemmoteltiin mais-tuvien kahvi- ja lounastarjoilujen lisäksi iltaohjelmalla upeissa ympäristöissä. Ensimmäisenä iltana konferens-sin vastaanotto järjestettiin uusrenessanssityylisellä Tampereen Raatihuoneella. Konferenssi-illallista vie-tettiin tunnelmallisella vanhalla Työväentalolla Puisto-tornissa, jossa vieraat saivat nauttia jousikkotaitelija ja etnomusikologi Pekko Käpin musisoinnista.

Outi Sihvonen, FT Tampereen yliopisto

Liisa Lulu, FM, Väitöskirjatutkija Turun yliopisto

Vuoden 2022 historiateos -palkinto jaettiin Suomalaisilla Historiapäivillä

Vuoden 2022 Historiateos -palkinto on myönnetty prof. Hannu Salmen teokselle *Tunteiden palo: Turku liekeissä 1827*. (Otava) Mukaansa tempaavasti kirjoitettu monita-soinen kertomus Turun palosta, jossa 14000 asukkaan kaupungista 11000 menetti kotinsa ja yliopisto kirjastonsa, tuo esiin katastrofiin liittyvää tunnemaisemaa ja tapahtumien kulkua sekä seurauksia. Myös ulkomai-den lehdistössä käsiteltiin Turun paloa, ja Salmi valot-taa ulkomaisia myötätunnon ilmauksia. Teos osoittaa, kuinka tunteet ja tiedonkulku kietoutuivat toisiinsa. Tulipalo synnytti huhujen vyöryn katastrofin perimmäi-sestä syystä ja aiheuttajasta. Turkulaiseen kokemus-maailmaan lukijan asettumista helpottaa se, että tapah-tumia tarkastellaan yksilöiden kautta. Heidän avullaan Salmi myös piirtää kuvaa kaupungin sosiaalisesta rakenteesta, elinkeinoista ja kulttuurista. Hannu Salmen empaattinen kuvaus ihmisistä katastrofin keskellä tekee oikeutta myös yhteisön vähäisimmille, palosta syytettyä piika Maria myöten.

Kunniamaininnat myönnettiin FT Reetta Hännisen teokselle *Tulisydän: Maissi Erkon kiihkeä elämä* (Otava). Elämäkertatutkimus valottaa vuosina 1872–1936 elä-nyttä poliittisesti ja yhteiskunnallisesti valveutunutta naista, joka on totuttu esittämään miehensä Eero Erkon ja poikansa Eljas Erkon kautta. Kiitossanoissa tekijä summaa tavoitteensa: ”Nyt sinusta, Maissi Erkko, tiedetään muutakin kuin nimesi. Olen koettanut piirtää esiin sinut ja elämäsi kaikkine vivahteineen. Rehellisenä ja kokonaisena, sillä tiedänhän, että sinulle ei kelpaa puolikas.” Hänninen ei esitä Maissi Erkkoa vain kokijana vaan myös toimijana, joka vaikutti aktiivisesti asioiden kulkuun, oli sitten kyse osallistumisesta passiiviseen vastarintaan 1900-luvun alussa, kagaalien toimintaan, perheen luotsaamisesta Amerikan-pakolaisuuden aikana, liberaalien arvojen suoraselkäisestä puolustamisesta myös omaa lähipiiriä vastaan tai päättäväsyydestä pitää Helsingin Sanomat perheen hallussa. Elämänmakuinen teos laajentaa käsitystämme 1900-luvun alun historiasta.

Prof. Saana Svärdirin ja dos. Joanna Töyräänvuoren toimittamalle teokselle *Muinaisen Lähi-idän imperiumit: Kadonneiden suurvaltojen kukoistus ja tuho* (Gaudemus). Lukija tutustuu assyriologian ja muinaisen Lähi-idän tutkimukseen, jota on harvemmin esitelty suomeksi laajalle lukijakunnalle. Muinaisen Lähi-idän tutkimus valottaa ihmiskunnan yhteistä kulttuuriperintöä, jonka tunteminen ja puolustaminen on entistäkin ajankohtaisempaa. Suomalainen tutkijayhteisö osallistuu merkittäväällä panoksella tähän tutkimukseen,

ja on tehnyt näin aina 1800-luvulta alkaen. Teoksen visuaalinen ilme ja artikkelien kieliasu on huolellisesti viimeistelyä, ja artikkelien luettavuuteen on paneuduttu pitäen silmällä kohdeyleisöä. Erityisesti metodologisten kysymysten yleistajuistaminen vaatii kirjoittajilta ja kirjan toimittajilta syvällistä osaamista. Artikkelit kattavat laajan kirjon teemoja hallinnosta ja taloudesta kulttuuriin ja arkielämään. Artikkeleista piiryy kuva inhimillistä elämää läpi vuosituhsien yhdistävistä piirteistä. Kokoomateoksen laatiminen on tärkeä kulttuuriteko.

Tieteen Kalevala kerää suomalaisten tieteentekijöiden muistot

Ensimmäinen suurkeruu suomalaisen tieteen historiasta käynnistyy

Millaista tieteen tekeminen on ollut eri aikoina? Kansainvälisestäkin ainutlaatuinen hanke kerää yhteen suomalaisten tieteentekijöiden kokemuksia ja muistoja tieteen tekemisestä. Käynnistyvä suurkeruu on osa laajempaa, Itsenäisen Suomen tieteen historia -hanketta.

”Yhteiskuntamme on astumassa muutosvaiheeseen, jossa tutkimuslaitosten ja yliopistojen velvollisuus on muiden instituutioiden rinnalla muuttaa maatamme kansainvälisen kehityksen ja kansainvälistyvän elämänmuodon esiintuomiin vaatimuksiin”, kirjoitti Paavo Koli *Suuntana huominen* -teoksessa vuonna 1968.

Ajatus siitä, että pystyäkseen menestymään kansainvälisessä kilpailussa pienen maan on oltava tutkimus-, opetus- ja kehitystyön kärkeä, tuli vahvasti esille 1960-luvulla. Samoista asioista keskustellaan edelleen, mutta mitä on tapahtunut viimeisen 50 vuoden aikana? Tähän vastaa tänään käynnistyvä Suomen tieteen historia -muistitietokeruu. Keruu on osa laajempaa *Itsenäisen Suomen tieteen historia* -hanketta, joka tuottaa jäsenellään kokonaisuutensa suomalaisesta tieteen kentästä ja sen muutoksista eri aikoina.

”Tieteen historia on tänä päivänä kasvavan kiinnostuksen kohteena eri puolilla maailmaa. Uusia haasteita kohdatessaan kansalliset tiedejärjestelmät asemoituvat suhteessa menneisyyteen ja tulevaisuuteen. Ainutlaatuista suomalaisessa hankkeessa on se, että siinä käytetään laajasti tieteentekijöiden muistitietoa”, toteaa hankkeen tiedekoordinaattori Stefan Nygård.

”Hankkeessa kiinnitämme erityistä huomiota Suomen asemaan osana globaalia tiedeyhteisöä. Suomi on kiihtyneellä kansainvälisellä aktiivisuudellaan, uteliaisuudellaan ja siltoja rakentavalla toiminnallaan onnistunut kasvamaan merkittäväksi toimijaksi eri tieteenaloilla”, jatkaa Nygård.

Suomalainen tiedeyhteisö on kasvanut merkittävästi viimeisen noin 60 vuoden aikana. Uusia yliopistoja ja tiedekuntia on perustettu, ja uusia tieteenaloja on syntynyt samalla kun vanhat ovat uudistuneet. Tieteen tekemisen periaatteet ovat mullistuneet uusien menetelmien, aineistojen ja infrastruktuurien myötä. Korkeakoulutettujen osuus väestöstä on kasvanut ja tieteestä on tullut yhä keskeisempi tekijä yhteiskunnassa.

”Tutkijoiden omat kokemukset viimeisten vuosikymmenien muutoksesta ovat olennaisen tärkeitä. Nyt on viimeinen hetki kerätä kattavasti muistitietoa tieteen kasvun vuosikymmeniltä. Tällä muistitiedon keräämisellä rakennamme suomalaisen tieteen Kalevalaa”, arvio professori Jari Ojala.

Muistitietokeruu järjestetään 9.12.2022–31.8.2023. Kirjoitusten muoto on vapaa. Historiallisten tapahtumien lisäksi kirjoittajilta pyydetään näkemyksiä oman tieteenalansa muutoksista ja kehittymisestä. Keruuaineistoa käytetään lähteenä *Itsenäisen Suomen tieteen historia* -hankkeessa.

Keruun organisoivat Suomalaisen Kirjallisuuden Seura ja Svenska litteratursällskapet i Finland yhdessä Suomen Tiedeseuran, Suomalaisen Tiedekatemian, Tieteellisten Seurain Valtuuskunnan, Kansallisarkiston ja Suomen Historiallisen Seuran kanssa.

Itsenäisen Suomen tieteen historia -hanketta koordinoi tiedekoordinaattori Stefan Nygård Suomalaisesta Tiedekatemiasta. Hanketta johtavat professori Jari Ojala Jyväskylän yliopistosta, professori Henrik Meinander Helsingin yliopistosta ja dosentti Heini Hakosalo Oulun yliopistosta.

Tarkemmat ohjeet ja keruukutsu Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran verkkosivuilla:
www.finlit.fi/tieteentekijat

**Sinikka Selin, Maria Lähteenmäki,
Anssi Neuvonen & Oona Ilmolahti**
"Syrjitty vähemmistö": Karjalaisnuorten aktivismi
*"A Minority Suffering Discrimination": Young
Karelian Activists*

Artikkeli käsittelee karjalankielisten ja karjalaistaustaisten 18–35-vuotiaiden nuorten ja nuorten aikuisten mobilisaatiota 2000-luvun Suomessa. Tutkimuskohdeeksi valitut nuoret identifioituvat karjalaisiksi nähdessä karjalaiset suomalaisista erillisenä kansana. Analysoimme nuorten identifioitumista karjalaisuuteen ja heidän toimintaansa karjalaisuutta esiintuovana ja karjalan kielen aseman parantamista ajavana yhteiskunnallisena liikkeenä. Lähdemateriaali muodostuu yhdeksän avainkertojan tuottamasta aineistosta, johon kuuluu teemahaastatteluja, keruuaineistoa ja sosiaalisen median julkaisuja. Nuoret ovat lapsesta asti olleet tietoisia sukutaustansa karjalaisuudesta, mutta kimmoke omaan identifikaatioprosessiin on usein liittynyt sukutaustaa, karjalan kieltä tai karjalaisuutta koskevan tiedon lisääntymiseen nuoruudessa. Sukutaustalla ja karjalan kielellä on monella nuorella keskeinen rooli heidän karjalaisuudessaan. Nuoret toimivat sosiaalisessa mediassa levittäen tietoa karjalaisuudesta ja ottaen kärjekkäästikin kantaa esimerkiksi kielipoliittikkaan ja vähemmistöjen syrjintään. Yksittäisten aktiivien toiminnan lisäksi nuoret ovat perustaneet Karjalaiset Nuoret Suomessa – Karjalaiset Nuoret Suomessa -yhdistyksen vuonna 2019 pyrkien vaikuttamaan laajemmin yhteiskunnassa kieli- ja kulttuuritoiminnan lisäksi. Karjalaisnuorten toiminnassa on näkyvissä vaikutteita kansainvälisestä etnoliittisestä liikehdinnästä. Valtaosa heistä ottaa etäisyyttä vanhempiin karjalaisjärjestöihin, joista joidenkin kanssa heillä on näkemuseroja. Karjalaisnuorten yhteiskunnallinen liikehdintä on parhaillaan käynnissä oleva prosessi, joka ammentaa aineksia menneisyydestä ja haastaa valtavirtaista historiakäsitystä.

Asiasanat: karjalaisuus, etninen mobilisaatio, identifikaatio, aktivismi, sosiaalinen media, nuoret, vähemmistöt

The article examines the ethnic mobilisation of young Karelian speakers of Karelian family heritage aged between 18 and 35. One can identify as Karelian from several premises. The young people examined here regard Karelians as separate from Finns – a view that is in stark contrast with the traditional and more general perspective that considers Karelians part of the Finnish people. We analyse how the young people identify themselves with Karelianness, and how they contribute to a social movement that aims to strengthen the position of the Karelian language in Finland and disseminate knowledge about Karelianness. The sources consist of interviews, oral history collections, and social media publications. Family heritage and Karelian language are essential features of Karelianness for the young people. Some are very active in social media, where they take a stand on issues such as language politics and discrimination against minorities. In addition to individuals' activism, the young Karelians founded an association in 2019 to impact decision making and generate cultural and lingual activities. The young Karelians draw influence from international ethno-political movements. The mobilisation of young Karelians is an ongoing process that draws elements from the past and challenges mainstream perceptions of history.

Keywords: Karelianness; ethnic mobilisation; identification; activism; social media; young; minorities

Pete Pesonen

Yhteinen tekijyys tutkimusprosessin osana:
Firabelityöt muistitietohistorian valossa
*Shared Authority as Part of the Research Process:
Oral History of Factory Homers*

Artikkelin aiheena on väitöskirjatutkimusta varten toteuttamani firabelitöitä käsittelevän muistitiedon keruu ja muistitiedon muodostumisprosessi oral historian näkökulmasta. Firabelitöillä tarkoitetaan työntekijöiden omaan käyttöönsä työpaikallaan, työnantajan välillä sekä materiaaleilla ja usein myös työajan

puitteissa tekemiä esineitä. Lähdeaineisto on luotu yhteistyössä haastateltavien kanssa muistitietohistorialle tyypilliseen tapaan. Aineisto syntyy haastattelijan ja haastateltavan vuorovaikutuksesta, johon molemmat osapuolet osallistuvat aktiivisesti. Artikkelissa tarkastelen haastatteleamalla tuotetun muistitiedon muodostumisprosessia yhteisen tekijyyden (a shared authority) näkökulmasta. Erittelen miten yhteinen tekijyys ilmenee muistitiedon muodostumisessa ja millaisia vaikutuksia sillä on tutkimusprosessiin kokonaisuudessaan.

Työväen muistitietotoimikunnan kanssa toteutetun keruun haastatteluaineistot muodostuivat haastattelijan ja haastateltavan intersubjektiivisen yhteistyön tuloksena. Firabelitöitä käsittelevän muistitiedon moniäänisyys ja yhteinen tekijyys ilmenivät varsinkin keruun ensimmäisessä ryhmäkeskustelussa ja aineiston arkaluontoisuuden määrittelyssä. Ryhmäkeskustelu oli tutkimuksen käännekohta, joka vaikutti tutkimusprosessin jatkoon monella tapaa. Käännöksiä sai alkunsa haastateltavan aloitteellisuudesta, joka ohjasi tutkijan itsereflektioon tutkimusaiheen sensitiivisyydestä. Keskustelu osoitti, että työläisidentiteetti rakennetaan mieluummin positiivisen kuvan – tehdasperinteen ja työkuultuurin varaan – ja vahvasti negatiivinen käsite, varastamisen, tuomitaa ehdottomasti.

Haastatteluiden perusteella teollisuustyöntekijät eivät pidä firabelitöitä arkaluontoisena ilmiönä. Häpeällisyyden tai peiteltävyyden sijaan firabelityöt koetaan enemmänkin työpaikan arkeen kuuluvana osana. Ilmiön arkaluontoisuus juontuu osaltaan sen puutteellisesta kontekstualisoinnista, mistä johtuen aihetta ei tunneta tehdasyhteisön ulkopuolella tarpeeksi hyvin tai tiedot siitä ovat virheellisiä.

Asiasanat: Muistitieto, haastattelut, suullinen perinne, metodologia, työläiset

This article examines shared authority in oral history interviews and research. The article focuses on the case study of the oral history of factory “homers” in Finland. A “homer” is an object made for one’s own benefit by a worker using a factory’s equipment and materials. The conducting of oral history interviews and its analysis are combined in the case study.

The article describes the conducting of oral histories concerning a controversial topic – how interviews’ intersubjectivity affects oral history sources, and how the interviewee affects the interviewer-researcher. The main argument is that the shared authority in oral history interviews and the interplay of interviewer and interviewee both affect the researcher, the research process, and the themes.

For example, the articles shows how a conflict in a group discussion became a turning point for the research, influencing the research’s questions and framework. The interviewee’s initiative led the researcher to

truly reflect on the sensitivity of the research topic. The escalation of the discussion by challenging the researcher-interviewer showed how the research material of oral history was constructed together, especially through disputes and conflicts. In the wider context, the research process reflects the original objectives of oral history research to democratise history research.

Keywords: oral history research; interview; methodology; factory workers

Marianne Vasara-Aaltonen

Oikeudellisia neuvoja työväestölle:

K. J. Ståhlbergin ja Einar Böökin toiminta

Helsingin työväenasiain lautakunnan sihteerinä 1904–1913

Legal Advice for Workers: K.J. Ståhlberg’s and Einar Böök’s Activity as Secretaries of the Helsinki Board for Workers’ Affairs 1904–1913

Vuonna 1904 Helsingin työväenasiain lautakunnan ensimmäinen sihteeri aloitti tehtävänsä, johon kuului muun muassa oikeudellisten neuvojen antaminen työläisille. Tässä artikkelissa tutkitaan monipuoliseen arkistoaineistoon nojautuen K. J. Ståhlbergin ja Einar Böökin toimintaa oikeusavun parissa lautakunnan sihteerinä. Artikkelissa kysytään mm. miksi sihteerin tarjoama oikeusapupalvelu ylipäätään perustettiin, kuinka oikeudellinen neuvonantotoiminta kehittyi Ståhlbergin ja Böökin käsissä, ja mikä motivoi heitä tarjoamaan oikeusapua. Kasvava työväestö kohtasi 1800-luvun lopulla uudenlaisia oikeudellisia ongelmia, joissa tarvittiin myös juristien tarjoamia neuvoja. Työläiset olivat kuitenkin yhä tyytymättömiä jo olemassa olevaan kunnalliseen oikeusapuun. Työväenasiain lautakunta pyrki torjumaan tyytymättömyyttä ryhtymällä itsekin harjoittamaan oikeudellista neuvontatoimintaa. Artikkelissa tuodaan esille, kuinka asiakkaiden määrä kasvoi tutkimusajanjakson kuluessa, kuinka käsiteltävät juttutyypit ja oikeudellinen apu muuttuivat moninaisemmiksi, ja miten etenkin Böök otti aktiivisen roolin kunnallisen oikeusavun kehittämisessä Helsingissä. Sekä Ståhlbergille että Böökille oikeusapu näyttäytyi yhtenä osana heidän edistyksellistä sosiaalipolitiikkaansa. Heidän toimintansa voidaan nähdä myös osana yleisempää oikeuden saatavuutta koskenutta keskustelua 1900-luvun alun Suomessa.

Asiasanat: oikeusapu, työväenasiain lautakunta, K. J. Ståhlberg, Einar Böök, oikeuden saatavuus

In 1904, the Helsinki board for workers’ affairs first employed a secretary whose task it was to give legal advice to workers. Utilising a variety of archival sources, this article discusses K.J. Ståhlberg’s and Einar Böök’s activities in that position. It examines the reasons for

establishing this legal aid service in the first place, how legal advice for workers developed during Ståhlberg's and Böök's terms as secretaries, and what motivated both men to work with legal aid. In the late nineteenth century, the growing working class faced new kinds of legal problems, and there was a growing need for professional legal advice. However, workers were increasingly discontent with the existing municipal legal aid. To tackle this issue, the board for workers' affairs also began to provide legal advice. The article shows how the number of clients grew during the research period, how the cases and types of advice became more varied, and how Böök especially took an active role in developing legal aid in Helsinki. It also argues that for both these liberal bourgeois men, working with legal aid was one manifestation of their progressive views of social policy. Their activities can also be seen in the broader context of access to justice in early twentieth-century Finland.

Keywords: legal aid; access to justice; workers; social policy; K.J. Ståhlberg; Einar Böök

Riina Turunen ja Miikka Voutilainen
Suomen esiteollisen kauden valuuttamuunnin
(1534–1880)
Finnish Pre-Industrial Currency Converter
(1534–1880)

Viimeisen 500 vuoden aikana Suomessa on ollut käytössä lukuisia valuuttajärjestelmiä. Se on muodostanut vaikeuksia ymmärtää keskeisiä yhteiskunnallisia hintoihin, arvoihin, elintasoon ja taloudelliseen kehitykseen liittyviä mittareita, sillä saatavilla ei ole ollut helposti saavutettavaa ja kokonaisvaltaista esitystä valuutto-

jen välisistä vaihtokursseista. Tämä on tehnyt esimerkiksi pitkän aikavälin vertailut vaikeiksi. Esittelemme artikkelissa aikaisempaan tutkimukseen perustuvan valuuttakurssimuuntimen, joka sisältää Suomen alueella 1530-luvulta 1800-luvun lopulle käytössä olleiden keskeisimpien valuuttojen väliset vaihtokurssit. Valuuttakurssimuunnin mahdollistaa rahanarvojen nimellisten muutosten tekemisen kunkin vuoden sisällä. Ehdotamme ajanylistien vertailujen ja eri rahajärjestelmien välisten vertailujen tekemisen menetelmäksi rahallisten arvojen muuntamista hopeagrammoiksi.

Asiasanat: valuuttamuunnin, valuuttakurssit, monivaluuttaisuus, taaleri, riikintaaleri, rupla, markka, esiteollinen aika, rahahistoria, hopea, kolikko, seteli, Suomen historia, Ruotsin historia, Venäjän historia

Finland has undergone a plethora of currency systems in the last 500 years. This creates difficulties in understanding fundamental societal metrics of prices, values, living standards, and economic development. Until now, no easily accessible and comprehensive account of the various exchange rates has existed, rendering long-run comparisons difficult. This article conducts a substantial literature review to provide currency exchange rates for the principal currencies used in Finland from the 1530s until the late nineteenth century. The included exchange rates allow for nominal conversions between multiple currencies used each year. We advocate the use of a literature standard of silver grams as a tool to compare values from different currency systems and periods.

Keywords: currency converter; exchange rates; multiple currencies; daler; riksdaler; rouble; mark; pre-industrial period; monetary history; silver; coin; banknote; Finnish history; Swedish history; Russian history

HISTORIAN YSTÄVÄ

HISTORIAN YSTÄVÄIN LIITON TIEDOTUSPALSTA 1 / 2023

Historian Ystävien Liiton kotisivut <http://www.historianyst.fi>

Arvoisat historian ystävät!

Venäjän aggressiivinen hyökkäyssota Ukrainaan on kestänyt jo yli vuoden, eikä sen lopusta ole tietoa. Sota on aiheuttanut senkin, että suomalaisten tietämys Ukrainasta ja myös ylipäätään kiinnostus maahan sekä sen historiaan on lisääntynyt suuresti. Uudempaa ja erinomaista tietoa löytyy muun muassa professori Jukka Korpelan helmikuussa ilmestyneestä kirjasta *Muinais-Venäjän myytti, Kiovan Rus, Ukrainan ja vanhan Venäjän historia*. Myös viime vuonna ilmestynyt Uppsalan yliopiston professorin Li Bennich-Björkmanin teos *Bakom och bortom järnridån: de sovjetiska åren och frigörelsen i Balittkum och Ukraina*, sisältää erinomaisen kuvauksen Neuvostoliiton toimista Ukrainan suhteen. Kirja kuvaa hyvin myös Ukrainan ja ukrainalaisen historiaa suhteessa Natsi-Saksan aikaan, suhteeseen Puolaan ja Liettuaan ja vielä kauemmas Itävalta-Unkarin aikoihin. Suomalaiset tuntevat Pultavan taistelun, missä Ruotsin kuningas Kaarle XII häviten sotajoukkoineen Pietari Suurelle romutti Ruotsin suurvaltakauden. Pultavahan on Ukrainassa. Tappion jälkeen Kaarle XII siirtyi jäljelle jääneiden joukkojen kanssa Konstantinopoliin ja koetti vielä sieltä saada Ukrainan Zaporogi-kasakat ruotsalaisten kanssa Venäjää vastaan, kuitenkin siinä onnistumatta. Ruotsin Venäjä-suhteista kannattaa mainita alkuvuodesta ilmestynyt ruotsalaisen professorin Dick Harrisonin teos *Fienden, Sveriges relation till Ryssland från vikingatiden till idag*. Kirjassa maiden suhteita tarkastellaan pitkällä aikajänteellä, mutta erittäin kiinnostavasti. Ruotsin ja Venäjän suhde kosketti vuosisatojen aikana Suomea ja suomalaisia varsin konkreettisesti.

Ukraina oli esillä myös helmikuussa Lahdessa XXIV Suomalaisilla Historiapäivillä. Aiheesta ensin alustivat professori Jukka Korpela, YTT Arsey Styvarenko ja muusikko, elokuvaohjaaja

Lukas Stasevskij. He kävivät sitten yhdessä varsin mielenkiintoisen keskustelun Ylen Poliittikkaradion toimittajan Linda Pelkosen johdolla. Ohjelmaosio sai yleisöltä erittäin hyvän palautteen!

Historian Ystävien Liiton henkilökuntaan muutoksia

Liiton hallitus myönsi tammikuussa pyynnöstään eron Liiton pitkäaikaiselle sihteerille Julia Burmanille eläkkeelle siirtymisen vuoksi. Työsuhde päättyi 31.8.2023. Julia on tullut vuosien aikana jäsenkunnalle hyvin tutuksi niin varsinaisessa yhdistystoiminnassa kuin useilla matkoillakin. Liiton jäsenkunta yhtyy varmasti Julialle osoitettuun kiitoksiin pitkäaikaisesta toiminnasta ja toivottaa hänelle terveitä ja onnellisia eläkepäiviä!

Julia Burman on toiminut sekä Liiton että Suomen Historiallisen Seuran (SHS) sihteerinä. SHS on nyt päättänyt etsiä toiminnanjohtajaa vain seuralle ja siten muun muassa vahvistaa seuran tieteellistä profiilia. Tämän vuoksi myös Liiton hallitus ryhtyi toimenpiteisiin oman sihteeritoiminnanjohtajan valitsemiseksi. Käytyjen toimenpiteiden jälkeen hallitus yksimielisesti valitsi tähän tehtävään 16.3.2023 historian maisteriopiskelija Pihla Pekosen. Hän oin toiminut muun muassa apulaisprofessori Anu Lahtisen ja professori Niklas Jensen-Eriksenin tutkimusavustajana, Helsingin yliopiston historian ainejärjestö Kronos ry:n hallituksen puheenjohtajana ja on myös tällä hetkellä Suomalaiset Historiapäivät ry:n toiminnanjohtaja. Pekosen työsuhde Liitoon alkaa 1.9.2023, mutta tarkoitus on, että hän vastaisi joistakin tehtävistä jo tämän kevään aikana, jolla varmistetaan mahdollisimman joustava Liiton toiminnan käynnistyminen loppukesällä. Pihla Pekonen esittäytyi jäsenistölle 20.4.2023 pidettävän yhdistyksen kevätkokouksen yhteydessä.

Suhde ja yhteys Suomen Historialliseen Seuraan on edelleen erinomainen eikä edellä mainituilla järjestelyillä myöskään ole vaikutusta *Historiallisen Aikakauskirjan* toimittamiseen entisiin tavoin.

Hallitus on jäsenensä kauppaneuvos Risto Korkan johdolla valmistellut strategiaa. Siinä Liitolle esitetään visio, arvot, tehdään nelikenttä-analyysi ja siitä johtopäätökset. Liiton toiminnan kannalta kriittistä asioita ovat mm. jäsenmäärän kasvattaminen ja nuorempien jäsenten mukaan saaminen, tiedottamisen aktivointi ja modernisointi sekä verkkosivu-uudistuksella että sosiaalisen median hyväksikäytöllä, talouden varmistaminen ja niin edelleen. Strategia esitellään Liiton kevätkokouksessa 20.4.2023, jolloin jäsenten toivotaan antavan siitä vilkkaasti palautetta.

Olemme tänä vuonna ryhtyneet toteuttamaan uusia sääntöjä, joiden mukaan Liitolla on vuosittain kaksi yhdistyksen kokousta: tilinpäätöskokous keväällä sekä talousarvio ja valintakokous

syksyllä. Siirrymme siis selvästi tarkoituksenmukaisempaan toimintakäytäntöön. Kevätkokous on siis 20.4.2023 kokouskutsusta myöhemmin ilmenevin kelloajoin. Vuosikokouksen jälkeen pitää esitelmän Jukka Korpela otsikolla ”Moskova ja Liettua: taistelu Venäjältä”. Esityksessä on keskeistä, kuka hallitsee Russian eli Rusin perinnön. Ukraina ja sen historia tulee varmasti olemaan esillä.

Ja vielä lopuksi, Puolan matka toteutuu touko-kuussa. Hallituksessa on keskusteltu, että syksyn kotimaan matka olisi Turkuun, jossa tutustuttaisiin ”perinpohjaisesti” Turun historiaan asiantuntijoiden toimesta. Turku on jäsenille varmasti sinänsä tuttu, mutta sen historiassa on todella paljon sellaista, millä on merkitystä koko Suomen ja suomalaisuuden kannalta.

Hyvät historian ystävät!

Hyvää kevättä!

Tapaamme kevätkokouksessa 20.4.2023!

Kari Salmi, puheenjohtaja

MAINOSTA HISTORIALLISSA AIKAKAUSKIRJASSA

Ilmoitushinnat:

takasivu (väri) 600 euroa

1/1 sivu (mv) 400 euroa ja (väri) 480 euroa

1/2 sivua (mv) 250 euroa ja (väri) 300 euroa

1/4 sivua (mv) 200 euroa ja (väri) 240 euroa.

Ilmoitusten koot löydät verkosta:

www.historiallinenaikakauskirja.fi/mediakortti

Ilmestymisaikataulu:

1. numero maalis-huhtikuun taitteessa
2. numero juhannusviikolla
3. numero syyskuun lopussa
4. numero joulun alla

Päätoimittaja: *Anu Lahtinen*, anu.z.lahtinen@helsinki.fi
Toimitussihteeri: *Helena Laukkoski*, helena.laukkoski@helsinki.fi

Historian Ystävien Liitto

Puheenjohtaja: Kari Salmi

Sihteeri ja rahastonhoitaja: Julia Burman, Tieteiden talo, Kirkkokatu 6, 00170 Helsinki, puh. 044 2892680, toimisto@historianyst.fi, www.historianyst.fi, varmimmin tavoitettavissa ke 16–17 lukukausien aikana.
Pankkiyhteys: Nordea IBAN FI51 1572 3000 3631 19

Liiton keskeinen tehtävä on tukea Historiallisen Aikakauskirjan julkaisemista. Liitto edistää muutoinkin historian harrastusta ja tutkimista mm. järjestämällä tilaisuuksia ja kursseja sekä tutustumismatkoja. Liitto on myös palkinnut ansiokkaita historiateoksia sekä yliopilaskirjoitusten reaalikokeen vastaajia.

Jäsenmaksu on 45 €, opiskelijoilta 30 € vuodessa. Maksuun sisältyy Historiallisen Aikakauskirjan vuosikerta. Jäseneksi ilmoittaudutaan sähköpostitse tai puhelimitse. Yhteystiedot ovat yllä.

Liiton julkaisusarjoja ovat Historian Aitta ja Historiallinen Kirjasto, joissa kummassakin on ilmestynyt pari-kymmentä teosta vuodesta 1929 alkaen. Liiton julkaisuja myy Tiedekirja, osoite ja puh. nro yllä.

Suomen Historiallinen Seura

Puheenjohtaja: Heini Hakosalo

Varapuheenjohtaja: Jari Ojala
Toiminnanjohtaja: Julia Burman, Tieteiden talo, Kirkkokatu 6, 00170 Helsinki, puh. 044 2892680, shs@histseura.fi, www.histseura.fi
Varmimmin tavoitettavissa ke 16–17 lukukausien aikana.

Seuran vuosijäsenet (jäsenmaksu 25 €, opiskelijat 23 €) voivat jäsenalennuseduin, jotka koskevat myös Historian Ystävien Liiton, Historiallisen Yhdistyksen, Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran, Suomen Sotahistoriallisen Seuran, Suomen Sukututkimusseuran, Svenska Litteratursällskapetin, Suomen Muinaismuistoyhdistyksen, Työväenhistorian ja perinteen tutkimuksen seuran ja Taidehistorian Seuran jäseniä, ostaa Seuran kaikkia julkaisuja Tiedekirjasta.

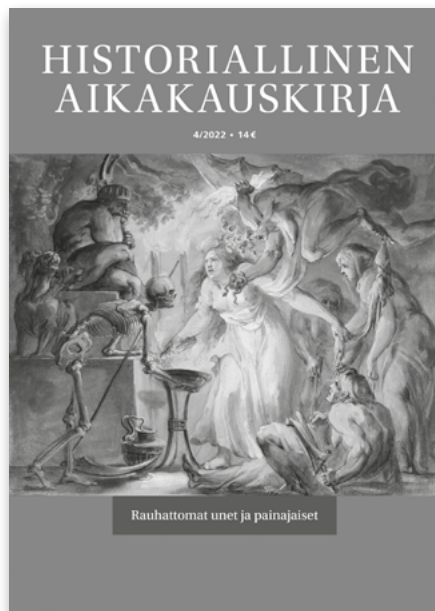
Tiedekirja, Snellmaninkatu 13, 00170 Helsinki, ma–pe 10.00–16.30, p. 09 635 177, tiedekirja@tsv.fi.

Muuten Seuran julkaisuja välittävät Akateeminen kirja-kauppa, Suomalainen Kirjakauppa, Yliopistokirjakauppa ja Kirjavälitys. Seuran jäseneksi voivat liittyä kaikki historiasta kiinnostuneet.

Tilaa Historiallinen Aikakauskirja

Historiallinen Aikakauskirja on neljä kertaa vuodessa ilmestyvä tiedelehti, jossa käsitellään laajasti ja monipuolisesti ajankohtaisia kysymyksiä uusimman tutkimuksen valossa. Lehdessä julkaistaan tutkimus-artikkeleita, katsauksia, keskustelupuheenvuoroja ja kirja-arvioita.

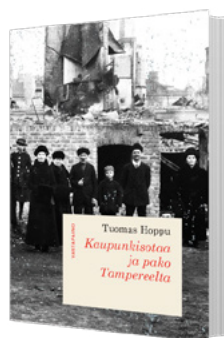
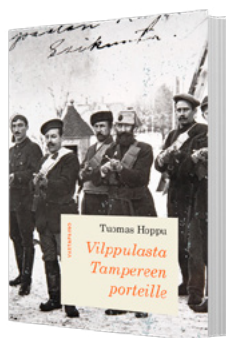
Vuoden 2023 vuosikerta maksaa entiseen tapaan 45 €, ja sillä pääsee myös Historian Ystävien Liiton jäseneksi. Korkeakouluopiskelijoille vuosikerta maksaa vain 30 €. Suomen Historiallisen Seuran jäsenille hinta on 33 € (+ seuran jäsenmaksu).

Historiallista Vastapainoa!

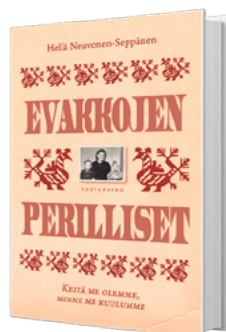
Leena Elina Valkeapää
Kansallispuvun kulttuurihistoria
216 s.

Tuomas Hoppu
Vilppulasta Tampereen porteille
272 s.
Kaupunkisotaa ja pako Tampereelta
266 s.

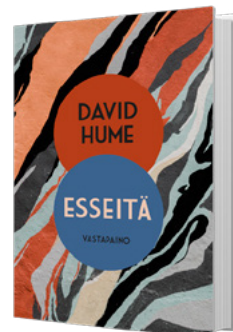
Pirjo-Liisa Niinimäki & Jerker Örjans
He tekivät laulun
– Oolannin sodan soiva tarina
184 s.

Hellä Neuvonen-Seppänen
EVAKKOJEN PERILLISET
– Keitä me olemme, minne me kuulumme
255 s.

Juhani Suomi
KUINKA LASTU LAINEILLA
– Itsenäisen Suomen turvallisuuspolitiikan alkutaival 1918–1925
571 s.

David Hume
Esseitä
215 s.